

М. І. Башенко, О. Ф. Гончар, В. В. Лавров, С. І. Дерій

Екологічна мережа Центрального Придніпров'я

Київ
«Видавництво»
2008

УДК
ББК
Ф

Бащенко М. І., Гончар О. Ф., Лавров В. В., Дерій С. І. Екологічна мережа Центрального Придніпров'я: Монографія. — К.: , 2008. — с.

У роботі проаналізовано стан ландшафтів, біотичних та абіотичних ресурсів Центрального Придніпров'я в межах Черкаської області. Визначено території, що мають особливу цінність, та види, що потребують охорони. Оцінено основні екологічні загрози територіям та об'єктам природно-заповідного фонду залежно від видів господарської діяльності та запропоновано напрями зменшення на них антропогенного тиску. Основним із цих напрямів є формування регіональної екологічної мережі.

Розроблено проект структурно-функціональної організації екологічної мережі Черкащини, охарактеризовано її складові та визначено шляхи реалізації.

Призначена для науковців, освітян, фахівців з охорони навколишнього природного середовища, природокористувачів усіх галузей, студентів, учнів, ентузіастів збереження природи.

Bashchenko M., Gonchar O., Lavrov V. Deriy S. Ecological network of the Central Prydniprovyia: Monograph — Kyiv: , 2008. — p.

ISBN

The state of landscapes, biotic and abiotic resources of the Central Prydniprovyia in the Cherkas'ky region is analyzed. Territories which have the special value and species which need a special protection are determined. Basic ecological risks for territories and objects of the natural reserved fund depending on the types of human activity are estimated; the directions to decrease the anthropogenic press are formulated. The main direction among them is the formation of regional ecological network.

The project of structural and functional organization of ecological network of the Cherkas'ky region is developed; the structure and directions of realization of this network are determined.

For research workers, teachers, specialists of environmental protection, natural resources users in all sectors of industry as well as students and volunteers of nature protection.

Рецензенти:

Соломаха В. А.,	д. б. н., проф., Ботанічний сад Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Ільєнко М. М.,	д. б. н., проф., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка.
Максимчук Г. А.,	д. с.-г. н., проф., Інститут агроєкології УААН

Затверджено до друку вченою радою Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН
Протокол № 5 від 16 травня 2008 р.

УДК
ББК

М. І. Бащенко, О. Ф. Гончар, В. В. Лавров, С. І. Дерій, 2008
ISBN

Зміст

Перелік термінів та скорочень

Вступ

РОЗДІЛ 1. Характеристика ландшафтів та біоти Центрального Придніпров'я

1.1 Природно-кліматичні умови та ресурси

1.1.1 Клімат

1.1.2 Рель'єф

1.1.3 Ґрунти та земельні ресурси

1.1.4 Мінерально-сировинна база

1.1.5 Лісові ресурси

1.1.5.1 Характеристика лісів

1.1.5.2 Мисливська фауна

1.1.6 Водні ресурси

1.1.6.1 Характеристика основних річок

1.1.6.2 Рибні ресурси

1.2 Стан рослинного світу

1.3 Видовий склад грибів

1.4 Тваринний світ

1.5 Комахи

1.6 Характеристика видів фауни, що потребують охорони

1.7 Характеристика територій, що мають особливу цінність

РОЗДІЛ 2. Оцінка антропогенних загроз збереженню та розвитку біорізноманіття

2.1 Види забруднення навколишнього природного середовища за походженням і характеристикою процесів

2.2 Забруднення атмосфери в Черкаській області

2.3 Деградація земель та забруднення ґрунтів

2.4 Забруднення поверхневих і підземних вод

2.5 Антропогенний вплив на рослинний і тваринний світ

РОЗДІЛ 3. Стан природно-заповідного фонду Черкащини та формування регіональної схеми екологічної мережі

РОЗДІЛ 4. Шляхи зниження загроз негативного впливу на біорізноманіття
Післямова

Ілюстрації

Проект схеми території екомережі Центрального Придніпров'я Черкаської області

Додатки

Додаток А. Перелік видів біоти Центрального Придніпров'я, що охороняються або підлягають охороні

Додаток А.1 Перелік флори регіону, що охороняється

Додаток А.2 Рідкісні регіональні рослини, що підлягають охороні на території Черкащини

000

Додаток А.3 Перелік видів фауни регіону, що охороняються

Додаток Б. Перелік основних водокористувачів – забруднювачів та обсяги забруднення водних об'єктів

Додаток В. Перелік складових структурних елементів регіональної екомережі, що потребують зміни категорії земель за цільовим призначенням або введення обмежень при їх використанні чи землекористуванні

Додаток Д. Інформаційні листочки рекомендованих складових структурних елементів регіональної екомережі

Додаток Д.1 Ключова територія регіональної екомережі національного рівня Національний природний парк «Холодний Яр»

Додаток Д.2 Ключова територія регіональної екомережі національного рівня Національний природний парк «Черкаський бір»

Додаток Д.3 Сполучна територія регіональної екомережі регіонального рівня Гнилотікицький гідроекологічний коридор

Додаток Д.4 Сполучна територія регіональної екомережі регіонального рівня Гірськотікицький гідроекологічний коридор

Додаток Д.5 Сполучна територія регіональної екомережі регіонального рівня Супійський гідроекологічний коридор

Додаток Д.6 Сполучна територія регіональної екомережі регіонального рівня Золотоніський гідроекологічний коридор

Додаток Д.7 Сполучна територія регіональної екомережі регіонального рівня Роський гідроекологічний коридор

Додаток Д.8 Сполучна територія регіональної екомережі регіонального рівня Тясминський гідроекологічний коридор

Додаток Д.9 Сполучна територія регіональної екомережі регіонального рівня Великописький гідроекологічний коридор

Додаток Д.10 Сполучна територія регіональної екомережі регіонального рівня Ятранський гідроекологічний коридор

Додаток Д.11 Сполучна територія регіональної екомережі регіонального рівня Вільшанський гідроекологічний коридор

Додаток Д.12 Сполучна територія регіональної екомережі місцевого рівня Сироташлицький гідроекологічний екокоридор

Додаток Д.13 Сполучна територія регіональної екомережі місцевого рівня Сухоташлицький гідроекологічний коридор

Додаток Д.14 Сполучна територія регіональної екомережі місцевого рівня Ревуський гідроекологічний коридор

Додаток Д.15 Сполучна територія регіональної екомережі місцевого рівня Синицький гідроекологічний коридор

Додаток Д.16 Відновлювальна територія регіональної екомережі регіонального рівня Притясминська заплава

Додаток Д.17 Відновлювальна територія регіональної екомережі регіонального рівня Призолотоніська заплава

Список літератури

ПЕРЕЛІК термінів та скорочень

АПК	Агропромисловий комплекс.
Біологічне різноманіття (біорізноманіття)	Варіабельність живих організмів з усіх джерел, включаючи наземні, морські та інші водні екосистеми, екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття охоплює різноманіття в межах виду, між видами та різноманіття екосистем (стаття Конвенції про охорону біологічного різноманіття).
ВБУ	Водно-болотні угіддя (Рамсарська конвенція).
ВР України	Верховна Рада України.
Екомережа	Екологічна мережа.
ЗЛН	Захисні лісові насадження.
КМ України, КМУ	Кабінет Міністрів України.
Ландшафт	Частина території, характерні риси якої є результатом дії або взаємодії природного і (або) людського чинників (Європейська ландшафтна конвенція).
Ландшафтне різноманіття	Формальне вираження численних зв'язків, наявних на цей час між індивідумом або суспільством та топографічно окресленою територією, зовнішній прояв яких є результатом впливу природних і людських чинників та їх комбінацій протягом певного часу (проект рекомендацій Ради Європи щодо комплексної охорони районів культурного ландшафту в межах ландшафтної політики).
НПС	Навколишнє природне середовище.
НУО	Неурядові організації.
Охорона ландшафту	Дії, спрямовані на збереження й підтримання найзначніших або характерних рис ландшафту, продиктованих його значущістю як спадщини, що впливає з його природної конфігурації і (або) є результатом людської діяльності (Європейська ландшафтна конвенція).
ПЗЛС	Полезахисні лісові смуги.
ПЗФ	Природно-заповідний фонд.

Планування ландшафту	Активні, націлені на перспективу, дії для збереження, відновлення і створення ландшафтів (Європейська ландшафтна конвенція).
Програма Екомережа-2015	Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки.
Програма Ліси-2015	Державна програма «Ліси України» на 2002–2015 роки.
Управління ландшафтом	Дія, з погляду збалансованого розвитку, для забезпечення регулярного догляду за ландшафтом для того, щоб мінімізувати і гармонізувати зміни, зумовлені соціальним, економічним та екологічним розвитком (Європейська ландшафтна конвенція).

Вступ

БІОЛОГІЧНЕ різноманіття (біорізноманіття) тваринного й рослинного світів є основою відновлюваних природних ресурсів, що забезпечують людство продуктами харчування, сировиною, медичними препаратами тощо. Крім того, біорізноманіття є самоцінним незалежно від матеріальної вартості, оскільки воно забезпечує функціонування природних екосистем, тобто середовище життя. Тому втрата біорізноманіття не лише призводить до негативних економічних наслідків, вона спричинює порушення природних умов життя для усіх видів біоти і людини. З визнанням екосистемної організації біосфери прийнято виділяти три основні рівні біорізноманіття: генетичне, видове та екосистемне, враховуючи зв'язки між різними рівнями біологічної ієрархії. Всі ці зв'язки і умови порушуються внаслідок людської діяльності на локальному рівні, перетворення природно-територіальних комплексів і глобальних змін. Це зумовило необхідність виділяти біологічне і ландшафтне різноманіття.

Ідея охорони біологічного і ландшафтного різноманіття почала формуватись наприкінці XX ст., коли руйнування природних екосистем і пряме та опосередковане знищення окремих видів рослин, тварин набуло катастрофічних масштабів. Стало зрозуміло, що створення банків насіння, розведення рослин у ботанічних садах та охорона тварин у зоопарках – це лише тимчасове розв'язання проблеми. Усвідомлення незворотності цих втрат, а отже й погіршення умов власного життя внаслідок порушення розвитку природи спонукало людство шукати шляхи й засоби збереження біоти планети. Тому на Всесвітньому Саміті «Земля» на Конференції ООН з питань навколишнього середовища і роз-

витку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) було прийнято «Конвенцію про охорону біорізноманіття». Пізніше на міждержавному рівні було розроблено ряд документів, що регламентують співпрацю країн зі збереження біоти, та відповідні програми цієї співпраці. Зокрема, у 1995 р. у Софії було прийнято Всеєвропейську стратегію збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Для сприяння охороні, управлінню і плануванню ландшафтів та організації європейської співпраці з проблематики ландшафтів 2000 р. у Флоренції прийнято Європейську конвенцію про ландшафти. Україна приєдналась до цих конвенцій і до більшості програм співпраці у запровадженні норм сталого розвитку, здійснює Програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр., а також бере участь у міжнародній співпраці в межах євроінтеграційних процесів з питань сприяння охороні, регулювання й планування ландшафтів на засадах збалансованого розвитку.

Найважливішими міжнародними документами, що регулюють діяльність стосовно збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, є: Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів (Рамсар, 1971 р.; Париж, 1982 р., 1987 р.), Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (Париж, 1972 р.), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, яким загрожує зникнення – CITES (Вашингтон, 1973 р.), Конвенція про охорону мігруючих видів дикої фауни (Бонн, 1979р.), Конвенція про збереження дикої фауни і флори та природних середовищ в Європі (Берн, 1979 р.), Конвенція про біологічне різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) та Європейська конвенція про ландшафти (Флоренція, 2000 р.). Україна є стороною більшості з названих міжнародно-правових актів і реалізує їх завдання шляхом узгодження нормативно-правової бази й відповідної екологізації природокористування.

У міжнародній програмі зазначається, що збереження біорізноманіття – це не стільки інвентаризація видів, скільки нове системне розв'язання цих глобальних для людства екологічних, політичних, економічних та соціальних проблем, пов'язаних з рядом складних завдань: переглядом міжнародних та національних правових і фінансових відносин; узгодженням економічних, екологічних та правничих аспектів на міжнародному і національному рівнях відповідно до концепції збалансованого розвитку; докорінними змінами у сфері виробництва та споживання; переходом на екологізовані технології; створенням національних програм з біорізноманіття як обов'язкового елемента державної політики; зміцненню пріоритетів у бік природоохоронної, екосистемної ді-

яльності у природокористуванні; обґрунтуванням пріоритетів і критеріїв невиснажливого багатоцільового використання біорізноманіття та добору індикаторів для його моніторингу; переглядом існуючих мереж природно-заповідного фонду.

Суть ідеї екологічної мережі (екомережі) полягає у створенні функціонально цілісної системи, що має об'єднати окремі природно-заповідні території, а також найцінніші та найменш порушені ділянки навколишнього природного середовища (НПС) і забезпечити фізичні умови для виживання популяцій видів у ландшафті. Функціональна цілісність екомережі – це нова форма охорони, яка в умовах значної господарської освоєності території має забезпечити належну динамічність процесів в екосистемах завдяки відновленню мінімально необхідної цілісності або каркасу природного середовища. Така мережа повинна включати екоядра або біоцентри (великі території, переважно заповідники), «живі» екокоридори – ділянки, що з'єднують між собою екоядра, та буферні зони, які служать для захисту та пом'якшення зовнішніх впливів на екоядра та екокоридори [89]. Екокоридори мають займати досить широкі смуги, включаючи кілька дублюючих паралельних ниток, по можливості з'єднаних між собою поперечними смугами у вузлах мережі. Основні нитки мережі, тобто елементи екокоридорів, є відносно нерозривними смугами захисних лісових насаджень, яружно-балкової системи, це річки, заплавні фітоценози та інші збережені або ренатуралізовані, природні чи напівприродні біотопи. Параметри буферних ділянок, які вже існують або будуть створені чи відновлені, залежать від характеристики елементів екомережі, які вони мають захищати, та від небезпеки негативного впливу на них екологічних факторів.

Внаслідок господарської діяльності в Україні, у тому числі і в Черкаській області, особливо за останнє століття, відбулися значні зміни ландшафтів та середовищ існування видів дикої флори і фауни. Зокрема, різко зменшилися площі лісів, природних луків, боліт, збільшилась площа ріллі, порушено гідрологічні умови ландшафтів, зросло антропогенне забруднення значних територій тощо. Трансформація природних територій спричинила зникнення або зміну багатьох природних екосистем, що вціліли, зниження стійкості й продуктивності. Фрагментація природно-територіальних комплексів порушила потоки речовини, енергії та інформації у ландшафтах. Усе це в умовах недостатнього регулювання природокористування призвело до кризового стану багатьох територій нашої країни, особливо навколо міст, промислових комплексів.

Отже, створення екомережі є ключовим елементом практичного впровадження екологічної парадигми природокористування,

яку можна сформулювати як збереження природного каркасу території держави. Збереження національних біотичних ресурсів є обов'язковою складовою розвитку. Завдання розбудови екомережі полягає у створенні універсальної природної структури не тільки для розв'язання проблеми збереження рослин, тварин, грибів, мікроорганізмів та середовищ їх існування, а й для постійного поліпшення екологічних та соціально-економічних умов життя населення. Для України, як і для інших країн з перехідною економікою, створення екомережі дасть можливість зупинити негативні зміни живої компоненти ландшафтів, сприятиме запровадженню принципів збалансованого використання природних ресурсів, створенню засад збалансованого розвитку певних локальних територій, регіонів і всієї держави.

Таким чином, здійснювати охорону біорізноманіття можливо лише шляхом збереження повночленності, належної стійкості природних комплексів, стан яких істотно відрізняється залежно від природних умов та особливостей антропогенного навантаження у конкретних регіонах. У Черкаській області, яка знаходиться в аграрно і промислово розвиненому регіоні Центрального Придніпров'я, органи виконавчої влади здійснюють активні заходи щодо поліпшення екологічного стану, раціонального екологічного землекористування, підвищення продуктивності лісів. В області розроблено Програму розвитку земельних відносин у Черкаській області на 2000–2010 роки та Програму розвитку лісового господарства Черкаської області на період 2002–2015 роки, які затверджено рішеннями обласної ради від 14 серпня 2001 р. № 21-2 та від 8 січня 2002 р. № 24-16. Відповідно до вимог екологічного та санітарно-гігієнічного законодавства ухвалено також план дій для поліпшення стану територій водоохоронних зон навколо водних об'єктів.

Згідно з Постановою КМУ від 29 листопада 2001 р. № 1603 «Про утворення Координаційної ради з питань формування національної екологічної мережі» створено Координаційну раду з питань формування екомережі із залученням до її складу представників Держуправління екоресурсів у Черкаській області, обласних управлінь лісового і водного господарств, земельних ресурсів, представників природоохоронних організацій. Розроблено та затверджено Положення про Координаційну раду з питань формування екологічної мережі. За період з 1 січня 2001 р. по 1 січня 2007 р. було створено 29 заповідних об'єктів (12 заказників, 8 заповідних урочищ, 9 пам'яток природи) місцевого значення загальною площею 146,3 га. Частка площі екомережі від загальної площі області станом на 1 січня 2007 р. становила 1,9 %. Відпо-

відно до програми формування єдиної територіальної структури національної екомережі у 2007 р. було розпочато розробку регіональної програми формування екомережі, що дасть можливість досягти рівня 7 % заповідності території регіону.

У монографії викладено результати тривалих досліджень стану ландшафтів, біотичних та абіотичних ресурсів Центрального Придніпров'я у межах Черкаської області, які дали змогу визначити території, що мають особливу цінність, види, що потребують охорони, оцінити основні екологічні загрози природно-заповідному фонду, а також сформулювати напрями зниження цих загроз.

Для системного розв'язання проблем збереження біоти регіону розроблено проект структурно-функціональної організації екологічної мережі, охарактеризовано її складові та визначено напрями реалізації. Інформування громадськості щодо цілей і завдань розбудови екомережі здійснюється через засоби масової інформації та шляхом проведення еколого-просвітницьких заходів із залученням суб'єктів ресурсокористування та громадських організацій.

Книгу підготовлено колективом авторів під керівництвом доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка УААН М. І. Бащенко. Автори висловлюють щире подяку співробітникам Черкаської дослідної станції звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту АПВ УААН – О. М. Гавриш, С. І. Задорожній, Т. Ф. Коноваленко, А. А. Білушенко за допомогу в проведенні польових експедицій та обробці результатів досліджень. При формуванні ілюстративних матеріалів використано фотографії О. М. Гавриш, А. А. Білушенко.

Автори будуть вдячні за відгуки на книгу та пропозиції щодо поліпшення збереження природи, які можна надіслати за адресою:

Черкаська дослідна станція
Черкаського інституту АПВ УААН,
вул. Онопрієнка, 10
м. Черкаси
18034

Характеристика ландшафтів і біоти Центрального Придніпров'я

ЧЕРКАСЬКА область знаходиться на Східноєвропейській рівнині, в басейні середньої течії Дніпра. За фізико-географічним районуванням – це Центрально Придніпровська височинна область Дністровсько-Дніпровської лісостепової провінції Лісостепової зони. Тому в тексті стосовно території Черкащини ми вживаємо назву Центральне Придніпров'я, більшу частку якої й складає цей адміністративний регіон. Загалом природно-кліматичні умови області сприятливі для розвитку багатьох видів біоти, інтенсивного землеробства та життя населення. Тому регіон є досить розвинутою промислово-аграрною і малолісною територією. Відомо, що для збереження біорізноманіття найефективнішим буде вжиття заходів на рівні відповідних природних екосистем. Однак управління соціально-економічною діяльністю здійснюється за територіальними таксонами адміністративного поділу, межі яких зазвичай не збігаються з таксонами природних екосистем. Це наразі є однією з найскладніших проблем узгодження природокористування з охороною НПС, у т. ч. біорізноманіття.

Черкаська область знаходиться у центрі України і охоплює 20 адміністративних районів: Городищенський, Драбівський, Жашківський, Звенигородський, Золотоніський, Кам'янський, Канівський, Катеринопільський, Корсунь-Шевченківський, Лисянський, Маньківський, Монастирищенський, Смілянський, Тальнівський, Уманський, Христинівський, Черкаський, Чигиринський, Чорнобаївський, Шполянський. На півночі область межує з Київською, заході – з Вінницькою, півдні – з Кіровоградською, південному сході – з Полтавською областями. Площа її – 2091,6

тис. км² (3,4 % загальної площі України). Землі сільськогосподарського призначення становлять 70 %, з них частка ріллі досягає 88 % загальної площі регіону [27, 69].

1.1 Природно-кліматичні умови та ресурси

1.1.1 Клімат

Клімат регіону помірно-континентальний з середньою річною температурою повітря 7,0–7,7 °С. Найхолоднішим місяцем року вважається січень з середньою температурою 5,5–6,1 °С нижче нуля, найтеплішим – липень з середньою температурою 19,2–20,8 °С. Абсолютний мінімум температури повітря досягає – 34–38 °С і навіть нижче. Абсолютний максимум 36–39 °С припадає на липень-серпень. Стійкий перехід середньодобової температури через 0° відбувається 15–18 березня і 22–24 листопада. Близько 242–255 днів на рік температура повітря перевищує 0°.

За даними Черкаського обласного центру з гідрометеорології, порівняно з серединою ХХ ст. зими потепліли на 1,5 °С, причому з 1948 р. до 1973 р. спостерігалось інтенсивне потепління – на 0,8 °С, з 1973 р. до 1983 р. – період адаптації, з 1984 р. потепління знову посилилось, досягши у 2003–2004 р. 0,7 °С. Повторюваність холодних зим зменшується: до 1978 р. їх було 12, після 1978 р. – 6, за останні десять років – лише 2.

Вегетаційний період рослин в середньому починається 4–8 квітня, коли середньодобова температура перевищує +5° і закінчується 29 жовтня–1 листопада. Загальна тривалість вегетаційного періоду становить 200–212 днів. Активний ріст рослин починається при середньодобовій температурі понад +10°, таких днів на рік налічується 160–170, а з температурою вище +15° – 112–126.

Сума днів з температурою понад +10° за вегетаційний період досягає в західних районах області 2550–2600°, на решті території – 2650–2900° тепла. Приморозки в повітрі припиняються в середньому 18–22 квітня на сході області, на заході – 26 квітня–2 травня. Найпізніші приморозки в повітрі спостерігаються 21–25 травня, в Чигиринському районі – 15 травня. В середньому перші приморозки в повітрі – з 10 жовтня, в Жашківському районі – 21 листопада. Найперші приморозки спостерігаються в західних лівобережних районах 5–9 листопада, на решті території області – 16–29 листопада. Середня тривалість безморозного періоду 159–171 день, найменша – 113–130, в Чигиринському районі – 154 дні.

Сума річних опадів у Золотоніському, Смілянському та Христинівському районах становить близько 510 мм, на решті тери-

торії – 450–480 мм. В окремі роки річна кількість опадів на всій території області спостерігається у межах 670–784 мм, мінімальна – 255–390 мм. Опади протягом року на території регіону розподіляються нерівномірно: найбільше їх у червні – липні (90–100 мм), найменше – у січні–лютому (до 100 мм). Середня кількість опадів за вегетаційний період коливається у межах 260–325 мм.

Стійкий сніговий покрив утворюється 14–22 грудня і сходить 21–23 березня. Період зі стійким сніговим покривом на півдні області триває 73–81 день, на решті території – 82–95 днів. Сніготанення починається 10 квітня, хоч у деяких місцях буває і 15–20 квітня (Жашків, Умань). Переважають західні й північно-західні вітри з середньою швидкістю 3–8 м/с.

Зима починається з середньодобової температури повітря нижче 0° у кінці листопада. Початок зими характеризується нестійкою погодою з частою зміною морозів на відлиги та неодноразовим зникненням снігового покриву. Зима в основному несувора. Характерною особливістю зимового сезону є наявність досить частих відлиг, коли температура повітря підвищується десь до 8–10° тепла. Зимом переважає похмура погода з частими, але незначними опадами. В холодний період року поряд з твердими опадами можуть випадати й дощі. На холодний період припадає приблизно 100–130 мм, що становить 20–25 % річної їх суми.

Характерною особливістю весни є інтенсивне підвищення температури. В першій декаді квітня спостерігається перехід середньодобової температури повітря вище +5°, а з кінця квітня, коли температура повітря перевищує +10°, починається активна вегетація всіх рослин. Однак весною спостерігається повернення холодів, у травні можуть бути заморозки.

Літо починається з середини травня і триває до середини вересня. У літній період погода спочатку тепла, а в липні – серпні в окремі роки вона стає спекотною. Вологі західні вітри, що переважають влітку, приносять значну кількість опадів. Днів з опадами понад 0,1 мм у травні буває 10–12, у червні–липні – 12, серпні–вересні – 8–10. Характерною особливістю літнього періоду є громові зливи з блискавкою, градом, які часто супроводжуються буранами. В окремі роки спостерігаються тривалі посушливі періоди, внаслідок чого втрачаються продуктивні запаси вологи в ґрунті. Тому часто атмосферна посуха супроводжується й ґрунтовою.

Осінь настає з другої декади вересня до 5–10 жовтня. В передосінній період між літом і осінню і першу половину осені погода суха, тепла, особливо теплим є вересень. Дощі починаються в кінці жовтня. Протягом осені спостерігається загальне зниження

температури повітря. Ознакою закінчення вегетаційного періоду є зниження середньої добової температури повітря до +5°, що відбувається в кінці жовтня [27, 69, 102].

Отже, клімат Черкаської області – помірно-континентальний. Загалом, середня температура в січні досягає –5,9°, липні – +20°, середньорічна температура – +7,6°. В окремі роки спостерігається значне відхилення температур від середніх багаторічних. Вегетаційний період триває 205 днів, період активної вегетації рослин (при температурі понад +10°) – 160–165 днів.

1.1.2 Рель'єф

За геоморфологічними ознаками на території Черкаської області можна виділити три основні типи рель'єфу:

1. Плоскорівнинний (Золотоніський, Драбівський і Чорнобаївський райони).

2. Широкохвилястий долинно-балковий водноерозійний (Христинівський, Жашківський, Уманський, Маньківський і Тальнівський райони).

3. Вузькохвилястий долинно-балковий водноерозійний (Канівський, Корсунь-Шевченківський, Смілянський райони, частина Чигиринського і Лисянського районів).

Для області властива складна геоморфологічна структура ландшафтів, що сформувалася внаслідок взаємодії різних природних комплексів і екзогенних сил протягом геологічної історії регіону. За геоморфологічною будовою цю територію можна поділити на дві різко відмінні між собою частини – Правобережжя і Лівобережжя.

Правобережжя області займає центральну частину українського кристалічного масиву, а Лівобережжя – південно-західну частину Дніпровської западини. Для західної частини області, де знаходяться Христинівський, Жашківський, Уманський, Маньківський адміністративні райони, характерним є плоскорівнинний рель'єф. Плато порізане мережею неглибоких широких ярів з пологими схилами. Ерозія на більшій частині ґрунтового покриття цього регіону має незначний розвиток.

Широкохвилястий тип рель'єфу властивий більшій частині Правобережжя області. Корінне плато тут розділене ерозійною мережею. Яркі – глибокі, довгі, малорозгалужені, з широкими схилами. Поверхневий стік води та ерозійні процеси більше виражені. У Корсунь-Шевченківському і Канівському районах, що межують з долиною Дніпра, рель'єф є найскладнішим: вузькохвилястий з переходом до гористого і конусоподібного, а місцями має вигляд ерозійних гір.

Поверхня Правобережжя в минулому зазнала дуже інтенсивного ерозійного впливу в дольодовиковий і льодовиковий періоди. Лівобережна рівнина, що являє собою давні акумулятивні тераси Дніпра, знівельована і характеризується плоскорівнинними і слабохвилястими формами рель'єфу.

Вододільні простори західного правобережжя слабо розчленовані річковими долинами та мережею балок. У цій частині протікають річки Гірський Тікич, Ятрань, Ревуха, Уманка. На схід до Дніпра характер рель'єфу змінюється, вододільні ділянки звужуються, тому що довжина схилів часто перевищує ширину плато, збільшується кількість балок, схили яких часто порізані ярами.

Уздовж долини Дніпра на 70 км простягається Канівсько-Мошногогірський кряж, що підноситься над рівнем річки на 160–180 м, на своїх схилах має численні зсуви. Будова рель'єфу особливо складна у гирлах річок Росі та Вільшанки. У гирлі ярів великі площі займають конуси виносів, створені дощовими водами. Для рель'єфу борових терас Дніпра характерні піщані дюни й гриви.

Лівобережна частина регіону розміщується на Придніпровській низині, в основі якої на глибині 4 тис. м є кристалічний фундамент, вкритий осадовими породами. Це рівнинна моренна тераса, яка лише поблизу річок перетворюється на хвилясті схили. Поверхневий стік майже відсутній, і тому часто утворюються блюдця, де застоюються талі води.

Мікрорель'єф території у вигляді мікрозападин і блюдець тут найбільше виражений на Лівобережжі.

За кліматичними умовами, рель'єфом та рослинністю Черкаську область поділено на чотири ландшафтні райони:

- Лівобережний Придніпровський Лісостеп,
- Правобережний Придніпровський Лісостеп,
- Лісостепова частина,
- Південно-західна і південна лісостепова частина.

Отже, рель'єф регіону водно-ерозійний за його сучасними формами дуже неоднорідний.

Лівобережний Придніпровський Лісостеп має піщану смугу, що межує з Дніпром, має особливий горбистий рель'єф з жовто-білого річкового піску та лісову зону з борами, що розкинулися на білих пісках на першій і другій терасах Дніпра та його притоках (Супій, Золотоношка, Сула). Правобережний Придніпровський Лісостеп нагадує українське Полісся. Тут виражені лучні плоско-рівнинні тераси з дерновими і лучними ґрунтами, поряд з ними – горбисті й борові тераси з дерново-слабопідзолистими і дерново-підзолистими ґрунтами [28, 70, 104]. Розглянемо нижче ґрунти детальніше.

1.1.3 Ґрунти та земельні ресурси

Ґрунтовий покрив регіону досить різноманітний. На лівобережжі поширені переважно чорноземи глибокі малогумусові. Тут майже немає опідзолених ґрунтів.

Проте значно поширені солонуваті й солончакуваті чорноземи лучні та торфово-болотні ґрунти, низинні торфовища. Основною материнською породою є переважно важкосуглинковий лес, який на сході регіону поступово переходить у легкосуглинковий. Вздовж річок ґрунти утворились на алювіальних відкладах.

Переважають чорноземи типові малогумусові та чорноземи реградовані, які охоплюють 73,6 % загальної площі ґрунтів. Найбільші площі типових чорноземів поширено на лівобережжі, багато їх у Жашківському, Кам'янському, Канівському, Лисянському, Монастирищенському, Тальнівському, Чигиринському, Шполянському районах.

Темно-сірі й світло-сірі опідзолені ґрунти становлять 13,4 га, або 7,3 %. Інші типи ґрунтів – від 1,2 до 2,5 % площі в Городищенському, Звенигородському, Маньківському, Смілянському, Уманському, Христинівському районах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Структура земельних угідь області

Типи земель та угідь	Площа земель та угідь за роками, тис. га				
	2002	2003	2004	2005	2006
Земель загалом	2091,6	2091,6	2091,6	2091,6	2091,6
Сільгоспугіддя загалом	1457,1	1456,6	1454,8	1454,7	1452,2
Рілля	1278,8	1278,4	1273,6	1273,8	1271,9
Перелogi	4,6	4,6	8,4	8,2	8,999
Багаторічні насадження	28,2	28,1	27,3	27,4	27,3
Сіножаті	66,7	66,4	66,0	65,9	65,317
Пасовища	78,8	79,1	79,5	79,4	78,7
Ліси та інші лісовкриті площі	337,1	337,4	337,7	337,6	338,1
Забудовані землі	81,0	81,3	82,1	82,2	82,7
Відкриті заболочені землі	28,9	29,0	29,1	29,3	29,3
Відкриті незаболочені землі (піски, яри, землі під зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	15,6	15,7	16,1	16,0	16
Поверхневі води суходолу	135,9	135,7	135,7	135,5	135,6

У земельному фонді Черкаської області (2091,6 тис. га) сільськогосподарські угіддя досягають 1452,2 тис. га, з них рілля – 1271,9 тис. га [2, 27, 69, 102].

1.1.4 Мінерально-сировинна база

Відомо, що вплив на НПС істотно залежить від виду природо-користування та його інтенсивності. Порівняно з землеробством, використання лісових ресурсів є менш загрозливим. Водночас, станом на 01.01.2007 р., у Черкаській області налічувалося 244 родовища корисних копалин, у тому числі місцевого (236) та загальнодержавного (8) значення (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Характеристика мінерально-сировинних ресурсів

Види корисних копалин	Загальна кількість родовищ		Родовища, які розробляють		Одиниця виміру	Видобуток сировини в 2006 р.	Балансові запаси станом на 01.01. 2007 р.
	2005 р.	2006 р.	2005 р.	2006 р.			
1	2	3	4	5	6	7	8
Вугілля	8	8	0	0	тис. т	0	82458
Торф	37	37	1	1	- » -	26,9	22325
Каолін	3	3	2	1	- » -	281,2	19922
Глина бентонітова	1	1	1	1	- » -	255,9	51379
Глина вогнетривка	1	1	0	0	- » -	0	45521
Цементна сировина	1	1	0	0	- » -	0	3728
Пісок будівельний	12	12	4	6	- » -	295,5	88346
Камінь облицювальний	5	4	2	2	- » -	9,0	15574
– граніт					- » -	9,0	13203
– лабрадорит					- » -	0	883
– габро					- » -	0	1488
Камінь будівельний	32	33	10	12	- » -	1579,5	169594
– гнейс					- » -	209,4	16619
– граніт					- » -	1339,9	128147
– лабрадорит					- » -	0	1296
– мігматит					- » -	30,1	8711
– монзонит					- » -	0	14821
Керамзитова сировина	3	3	0	0	- » -	0	6958
Глина тугоплавка	1	1	0	0	- » -	0	1071
Сировина цегельно-черепична	99	99	16	22	- » -	131,4	100357
– глина					- » -	102,0	5634
– мергель					- » -	0	1094
– пісок					- » -	0	61

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4	5	6	7	8
– суглинок					- » -	29,3	93506
– супісок					- » -	0	63
Води підземні (мінеральні)	5	5	0	0	- » -	0	875
Води підземні (прісні)	35	36	20	19	тис. м³/добу	168,2	288

Загальна кількість кар'єрів, у тому числі тих, що у стані розробки – 148 (з них діючих – 45). До родовищ корисних копалин загальнодержавного значення належать:

1. Танське та Північно-Танське родовища облицювального каменю (граніт);
2. Старобабанське родовище облицювального каменю (ділянка «Клін», ділянка «Граніт»);
3. Городищенське родовище облицювального каменю (лабрадорит);
4. Новоселицьке та Мурзинське родовище вторинних каолінів;
5. Черкаське родовище бентонітових глин (ділянка Дашуківська);
6. Мокрокалигірське родовище бурого вугілля.

У 2006 р. використання мінерально-сировинних ресурсів у Черкаській області порівняно з 2005 р. збільшилось. В основному розробляли родовища каменю будівельного, каоліну, цегельно-черепичної сировини (суглинок, глина), глини бентонітової та піску будівельного [27, 103].

1.1.5 Лісові ресурси

1.1.5.1 Характеристика лісів

Ліси на території області розміщені нерівномірно. Найбільше вони поширені в Черкаському (37,2 %), Канівському (30,8 %), Смілянському (23,9 %), Чигиринському (21,8 %), Корсунь-Шевченківському (20,9 %) і Звенигородському (19,4 %) районах. Найменший відсоток лісистості – у Жашківському (1,8 %), Драбівському (2,6 %), Христинівському (4,6 %) і Чорнобаївському (4,9 %) районах (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Лісистість Черкащини

Адміністративна одиниця	Загальна площа території, тис. га	Лісистість, %
1	2	3
Городищенський р-н	88,7	16,7

Продовження таблиці 1.3

1	2	3
Драбівський р-н	116,1	2,6
Жашківський р-н	96,4	1,8
Звенигородський р-н	102,2	19,4
Золотоніський р-н	153,9	9,7
Кам'янський р-н	72,5	16,8
Канівський р-н	128,2	30,8
Катеринопільський р-н	89,2	20,9
Корсунь-Шевченківський р-н	89,2	20,9
Лисянський р-н	74,6	8,2
Маньківський р-н	76,5	6,7
Монастирищенський р-н	71,9	6,8
Смілянський р-н	93,5	23,6
Тальнівський р-н	91,6	5,0
Уманський р-н	140,4	9,3
Христинівський р-н	63,2	4,6
Черкаський р-н	161,5	37,2
Чорнобаївський р-н	155,9	4,9
Чигиринський р-н	121,7	21,8
Шполянський р-н	110,5	10,0
Черкаська область	2091,6	16,1
Україна	60354,8	17,3

Широколистокяних лісів природного розвитку залишається все менше. Окремі їх масиви збереглися на Придніпровській височині в районі Сміла – Знам'янка.

Серед негативних факторів, які впливають на ріст і розвиток деревної рослинності є пізні весняні та ранні осінні заморозки. Загалом же клімат області сприятливий для зростання широкого різноманіття деревних та чагарникових порід, високопродуктивних дубових і соснових насаджень. За даними комплексного лісотипологічного районування України, переважають свіжі грабові діброви й судіброви. Відносно вузьку смугу вздовж правого берега Дніпра, враховуючи Черкаський бір, займає лісотипологічний район свіжих грабово-соснових судібров, де, крім основного типу лісу, є дубово-соснові субори, грабові діброви, сирі чорновільхові сугрудки. Особливої привабливості й своєрідності території області надають типові лісостепові ландшафти – чергування відкритих просторів із залісеними ділянками.

Ліси Черкащини сформовані більше ніж десятьма видами головних та супутніх лісоутворюючих порід, серед яких домінують дуб (*Quercus robur* L.), сосна (*Pinus silvestris* L.), ясен (*Fraxinus excelsior* L.), граб (*Carpinus betulus* L.), вільха (*Alnus glutinosa* L.). Лісові насадження в основному створено штучно. Середній вік насаджень – 58 років (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Розподіл площі лісів Черкаської області
за переважаючими деревними породами**

Назва лісів за переважаючими деревними породами	Площа лісів, га	Частка у загальній площі лісового фонду області, %
1	2	3
Хвойні	89789	29
у тому числі сосна	89462	
Твердолистяні	199042	63
у тому числі: дуб	139561	8
акація	30328	
ясен	12993	
граб	11377	
клен	3068	
в'яз	1535	
М'яколистяні	25736	
у тому числі: вільха	10132	
тополя	4252	
береза	3836	
верба	3302	
липа	3282	
осика	932	

Основними лісокористувачами лісового фонду сьогодні є Державний комітет лісового господарства України та сільськогосподарські підприємства. За даними обліку станом на 01.01.2007 року, землі лісогосподарського призначення регіону розподілені так:

Загальна площа	- 345,0 тис. га
Площа земель лісового фонду, які належать державним лісогосподарським підприємствам	- 279,1 тис. га
Площа земель лісового фонду, які віднесені до відання інших лісокористувачів	- 58,5 тис. га
Площа земель лісогосподарського призначення, яку не використовують	- 18,3 га
Площа земель лісогосподарського призначення, вкрита лісовою рослинністю	- 255,0 тис. га

Якщо ліси підприємств Черкаського обласного управління лісового господарства займають в основному значні за площею лісові масиви, то ліси колишніх сільгосппідприємств представлені невеликими, розкиданими по території лісовими урочищами, що належать більш ніж 500 господарствам.

З огляду на загрозливий стан НПС і соціально-економічні вигоди до використання і відтворення лісів, для кожної з природних зон визначають один або кілька основних напрямів ведення лісового господарства:

- Експлуатаційний – вирощування високопродуктивних, біологічно стійких штучних і природних лісостанів, що продукують максимальну кількість необхідних сортиментів високоякісної деревини певних деревних порід.

- Водоохоронний – вирощування високопродуктивних біологічно стійких лісостанів, які максимально забезпечують водоохоронні функції лісу, стабільність режиму водних джерел і належну якість води.

- Ґрунтозахисний – вирощування і збереження біологічно стійких захисних лісових насаджень, які створюють сприятливі умови для захисту ґрунтів і функціонування сільськогосподарських екосистем.

- Агролісомеліоративний – вирощування біологічно стійких захисних лісових насаджень на сільськогосподарських землях, які створюють умови для багатопрофільного ведення господарства, забезпечення функціонування виробничої інфраструктури та праці й відпочинку людей.

- Урбозахисний – вирощування та збереження біологічно стійких штучних цільових лісових насаджень і природних лісів з високими естетичними, санітарно-гігієнічними властивостями і середовищезахисними функціями, які створюють сприятливі умови для виробничої діяльності та проживання людини.

- Рекреаційний – вирощування і збереження біологічно стійких лісових насаджень та природних лісів, яким властиві потужні ландшафтотвірні й санітарно-гігієнічні захисні властивості, що забезпечують оптимальні умови для відпочинку населення і захист навколишнього природного середовища.

- Середовищезахисний – вирощування і збереження високопродуктивних, біологічно стійких природних лісів та штучних захисних лісових насаджень як елементів навколишнього природного середовища, що забезпечують виробничу діяльність певних галузей економіки та оптимальні умови життєдіяльності населення.

За даними Черкаського обласного управління лісового господарства, ліси регіону за своїм цільовим призначенням поділяють на:

- водоохоронні – 19,2 тис. га (у т. ч. смуги вздовж берегів річок – 18 тис. га, ліси, що захищають нерестилища, – 0,2 тис. га, захисні насадження на смугах відводу);

- захисні – 151 тис. га (у т. ч. байрачні ліси – 121,5 тис. га, полезахисні лісосмуги – 15,6, протиерозійні – 0,02 тис. га, захисні насадження на смугах відводу);

- санітарно-гігієнічні – 84,2 тис. га (у т. ч. ліси зелених зон – 79 тис. га, ліси населених пунктів – 5,1, зони лікувально-оздоровчих територій – 0,06 тис. га);

- ліси спеціального призначення – 7,6 тис. га (у т. ч. заповідні території різних категорій 7,5 тис. га);

- експлуатаційні ліси – 83 тис. га.

У регіоні виділено 16,1 тис. га малопродуктивних та деградованих земель, на яких можливе вирощування лісів.

На території лісового фонду Черкаського обласного управління лісового господарства перебувають 124 заповідні об'єкти (заказники, пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища), які займають площу понад 13 тис. га (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

**Наявність заповідних об'єктів Черкащини
на землях лісового фонду Держкомлісгоспу України**

Категорія	Заповідні об'єкти					
	Загальнодержавного значення		місцевого значення		всього	
	кількість	площа, га	кількість	площа, га	кількість	площа, га
Заказники, у т. ч.:						
а) ландшафтні	2	1564,4	5	2337,5	7	3901,9
б) лісові	0	0	1	12,7	1	12,7
в) ботанічні	1	166	27	281,2	28	447,2
г) загальнозоологічні;	0	0	3	3754,5	3	3754,5
д) орнітологічні;	0	0	1	33,1	1	33,1
е) гідрологічні.	0	0	8	7178,65	8	7178,65
Всього:	3	1730,4	45	7178,65	48	8909,05
Пам'ятки природи, у т. ч.:						
а) комплексні	1	553	3	38	4	591
б) ботанічні	2	124,5	47	292,13	49	416,63
в) гідрологічні	0	0	4	10,06	4	10,06
г) геологічні	0	0	3	15,7	3	15,7
Всього:	3	677,5	57	355,89	60	1033,39
Парки, пам'ятки садово-паркового мистецтва	2	492,5	2	10,6	4	503,1
Заповідні урочища	0	0	12	2686,5	12	2686,5
Разом:	8	2900,4	116	10231,64	124	13132,04

Для створення оптимальної лісистості, яка становить 19 %, слід збільшити площу лісів. Фондом для заліснення є еродовані землі, невіддзя, землі, які відводять під консервацію тощо. Необхідно створити єдину оптимізовану систему лісів, що включала б відносно великі лісові масиви зі стійким лісовим середовищем, захисні насадження різного цільового призначення, здатні забезпечити стійкість географічних ландшафтів, ландшафтних екосистем [29, 30, 31, 91].

Збільшення лісистості території України до оптимального рівня – один із стратегічних напрямів діяльності, який дасть можливість не тільки збільшити національні ресурси деревини, а й стабілізувати екологічну ситуацію в країні, зробити вагомий внесок у пом'якшення наслідків зміни клімату та парникового ефекту, відтворення та збереження біологічного й ландшафтного різноманіття [27, 28, 53, 69, 71, 91].

1.1.5.2 Мисливська фауна

Одним з основних видів спеціального використання тваринного світу в регіоні є полювання. Мисливські угіддя області загальною площею понад 1689 тис. га надані в користування 54 користувачам мисливських угідь для ведення мисливського господарства терміном до 2028 року (табл. 1.6, 1.7) [7].

У загрозовому стані перебувають промислові копитні тварини. Значною мірою до цього призводить несанкціонований відстріл та зменшення площ проживання. Внаслідок цього лось трапляється лише на переходах, зменшується чисельність оленя, козулі, кабана, швидко скорочуються площі природних ареалів мисливських тварин, які не можуть пристосуватися до існування в агроценотичних ландшафтах, тому кількість їх знижується до мінімуму або наближається до рівня вимирання. Щільність мисливських тварин внаслідок розширення агроценотичних ландшафтів розподілена у просторі нерівномірно, тому їх популяціям доводиться постійно переміщуватись. Копитні тварини особливо страждають від впливу агроценозів, тому що не всі типи агроценозів забезпечують їх захистом та кормовою базою. Наприклад, для козулі, найпоширенішого виду копитних у ландшафтах Центрального Придніпров'я, відсутність кущової рослинності (основного кормозахисного елемента для існування виду) призводить до вразливості тварин: козулі змушені триматися окраїн лісів, де більше кущової рослинності незалежно від класу бонітету [7].

Таблиця 1.6

Динаміка чисельності основних видів мисливських тварин (голів) за 2003–2006 рр.

Види мисливських тварин	Роки			
	2003	2004	2005	2006
Козуля	5595	5571	5676	5593
Кабан	1335	1307	1332	1516
Олень плямистий	322	332	333	361
Лось	50	42	42	47

Тому для збереження зазначених видів тварин та ефективної охорони природи, необхідно збільшувати площі об'єктів природно-заповідного фонду до науково обґрунтованих розмірів. Адже загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі передбачено збільшення площі земель ПЗФ до 10,4 % на 2015 рік. Слід зауважити, що оптимальний відсоток охоронних територій – 30–40 %.

Чисельність основних видів мисливських тварин станом на 1 лютого 2007 р. становила: олень плямистий – 362 голови, козуля – 5015, кабан – 1633 голови. Дикого кабана розводять у напіввільних умовах у мисливських господарствах «Ішан», «Трахтемирівське», «Дальній кордон», МГ «Пекарі», МГ «Світязь», ДП «Смілянське лісове господарство», ТОВ «Маньківське», ТОВ «Черкаське» [27].

Таблиця 1.7

Добування в регіоні основних видів мисливських тварин у 2004–2006 рр.

Види мисливських тварин	Затверджений ліміт добування	Видано ліцензій	Добуто	Не використано ліцензій	Причини невикористання ресурсу
2004 р.					
Олень	22	11	10	1	низький рівень ведення мисливського господарства
Кабан	275	195	158	37	
Козуля	346	299	266	33	
Разом:	643	505	434	71	
2005 р.					
Олень	22	22	11	11	низький рівень ведення мисливського господарства
Кабан	267	267	176	91	
Козуля	337	337	260	77	
Разом:	626	626	447	179	
2006 р.					
Олень	35	35	18	17	низький рівень ведення мисливського господарства
Кабан	301	301	127	174	
Козуля	416	416	291	125	
Разом:	752	752	436	316	

Незадовільно ведеться мисливське господарство в господарствах ТОВ МРГ «Драбівське» Чигиринського районного товариства мисливців та рибалок.

Збільшується чисельність хижих видів тварин, особливо лисиць.

За поданням Державного управління в 2007 р. заборонено полювання на мисливських тварин у 7 мисливських господарствах у зв'язку з низькою чисельністю мисливських видів тварин [28, 73].

Біологія, поширення та господарське значення основних видів мисливських тварин Черкащини

Лось (*Alces alces* L.)

Це дуже цінна мисливська тварина. Його смачне м'ясо, цінну шкуру здавна використовує населення. Довжина тіла лося досягає 300 см, висота в холці до – 200 см, вага тіла – до 600 кг. Роги (є лише у самців) з кількома відростками, мають лопатоподібну форму. Забарвлення хутра влітку рудувато-буре, взимку – брудно-сіре.

Лось – важливий компонент біогеоценозу лісу, типовий представник тваринного світу лісової зони, мисливський вид, цінний об'єкт полювання. Водночас, якщо його чисельність перевищує оптимальну, він може пошкоджувати сосну, осіку, березу, вербу, вільху, особливо молоді насадження. Іноді лосі можуть завдавати збитків і сільському господарству, пошкоджуючи сади, озимину та інші сільськогосподарські культури. Тому допустиму чисельність лосів визначено для різних типів лісових угідь, її слід регулювати.

Лось є прикрасою української природи. У XVII ст. він був звичайною твариною серед копитних, які жили у лісостеповій зоні. Пізніше став зникати. У наш час площа його ареалу дуже швидко змінюється. Динаміка чисельності свідчить про скорочення кількості особин цього виду майже до критичної. З літературних джерел (Тимофєєва Е. К., 1974 р.) відомо, що характерною особливістю існування лося було те, що він з часу своєї появи безперервно зазнавав негативного впливу людини. Але основною причиною скорочення чисельності та ареалу лося є зміни клімату і ландшафтів, насамперед трансформація рослинності.

Розселення лося на території залежить і від кліматичних факторів, зокрема від снігового покриву. Сприятливими умовами для нього є наявність різновікових, переважно листокяних насаджень, що відновлюються природним шляхом. Основними місцями перебування лосів є заростаючі зруби, згарища, зарості чагарників і луки, сосняки, вербняки на болотах. Але найбільше вони люблять зруби, що заростають густим підростом осики і берези та інших порід віком понад 10 років і заввишки більше ніж 3 м, болота та заболочені ділянки, де вони можуть добре поживитися. Такі біотопи також добре захищають тварин від вітру у негоду, а влітку від спеки.

Лосі мають слабо виражений інстинкт стадності, тримаються поодинокі або групами по 2–4 особини. Це моноциклічний вид, належить до полігамів, хоч іноді утворює так звані шлюбні пари. Гон відбувається у серпні та вересні. Під час гону можуть відбуватись сутички між биками. Після гону бики починають скидати

роги. Вагітність лосих триває 225–237 днів. У травні та червні з'являються одно-двоє лосенят. Незважаючи на невелику рухливість, лось може долати значні відстані, не боїться людей і може навіть відвідувати населені пункти та парки.

За останні 10 років чисельність лося в регіоні зменшилася у 7 разів і наблизилася до критичної. Він ще частково зберігся в Черкаському борі на лівобережжі в районі Канева та в межах зоологічного заказника «Ішан». Основною причиною зменшення чисельності лося в області стало браконьєрство. До зменшення кормової бази тварин призвели низький рівень ведення мисливського господарства, відсутність взаємоузгоджених інтересів мисливського і лісового господарства.

Отже, щоб чисельність тварин досягла оптимальної, необхідно: збільшити лісистість території, забезпечити охорону водно-болотних угідь, посилити контроль за додержанням правил полювання та боротьбу з браконьєрством. Розроблений проект екомережі враховує всі особливості біології та екології цієї тварини і відіграватиме роль природного резервату, забезпечуючи охорону і постійне розмноження лося [30, 69, 70, 75, 79, 89].

Олень плямистий (*Cervus nippon* L.)

Це тварина середніх розмірів, висота в холці досягає 115 см, вага дорослої тварини – 140 кг. Роги – з бічними відростками (не більше 5). Зимова шерсть на спині бурувато-рудого кольору, влітку – рудого з добре помітними світлими плямами.

В область олень був завезений у 1958 р. для акліматизації. Розділивши екологічну нішу з іншими тваринами, насамперед з лосем і козулею, олень плямистий непогано тут прижився. Наприклад, у 1977 р. чисельність оленя плямистого в угіддях області становила 510 голів, а станом на 1 лютого 2007 р. – 333 голови).

Типовим місцем проживання плямистих оленів є ліси і луки. Тварини здатні значно пошкоджувати лісові культури, особливо соснові молодняки.

Тому їх чисельність слід регулювати.

На стадний розподіл оленя плямистого впливає насамперед кормова база, кліматичні умови (наявність та глибина снігового покриву). Тварини можуть наближатись до поселень, виходити на озимину, в сади до скирти сіна чи соломи.

До кормового раціону оленя входять 284 види вищих судинних рослин, які належать до 69 сімейств, 207 родів. Деревні породи у цьому переліку представлені 32 видами (11,3%), чагарникові й напівчагарникові – 36 (12,7%), решта – трав'янисті рослини

– 216 видів (76 %). Крім того, встановлено, що олень поїдає 2 види нижчих рослин і гриби (опеньок) [30].

Перевагу олень надає: сосні, вербі, дубу, плодовим, липі, клену і ясену, серед чагарників – шипшині, акації жовтій, бересклету, рокитникам, культурних рослин – вівсу, ячменю, просу, житу, пшениці, кукурудзі, буряку, моркві, ожині, трав'янистих рослин – бобовим, айстровим.

Цей мисливський вид цінний також наявністю у рогах пантокрину, який використовують у медицині, та смачним м'ясом.

Чисельність виду скорочується в регіоні внаслідок браконьєрства, міграції тварин в інші місця, низького рівня ведення мисливського господарства.

Екомережа буде сприяти розмноженню та розселенню цього виду на території області [30, 69, 70, 75, 79, 89].

Козуля (*Capreolus capreolus* L.)

Ця цінна тварина, яка належить до родини оленів. Схожий на оленя, але значно менших розмірів. Довжина тіла досягає 140 см, висота в холці – до 90 см, вага тіла – близько 40–50 кг.

Основними стаціями козулі є негусті ліси з підліском та галявинами.

Тварина рослиноїдна, тому живиться травою, листокям, корою, бруньками і плодами, а також мохом, лишайниками та ягодами. Іноді козуля виходить на поля і луки, де поїдає посіви сільськогосподарських культур. Парування починається в серпні і закінчується в кінці вересня. Вагітність триває до дев'яти місяців, приплід буває від одного до чотирьох малят, які у перші дні дуже немічні, часто стають поживою для хижаків. Молоком матері живляться до липня чи серпня, після чого починають пастися. Статевозрілими стають у дворічному віці.

Значення козулі дуже велике: по-перше, ці тварини мають смачне м'ясо і є цінним мисливським видом; по-друге, їх розводять як декоративні тварини для парків і зелених зон. Чисельність козулі в області за останні 10 років зменшилася майже на 600 голів внаслідок браконьєрства, низького рівня ведення мисливського господарства.

У раціоні козулі 201 вид вищих рослин, у тому числі 24 деревних, 23 чагарникових, 154 трав'янистих видів. Серед них спільними для оленя і козулі є 135 видів, що становить 67,1 % раціону козулі і 47 % раціону оленя. Козуля харчується тими ж рослинами, що і олень, тому це необхідно враховувати для розрахунку оптимальної їх чисельності [30, 31, 69, 70, 77, 79, 89].

Свиня дика (кабан) (*Sus scrofa* L.)

Зовні кабан дуже схожий на свійських свиней. Довжина його тіла досягає 200 см, вага старих самців – 160–180 кг, щетина на спині сіро-бурого або чорного кольору, черево і ноги чорні (див. рис. 1 у розділі «Ілюстрації»).

На території України свиня дика була досить поширена. Живе вона в чистих листяних і мішаних лісах, де є річки, озера, болота. В області проживає переважно в дубово-грабових лісах, любить лісові хащі. Дикі свині добре пристосовані до життя, вони спритні, добре плавають, мають розвинений нюх і слух.

За характером живлення цей вид належить до всеїдних тварин. Живиться різноманітною рослинною їжею: стеблами, кореневищами, плодами диких і культурних рослин, особливо жолудями і горіхами. Крім того, їсть також тварин, комах та їхні личинки, черв'їв, гризунів і навіть трупи тварин.

Статевозрілими свині стають на другому році життя. Парування диких свиней починається в першій половині листопада і триває до кінця грудня, а іноді й до початку січня. Після чотиримісячної вагітності самка народжує 4–5, іноді й 12 поросят, які до тримісячного віку мають поздовжньо-смугасте забарвлення спини. Годування молоком триває не менше двох місяців. Поросята швидко ростуть і вже в кінці літа їхня маса перевищує 20 кг.

Дикі свині – стадні тварини. Найбільші стада бувають у період парування, що припадає на початок зими. Залежно від наявності кормів і снігового покриву дикі свині протягом року змінюють своє місцеперебування. Наприкінці літа і восени вони щодоби роблять значні переходи (часом до 10–20 км), ведуть нічний спосіб життя, а вдень лежать у заростях. Іноді дикі свині, риючи землю на значних площах, завжають шкоди лісовому та сільському господарству.

Як мисливський звір дика свиня відзначається смачним м'ясом, міцною шкурою, щетиною.

У цілому реконструкція фауни можлива при використанні штучного розселення цінних видів мисливських звірів. Чисельність тварин можна збільшувати шляхом акліматизації та відтворення у напіввільних умовах. У природних умовах чисельність має відповідати оптимальній [7, 30, 31, 69, 70, 77, 79, 89].

1.1.6 Водні ресурси

1.1.6.1 Характеристика основних річок

На території області протікає 1037 річок і струмків загальною довжиною 7,5 тис. км. До великих річок належать Дніпро (в меж-

ах області – 150 км), до середніх – Рось, Тясмин, Гнилий Тікич, Гірський Тікич, Супій, Ятрань, Велика Вись. Решта річок – малі: Вільшанка, Золотоношка, Ірдинь, Ірклій, Уманка, Шполка, Чумгак, Синюха, Удич. Територія області є частиною басейнів річок Дніпра та Південного Бугу, які належать до басейну Чорного моря. В області також налічується 38 водосховищ на річках, у тому числі Канівське та Кременчуцьке на Дніпрі, 2314 ставків.

Середній багаторічний річковий стік регіону становить $1,01 \text{ км}^3/\text{рік}$. Порушення зимових умов в останні роки впливає на формування льодоставу на водних об'єктах області. Так, перша половина зими 2006 р. характеризувалась підвищеним температурним фоном, тому лише з 23 грудня почав формуватись льодостав. У другій половині січня, внаслідок інтенсивного похолодання, почалося активне льодоутворення. Суцільний льодостав почався з 20 січня. Станом на кінець першої декади лютого товщина льоду на Кременчуцькому водосховищі була 29 см, на річках – 20–28 см. Протягом зими 2006 р. водність більшості річок Черкащини була в межах норми.

Нижче охарактеризуємо основні річки регіону.

Дніпро – головна артерія України. Ще за 400 років до нашої ери Геродот називав Дніпро Борисфеном, що грецькою мовою означає «тече з півночі». За великий вплив на родючість прилеглих земель вчений прирівняв його до Нілу.

Дніпро – типова рівнинна річка, її похил тільки у верхів'ї перевищує 50 см/км , в середньому він становить близько 10 см/км , біля лиману знижується до $0,1 \text{ см/км}$. У межах України Дніпро тече в широкій заплаві, вкритій значною товщею алювіальних відкладів, представлених переважно різнозернистими і легкорухомими кварцовими пісками (див. рис. 2 у розділі «Ілюстрації»).

До гирла Ірпеня заплава Дніпра має низькі береги, ширина її в деяких місцях досягає 10–12 км. Між гирлами Ірпеня і Самари долина Дніпра асиметрична, її правий берег крутий і піднімається над водою на 50–150 м, лівий – низинний, пологий. Поблизу Кременчука в руслі Дніпра є кам'яні виступи.

Починаючи з 1927 р., на Дніпрі почалося спорудження каскаду потужних гідроелектростанцій та ряду великих водосховищ. Найбільшим серед них є Кременчуцьке, яке має площу водного дзеркала 225 тис. га, довжину – 172 км, ширину – 15–26 км (будівництво 1954–1960 рр.). Найбільша ширина водосховища – біля місця впадання р. Сули, середня глибина – 6 м, поблизу греблі досягає 25 м. Вода в нього надходить з Дніпра і частково з його приток. Після створення Кременчуцького водосховища ступінь заболочення області зріс внаслідок затоплення заплави Дніпра і нижньої частини долини Сули та інших приток. Водосховище

впливає на формування температури і вологості повітря, вітрового режиму, хмарності та атмосферних опадів прилеглої території. Внаслідок витрат тепла на випаровування тут влітку спостерігається зниження температури повітря і підвищення його вологості. Заміна ділянок суші водою призводить до зростання швидкості вітру. Хвилі водосховища зумовлюють поступове розширення затопленої території, що спричинює ерозію його берегів.

Басейн Дніпра охоплює 42 % річок усієї України, збираючи воду з Волинської, Подільської і Придніпровської височини, Поліської та Придніпровської низовин, частково – із Середньоросійської височини і Донецького кряжа. На півдні басейн Дніпра перерізає Причорноморську низовину. До спорудження ГЕС на Дніпрі було багато островів та плавнів.

Довжина Дніпра – 2285 км, площа басейну – 503 тис. км^2 . За гідрологічними і фізико-географічними особливостями Дніпро поділяють на три частини – верхню (від витоків до Києва), середню (від Києва до Запоріжжя) і нижню (від Запоріжжя до гирла). Черкаська область знаходиться в середній частині.

Значними є праві притоки Дніпра, що протікають на території області – Рось, Тясмин, та ліві – Супій, Сула.

Рось на 17–18 км нижче Канева впадає у Кременчуцьке водосховище. Довжина Росі – 346 км, площа басейну – $12\,575 \text{ км}^2$. Протікає на території Вінницької, Житомирської, Київської і Черкаської областей. Основні ґрунтоутворюючі породи на території басейну Росі – лес, лесові суглинки, продукти вивітрювання твердих порід, морена та алювіальні флювіогляціальні відклади. Найпоширенішими є дерново-опідзолені, дерново-глеєві глибокі (лугові), сірі опідзолені, чорноземні лугові ґрунти. Рідше трапляються болотні й торф'яні. Складні геоморфологічні, гідрологічні, кліматичні та ґрунтові умови території басейну річки вплинули на формування рослинного покриву.

Флора долини Росі та її приток розподілена так: лісова рослинність – 151 вид, степова – 163, лучна – 187, болота – 52, водна – 40, бур'яни – 59 [57]. Всього виділено 652 види рослин, які належать до 83 сімейств та 346 родів. Більшість з них – складноцвіті, злаки, губоцвіті, осокові, хрестоцвіті, зонтичні, лілійні, розоцвіті.

Річка **Супій** починається на Чернігівщині і впадає у Кременчуцьке водосховище. Довжина її 130 км, площа басейну – 2000 км^2 (див. рис. 3 у розділі «Ілюстрації»).

Нижче Супою у водосховище впадає права притока **Вільшанка**, яка бере свій початок біля с. Пединівки Звенигородського району. Довжина її 106 км, площа басейну – 1220 км^2 . Басейн Вільшанки лісистий (16 %), подекуди заболочений (див. рис. 4 у розділі «Ілюстрації»).

Річка **Сула** – ліва притока Дніпра. Довжина – 310 км, площа басейну – 18,1 тис. км². Тече Сула на території Сумської і Полтавської областей, майже повністю на Придніпровській низовині в зоні Лісостепу, на межі Черкаської і Полтавської областей.

Річка **Тясмин** – права притока Дніпра, впадає в Кременчуцьке водосховище. Довжина – 194 км, площа басейну, який розташований на Придніпровській височині, – 4730 км². Ліси займають близько 15 % площі басейну, у верхній течії розташоване м. Кам'янка, далі по обох берегах Тясмина, на підвищеному місці, поблизу притоки Ірдинь – м. Сміла.

Ірдинь – заболочена ліва притока Тясмина довжиною 23 км та площею басейну 285 км², ширина заплави становить 1500 м. На правому березі розташоване м. Чигирин. Між Черкасами і Чигирином пролягає лісовий масив «Холодний Яр».

На відміну від стрімкого правого, лівий берег Тясмину має багато джерел. Він вкритий вільховими насадженнями, пологий і піщаний.

Річка **Південний Буг** має довжину 792 км, площа басейну – 63 700 км², у межах якого є р. **Синюха**, одна з основних його приток (довжина – 111 км, площа басейну 16 725 км²). У Синюху впадає **Тікич** – річка, що утворюється від злиття Гірського та Гнилого Тікичів.

Нижче Черкас з лівого берега у водосховище впадає **Золотоношка**, довжина якої 92 км, площа басейну – 1260 км² (див. рис. 5 у розділі «Ілюстрації»).

Гірський Тікич має довжину 167 км, площу басейну – 3525 км², який займає центральну частину Придніпровської височини. Береги Гірського Тікича підвищені, кам'яністі, скелясті та обривисті. На Гірському Тікичі розташоване м. Тальне. З Гірським Тікичем зливається **Гнилий Тікич** (довжина – 156 км, площа басейну – 3125 км²), що має повільну течію, болотисте дно і такі ж береги. На річці розташовані смт Лісянка, м. Звенигородка.

Ліва притока Синюхи – **Велика Вись**, яка має довжину 165 км, площу басейну – 2842 км². По її нижній і середній течії проходить межа Кіровоградської та Черкаської областей.

Однією з правих приток Синюхи є **Ятрань** (довжина 107 км, площа басейну – 2170 км²). Вона бере початок на Придніпровській височині поблизу с. Томашівки Уманського району. Річище звивисте, подекуди кам'янисте. Ліси займають майже 5 % площі басейну.

Ятрань приймає ліву притоку **Уманку** (довжина – 43 км, площа басейну – 411 км²). Ліси вкривають 6 % площі басейну річки. На підвищеному березі Уманки розташоване м. Умань. Тут є пам'ятка садово-паркового мистецтва національного та світового значення «Софіївка», закладений у 1796–1800 рр.

Лівую притокою Південного Бугу є р. **Синиця**, яка починається в Черкаській області (довжина її – 79 км, площа басейну – 765 км²).

На водоносність річок, розподіл стоку та гідрологічний режим значною мірою впливають фізико-географічні фактори – рельєф, ґрунти, озерність, лісистість, заболоченість, а також господарська діяльність. У свою чергу зміна гідрологічного режиму водних об'єктів спричинює зміни видового різноманіття рослинного покриву та типів ландшафтів [6, 18, 27, 53, 68, 69, 85, 88, 101, 102].

1.1.6.2 Рибні ресурси

Рибне господарство у Черкаській області має значний потенціал: 1037 річок, 2314 ставків та невеликі водосховища місцевого значення. В межах п'яти районів області пролягло Кременчуцьке водосховище, загальна площа якого – 225 тис. га [26].

Завдяки розташуванню в сприятливих кліматичних умовах, мілководності та за розмірами Кременчуцьке водосховище планували як одне з найбільш рибопродуктивних в Європі (до 60–70 кг/га риби). Проте цього рівня продуктивності так ніколи і не було досягнуто. Найбільший її показник становив 46 кг/га в 1989 р. при загальному вилові понад 10 тис. т риби. З 1991 р. спостерігається зниження обсягів вилову до 3–5 тис. т на рік.

У 2006 р. з Кременчуцького водосховища рибодобувними підприємствами виловлено близько 3,7 тис. т риби, або 16,3 кг/га. Вилов риби з водосховища після 1988 р. різко зменшився (рис. 1.1; табл. 1.8).

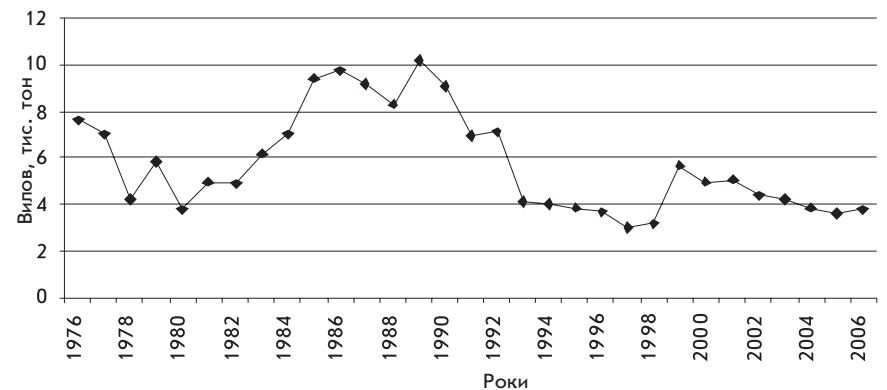

Рис. 1.1. Загальний вилов риби з Кременчуцького водосховища у 1976–2006 рр.

Іхтіофауна Кременчуцького водосховища налічує 41 вид риб. За статистичними даними, промислове значення мають 17 видів, у тому числі крупночастикові (лящ, товстолобик, сом, щука, сазан, судак, білий амур, білизна, в'язь), дрібночастикові (плітка, плоскирка, синець, окунь, карась, чехоня, а також верховод і тюлька). Основу уловів за останні роки становлять плітка, лящ, плоскирка, синець, верховод, чехоня (рис. 1.2; табл. 1.8) [27, 28, 68, 69,70].

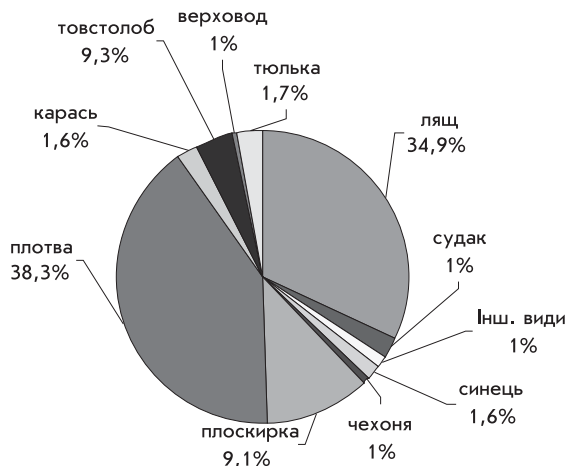

Рис. 1.2. Видовий склад вилову риби користувачами водних живих ресурсів з Кременчуцького водосховища у 2006 р.

Таблиця 1.8

Динаміка вилову риби у Кременчуцькому водосховищі
рибодобувними організаціями Черкаської області

Рік	Загальний ліміт вилову, т	Фактичний вилов, т
2002	9660	2760,2
2003	9900	2381,5
2004	9167	2252,0
2005	8124	1984,0
2006	5640,5	1749,9

На території Черкаської області в басейні Дніпра є види круглоротих та риб, занесені до Червоної книги України, мінога українська (*Eudontomyzon mariae*, Berg, 1931), стерлядь (*Acipenser ruthenus*, L., 1758) та марена дніпровська (*Barbus barbus borysthenticus*, Dybowski, 1862) [92]. Однак у 2006 р. побачити їх не вдалося.

Основною причиною майже повного зникнення стерляді з водойм області є повна відсутність нерестовищ для осетрових. Цю

проблему в сучасних умовах розв'язують будівництвом на території України осетрових риборозплідних заводів.

У Кременчуцькому водосховищі є значний потенціал кормової бази для стерляді. За допомогою методик відтворення та інтродукції стерляді, випробуваних на Волзьких та Дніпровських водосховищах, можна не лише відновити її чисельність, а й зробити промисловим видом.

З неабориґенних видів риб на території області широко представлені риби амурського комплексу (білий та строкатий товстолобики, білий амур), морська голка та псевдоразбора. У ставковому господарстві Гірський Тікич ВАТ «Черкасирибгосп» вирощують веслоноса та ленського осетра. Білого та строкатого товстолобиків, білого амура, веслоноса та ленського осетра в умовах водойм Черкаської області відтворюють лише штучним шляхом, тому популяції цих видів перебувають під контролем.

Загальнодержавною програмою розвитку рибного господарства України на період до 2010 р., затвердженою Законом України від 19 лютого 2004 р. за №1516-IV, передбачено будівництво на території області державного риборозплідника веслоноса та експериментального розплідника річкових раків для р. Дніпра. У 2006 р. у Кременчуцьке водосховище заселено 1,625 млн. особин дволіток білого та строкатого товстолобиків, білого амура та коропа.

З Чорного моря у басейн Дніпра та в Кременчуцьке водосховище потрапила морська голка, яка поширилася до м. Києва. За даними Інституту рибного господарства УААН, середня концентрація морської голки в Кременчуцькому водосховищі в 2006 р. становила 13,7 особин на 100 м².

З Китаю разом з личинками риб амурського комплексу (білий та строкатий товстолобики, білий та чорний амури) на територію колишнього Радянського Союзу була випадково завезена псевдоразбора. З рибами амурського комплексу вона поширилась у ставкових господарствах та потрапила у природні водойми. За даними Інституту рибного господарства УААН, середня концентрація псевдоразбори в Кременчуцькому водосховищі в 2006 р. – 6,2 особини на 100 м². Потребує детального вивчення вплив цього виду на гідроекосистеми [28, 70].

1.2 Стан рослинного світу

Через фрагментарність наукових досліджень сьогодні немає уточнених даних стосовно різноманіття рослинного та тваринного світу області. За попередніми підрахунками, природна флора судинних рослин (без урахування екзотів) у Черкаській області на-

лічує близько 2 тис. видів. До списку, складеного на основі аналізу різних джерел (у тому числі використано дані багаторічних спостережень фахівців Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Черкаській області), увійшло 334 види судинних рослин (17 % флори області), що перебувають під загрозою зникнення. Серед них 69 видів занесено до Червоної книги України, 14 – до Додатку I до Бернської конвенції, 7 – охороняються в Європі (Європейський Червоний список), 3 – у всесвітньому масштабі (МСОП) [27, 36].

Під найбільшою загрозою опинилися 29 видів (категорія – 0), популяції більшості з них нині, очевидно, зникли. Тому доцільними є заходи, що включають обстеження відомих з літератури місцезростань, розроблення програми збереження їх локальних популяцій, репатріації популяцію деяких з них у природні ценози. Значна кількість видів (84) належить до 1-ї та 2-ї категорій і входить до групи високого ризику (додаток А.1, А.2). Отже, актуальним є створення на територіях і природних урочищах, де вони зростають, відповідних форм заповідних об'єктів. Для решти 219 видів (категорії 3 і 4) першочерговим заходом щодо забезпечення охорони є організація моніторингу стану їх популяцій [27, 34].

Характеристика видів рослин Черкащини, занесених до Червоної книги України

Астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus* Pall.). Родина бобові. Багаторічна трав'яниста рослина, 10–30 см заввишки, з непарнопірчастими листками. Яскраво-жовті квітки зібрані в густі головчасті китиці. Боби волохаті, яйцеподібні або овальні, близько 1 см завдовжки. Цвіте у червні та серпні. Балкано-паннонсько-причорноморський вид. Відбувається скорочення ареалу внаслідок надмірних заготівель як лікарської сировини, витоπτування худобою при випасанні. Необхідна заборона заготівлі для збереження ділянок, на яких зростає цей вид [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Брандушка весняна (*Bulbocodium versicolor* (Ker-Gawl.) Spreng.). Родина лілійні. Багаторічна трав'яниста бульбоцибулинна рослина, 8–15 см заввишки, з прикореневими ланцетно-лінійними, жолобчастими листками, які розвиваються одночасно з квітами. Квітки келихоподібні, поодинокі, рідко їх буває дві-три, листочки вільні, бузково-рожеві. Цвіте у березні та квітні. Ростає на степових ділянках, трав'янистих схилах, серед розріджених чагарників. Південноєвропейсько-передкавказький вид. Винищується внаслідок масового зривання на букети [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Бруслина карликова (*Euonymus nana* L. Bieb.). Родина бруслинові. Чагарникова рослина, 30–100 см заввишки, з борозенчастими гілками та лінійними (від 1,5 до 3 см завдовжки, шкірястими), зверху яскраво-зеленими листками, які не опадають перед зимою. Квітка бурувато-червона, одна, рідше – дві-три у півзонтиках на тонких зеленкуватих квітконосах. Плід – грушоподібна коробочка, висіяча, чотирилопатева, блідо-жовта або рожева чи зеленувата з оранжевим принасіньником. Цвіте у травні та червні. Ростає у дубових лісах, на лісових галявинах. Палеоарктичний вид з сильно розірваним ареалом, реліктова рослина третинного періоду. Зникає внаслідок вирубування ділянок лісів, а також у зв'язку з відсутністю насінневого відновлення. Необхідна якнайсуворіша охорона усіх відомих місцезнаходжень [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Булатка великоквітова (*Cephalanthera damasonium* (Mill.) Druce). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 20–60 см заввишки, з підземним кореневищем, прямостоячим стеблом та густо розташованими яйцеподібно-еліптичними листками. Стебло у верхній частині голе. Жовтувато-білі квітки зібрані в колосовидному суцвітті. Цвіте у травні та червні. Ростає в широколистяних та мішаних лісах, на галявинах, серед чагарників. Європейсько-середземноморсько-кавказько-малоазіатський вид Черкаської області. В Україні поширений розсіяно. Винищується внаслідок зривання на букети, а також витоπτування, вирубування лісових ділянок. Необхідна загальна охорона [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Булатка червона (*Cephalanthera rubra* (L.) Rich.). Родина зозулинцеві. Європейсько-давньосередньоземноморський вид. Одна з найкрасивіших орхідей нашої флори, яка має суцвіття великих (до 2 см) фіолетово-рожевих квіток. Рослина занесена до Додатку II до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення. Зростає в межах Черкаського бору та Мошногірського кряжу. Трапляється окремими особинами. Динаміка чисельності не вивчена [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Вовчі ягоди пахучі, боровик (*Daphne sneorum* L.). Родина тимелеєві. Невисокий чагарник, 10–40 см заввишки, з висхідними гілками, вкритими сіро-бурою корою. Листки шкірясті, лопатоподібні або довгасто-оберненояйцеподібні, вічнозелені. Квітки трубчасті чотиророздільні, рожеві, зібрані голівками на кінцях гілок. Плід – жовто-бура шкіряста кістянка. Цвіте у травні та червні. Ростає у соснових лісах. Європейсько-середземноморсько-балкано-малоазіатський вид з розірваним ареалом, реліктова рослина тре-

тинного періоду. Вовчі ягоди поширені на Придніпровській височині, в основному в Черкаському бору. Винищуються внаслідок масового зривання на букети та при вирубуванні лісів. Потребують загальної охорони [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Гронянка півмісяцева, ключ-трава (*Botrychium lunaria* (L.) Sw.). Родина вужачкові. Багаторічна папоротева рослина, 10–30 см заввишки, оригінального зовнішнього вигляду, один листочок якої розділяється на дві частини – вегетативну (або стерильну) у вигляді перисторозсіченого листка з півмісяцевими або ромбічними частками та спороносу – у вигляді грона. Спороносить у червні та серпні. Росте у широколистяних та мішаних лісах, на трав'янистих вогкуватих галявинах і схилах. Євроазіатсько-американо-австралійський вид з розірваним ареалом, реліктова рослина, цінний для науки вид. Зникає внаслідок вирубування лісів та збирання населенням як лікарської сировини. Необхідна загальна охорона [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.). Родина зозулинцеві. Євросибірський вид на південно-східній межі суцільного ареалу. Багаторічна трав'яниста сапрофітна кореневищна рослина. Трапляється в широколистяних лісах Мошногогір'я та поодинокі в Черкаському бору. Охороняється в Мошногогірському комплексному заказнику. Чисельність виду зменшується через зривання на букети [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Жировик Лезеля (*Liparis loeselii* (L.) Rich.). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 20–40 см заввишки, з двома бульбами при основі стебла (новою і минулорічною). Три нижні листочки нерозвинені, два інших – при основі стебла повністю розвинені, вони видовжено-ланцетні, майже супротивні. Квітки жовтувато-зеленкуваті, зібрані в негусту китицю. Цвіте у червні та липні. Росте на торфових болотах та болотистих луках. Європейсько-західносибірсько-північноамериканський вид. Рідкісна зникаюча рослина, поширена в основному на Ірдинському болоті. Зникає внаслідок осушування боліт [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Зозулинець болотний (*Orchis palustris* (L.) Jack.). Родина зозулинцеві. Європейсько-середньоземноморсько-передньозазіський вид на північній межі ареалу. Багаторічна трав'яниста рослина. Трапляється у межах Ірдинського болота [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Зозулинець обпалений (*Orchis ustulata* L.). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста рослина 10–40 см заввишки. Листочки видовжено-ланцетні. Квітки дуже дрібні, всього до 4 мм завбільшки. Губа квіток рожева, плямиста, а шолом чорно-пур-

пуровий. Цвіте у червні та липні. Росте на луках, галявинах, серед чагарників, на трав'янистих схилах. Європейсько-балканокавказький вид. Трапляється у лісостеповій частині області. Зникає внаслідок збирання бульб, руйнування рослинного покриву. Потребує загальної охорони [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Зозулинець жилкуватий (*Orchis nervulosa* Sacalo). Листочки вузьколанцетні, по краю дуже дрібнозубчасті. Квітки брудно-коричнево-пурпурові, мають приємний запах ванілі, всі листочки оцвітини у квітці зібрані шоломом, губа трилопатева, з довгою середньою лопаттю. Суцвіття багатоквіткове. Цвіте у травні та червні. Росте на заплавних луках. Ендемічний вид у долині Дніпра. Зникає внаслідок викошування. Необхідна охорона всіх відомих місцезростань. Охороняється в Канівському заповіднику [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Зозулинець салеповий (*Orchis morio* L.). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 20–30 см заввишки. Листки довгасто-ланцетні або лінійно-довгасті, скупчені при основі стебла. Квітки темно-фіолетово-пурпурові, губа неглибоко-трилопатева, суцвіття негусте, небагатоквіткове. Цвіте у травні та червні. Росте на трав'янистих схилах в улоговинах, на лісових галявинах, узліссях. Європейсько-середземноморсько-азіатський вид. Поширений на території області в Придніпров'ї. Зникає внаслідок зривання на букети, викошування бульб, надмірного випасання худоби та викошування травостою. Необхідна охорона в місцях зростання [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Зозулині сльози яйцевидні (*Listera ovata* (L.) R. Br.). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 20–45 см заввишки з підземним кореневищем. Стебло лише з двома еліптично-яйцеподібними або довгастими листками. Квітки зеленкувато-жовтуваті, губа майже до середини надрізана на дві довгасті тупі лопаті, суцвіття – китиця багатоквіткова. Цвіте у вологих тінистих лісах, на вогкуватих лісових галявинах, серед чагарників. Європейсько-західноазіатський вид. Трапляється в лісостеповій частині області, відсутній у степу [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Клокичка периста (*Staphylea pinnata* L.). Родина клокичкові. Галузистий кущ або невисоке деревце, 1–5 м заввишки, має складне листя (5–7 листочків), які зверху темно-зелені, а знизу світліші. Суцвіття довге малорозгалужене, поникла волоть, квітки білі. Плоди оригінальні, дуже здуті, плівчасті, широкооберненояйцеподібні пониклі коробочки, всередині яких міститься одна–дві чималі кулясті насінини. Цвіте у травні та червні. Росте у широколистяних лісах, на узліссях, серед чагарників, на кам'янистих сонячних схилах. Середньоевропейсько-кавказький

вид з розірваним ареалом. Цінний для науки вид, реліктова рослина. Знищується внаслідок вирубування чагарників. Необхідна організація місцевих заказників для охорони цієї рослини [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Ковила волосиста (*Stipa capillata* L.). Родина тонконогові. Багаторічна трав'яниста рослина, 30–90 см заввишки. Листки вузько-лінійні, згорнуті, зовні голі, гладенькі або шорсткі, всередині опушені. Суцвіття – вузька стиснута волоть, 12–15 см завдовжки. Цвіте у червні та липні. Рoste на степових ділянках, кам'янистих місцях, схилах, серед степових чагарників. Європейсько-азіатський вид. Зникає внаслідок винищення залишків степової рослинності. Охороняється в Канівському заповіднику [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Ковила дніпровська (*Stipa borysthena* Klok. Ex. Prokud.). Родина тонконогові. Багаторічна трав'яниста щільнодернинна злакова сизувато-зелена рослина, 25–75 см заввишки. Суцвіття 18–30 см завдовжки, остюк нижньої квіткової луски білоперистий, 25–35 см завдовжки. Цвіте у квітні та червні. Рoste на прирічкових пісках, піщаних ґрунтах у складі травостою піщаного степу. Південноєвропейсько-південносибірсько-середньоазіатський вид. Необхідна організація заказників для охорони цього виду [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Ковила пухнастолістка (*Stipa dasyphylla* (Czern. Ex. Lindem. Trautv.). Родина тонконогові. Багаторічна трав'яниста щільнодернинна сіро-зелена злакова рослина, 40–70 см заввишки. Листки вздовж складені, іноді плоскі, 1,5–2,5 мм завширшки, волосисті. Суцвіття 13–20 см завдовжки, остюк білоперистий 30–40 см завдовжки. Цвіте у травні–червні. Рoste на степових ділянках, схилах, серед чагарників, на узліссях та галявинах байрачних лісів. Середньоєвропейсько-причорноморсько-західносибірський вид. Поширений переважно на Лівобережжі лісостепу, хоча трапляється й на Правобережжі області [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Ковила Іоанна, пірчаста (*Stipa ioannis* Hel.). Родина тонконогові. Багаторічна трав'яниста злакова яскраво-зелена рослина, 40–65 см заввишки. Листки плоскі або вздовж складені, 0,5–1 мм завширшки. Суцвіття 10–20, остюк білоперистий, 28–40 см завдовжки. Цвіте у травні та червні. Рoste на степових ділянках, схилах, кам'янистих місцях, сухих сонячних узліссях, галявинах, серед степових чагарників. Європейсько-азіатський вид. Зникає внаслідок винищення залишків степової рослинності. Цінний для науки вид, рідкісна зникаюча рослина. Необхідна охорона всіх відомих місцезнаходжень [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Коральковець тричінадрізаний (*Corallorhiza trifida* Chatel.). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста сапрофітна рослина, 10–25 см заввишки, з коралоподібно розгалуженим кореневищем і стеблом зеленкувато-білуватого кольору, безлиста, вкрита лусковидними піхвами. Квітки дрібні, зеленкуваті, зібрані в негусту китицю. Цвіте з червня по липень. Рoste у тінистих, переважно широколистяних лісах, на вогкуватих галявинах. Європейсько-азіатсько-північноамериканський вид. Рідкісна зникаюча рослина. Зникає внаслідок вирубування лісів і заміни природних лісів штучними лісонасадженнями. Необхідне створення заказників для охорони [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Коручка болотна (*Epipactis palustris* (L.) Crantz.). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 20–60 см заввишки з повзучим кореневищем. Листки довгасті або ланцетні гострі, прямостоячі, стебло густооблиствене. Квітки біло-рожево-жовтуваті, пониклі, на скручених квітконіжках, зав'язь фіалкового забарвлення, губа квітки довша за зовнішні листочки оцвітіння, вона двочленна. Передній членник широкоовальний, з'єднання рухоме. Суцвіття не дуже густе. Цвіте з травня по липень. Рoste на вогких болотистих луках, торфових та осокових болотах, серед заболочених заростей. Європейсько-середземноморсько-азіатський вид. Зникає внаслідок проведення меліоративних робіт, осушення боліт [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Коручка морозниковидна (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz.). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 30–80 см заввишки, з укороченим кореневищем. Стеблові листки 5–10 см завдовжки та 3–5,5 см завширшки, довші, ніж міжвузля, нижні – яйцеподібні, верхні – ланцетні. Квітки пониклі, зеленкувато-рожеві, передній членник губи з відігнутою до низу верхівкою і двома гладенькими горбочками при основі, з'єднаними нерухомо. Суцвіття досить густе. Цвіте у липні та серпні. Рoste у широколистяних та мішаних лісах. Європейсько-азіатський вид. Поширений розсіяно. Зникає внаслідок вирубування лісів [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Коручка темно-червона (*Epipactis atrorubens* (Hoffm. Ex. Benth.). Родина зозулинцеві. Євразійський вид. Окремі рослини з розгалуженим суцвіттям можуть бути основою для виведення культурних декоративних сортів. Багаторічна трав'яниста кореневищна рослина. У парку рoste поодинокі в межах Черкаського бору. Чисельність зменшується через вирубування лісів [68, 69, 70, 80, 85, 91, 93, 95, 96].

Любка дволистка (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.). Родина зозулинцеві Палеоарктичний лісовий вид. Багаторічна трав'яниста

рослина, чисельність якої незначна і скорочується. Рoste в межах Мошногірського кряжа. Чисельність зменшується в наслідок господарської діяльності – проведення рубок [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Любка зеленоквіткова (*Platanthera chloranta* (Cust) Reichenb.). Родина зозулинцеві. Європейсько-малоазійський вид. Багаторічна трав'яниста рослина. Популяція виду в парку нечисленна, розміщена спорадично в межах Мошногірського кряжа. Чисельність у цих межах стабільна [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Неотіанта каптурувата (*Neottianthe cucullata* (L.) Schlechter). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 10–30 см заввишки з суцільними округлими бульбами. Два нижні листки зближені при основі стебла, майже протилежно розташовані, довгасто-еліптичні, верхні листки набагато менші й вузьчі. Квітки блідо-бузково-рожеві, зібрані в китицеподібне суцвіття. Губа квітки трилопатева, середня лопать язикоподібна, бокові – вузьколінійні. Цвіте у липні та серпні. Рoste у соснових і мішаних сосново-широколистяних лісах. Європейсько-азіатський вид. Рідкісна зникаюча рослина. Зникає внаслідок вирубування лісів. Потрібно охороняти як представника орхідних [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis* (Redichenb.). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 15–60 см заввишки, з лопатевими бульбами. Листки видовжено-яйцеподібні до ланцетних з бурими плямами. Квітки бузково-пурпурні, іноді бувають білі, губа – неглибоко трилопатева, плямиста, суцвіття – густе, циліндричне. Цвіте у червні та липні. Рoste на вологих луках, узліссях, галявинах. Європейсько-середземноморський вид. Зникає внаслідок проведення осушування та викопування бульб. Необхідне створення заказників для охорони цього виду. [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis* L.). Родина амарилісові. Багаторічна трав'яниста рослина, 8–15 см заввишки, з підземною цибулиною. Два лінійні темно-зелені сизуваті листки. Стебло циліндричне, з однією звислою квіткою, що виходить з пазухи перетинчастого ланцетного приквітника. Квітка – біла, оцвітина складається з шести листочків: трьох зовнішніх великих (15–20 мм завдовжки) та трьох внутрішніх (удвічі менших). На клиноподібних внутрішніх листочках оцвітини є характерна зелена облямівка. Цвіте у березні та квітні. Рoste у широколистяних та мішаних лісах серед чагарників, місцями масово. Європейсько-балкано-передкавказький середньопоширений вид. Внаслідок щорічного зривання на букети квіти поступово винищуються. У багатьох місцях вже зникли, особливо поблизу великих міст.

Необхідні контроль за дотриманням заборони продажу букетів та охорона місцезнаходжень [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Плаун колючий (*Lycopodium annotinum* L.). Родина плаунові. Багаторічна трав'яниста рослина 10–30 см заввишки. Стебло густо вкрите лінійно-ланцетними, твердуватими, з колючим вістрям, горизонтально або назад відігнутими листочками. Спороносні колоски поодинокі, сидять на кінцях гілок. Спороносить вид у серпні та вересні. Рoste у вологих лісах, переважно хвойних. Європейсько-азіатсько-північноамериканський (голарктичний) вид. Зменшується чисельність внаслідок вирубування лісів [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Росичка англійська (*Drosera anglica* Huds.). Родина росичкові. Багаторічна трав'яниста комахоїдна рослина, 10–25 см заввишки, з безлистим квітковим стеблом. Листки у розетці, вони спрямовані вгору, лінійно-клиноподібні, поступово переходять у черешок. Листкова пластинка зверху і з країв вкрита залозистими волосками. Квіткова стрілка вдвоє вища за Листки. Квітки білі, у видовженому суцвітті. Цвіте у липні та серпні. Рoste на сфагнових болотах, торфовищах. Голарктичний вид. Потребує загальної охорони як зникаючий цінний для науки вид. Зникає внаслідок осушування боліт і меліоративних робіт [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Сальвінія плаваюча (*Salvinia natans* (L.) All.). Родина сальвінієві. Папоротева водна плаваюча однорічна рослина, 8–20 см завбільшки, позбавлена коріння. Стебло ниткоподібне, розгалужене. Листки розміщені кільцями по три, з них два – плаваючі, довгасті або овальні, третій занурений у воду, багаторазово розсічений, завдяки чому нагадує корінці. Рослини різноспорові, спорокарпії (вмістилища спорангіїв зі спорами) кулясті, закриті. Спороносить у серпні та вересні. Рoste у водах з повільним рухом і стоячих. Голарктичний цінний для науки вид. Зникає внаслідок забруднення водойм. Необхідний постійний контроль за станом локальних популяцій [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Скополія карніолійська (*Scopolia carniolica* Jacq.). Родина пасльонові. Багаторічна трав'яниста рослина, 20–65 см заввишки, з товстими горизонтальними розгалуженими кореневищами та розвилисто-галузистими стеблами. Листки великі еліптичні, спереду трохи зубчасті, при основі звужені в крилатий черешок. Квітки повислі на ніжках, поодинокі, віночок у них трубчасто-дзвоникоподібний з п'ятизубчастим відгином. Зовні буро-червонястий, у середині – жовтуватий. Плід – двогнізда куляста коробочка. Цвіте у травні та червні. Рoste у широколистяних лісах. Середньоевропейський вид. Рослина рідкісна та зникаюча внаслідок надмірної

заготівлі кореневищ як лікарської сировини та знищення лісу. Потребує охорони в усіх відомих місцезнаходженнях. Охороняється в Канівському заповіднику [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Сон великий (*Pulsatilla grandis* Wend.). Родина жовтецеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 10–20 см заввишки, з коротким кореневищем, під час цвітіння густо відстовбучено-жовтуватопухнаста. Листки тричі перисторозсічені, пізніше вони повністю розкриваються. Листочки оцвітини ясно-фіолетові, зовні – шовковисто-волосисті. Цвіте у квітні та травні. Ростає на лучно-степових схилах, сонячних узліссях, галявинах, серед чагарників. Середньоевропейський вид. Рідкісна зникаюча рослина. Знищується внаслідок масового зривання на букети та руйнування залишків природної лучно-степової рослинності. Необхідна охорона всіх місцезнаходжень [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Тирлич хрещатий (*Gentiana cruciata* L.). Родина тирличеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 15–30 см заввишки. Листки довгасто-ланцетні, з негострими кінцями. Квітки чотиричленні, в пазушних і верхівкових кільцях, сидячі. Чашечка перетинчаста, з нерівними лінійно-ланцетними частками. Віночок 2–2,5 см завдовжки, булавоподібно-трубчастий, з яйцеподібними лопатями, зовні сіро-зелений, всередині голубий. Цвіте у липні та серпні. Ростає на сухих трав'янистих схилах, узліссях, серед чагарників. Європейсько-західносибірсько-середньоазіатський вид. Рослина стає рідкісною внаслідок збирання її як лікарської сировини, що використовується у народній медицині. Необхідні контроль за станом популяцій, організація заказників [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Хамарбія болотна (*Hammarbya paludosa* (L.) O. Kuntze.). Родина зозулинцеві. Багаторічна трав'яниста рослина, 6–20 см заввишки, з невеликим кореневищем. Три–чотири листки розміщені в нижній частині стебла, вони яйцеподібні або довгасті. Квітки дрібні, жовтуватозелені, зібрані в китицю, губа квітки догори обернена, цілісна, зав'язь на скрученій квітконіжці. Цвіте у липні та серпні. Ростає на торфових болотах. Європейсько-сибірський вид. Рідкісна зникаюча рослина. Зникає внаслідок осушення боліт [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Хвощ великий (*Equisetum majus* Gars.). Родина хвощові. Багаторічна трав'яниста спорова рослина, 30–100 см заввишки, з кореневищами та окремими спороносними і вегетативними стеблами. Спороносні стебла – товсті жовтуватобілі, зі зближеними лійкоподібними піхвами, що мають по 20–30 бурих зубців, які закінчуються волосоподібним вістрям. Стерильні стебла біло-зелені, гіллясті, піхви їх циліндричні, з зубцями, довжина яких дорівнює довжині трубочки піхви, гілки зелені 4–5-гранні.

Спороносить у квітні та травні. Ростає на вологих і заболочених трав'янистих місцях, у тінистих лісах, на схилах, на берегах струмків. Голарктичний вид з розірваним ареалом. Реліктовий, цінний для науки вид. Зникає в результаті осушення перезволожених земель, надмірного випасання тварин, витогування тощо [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Цибуля ведмежа, левурда (*Allium ursinum* L.). Родина лілійні. Багаторічна трав'яниста рослина, 15–50 см заввишки, з білуватою циліндрично-видовженою цибулиною. Листки прикореневі, довгочерешкові, їх широкоеліптична пластинка нагадує листя конвалії. Квіткова стрілка – тригранна, з верхівкою у вигляді простого зонтика з білих зірчастих шестипелюсткових квіток. Цвіте у травні. Ростає в тінистих широколистяних та подекуди мішаних лісах. Місцями утворює зарості на значній площі. Європейсько-балканокавказький вид. Кількість зменшується після масового збирання як лікарської та харчової рослини, а також внаслідок вирубування лісів. Охороняється у деяких лісових урочищах. Потребує постійного контролю за станом популяцій [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

Чина ряба, або синювата (*Lathyrus venetus* (Mill) Wohlf.). Родина бобові. Багаторічна трав'яниста рослина, 20–40 см заввишки, з гіллястим від основ стеблом. Листки складні парноперисті, листочки широкоовальні з коротким вістрям та з кількома головними жилками. Квітки блідо-пурпурові 10–13 мм завдовжки, зібрані у 25-квіткові китиці. Цвіте у травні та червні. Ростає у тінистих широколистяних лісах, по краях галявин. Середньоевропейсько-балканосередземноморський вид з розірваним ареалом. Це рідкісна зникаюча реліктова рослина, цінний для науки вид. Потребує повсюдної охорони. Охороняється в Канівському заповіднику [69, 70, 71, 81, 86, 92, 94, 96, 97].

1.3. Видовий склад грибів

Природні умови Черкаської області є сприятливими для розвитку грибів різних таксономічних груп. Однак будь-які спеціальні дослідження грибів тут не проводили. Тому нижче наводимо анотований список наявних у регіоні грибів та грибоподібних організмів у 8-му виданні «Ainsworth et Bisby's Dictionary of the Fungi» (Hawksworth et al., 1995), складений за літературними джерелами [43]:

Відділ *Mycomycota*

Клас *Ceretiomycomycetes*

Порядок *Ceretiomyxalrs*

Родина *Ceratiomyxaceae*

Ceratiomyxa fruticulosa (F. Mull.) T. Macbr.

Клас *Mucomycetes*
Порядок *Liceales*
Родина *Lycogalaceae*
Lycogala epidendrum (L.) Fr.
Reticularia lycoperdon Bull.
Порядок *Physarales*
Родина *Physarsceae*
Fuligo septica (L.) F. H. Wigg.
Physarum viride (Bull.) Pers.
Порядок *Stemonitales*
Родина *Stemonidaceae*
Stemonitis fusca Roth
Порядок *Trichiales*
Клас *Trichiaceae*
Trichia varia (Pers. ex. J. F. Gmel.) Pers.
Відділ *Oomycota*
Клас *Oomycetes*
Порядок *Perenosporales*
Plasmopara nivea (Unger) J. Schrot.
Відділ *Ascomycota*
Клас *Ascomycetes*
Порядок *Erysiphales*
Blumeria graminis (DC) Speer
Erysiphe cruciferarum Opiz ex L. Junell.
Erysiphe polygoni DC.
Golovinomyces cynoglossi (Wallr.) V. P. Heluta
Golovinomyces depressus (Wallr.) V. P. Gelyuta
Golovinomyces gallopsidis (DC.) Heluta
Microsphaera alphitodes Griffon & Maubl.
Phyllactinia fraxini (DC) Fuss.
Sawadaea bicornis (Wallr) Miyabe
Порядок *Dothideales*
Guignardia reticulata (DC) Aa
Mycosphaerella pyri (Auersw.) Boerema
Порядок *Hypocreales*
Cordyceps clavulana (Schwein.) Ellis & Everh.
Порядок *Rhytismatales*
Rhytisma acerinum (Pers.) Fr.
Порядок *Pezizales*
Acetalula vulgaris Fuckel.
Helvella ephippium Lev.
Helvella lacunosa Afzel.
Morchella esculenta (L.) Pers.

Peziza vesiculosa Bull.
Scutellinia scutellata (L.) Lamb.
Порядок *Xylariales*
Hypoxylon fragiforme (Scop) J. Kickx f.
Xylaria hyroxylon (L) Grev.
Xylaria longipes Nitschke
Xylaria polymorpha (Pers.) Grev
Відділ *Basidiomycota*
Клас *Basidiomycetes*
Порядок *Agaricales*
Родина *Agaricaceae*
Agaricus silvaticus Schae ff.
Agaricus xanthodermus Genev.
Lepiota aspora (Pers.) Quel.
Lepiota cristata (Alb. & Schwein.) P. Kumm.
Macrolepiota procera (Scop.) Singer
Macrolepiota rhacodes (Vittad.) Singer.
Родина *Amanitaceae*
Amanita pantherina (DC. Fr/) Scer.
Amanita rubescens (Pers. Fr.) Gray.
Amanitopsis vaginata (Bull. Fr.) Rjze.
Родина *Bolbitiaceae*
Coprinus atramentarius (Bull.) Fr.
Coprinus comatus (Fr.) Gray.
Coprinus micaceus (Bull.) Fr.
Coprinus piceus (Fr.) Gray.
Coprinus cinereus (Fr.) Gray.
Coprinus plicatilis (Fr.) Fr.
Panacolus sphinctrinus (Fr.) Quel.
Psathyrella gordonii (Berk) et Breome) A. Pearson & Dennis.
Psathyrella sp.
Родина *Entolomataceae*
Entoloma clypeatum (L.) P. Kumm.
Entoloma cf. rhodopolium (Fr.) Quel.
Родина *Hygrophoraceae*
Hygrophorus eburneus (Bull.) Fr.
Родина *Pluteaceae*
Pluteus atricapillus (Batsch.) Fayod.
Родина *Strophariaeaceae*
Hypholoma cfpnoides (Fr.) Kumm.
Hypholoma fasciculare (Huds.) Quel.
Hypholoma sublateritium (Fr.) Quel.
Kuhneromyces mutabilis (Schaeff.) Singer & A.H. Sm.

Pholiota populnea (Pers.) Kuyper & Tjall. Beuk.
Stropharia aeruginosa (H.F. Curtis) Fr.
Родина Tricholomataceae
Armillaria mellea (Fr.) P. Kumm.
Clitocybe aurantiaca (Fr.) Quel.
Clitocybe cerrusata (Fr.) P. Kumm.
Clitocybe cyathiformis (Fr.) P. Kumm.
Clitocybe infundibuliformis (Scheff. ex Fr.) Quel.
Clitocybe gibba (Pers. Fr.) P. Kumm.
Clitocybe nebularis (Fr.) P. Kumm.
Clitocybe odora (Bull. Fr.) P. Kumm.
Collybia butycea (Bull. Ex Fr.) Quel.
Collybia dryophilla (Bull. Fr.) P. Kumm.
Collybia longipes (St. Amans) P. Kumm.
Collybia ef. Succinea (Fr.) Quel.
Laecaria amethystina (Fr.) Quel.
Laecaria laccata (Scop.) Berh. & Broome.
Laecaria pumila Fayod.
Marasmius androsaceus (Fr.) Fr.
Marasmius jreodes (Fr.) Fr.
Melanoleuca melaleuca (Fr.) Murrill
Mycena galericulata (Schaeff.) Gray.
Mycena haematopoda (Pers. Fr.) P. Kumm.
Mycena inclinata (Fr.) Quel.
Mycena polygramma (Fr.) Gray.
Mycena pura (Pers.) P. Kumm.
Mycena sp.
Omphalina ruatica (Fr.) Quel.
Panellus stipiticus (Bull.) P. Karst/ (Syn. *Panus stipticus* (Bull. Ex Fr.) Eichen)
Tricholoma saponaceum (Fr.) P. Kumm.
Tricholoma sulphureum (Bull.) P. Kumm.
Xerula (Oudemansiella) *radicata* (Relhan) Dorfeldt
Порядок Auriculariales
Родина Auriculariaceae
Auricularia auricula (L.) Underw.
Порядок Boletales
Родина Boletaceae
Boletus calopus Fr.
Boletus edulis Fr.
Leccinum aurantiacum (Bull.) Gray.
Leccinum scabrum (Fr.) Gray.
Xerocomus chrysenteron (Fr.) Quel

Родина Paxillaceae
Paxillus involutus (Batsch) Fr.
Порядок Cantharellales
Родина Cantharellaceae
Cantharellus cibarius Fr.
Порядок Cortinariales
Родина Cortinariaceae
Cortinarius rufo-olivaceum (Pers. ex Fr.) Wunche
Cortinarius sp.
Родина Crepidotaceae
Crepidotus mollis (Fr.) Kumm.
Inocybe fastidiata (Fr.) Quel.
Inocybe geophylla (Fr.) Kumm.
Порядок Daerymycetales
Родина Daerymycetaceae
Calocura viscosa (Pers.) Fr.
Порядок Fistulinales
Родина Fistulinaceae
Fistulina hepatica (Huds.) Fr.
Порядок Ganodermatales
Родина Ganodermataceae
Ganoderma applanatum (Pers.) Pat.
Ganoderma lucidum (Fr.) P. Karst.
Порядок Gomphales
Родина Ramariaceae
Ramaria erispula (Fr.) Quel.
Ramaria sp.
Порядок Hymenochaetales
Родина Hymenochaetaceae
Hymenochaete rubiginosa (Fr.) Lev.
Hymenochaete tabacina Lev.
Phellinus igniarius (L.) Quel.
Phellinus robustus (P. Karst.) Quel.
Порядок Poriales
Родина Coriolaceae
Bjerrandera adusta (Willd.) P. Karst.
Daedalea quercina Fr.
Daedaleopsis confragosa (Bolton ex Fr.) j. Schrot.
Fomes fomentarius (L. Fr.) Fr.
Gloeophyllum sepiarium (Fr.) P. Karst.
Laetiporus sulphureus (Bull.) Murrill/
Piptoporus betulinus (Bull.) P. Karst.
Trametes gibbosa Pers.

Trametes hirsuta (Wulfen) Pilat.
Trametes versicolor (L.) Pilat.
Родина Lentinaceae
Panus tigrinus (Bull ex Fr.) Fr.
Pleurotus ostreatus (Jaeg.) P. Kumm.
Родина Polyporaceae
Polyporus alveolaris (DC.) Bondartsev & Singer (Syn/ Polypo-
rus mori (Pollini ex Fr.)
Polyporus squamosus (Huds.) Fr.
Polyporus varius Pers.
Порядок Russulales
Родина Russulaceae
Lactarius flexuosus (Fr.) Gray.
Lactarius quietus Fr.
Lactarius sp.
Russula acruginea Lindblad
Russula cyanoxantha (Schaeff.) Fr.
Russula delica Fr.
Russula fellea Fr.
Russula vesca Fr.
Russula xerampelina (Schaeff ex Seer.)
Порядок Schizophyllales
Родина Schizophyllaceae
Schizophyllum commune Fr.
Порядок Stereales
Родина Steccherinaceae
Irpex lacteus Fr.
Родина Stereaceae
Stereum fuscum Quel.
Stereum gausapatum Fr.
Stereum hirsutum (Willd.) Gray.
Порядок Lycoperdales
Родина Lycoperdaceae
Bovista plumbea Pers.
Calvatia excipuliformis (Schae ff.) Perdeck
Lycoperdon perlatum Pers.
Lycoperdon pyriforme Schaeff
Порядок Nidulariales
Родина Nidulariaceae
Cyathus striatus (Huds.) Pers.
Порядок Phallales
Родина Phallalaceae
Mutinus caninus Fr.

Phallus impudicum Pers.
Порядок Sclerodermatales
Родина Sclerodermataceae
Scleroderma verrucosum (Bull) Pers.
Порядок Tremellales
Родина Exidiaceae
Exidia glandulosa Fr.
Родина Tremellaceae
Tremella mesenterica Fr.
Клас Teliomycetes
Порядок Uredinales
Родина Melampsoraceae
Melampsora evonymi-caprearum Kleb.
Melampsora tremulae Tul.
Родина Phragmidiaceae
Phragmidium mucronatus (Pers.) Schltdl.
Родина Pucciniaceae
Puccinia aegopodii (Schumach.) H. Mart.
Puccinia arenariae (Schumach.) G. Winter.
Puccinia asarina Kunza
Puccinia coronata Corda
Puccinia caricina DC.
Puccinia chaerophylli Purton
Puccinia dioicae Magnus
Puccinia falcariae (Pers) Fuckel.
Puccinia komarovii Tranzchel
Puccinia lactucorum P. Syd.
Puccinia lapsanae Fuckel.
Puccinia polygoni-amphibii Pers.
Puccinia variabilis Grev.
Puccinia violae (Schumach.) DC.
Uromyces ficariae (Schumach) Fuckel
Uromyces poae Rabenh.
Родина Sphaerophragmiaceae
Triphragmium ulmariae (DC.) Link
Група мітоспорових грибів
Hyphomycetes
Ceicospora acetosellae Ellis
Cladosporium fuscum Link.
Ramularia cylindroides Sacc.
Coelomycetes
Septoria aegopodii Desm.
Septoria erigerontis Pack

З названих трофічних груп найбільше значення мають ксилотрофи (54 види, або 30 %) та наземні сапротрофи (47 видів, або 26,1 %), які відіграють істотну роль в утворенні лісової підстилки, беруть участь у переробці відмерлих стовбурів, гілок та пнів, використовуючи при цьому мертву органічну речовину як джерело живлення. Фітопатогенні гриби, які є збудниками захворювань деревно-чагарникових порід та трав'янистих рослин, об'єднують 38 видів (21,1 %). Симбіотрофи, які утворюють мікоризу з корінням дерев, кущів та трав'янистих рослин, налічують 30 видів (16,7 %), вони створюють спеціалізовану екологічну групу, представники якої перебувають в енергетичній залежності від симбіонта. Нечисленна трофічна група грибів-копротрофів, для яких органічні речовини, що містяться в екскрементах тварин, гниючій деревині або рослинних рештках, багатих перегноем, є єдиним джерелом живлення, представлена 9 видами (5 %) з родини *Coprinaceae*. Карботрофи та ентомотрофи мають по одному представнику і займають 1,1 % загальної кількості.

Трофічна структура грибів в області досить одноманітна, майже завжди домінують сапротрофи, які охоплюють три основні трофічні групи грибів – ксилотрофи, підстилочні та гумусові макроміцети. Видова різноманітність фітопатогенів, які займають друге місце в еколого-трофічному спектрі грибів, залежить від розподілу і стану рослинності. Третє місце посідають симбіотрофи, видовий склад яких змінюється залежно від видового спектра судинних рослин, їх віку, а також сезону року. Інші трофічні групи грибів нечисленні.

На сьогоднішній день природоохоронну цінність з мікологічного погляду становлять такі види грибів:

- *Mutinus caninus* Fr. – рідкісний вид, занесений до Червоної книги України;
- *Ganoderma lucidum* (Fr.) P. Karst. – рідкісний, цінний лікарський гриб, об'єкт сучасної медичної мікології, який останнім часом трапляється в природі дуже рідко;
- *Vejkandera adusta* (Willd.) P. Karst. – рідкісний вид.

1.4 Тваринний світ

Тваринний світ Черкаської області досить різноманітний та розподілений нерівномірно. Для нього характерні представники як лісової, так і степової фауни, є акліматизовані види тварин. Їх видовий склад змінюється залежно від характеру біотопів, які відрізняються умовами життя. На території регіону виявлено 377 видів хребетних тварин, серед них 66 – ссавців, близько 80 – пта-

хів, 9 – плазунів, 11 – земноводних, в тому числі – 8 видів ссавців, 14 – птахів, 2 – плазунів занесено до Червоної книги України [27, 29, 92].

За останнє століття на Черкащині зникли такі види птахів, як дрофа, стрепет, орел-могильник, орел-карлик, чорний лелека, на межі зникнення змієїд, червоний шуліка. Позитивною тенденцією можна вважати незначне збільшення чисельності орлана-білохвоста, журавля сірого та скопи. Проблема збереження дикої фауни в останні роки стає все актуальнішою.

Загальним фактором впливу на стан існування та відтворення тваринного світу Черкаської області є скорочення місць, придатних для перебування диких тварин, внаслідок господарського освоєння та надмірна урбанізація територій. Це доповнюється антропогенним забрудненням довкілля промисловістю, енергетикою, хімізацією сільського господарства тощо.

На території області є 67 видів тварин, занесених до Червоної книги України, які належать до шести класів (додаток А.3) [68, 69, 85, 88, 92,]: багатоніжки – 1 вид, комахи – 44, круглороті – 1, плазуни – 2, птахи – 13, ссавці – 6 видів.

1.5 Комахи

Збереження, відновлення та відтворення видового різноманіття флори і фауни значною мірою пов'язано з комахами, які утворюють велику частку біомаси природних екосистем, беруть участь у кругообігу речовин, є біологічними індикаторами здоров'я зелених насаджень і загалом підтримують рівновагу в природі.

Комахи в загальній системі тваринного світу належать до типу членистоногих тварин. Чисельність їх у природі залежить від біотичних та абіотичних факторів (температура, вологість, вітер, ґрунт, освітлення і т. д.). Поширення комах пов'язано насамперед з еокліматом певного біотопу: лісу, болота, поля, лук тощо. Наприклад, під наметом дерев і на галявині показники температури, вологості, світла тощо є різними. Зміна середовища визначає динаміку комах. Завдяки прогресивним морфологічним і функціональним змінам, що відбуваються в природі в процесі еволюції, комахи стали найчисленнішим і найрізноманітнішим класом біоти. Клас комах налічує понад 1,5 млн видів [68].

Серед комах багато як корисних, так і шкідливих видів. Так, в природі існує симбіоз бджіл і ос з покритонасінними рослинами, у 80 % квітів запилення відбувається за допомогою комах. Разом з тим, немає жодної частини рослини, яка б не пошкоджувалася комахами. Вони їдять кору, деревину, хвою, листя, коріння, квіти, плоди

і насіння. Причому в кожній рослині є лише її властиві шкідники. Наприклад, дубу завдають шкоди близько тисячі комах.

Багато комах є шкідниками зелених насаджень, однак є велика кількість видів, за допомогою яких можна здійснювати біологічну боротьбу, регулюючи чисельність шкідників. Серед таких комах слід виділити богомолів, жужелиць, наїзників, сонечок, мурашок. Вони належать до так званої корисної ентомофауни.

Життя більшості хребетних тварин суходолу тісно пов'язане з харчуванням комахами (зокрема, дрібні гризуни, білка, миловидні гризуни, борсуки, лисиці). Комахоїдними є 14 % загальної кількості диких ссавців фауни України. У Черкаській області водяться три родини дрібних комахоїдів: кроти, їжаки та землерийки. Частина з них знищує шкідливих комах (наприклад, личинки травневого хруща), інші є поживою для промислових та інших видів тварин. Наприклад, дрібних землерийок поїдають лисиці, кроти є делікатесом для сов, грачів, ворон, лелек, тхорів, куниць, єнотовидних собак. Деякі мають цінне м'яке хутро (вихухіль, кріт), їжаки знищують шкідливих гризунів, змії. Тому таких комах вважають корисними у сільському, лісовому та хутовому господарствах, оскільки біологічні методи боротьби зі шкідниками значно екологічніші й рентабельніші, ніж хімічні чи механічні, а розвинуті й не порушені харчові ланцюги підтримують енергетичний баланс і відповідну структурну рівновагу природних екосистем.

Отже, лише еколого-економічно виважене ставлення до комах, умілий підбір методів боротьби зі шкідниками, правильне використання захисних властивостей певних видів, облік усіх біолого-екологічних шкідників дасть змогу зберегти належну гармонію між всіма структурно-функціональними компонентами природних екосистем, підтримати в них біологічну рівновагу, необхідну для нормального розвитку.

Аналіз свідчить, що зменшення чисельності та зникнення з фауни певних видів у регіоні відбувається внаслідок скорочення площ природних біотопів, меліорації, використання у природокористуванні отрутохімікатів, що спричинює забруднення біотопів.

1.6 Характеристика видів фауни, що потребують охорони

Тип Круглі черви (*Nemathelminthes*)

Ряд Хромадори (*Chromadorida*)

1. **Хромадорина двоока** (*Chromadorina bioculata* (Schultze in Carus, 1857) Wieser, 1954) – один з трьох видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. У Черкаській області помічена

в Дніпрі та його водосховищах (Червона книга України, 1994). Причина зміни чисельності – порушення кисневого режиму водойм. Заходи охорони не здійснювалися. Слід регулярно проводити біотехнічні заходи для очищення водосховищ [69, 86, 92].

Тип Кільчасті черви (*Annelida*)

Ряд Безхоботні п'явки (*Arhynchobdellida*)

2. **П'явка медична** (*Hirudo medicinalis* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. Представлений двома з трьох форм: лікувальна (або українська) і аптечна (або аптекарська), статус охорони – II категорія. Ареал поширення охоплює всю Україну. Чисельність досить висока. Причини зменшення чисельності – хижацький промисел. Занесений до Європейського Червоного списку (1991) [69, 86, 92].

Клас ракоподібні (*Crustacea*)

Ряд Десятиногі раки (*Decapoda*)

3. **Широкопалий рак** (*Astacus astacus* L., 1758) – єдиний вид роду в Україні. Статус охорони – III категорія. Реліктовий вид. Виявлений в деяких притоках та озерах річок Гірського й Гнилого Тікичу. Чисельність незначна. Причини зниження чисельності – погіршення стану водних екосистем. Занесений до Червоної книги МСОП та Європейського Червоного списку (1991). Заборонено вилов Правилами любительського і спортивного рибальства у внутрішніх водоймах України (1990) [70, 86, 93].

Надклас Багатоніжки (*Myriapoda*)

Ряд Багатов'язи (*Polydesmida*)

4. **Багатов'яз гірський**, полідесм гірський, перепаска (*Polydesmus montanus ukrainicus* Lohmander, 1928) – один з двох підвидів виду, який належить до роду полідесм (в Україні 13 видів). Статус охорони – IV категорія. Помічений в Канівському природному заповіднику. Чисельність дуже низька (поодинокі особи). Причини зміни чисельності не з'ясовані. Заходи охорони не розроблено, оскільки екологія й біологія цього виду недостатньо вивчені [70, 86, 93].

Клас Комахи (*Insecta*)

Ряд Бабки (*Odonata*)

5. **Красуня-діва** (*Calopteryx virgo* L., 1758) – поліморфний вид палеоарктичного роду (18 видів). У фауні України представлений типовим підвидом. Статус охорони – III категорія. Поширений на Правобережній Україні (правий берег Черкаської області). Чи-

сельність незначна. Причина зниження чисельності – хімічне та органічне забруднення водойм. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

6. **Дозорець-імператор** (*Anax imperator* Leach, 1815) – один з двох видів у фауні України. Статус охорони – III категорія. Виявлено у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Чисельність незначна (поодинокі особини). Причина зменшення чисельності – несприятливий вплив на личинок хімічного та органічного забруднення водойм. Заходи охорони не здійснювали [70, 71, 87, 93].

7. **Кордулагастер кільчастий** (*Cordulegastera annulatus annulatus* Latreille, 1805) – типовий підвид поліморфного виду палеоарктично-орієнтованого роду. Статус охорони – III категорія. Поширення – зона мішаних лісів та лісостепова зона Черкаської області (Червона книга України, 1994). Чисельність незначна (поодинокі особини). Причина зменшення чисельності – несприятливий вплив на личинок хімічного та органічного забруднення водойм. Заходи охорони не здійснювали [70, 71, 87, 93].

Ряд Прямокрилі (*Orthoptera*)

8. **Дибка степова** (*Saga pedo* Pallas, 1771) – один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширення – степова і частково лісостепова зони України. Помічена у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Чисельність незначна (поодинокі особини). Причини зниження чисельності – розорювання цілинних ділянок степу і викорчовування шибляка. Занесена до Європейського Червоного списку (1991). Охороняється у заповідниках у комплексі з іншими видами [70, 71, 87, 93].

Ряд Рівнокрилі (*Homoptera*)

9. **Кошеніль польська** (*Porphyrophora polonica* L., 1758) – один з трьох видів роду у фауні України. Статус охорони – IV категорія. Була помічена в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Чисельність не встановлена. З 1962 р. в Україні не реєструють. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

Ряд Твердокрилі (*Coleoptera*)

10. **Красотіл пахучий** (*Calosoma sycophanta* L., 1958) – один з п'яти видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширений на всій території України. Подекуди виявлена в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Надає перевагу широколистяним та мішаним лісам, паркам. Трапляється поодинокими особинами. Причина зниження чисельності – трива-

ле застосування пестицидів у лісах та агроценозах. Занесений до Європейського Червоного списку (1991). Охороняється у складі біоценозів природних заповідників [70, 71, 87, 93].

11. **Скарабей священний** (*Scarabaeus sacer* L., 1758) – один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Ареал поширення в Черкаській області – південна лісостепова зона (південна частина Уманського й Черкаського районів та м. Кам'янка). Типові біотопи – піщані ділянки річкових долин. Розріджені популяції охороняються в степових заповідниках як компонент біоценозу [69, 85, 92].

12. **Жук-самітник**, жук-пустельник (*Osmoderma eremita* Scopoli, 1763) – єдиний представник роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширений майже на всій території України, виявлено у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Чисельність незначна (поодинокі особини). Причини зниження чисельності – санітарні рубки лісу, застосування пестицидів. Занесений до Європейського Червоного списку (1991). Охороняють у складі біоценозів природних заповідників [70, 71, 87, 93].

13. **Жук-олень**, рогач звичайний (*Lucanus cervus* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. У Черкаській області трапляється повсюди, але чисельність низька й постійно скорочується. Надає перевагу широколистяним й мішаним лісам з домішкою дуба. Причини зменшення чисельності – зменшення площі дібров. Заходи охорони не здійснюють [69, 86, 92].

14. **Вусач великий**, дубовий (*Cerambyx cerdo cerdo* L., 1758) – один з двох підвидів виду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширений переважно на Правобережній Україні, виявлено і в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Надає перевагу природним дібровам, лісопаркам рівнинних територій. Чисельність незначна (поодинокі особини). Занесений до Європейського червоного списку (1991). Охороняють у складі фауни лісових біоценозів заповідників і заказників [70, 71, 87, 93].

15. **Розалія альпійська**, вусач альпійський (*Rosalia alpina* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України, статус охорони – III категорія. Поширення – Кримські гори та Українські Карпати, окремі особини було зафіксовано в лісостеповій зоні прибережжя; на схід поширений до Києва і Черкас (Червона книга України, 1994). Типові біотопи – передгірні та гірські букові ліси з деревами, що всихають. Чисельність незначна (поодинокі особини). Причини зниження чисельності – санітарна рубка та зміна площі лісів. Занесений до європейського Червоного списку (1991) [69, 86, 92].

16. **Вусач мускусний** (*Aromia moschata* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Помічений в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Біотоп – переважно розріджений з домінуванням верби. Чисельність незначна (поодинокі особини). Причини зниження чисельності – зменшення кількості насаджень верби. Заходи охорони не здійснюються [70, 71, 87, 93].

17. **Вусач червонокрил Каллера** (*Purpuricenus kaehleri* L., 1758) – один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Поширення – південна зона мішаних лісів. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Причини зниження чисельності – руйнування природних біотопів. Охороняють у комплексі з іншими видами у Канівському природному заповіднику [69, 86, 92].

18. **Вусач земляний хрестоносець**, коренеїд хрестоносець (*Dorcadion equestre* L., 1758) – один з 17 видів роду у фауні України. Статус охорони – I категорія. Поширений у лісостеповій і степовій зонах України. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Чисельність незначна (поодинокі особини). Типові біотопи – добре прогріті сонцем ділянки з розрідженим травостоєм. Заходи охорони не здійснюються [70, 71, 87, 93].

19. **Ковалик сплюснений** (*Neopristiolopus depressus* Coermar, 1822) – один з 25 видів роду. Статус охорони – III категорія. Поширення – лісостепова зона та Правобережжя України (по Дніпру проходить східна межа ареалу). Типові біотопи – широколистяні ліси, узлісся та галявини. Чисельність незначна (поодинокі особини). Причина зниження чисельності – скорочення площі широколистяних лісів та застосування пестицидів. Заходи охорони – слід додержуватись заповідного режиму в місцях перебування виду [70, 71, 87, 93].

Ряд Скорпіонові мухи (Mecoptera)

20. **Бітак італійський**, комарівка-бітак італійська (*Bittacus italicus* Muller, 1786) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – галявини та узлісся вологих листяних лісів, чагарники на заплавних луках. Трапляється локальними дрібними популяціями. Причини зниження чисельності – використання пестицидів і викошування луків. Заходи охорони не здійснюються [70, 71, 87, 93].

Ряд Лускокрилі (Lepidoptera)

21. **Махаон** (*Papilio machaon* L., 1758) – у фауні України представлений підвидом *P. m. gorganus*. Статус охорони – II катего-

рія. Поширений на всій території України. Біотопи – різноманітні луки, сонячні лісові галявини й узлісся, парки, сади й узбіччя доріг тощо. На окремих ділянках трапляється 5–10 особин, здебільшого кількість не перевищує 0,1–1 особина на 1 га. Причини зменшення чисельності – деградація природних екосистем, вилов колекціонерами. Охороняється в усіх заповідниках України [70, 71, 87, 93].

22. **Подалірій** (*Iphiclide podalirius* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. У Черкаській області трапляється часто. Природні біотопи – степові яри з чагарниками й дикими плодовими деревами, узлісся й галявини листяних лісів, захисні лісосмуги й парки. У сприятливі роки досить численний [70, 71, 87, 93].

23. **Поліксена** (*Zerynthia polyxena* Denis et Schiffermuller, 1775) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширена майже на всій території України. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – узлісся і галявини лісів, береги водотоків, надзаплавні тераси – місця зростання хвилівника звичайного. Подекуди звичайний вид, на окремих ділянках площею (5–10 га) кількість метеликів у пік льоту досягає 30–100 особин на 1 га. Причина скорочення чисельності – проведення меліоративних та гідротехнічних заходів. Занесено до Європейського Червоного списку [70, 71, 87, 93].

24. **Мнемозина** (*Parnassius mnemosyne* L., 1758) – один з двох європейських видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширена на всій території України, крім Кримського півострова. Виявлено у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Типові біотопи – узлісся та галявини листяних і мішаних лісів, гірські луки, долини річок. Подекуди є звичайним видом. На окремих ділянках у пік льоту кількість метеликів досягає 50–200 особин на 1 га, місцями (в лісостеповій і степовій зонах) зменшується внаслідок руйнування природних біотопів. Занесено до Європейського Червоного списку (1991). Охороняється у Луганському і Канівському заповідниках [70, 71, 87, 93].

25. **Стрічкарка тополева** (*Limenitis populi* L., 1758) – один з двох видів у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширена переважно у зоні мішаних лісів Черкаської області. Чисельність незначна (поодинокі особини). Причини зниження чисельності – деградація природних біотопів. Охороняється у Карпатському біосферному заповіднику [70, 71, 87, 93].

26. **Райдужниця велика** (*Apatura iris* L., 1758) – один із трьох видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Ареал охоплює лісові зони. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Трапляються поодинокі особини. Причини

зниження чисельності – деградація природних біотопів. Охороняється в Карпатському біосферному заповіднику [70, 71, 87, 93].

27. **Ванесса чорно-руда** (*Nymphalis xanthomelas* Esper, 1780) – один з чотирьох видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Поширена майже на всій території України (крім сухостепових районів). Чисельність незначна – поодинокі особини. Природні біотопи – чисті та мішані листяні ліси, особливо вздовж річок, парки, сади, захисні лісосмуги. Чисельність зменшується внаслідок деградації природних біотопів. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

28. **Люцина** (*Hamearis lucina* L., 1758) – єдиний представник тропічного роду у фауні України, статус охорони – II категорія. Поширена в зоні мішаних лісів, виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – лісові галявини й узлісся, узбіччя шляхів, чагарники у вологих місцях, захисні лісосмуги. Чисельність незначна. За сприятливих умов іноді становить 10–20 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності – антропогенізація природних біотопів. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

29. **Синявець мелеагр** (*Polyommatus daphnis* Denis et Schiffermuller, 1775) – єдиний в Україні представник підроду *Meleageria*. Статус охорони – II категорія. Поширений майже на всій території України, виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Типові біотопи – сухі, добре прогріті степові яри, схили річкових терас. Через зникнення природних біотопів чисельність є незначною. На Черкащині охороняється у комплексі з іншими видами у Канівському природному заповіднику [70, 71, 87, 93].

30. **Бражник мертва голова** (*Acherontia atropos* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Поширений по всій території України, виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – поля, городи, лісосмуги, схили ярів, що поросли повієм звичайним. Даних про чисельність немає. Причини зменшення чисельності – хімічна обробка пасльонових культур, несприятливі погодні умови, деградація природних екосистем. Охороняється в заповідниках України як компонент біоценозу [70, 71, 87, 93].

31. **Бражник дубовий** (*Marumba quercus* Denis et Schiffermuller, 1775) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – байрачні діброви, інші мішані ліси та парки. Трапляються поодинокі особини. Причину зниження чисельності не з'ясовано [70, 71, 87, 93].

32. **Бражник скабіозовий** (*Hemaris tityus* L., 1758) – один з трьох видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія.

Поширений майже по всій Україні. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – луки, узлісся й галявини. Причини зменшення чисельності – деградація природних біотопів, застосування пестицидів [70, 71, 86, 93].

Зустрічаються поодинокі особини. Причини зниження чисельності – деградація природних біотопів. Охороняється в Карпатському біосферному заповіднику [70, 71, 87, 93].

27. **Ванесса чорно-руда** (*Nymphalis xanthomelas* Esper, 1780) – один з 4 видів роду у фауні України. Статус охорони – 3 категорія. Поширена майже на всій території України (крім сухостепових районів). Чисельність незначна – поодинокі особини. Природні біотопи – чисті та мішані листяні ліси, особливо вздовж річок, парки, сади, захисні лісосмуги. Чисельність зменшується внаслідок деградації природних біотопів. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

28. **Люцина** (*Hamearis lucina* L., 1758) – єдиний представник тропічного роду у фауні України, статус охорони – II категорія. Поширена в зоні мішаних лісів, виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – лісові галявини й узлісся, узбіччя шляхів, чагарники у вологих місцях, захисні лісосмуги. Чисельність незначна. За сприятливих умов іноді становить 10–20 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності – антропогенізація природних біотопів. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

29. **Синявець мелеагр** (*Polyommatus daphnis* Denis et Schiffermuller, 1775) – єдиний в Україні представник підроду *Meleageria*. Статус охорони – II категорія. Поширений майже на всій території України, виявлена в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Типові біотопи – сухі, добре прогріті степові яри, схили річкових терас. Через зникнення природних біотопів чисельність є незначною. На Черкащині охороняється у комплексі з іншими видами у Канівському природному заповіднику [70, 71, 87, 93].

30. **Бражник мертва голова** (*Acherontia atropos* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Поширений по всій території України, виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – поля, городи, лісосмуги, схили ярів, що поросли повієм звичайним. Даних про чисельність немає. Причини зменшення чисельності – хімічна обробка пасльонових культур, несприятливі погодні умови, деградація природних екосистем. Охороняється в заповідниках України як компонент біоценозу [70, 71, 87, 93].

31. **Бражник дубовий** (*Marumba quercus* Denis et Schiffermuller, 1775) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Виявлено в Черкаській області (Червона книга Украї-

ни, 1994). Природні біотопи – байрачні діброви, інші мішані ліси та парки. Трапляються поодинокі особини. Причину зниження чисельності не з'ясовано [70, 71, 87, 93].

32. Бражник скабіозовий (*Hemaris tityus* L., 1758) – один з трьох видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Поширений майже на всій Україні. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – луки, узлісся й галявини. Причини зменшення чисельності – деградація природних біотопів, застосування пестицидів [70, 71, 86, 93].

33. Бражник Прозерпіна (*Proserpinus proserpina* Pallas, 1772) – єдиний вид голарктичного роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Поширений майже на всій території України. У Черкаській області трапляються поодинокі особини (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – узлісся та галявини мішаних лісів, просіки й пустища з бур'янами, яри з чагарниками. Основні причини зміни чисельності – деградація біотопів та застосування пестицидів. Занесений до Європейського Червоного списку (1991). Охороняється в заповідниках як компонент біоценозу [70, 71, 87, 93].

34. Сатурнія мала, павиноочка мала (*Eudia pavonia* L., 1758) – один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Поширена майже по всій Україні (спорадично), виявлено у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – лісові галявини та узлісся, пустища, степові ділянки з заростями терену, шипшини. Чисельність незначна – поодинокі особини [70, 71, 87, 93].

35. Сатурнія середня, павиноочка середня, сатурнія тернова (*Eudia spini*, Denis et Schiffermuller, 1775) – один з двох видів роду у фауні світу та України. Статус охорони – III категорія. Минулого десятиліття траплялась майже повсюдно, сучасний стан і ареал поширення в Україні та в Черкаській області не досліджено. Заходи охорони не проводять [70, 71, 87, 93].

36. Сатурнія руда, павиноочка руда (*Aglaia tau* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – IV категорія. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – мішані ліси. Чисельність незначна, але у сприятливі роки збільшується. Причини зменшення чисельності – руйнування природних біотопів та застосування пестицидів. Охороняється як компонент біоценозу у природних заповідниках (Канівський) [70, 71, 87, 93].

37. Ендроміс березовий, шовкопряд березовий (*Endromis versicolora* L., 1758) – єдиний представник палеоарктичного роду. Поширення – зони мішаних лісів. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Статус охорони – II категорія.

Природні біотопи – молоді мішані ліси, особливо березняки, іноді вільшняки з березою вздовж річок. Трапляється поодинокими особинами. Причини спаду чисельності – хімічна обробка лісів протягом тривалого часу [70, 71, 87, 93].

38. Стрічкарка блакитна (*Catocala fraxini* L., 1758) – один з 16 видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширена на всій території України. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Трапляється поодинокими особинами. Причина зниження чисельності – використання пестицидів [70, 71, 87, 93].

39. Стрічкарка орденська малинова (*Catocala sponsa* L., 1758) – один з 16 видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Поширена на всій території України. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Чисельність незначна, причини її зменшення – застосування пестицидів для знищення шкідників лісу. Природні біотопи – лісові екосистеми з домішками дуба. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

40. Совка розкішна (*Staurophora celsia* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – вологі мішані ліси (здебільшого галявини), парки. Чисельність незначна – поодинокі особини. Причина зниження чисельності – проведення меліоративних заходів. Вид охороняється у складі ентомологічного комплексу Канівського природного заповідника [70, 71, 87, 93].

41. Совка сокиркова (*Periphanes delphinii* L., 1758) – один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – I категорія. Поширена на всій території України. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Рідкісний вид. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

42. Пістрянка весела (*Lygaena laeta* Hubner, 1790) – один з 18 видів роду у фауні України. Статус охорони – I категорія. Поширений майже на всій території України, в Черкаській області – у Канівському природному заповіднику. Природні біотопи – ділянки цілинного степу, яри, низькогірні трав'янисті схили. Чисельність низька. Вона зменшується внаслідок – господарської діяльності. У Черкаській області охороняється в Канівському заповіднику [70, 71, 86, 93].

43. Ведмедиця Гера, ведмедиця чотирикрапкова (*Callimorpha quadripunctaria* Poda, 1761) – один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Трапляється локально на всій території України, в тому числі виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – рідко-

лісся, галявини листокяних мішаних лісів. Чисельність – 5–50 особин на 1 га (для Донбасу). Причина зниження чисельності – знищення рідколісся і чагарників. Охороняється в Канівському природному заповіднику [70, 71, 87, 93].

Ряд Перетинчастокрилі (Hymenoptera)

44. **Неуротома фауста** (*Neurotoma fausta* Klug, 1808) – один з чотирьох видів у фауні України. Статус охорони – III категорія. У Черкаській області трапляється локально поодинокими особинами. Природні біотопи – узлісся широколистокових рівнинних лісів і штучні насадження кісточкових. Причина зниження чисельності – застосування пестицидів. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

45. **Абія блискуча** (*Abia nitens* L., 1758) – один з чотирьох видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Виявлено в Черкаській області (Канівський природний заповідник). Природні біотопи – узлісся, галявини, широколистокові та мішані ліси. Причини зменшення чисельності – негативний вплив інбридингу внаслідок розрідження популяції. Розріджені популяції охороняються на території Канівського заповідника [70, 71, 86, 93].

46. **Арге Беккера**, арге молочаєвий (*Arge beckeri* Tournier, 1889) – один з 24 видів роду у фауні України. Реліктовий вид, статус охорони – III категорія. Ареал охоплює лісостепову зону України. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – цілинний степ, байрачні ліси, степові чагарники, узлісся й лісові галявини. Чисельність незначна. Причина зниження чисельності – проведення сільськогосподарських заходів. Охороняється у степових заповідниках [70, 71, 87, 93].

47. **Апростема Пелетє** (*Aprostema peletieri* Villaret, 1832) – один з 13 видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено у Черкаській області біля с. Малої Смілянки Смілянського району. Місце перебування – ділянки степового різнотрав'я з домішкою бобових. Дуже рідкісний вид. Охороняється у заповідниках місцевого ентомокомплексу [70, 71, 87, 93].

48. **Апростема Карпентера** (*Aprostema carpentieri* Konow, 1902) – один з 13 видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. У Черкаській області виявлено у м. Умані. Природний біотоп – степове різнотрав'я з домішкою бобових. Чисельність дуже низька. Причина зменшення чисельності – розорювання цілинних степів. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

49. **Макрофія тевтонська** (*Macrophya teutona* Panzer, 1799) – один з 22 видів роду у фауні України. Реліктовий вид. Статус охорони – II категорія. Виявлено у Канівському заповіднику.

Природні біотопи – узлісся та галявини листокяних мішаних лісів. Чисельність дуже низька. Охороняють у Канівському природному заповіднику [70, 71, 87, 93].

50. **Мегариса рогохвостова** (*Megarhyssa superba* Schrank, 1781) – один з чотирьох видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Виявлено у Канівському заповіднику. Природні біотопи – мішані листяні ліси, трапляється поодинокими особинами. Причина зменшення чисельності – санітарні рубки. Популяції охороняються на території природних заповідників і заказників [70, 71, 87, 93].

51. **Сколія-гігант** (*Scolia maculata* Drury, 1773) – один з восьми видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено у Канівському заповіднику. Надає перевагу мезофільним біотопам (узлісся і лісові галявини, схили ярів, степові чагарники). Трапляється поодинокими особинами. Причини зменшення чисельності не з'ясовані. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

52. **Сколія степова** (*Scolia hirta* Schrank, 1817) – один з восьми видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширений на всій території України. Виявлено у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Місця перебування – узлісся й лісові галявини, лісосмуги. Чисельність значна, але поступово зменшується. Причини зменшення популяції – руйнування природних біотопів і застосування пестицидів. Охороняється у складі біоценозів заповідників і заказників [70, 71, 87, 93].

53. **Ляра анафемська** (*Larra anachema* Rossi, 1790) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Виявлено у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – схили балок та ярів, круті береги річок. Чисельність незначна і зменшується внаслідок результаті господарської діяльності [70, 71, 87, 93].

54. **Мелітурга булавовуса** (*Melitturga clavicornis* Latreille, 1806) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Типові біотопи – сухі балки, узбіччя доріг, узлісся, луки, лісосмуги. Чисельність не встановлена. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

55. **Рофітоїдес сірий** (*Rhopitoides canus* Eversmann, 1852) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширений на всій території України. Виявлено у Канівському заповіднику. Надає перевагу різним природним і штучним біотопам. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

56. **Ксилокопа звичайна**, бджола тесляр звичайний (*Xylocopa valga* Gerstaecker, 1872) – один з трьох видів роду у фауні Украї-

ни. Статус охорони – II категорія. Виявлено у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Надає перевагу природним біотопам, але здатна до синантропності (дерев'яні споруди). Даних щодо чисельності немає. Причини скорочення чисельності – санітарні рубки та зникнення дерев'яних споруд. Заходи охорони не проводять [70, 71, 87, 93].

57. **Джміль моховий** (*Bombus muscorum* Fabricius, 1775) – один з 38 видів роду у фауні України. Поширений на всій території України. Виявлено у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Статус охорони – II категорія. Природні біотопи – луки в лісовій та лісостеповій природних зонах. Причини меншення чисельності – руйнування природних біотопів. Заходи охорони не проводять [70, 71, 86, 93].

58 **Джміль глинистий** (*Bombus argillaceus* Scopoli, 1763) – один з 38 видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено – степова і лісостепова зони. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Чисельність не встановлена. Природні біотопи – схили балок, захисні лісосмуги, узлісся та галявини лісонасаджень, сухі заплавні луки. Причини зменшення чисельності – інтенсивне ведення сільського господарства та застосування пестицидів. Заходи охорони не проводять [70, 71, 86, 93].

59. **Джміль пластинчастозубий** (*Bombus serrisquama* F. Morawitz, 1888) – один з 38 видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено у Канівському заповіднику. Природні біотопи – схили балок, ярів, долини річок, луки. Чисельність не встановлена. Заходи охорони не проводять [70, 71, 86, 93].

60. **Джміль вірменський** (*Bombus armeniacus* Radoszkowski, 1877) – один з 38 видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Надає перевагу сухим, переважно степовим біотопам. Заходи охорони не здійснюють [70, 71, 87, 93].

61. **Джміль мінливий** (*Bombus proteus* Gerstaecker, 1869) – один з 38 видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширений на правобережжі в лісостеповій зоні. Природні біотопи – лучні ділянки. Чисельність не встановлена. Заходи охорони не проводять [70, 71, 86, 93].

Ряд Двокрилі (Diptera)

62. **Ктир гігантський** (*Satanas gigas* Eversmann, 1855) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. У Черкаській області виявлено у Канівському заповіднику. Природний біотоп – цілинні степи. Чисельність – поодинокі особини. Причини зменшення чисельності – розорювання цілинних ділянок,

залісення піщаних кучугур, застосування пестицидів. Занесений до Червоної книги України (1994) і Червоної книги МСОП [70, 71, 86, 93].

63. **Ктенофора святкова** (*Ctenophora festiva* Meigen, 1804) – один з 36 видів роду у фауні України. Статус охорони – I категорія. У Черкаській області виявлено у Канівському заповіднику. Природні біотопи – вологі широколистою або мішані ліси. Чисельність дуже низька. Причина зникнення – вирубування дерев з дуплами в лісових екосистемах. Охороняється у складі ентомокомплексу Канівського природного заповідника [70, 71, 86, 93].

Тип Хордові (Chordata)

Надклас Безщелепні (Agnatha)

Ряд Міногоподібні (Petromyzoniformes)

64. **Мінога українська** (*Eudontomyzon mariae* Berg, 1931) – один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Виявлено у Черкаській області в басейні Дніпра. Причина зникнення – порушення гідробіологічного режиму приток великих річок. У 2006 р. фахівці не виявили особин цього виду. Занесено до Європейського Червоного списку (1991). Вилов заборонено Правилами любительського і спортивного рибальства у внутрішніх водоймах України (1990) [91].

Надклас риби (Pisces)

Клас Кісткові риби (Osteichthyes)

Надряд Ганоїдні риби (Ganoidomorpha)

Ряд Осетроподібні (Acipenseriformes)

65. **Стерлядь** (*Acipenser ruthenus* L., 1758) – один з п'яти видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено на території Черкаської області в басейні Дніпра (Червона книга України, 1994). Місця перебування – глибокі ділянки річок з чистою холодною проточною водою. Рідкісний вид. У 2006 р. фахівці не виявили. Причини зникнення – зміна гідрологічного режиму і забруднення води. Вилов заборонено Правилами рибальства у внутрішніх водоймах України (1985) [93].

Надряд Кісткові риби (Teleostei)

Ряд Коропоподібні (Cypriniformes)

66. **Вирезуб** (*Rutilus frisii frisii* Nordmann, 1840) – єдиний підвид виду у фауні України. У Дніпрі трапляється поодинокими особинами. Статус охорони – I категорія. Надає перевагу річкам з швидкою течією, чистою прохолодною водою. У 2006 р. не виявлено. Причина зменшення чисельності – зникнення типових

біотопів. Вилов заборонено Правилами рибальства в басейні Чорного моря (1983), Правилами рибальства у внутрішніх водоймах України (1985) та Правилами любительського і спортивного рибальства у внутрішніх водоймах України (1990) [45, 93].

67. Марена дніпровська (*Barbus barbus boristhenicus* Dybowski, 1862) – один з двох підвидів виду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено на території Черкаської області в басейні Дніпра (Червона книга України, 1994). Типові біотопи – ділянки річок з прискороною течією і щебнисто-гальковим дном. Трапляється поодинокими особинами. У 2006 р. не вдалося виявити. Причина зменшення чисельності – порушення типових біотопів. Вилов заборонено (крім басейну нижньої течії Дніпра) Правилами любительського і спортивного рибальства у внутрішніх водоймах України (1990) [45, 93].

Клас Плазуни (Reptilia)

Ряд Лускаті (Squamata)

68. Мідянка – *Coronella austriaca* Laurenti, 1768. Родина вужеві – *Colubridae*. Один з двох видів роду, єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Трапляється поодиноким у Мошнігор'ї. Динаміку виду не вивчено. Підлягає охороні [67, 69, 70, 93].

69. Гадюка степова східна – *Vipera ursinii renardi* Christoph, 1861. Родина гадюкові – *Viperidae*. Єдиний підвид виду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Трапляється окремі особини в Черкаському борі. Динаміку виду не вивчено. Підлягає охороні [67, 69, 70, 93].

Клас Птахи (Avis)

Надряд Справжні птахи (Neognatha)

Ряд Гусеподібні (Anseriformes)

70. Гоголь (*Bucephala clangula* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Виявлено в Черкаській області. Природні біотопи – природні водойми, оточені лісом з дуплистими деревами. Причини зменшення чисельності – вирубування старих дуплистих дерев у заплавах річок і на узбережжі озер, затоплення заплавл внаслідок будівництва ГЕС. Заходи охорони не здійснюють [16, 26, 63, 69, 70, 93].

Ряд Соколоподібні (Falconiformes)

71. Скопа (*Pandion haliaetus* L., 1758) – вид монотипного роду та монотипної родини. Статус охорони – III категорія. Перелітний птах. Виявлено у м. Черкасах над узбережжям 28 жовтня 1993 р.

2 особини. [25]. Природні біотопи – вкриті високостовбурним лісом узбережжя великих річок, озер, водосховищ. Причини зникнення – забруднення водойм і збіднення рибних запасів. Занесено до Червоної книги України (1994), до Списку Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення (1973). Під час сезонних перельотів у Черкаській області охороняють у Канівському заповіднику [16, 26, 63, 69, 70, 93].

72. Шуліка рудий (*Milvus milvus* L., 1758) – один з двох видів роду у фауні світу й України. Статус охорони – I категорія. Виявлено в Канівському заповіднику Черкаської області (Червона книга України, 1994). Природний біотоп – узлісся галювин старих високостовбурних листопадних мішаних лісів, що межують з відкритими місцевостями та водоймами. Дуже рідкісний вид. Причини зміни чисельності – вирубування старих лісів, зменшення кормової бази, посилення фактора турбування. Занесено до Червоної книги України, Європейського Червоного списку (1991) та Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (1973) [16, 26, 63, 69, 70, 93].

73. Шуліка чорний (*Milvus migrans* L., 1758) – дуже рідкісний залітний птах. Виявлено у м. Черкасах у травні 1994 р. на узбережжі Дніпра [16, 26, 63, 69, 70, 93].

74. Лунь степовий, мишолов, рябець (*Circus macrourus* S. G. Gmelin, 1771) – один з чотирьох видів у фауні України. Статус охорони – I категорія. У Черкаській області 14 червня 2005 р. пару степових лунів зареєстровано над полями біля с. Косарі (М. Н. Гаврилюк, В. М. Грищенко, Є. Д. Яблоновська). Типовими біотопами є відкриті ландшафти степової і лісостепової зони. Причина зникнення – розорення цілинних земель, внаслідок чого зменшується кормова база. Заходи охорони не здійснюють [14, 25, 62, 68, 69, 92].

75. Лунь польовий (*Circus cyaneus* Linnaeus, 1766). Родина яструбові – *Accipitridae*. Один з дев'яти видів роду; один з чотирьох видів роду у фауні України. Статус охорони – I категорія. Гніздиться в межах Ірдинського болота. Чисельність не встановлено. Потребує охорони [16, 26, 63, 69, 70, 93].

76. Канюк степовий (*Buteo rufinus* Cretzschmar, 1827). Родина яструбові – *Accipitridae*. Один з 24 видів роду; один з трьох видів роду у фауні України. Статус охорони – IV категорія. Гніздиться в межах Ірдинського болота. Вид потребує охорони [16, 26, 63, 69, 70, 93].

77. Підорлик великий, орел-скигляр (*Aquila clanga* Pallas, 1811) – один з п'яти видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Надає перевагу біотопам лісостепу. Помічено в Черкаській

області (Червона книга України, 1994). Чисельність помітно зменшується, заходи охорони не здійснюються [16, 26, 63, 69, 70, 93].

78. **Підорлик малий**, орел-скигльак малий (*Aquila pomarina* С. L. Brehm, 1831) – один з п'яти видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. У Черкаській області виявлено в урочищі «Холодний Яр» (М. Н. Гаврилюк та ін., 2005 р.). Надає перевагу старим високоствовбурним лісам неподалік відкритих просторів. Занесено до Червоної книги України (1994), та Європейського Червоного списку (1991), до Списку Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (1973) [16, 26, 63, 69, 70, 93].

79. **Балобан**, сокіл-балобан, кібець (*Falco cherrug* Gray, 1834) – один з восьми видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Виявлено в Канівському заповіднику (Червона книга України, 1994). Природні біотопи – масиви старого лісу, що межують з відкритими місцевостями, неорані балки і косогори. Гніздиться на косогорах Мошногірського кряжу в межах комплексного заказника, де охороняється. Чисельність стабільна [16, 26, 63, 69, 70, 93].

80. **Сокіл-сапсан** (*Falco peregrinus* Tunstall, 1771). Родина соколові – *Falconidae*. Один з видів політипного роду, один з восьми видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Трапляється під час міграції на Ірдинському болоті. Охороняється в межах Ірдинського заказника [16, 26, 63, 69, 70, 93].

81. **Змієїд** (*Circaetus gallicus* Gmelin, 1788). Родина яструбові – *Accipitridae*. Один з чотирьох видів роду, єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Гніздиться на Ірдинському болоті та в значній кількості в Мошногір'ї. Чисельність зміїєда порівняно висока. Потребує охорони та вивчення можливості розведення у неволі [16, 26, 63, 69, 70, 93].

82. **Орел-карлик** (*Hieraetus pennatus* Gmelin, 1788). Родина яструбові – *Accipitridae*. Один з п'яти видів роду; єдиний вид у фауні України. Статус охорони – I категорія. Гніздиться в широколистяних лісах Мошногір'я поблизу Ірдинського болота. Чисельність виду незначна, потребує охорони [16, 26, 63, 69, 70, 93].

83. **Орлан-білохвіст** (*Haliaetus albicilla* L., 1785). Родина яструбові – *Accipitridae*. Один з восьми видів роду; один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Гніздиться в Черкаському бору недалеко від Кременчуцького водосховища. Чисельність незначна, стабільна. Потребує охорони [12, 15, 16, 18, 19, 26, 63, 69, 70, 93].

84. **Сорокопуд сірий** (*Lanius excubitor* L., 1758.) Родина сорокопудові – *Laniidae*. Один з видів політипного роду, один з чотирьох

видів роду у фауні України. Трапляється під час зимівлі у межах Ірдинського болота. Чисельність не встановлена, вид потребує охорони [16, 26, 63, 69, 70, 93].

Ряд Журавлеподібні (*Gruiformes*)

85. **Журавель сірий** (*Grus grus* L., 1758). Родина журавлині – *Gruidae*. Один з 10 видів; один з двох видів роду у фауні України, представлений номінативним підвидом. Статус охорони – II категорія. Трапляється в межах Ірдинського болота. Гніздиться близько 10 пар. Чисельність стабільна. Потребує охорони. У межах парку охороняється в Ірдинському гідрологічному заказнику [16, 26, 63, 69, 70, 93].

Ряд Сивкоподібні (*Charadriiformes*)

86. **Ходуличник** (*Himantopus himantopus* L., 1758) – в Україні представлений номінативним підвидом. Статус охорони – II категорія. У Черкаській області виявлено на узбережжі Кременчуцького водосховища (Червона книга України, 1994). Типові біотопи – узбережжя водойм, напівзатоплені острови. Трапляється поодинокими особинами. Причини зниження чисельності – природні вороги та антропогенна діяльність [16, 26, 63, 69, 70, 93].

87. **Кулик-сорока**, пискун (*Haematopus ostralegus* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. У Черкаській області гніздиться вздовж узбережжя Дніпра та його проток (Червона книга України, 1994). Типовими біотопами є піщані острови водосховищ, долин річок. Причини зниження чисельності – погіршення екологічних умов довкілля. Охороняється в Канівському природному заповіднику [16, 26, 63, 69, 70, 93].

88. **Поручайник** (*Tringa stagnatilis* Bechstein, 1803) – один з шести видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Знайдено на околиці м. Черкас. Дуже рідкісний гніздовий птах лісостепової зони. Типові біотопи – заболочені ділянки лісових заплав, узбережжя водойм, навколо боліт. Причина зменшення чисельності – зміна гідрологічного режиму водойм. Заходи охорони не здійснюються. У місцях гніздування треба створювати сезонні або постійні заказники [16, 26, 63, 69, 70, 93].

Ряд Совоподібні (*Strigiformes*)

89. **Пугач** (*Bubo bubo* L., 1758) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Типові біотопи – глухі ліси з густим підліском, яри, берегові урвища. Причина зменшення чисельності – антропогенне перетворення типових біотопів. Для

збереження популяції у місцях виявлення виду треба створювати заповідники й заказники (лісовий масив між селами Бучак і Трахтемирів Черкаської області). Охороняється у межах РЛП «Трахтемирів» [16, 26, 63, 69, 70, 93].

Клас Ссавці (Mammalia)

Ряд Комахоїдні (Insectivora)

90. **Хохуля звичайна** (*Desmana moschata* L., 1758). Родина кротів – *Talpidae*. Один з двох видів роду, єдиний вид роду у фауні України (релікт). Статус охорони – I категорія. Вид поодиноким трапляється у межах Ірдинського болота. Вид маловивчений, потребує охорони та дослідження [30, 77, 82, 86, 93, 99].

91. **Кутора мала** (*Neotomys anomalus* Cabrera, 1907). Родина землерийкові – *Soricidae*. Один з двох видів у фауні світу; один з двох видів у фауні України, статус охорони – III категорія. Трапляється на Ірдинському болоті. Чисельність та динаміка виду маловивчені. Потребує охорони [30, 77, 82, 86, 93, 99].

Ряд Рукокрилі (Chiroptera)

92. **Нічниця Наттерера**, нічниця війчаста (*Myotis nattereri* Kuhl, 1818) – один з дев'яти видів роду у фауні України, що представлений типовим підвидом. Статус охорони – III категорія. На території Черкаської області трапляється спорадично в лісових масивах Городищенського району (ст. Цвіткове, 2002 р. – власні дослідження). Чисельність дуже низька і скорочується внаслідок зменшення кількості схованок [1, 20, 22, 23, 49, 70, 76, 80, 83, 84, 86, 87, 93].

93. **Широковух європейський** (*Barbastella barbastella* Schreber, 1774) – один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. На території України проходить периферійна межа ареалу. У Черкаській області знайдено в с. Сунки Смілянського району, Таганчанському лісництві Канівського району (К. А. Сологор, 1973), Канівському заповіднику та у м. Каневі (Н. С. Ружіленко). В урочищі «Холодний Яр» знайдено одну з найбільших колоній на зимівлі (Голуб, 1996) [1, 20, 22, 23, 49, 70, 76, 80, 83, 84, 86, 87, 93].

94. **Вечірниця мала**, вечірниця Лейслера (*Nyctalus leisleri* Kuhl, 1818) – один з трьох видів роду у фауні України, статус охорони – III категорія. Поширений на всій території України. У Черкаській області знайдено на околиці с. Виграїв Корсунь-Шевченківського району у 1985 р. (К. А. Сологор) [1, 20, 22, 23, 49, 70, 76, 80, 83, 84, 86, 87, 93].

95. **Вечірниця велетенська**, вечірниця велика (*Nyctalus lasiopterus* Schreber, 1774) – один з трьох видів у фауні України. Статус охорони – III категорія. Влітку трпляється переважно в

центральної і східних районах України, зимує за її межами. У Черкаській області виявлено в с. Катеринопіль (В. І. Абеленцев, Б. М. Попов). Чисельність незначна і вивчена недостатньо [1, 20, 22, 23, 49, 70, 76, 80, 83, 84, 86, 87, 93].

Ряд Гризуни (Rodentia)

96. **Мишівка степова** (*Sicista subtilis* Pallas, 1733) Родина тушканчикові – *Dipodidae*. Один з шести видів роду; один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – III категорія. Трапляється у межах Черкаського бору, зокрема на межі Мошногірського кряжу й Ірдинського болота [68, 69, 85, 88, 92].

97. **Тушканчик великий**, п'ятипалий тушканчик, великий земляний заєць (*Allactaga jaculus* Pallas, 1778) – єдиний вид роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Виявлено в Черкаській області (Червона книга України, 1994). Типові біотопи – степові та сухостепові ландшафти. Останнім часом розселення виду відбувається в лісостепу, що спричинено зменшенням вологості ґрунту. Вид охороняється у заповідниках [69, 70, 86, 89, 93].

Ряд Хижі звірі (Carnivora)

98. **Тхір степовий**, тхір світлий (*Mustela (Putoricus) eversmanni* Lesson, 1827) – у фауні України представлений двома підвидами *M. e. eversmanni* та *M. e. hungaricus*. Статус охорони – III категорія. Ареал поширення охоплює здебільшого степову та лісостепову зони України. Поширений у Черкаській області (Червона книга України, 1994). Чисельність не встановлено. Типові біотопи – відкриті ландшафти з низьким травостоєм та ущільненим ґрунтом. Причина зміни чисельності – розорювання цілини. Охороняється у природних заповідниках [69, 70, 86, 89, 93].

99. **Горностай** (*Mustela erminea* L., 1758). Родина куницевої – *Mustelidae*. Один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – IV категорія. Поширений у межах Мошногірського кряжу та Ірдинського болота. Чисельність не вивчена. Потребує охорони [69, 70, 86, 89, 93].

100. **Норка європейська** (*Mustela lutreola* L., 1761). Родина куницевої – *Mustelidae*. Один з 13 видів роду; один з двох видів роду у фауні України. Статус охорони – II категорія. Поширений у межах Мошногір'я та Ірдинського болота, витісняється норкою американською, внаслідок чого чисельність зменшується. Страждає від браконьєрства. Потребує охорони [69, 70, 86, 89, 93].

101. **Борсук**, борсук звичайний (*Meles meles* L., 1758). Родина куницевої – *Mustelidae*. Статус охорони – II категорія. Єдиний представник роду. У межах області досить поширений в урочищі

Холодний Яр на Ірдинському болоті та в Мошногір'ї. Чисельність виду зменшується через браконьерство. Потребує охорони [69, 70, 86, 89, 93].

102. **Видра річкова** (*Lutra lutra* L., 1758) – у фауні України представлена номінативним видом. Статус охорони – II категорія. В Черкаській області виявлено в Канівському заповіднику. Типовий біотоп – природні та штучні прісноводні екосистеми. Причини зміни чисельності – звуження кормової бази, погіршення екологічних умов річок. Занесена до Європейського Червоного списку (1991). Охороняється у Канівському природному заповіднику [69, 70, 86, 89, 93].

1.7 Характеристика територій, що мають особливу цінність

Черкаський бір

Серед особливо цінних та унікальних природних комплексів регіону слід назвати один з найбільших в Україні соснових масивів природного походження на південній межі ареалу сосни звичайної – Черкаський бір, який охоплює майже 30 км узбережної смуги вгору по течії Дніпра і простягається на південний захід області на 130 км. До Черкаського бору входить друга (борова) тераса з дубово-сосновими лісами та унікальним поєднанням бореального та лучно-степового комплексів видів рослин. Багата і різноманітна флора його налічує близько 800 видів вищих судинних рослин, серед яких 18 занесено до Червоної книги України. У межах Черкаського бору сформовано систему територій, які охороняють (23 території ПЗФ, що займають площу 2169 га). Резерватом рідкісних рослинних угруповань, місцем зростання та проживання раритетів флори і фауни є староруслове (р. Дніпро) Ірдинське болото (5,5 тис. га) та Мошногірський кряж (2,75 тис. га), що знаходяться в Черкаському бору і потребують охорони. Тут є понад 350 видів хребетних тварин, серед яких – рідкісні та зникаючі, деякі з них занесено до Червоної книги України.

Черкаський бір розташований на правобережжі Центрального Придніпров'я в східній частині області. З півночі на південь територія лісового масиву простяглася на 40 км, із заходу на схід – на 30 км [10, 47, 48, 50, 69, 70, 71, 92, 93, 102].

Холодний Яр

Надзвичайно цінний та неповторний ландшафт, що поєднує в собі природу, історію, археологію, культуру це, – Холодноярський лісовий масив площею понад 7 тис. га. Він входить до Чорнолісько-Холодноярського ядра Галицько-Слобожанського природного широтного коридору Національної екологічної мережі [90].

Урочище Холодний Яр – це великий масив вододільних лісів, розташований між селами Мельники, Жаботин та Грушківка на південному сході Черкаської області. Він належить до Креселецького і Грушківського лісництв Кам'янського лісгоспу. Неподалік від північно-західної частини урочища протікає р. Тясмин. У 1968 р. тут було створено комплексну пам'ятку природи загальнодержавного значення «Холодний Яр», сучасна площа якого – 553 га. Крім того, на цій території є кілька невеликих заказників місцевого значення, а також філіал Національного історико-культурного заповідника «Чигирин», створеного у 1989 р.

Холодний Яр – один з небагатьох лісових масивів південно-східної частини Правобережного лісостепу, які є цінними як з флористичного, так і з фітоценотичного погляду і збереглися до наших днів. У Холодному Яру зростають високопродуктивні дубово-ясеневі та дубово-грабові деревостани з високою якістю деревини. У цих лісах є ряд орхідних та рідкісних реліктових видів флори України, які мають тут островні, відірвані від основного ареалу місцезнаходження. У трав'яному покриві масиву на великій площі домінує рідкісний для рівнинної території України вид – цибуля ведмежа (*Allium ursinum* L.) [86].

Природні умови сприятливі також для розвитку грибів різних таксономічних груп [23]. Надзвичайно багатий і тваринний світ [35, 69, 70, 71, 92, 93, 104].

Канівські гори

Ще одна ділянка на Придніпровській височині – хвилясто-пасмова рівнина, розсічена ярами та балками, – сучасні Канівські гори, що складаються з Канівського та Трахтемирівсько-Бучацького масивів.

Канівські гори – унікальне геологічне утворення з надзвичайно мальовничими ландшафтами, величезним біорізноманіттям. Це край історичних пам'яток від епохи мисливців на мамонтів до сьогодення.

Значна розчленованість рельєфу створює велику різноманітність мікрокліматичних умов ґрунтового і рослинного покриву та багатство флори і фауни. Флора Трахтемирівсько-Бучацького масиву, за попередніми даними обстежень, налічує понад 900 видів вищих рослин. Найціннішими є аборигенні рослинні комплекси, великі популяції ефемероїдів. Фауністичний комплекс – типовий для регіону. Виявлено 24 види теріофауни, близько 200 видів птахів, та 9 тис. видів комах. Серед ссавців є цінні види, деякі з них занесено до Червоної книги України.

Тут уже майже 100 років функціонує один з найстаріших в Україні **Канівський природний заповідник** – перлина Центрального Придніпров'я, але один з найменших в Україні (2027 га).

У заповіднику (27 тис. га) є різні за ландшафтною будовою ділянки корінного берега Дніпра: зсувні тераси, яружно-балкові урочища, горби, рівні ділянки плато, ділянки конусів виносів і заплавну частину річища. Заплавна тераса Дніпра в межах заповідника на лівому березі густо розчленована старицями, озерами, рукавами та протоками. До його складу входить острів Круглик (108 га).

Заповідник є цінним у геологічному, ботанічному і археологічному відношеннях, він розташований у районі відомих за межами України Канівських дислокацій, які є смугою густо розчленованого, піднятого над навколишньою місцевістю низькогір'я. Майже вся його територія заповідника вкрита грабовим лісом, хоч у ньому також ростуть дубово-грабові, дубові, вербово-тополеві насадження, чагарникова, псамофітна та лучна рослинність. На схилах південної експозиції – степові ділянки.

Ценотична різноманітність представлена лісами, чагарниками, степами, луками, прибережно-водною рослинністю. До Зеленої книги України занесено дві лісові асоціації та фітоценози однієї степової формації. Флора судинних рослин представлена 974 видами, мохоподібних – 138, лишайників – 170, водоростей – 266, мікобіоти – 1120 видами. Серед представників фауни – 51 вид ссавців, 226 – птахів, 11 – земноводних, 8 – плазунів, 50 – риб, 1 – круглоротих, 7800 – комах, 200 – павукоподібних, 42 – багатоніжок, 130 – ракоподібних, 150 – моллюсків, 65 – кільчастих червів, 5 – кишковопорожнинних, 5 – губок, 800 – найпростіших.

До Червоної книги України занесено 26 видів флори, 4 – мікобіоти та 74 – фауни. До міжнародних червоних списків видів, що перебувають під особливою охороною, увійшло 5 видів флори та 13 видів фауни [33, 34, 35, 69, 70, 71, 92, 100, 102].

Шуляцьке болото – гідрологічний заказник загальнодержавного значення (Указ Президента України від 20 серпня 1996 р.) площею 940 га у Жашківському районі. Суцільний болотний масив, який сприяє регулюванню водного режиму р. Гірський Тікич та мікроклімату району. Об'єкт перебуває у мало порушеному, майже природному стані, територія характеризується високим рівнем багатства та різноманіття флори і фауни [71].

Липівський – орнітологічний заказник загальнодержавного значення (Постанова РМ УРСР від 27 жовтня 1974 р. № 500) площею 4500 га у Золотоніському районі. Це акваторія Кременчуцького водосховища у трикутнику – с. Кедина гора, с. Чапаївка, ст. Панське. Вона є місцем відтворення водоплавної дичини Цен-

трального Придніпров'я. Територія відзначається високим рівнем концентрації багатьох видів рідкісних та занесених до Червоної книги птахів [70] (див. рис. 6 у розділі «Ілюстрації»).

Трахтемирів – регіональний ландшафтний парк площею 5562,5 га (рішення Черкаської облради від 26 лютого 2000 р. №14-14) у Канівському районі. Це унікальний за геологічною будовою малонаселений острівець в освоєному господарюванням Середньому Придніпров'ї, де прогресує відновлення природних екосистем. Територія характеризується високим рівнем багатства флори та фауни, ландшафти мають історико-культурну цінність [70].

Південне Таганчанське – заповідне урочище площею 1173 га (рішення ОВК від 19 березня 1976 р. № 177) у Канівському районі на межі з Корсунь-Шевченківським. Біота території репрезентативна для цього регіону, тут сконцентровано багато мисливських видів тварин [71].

Виграївський – зоологічний заказник місцевого значення площею 3522 га (рішення ОВК від 22 травня 1990 р. № 95) у Корсунь-Шевченківському районі. Цілісний лісовий масив, сприятливе місце для розмноження мисливської фауни [71].

Сунківський – комплексний заказник місцевого значення площею 834 га (рішення ОВК від 21 листопада 1984 р. № 354) у Смілянському районі. Компактний лісовий масив на хвилястому рельєфі. У покриві – різноманітна рослинність, типова для географічної зони лісу цього району. Значна кількість мисливської фауни [71].

Теклінська дача – комплексний заказник місцевого значення площею 732 га (Рішення ОВК від 8 січня 1986 р.) у Смілянському районі. Суцільний лісовий масив на оригінальному хвилястому рельєфі. Місце відтворення мисливської фауни [70].

Ірдинське болото – гідрологічний заказник місцевого значення у Смілянському (372,9 га) та Черкаському (484,6 га) районах (рішення ОВК від 28 листопада 1979 р. № 597). Це болотний масив, регулятор гідрологічного режиму річок Ірдинка та Тясмин. Репрезентує унікальні болотні екосистеми, що залишились від колишніх Ірдинсько-Тясминських боліт. Болото належить до староруслових (р. Дніпро), є резерватом рідкісних рослинних угруповань, місцем відтворення дикої фауни [70, 85].

Мошногірський – комплексний заказник місцевого значення площею 663 га (Рішення ОВК від 19 березня 1976 р. № 177) у Черкаському районі. Під охорону взято типові для східної частини Придніпровської височини грабово-дубові ліси на оригінальному ландшафті Мошногірського кряжа [71].

Оцінка антропогенних загроз збереженню та розвитку біорізноманіття

ОСОБЛИВОСТЯМИ сучасного стану розвитку біосфери є інтенсивний антропогенний вплив на всі без винятку рівні організації життя – від субклітинного, клітинного до екосистемного та ландшафтного. Широкий розвиток енергетики, ресурсозатратних промислових технологій, регулювання стоку річок, урбанізація, екстенсивне ведення сільського та лісового господарства, мисливства й промислового рибальства, розширення рекреаційних зон, військова діяльність та ін. значно посилили загрози біорізноманіттю [29].

Загрози – це шкідливі фактори впливу на довкілля, пов'язані з будь-якою антропогенною діяльністю. Суперечності між суспільством, довкіллям і новітніми технологіями можуть бути джерелом загрози для природного та соціального розвитку, тобто будь-яка діяльність або стан довкілля, що здатні зумовити появу в навколишньому природному середовищі негативних факторів.

Для оцінки впливу на навколишнє природне середовище вибрано системний підхід. Порівняння сучасного стану проводили за наявними багаторічними даними. Оцінювали вплив на повітряне середовище, ґрунти, водне середовище, рослинний і тваринний світ екосистеми.

2.1 Види забруднення навколишнього природного середовища за походженням і характеристикою процесів

Під забрудненням навколишнього природного середовища розуміють впливи, які спричиняють зміни фізичних і хімічних характеристик елементів біосфери та негативно впливають на нор-

мальний хід встановлених у них біотичних процесів, тобто на життєдіяльність живих організмів. За своїм походженням вони можуть бути природними і штучними.

Природні виникають внаслідок геологічних процесів, що відбуваються в біосфері; рознесення ґрунтового пилу і мінеральних речовин; грозових явищ; лісових пожеж тощо.

Штучні (антропогенні) зумовлює господарська діяльність людини, спрямована на забезпечення її потреб, що й визначає різноманітність форм, видів, джерел і шляхів забруднення біосфери. Тому цей вид впливу на навколишнє природне середовище за багатьма показниками і різнобічністю перевищує в десятки, а то й у сотні разів природний вид забруднення.

За природою і суттю спричинених процесів забруднення навколишнього природного середовища може бути механічним, фізичним, хімічним, біологічним, мішаним.

Механічне забруднення навколишнього середовища відбувається в результаті викидів в атмосферу твердих, рідких і газоподібних нейтральних речовин (нейтральних аерозолі, викиди у водойми і на ґрунт твердих та рідких нейтральних речовин – важкорозчинних відходів та продуктів промислового виробництва, сільськогосподарського і комунального господарств, нафтопродуктів тощо). У повітрі циркулюють створені людиною отруйні речовини, які спричиняють мутагенне забруднення.

Велику загрозу становлять кислотні дощі, які утворюються внаслідок взаємодії атмосферної вологи з продуктами неповного згоряння палива у ТЕЦ, промислових підприємствах, автомобільних двигунах. Значної шкоди завдає повітрю тютюновий дим, який забруднює повітря у сотні разів більше, ніж будь-який хімічний комбінат. Цей дим містить близько 200 особливо отруйних речовин. Фахівці вважають, що він у 4 рази шкідливіший, ніж вихлопні гази автомобіля.

До **фізичного** забруднення належать теплове, акустичне (шум, вібрація), електричне, електромеханічне, електромагнітне та радіоактивне.

З розвитком техніки і промислового виробництва НПС стало заповнюватись звуками, які були не властиві самій природі людини. Невпорядкований комплекс цих звуків техногенного походження створює особливий фон – шум (часто значної інтенсивності) й зумовлює розвиток антропогенного акустичного забруднення навколишнього середовища.

Хімічне забруднення є наслідком викидів у атмосферу, водойми, на ґрунт хімічно або біологічно активних речовин (відходів і продуктів промисловості, побутових відходів та ін.), а також внесення у ґрунт надлишку добрив, пестицидів та інших отруто-

хімікатів (див. рис. 7 у розділі «Ілюстрації»). Найбільше навантаження добрив і хімічних засобів захисту на 1 га мають інтенсивні технології. Більше половини сільськогосподарських угідь у таких умовах зазнає активної хімізації для штучного підтримання рівня врожайності, одержання певного тимчасового ефекту, що часто призводить до порушення ґрунтової родючості – через зміни процесів гумусоутворення, забруднення ґрунту і довкілля. Основними джерелами цих небажаних явищ є хімічні засоби захисту рослин, у тому числі гербіциди та мінеральні добрива. Якщо ці хімічні речовини застосовувати неправильно (у необґрунтованих нормах, з порушенням строків внесення), то вони негативно впливають на елементи гумусоорганічної речовини у ґрунті, не стимулюють поліпшення його структури і в цілому родючості.

Надлишок азоту в ґрунтах спричинює забруднення НПС, накопичення в рослинах нітратів, підвищена кількість яких згодом перетворюється на нітроти, що шкідливо впливають на ферментативну систему людей і тварин.

Хімічний метод боротьби зі шкідниками почали застосовувати ще на початку минулого століття. Бурхливий розвиток хімічної науки, синтетичної органічної хімії дає можливість одержати великий набір засобів хімізації. Масове застосування хімічних пестицидів має негативний вплив на біоценози та людину. Так, наприклад, інсектициди спричинюють загибель не лише шкідливих, а й корисних комах. Широке впровадження у першій половині ХХ ст. у сільськогосподарську практику стійких хлорорганічних пестицидів, здатних при накопиченні передаватись трофічними ланцюгами, призвело до глобального трофічного забруднення ними довкілля. Потенційна небезпека застосування пестицидів зумовлена їх токсичністю для людини і фауни, гербіцидів – і для флори, деякі з них здатні зумовлювати побічні ефекти та віддалені у часі наслідки. Серед 170 видів пестицидів, які застосовують на території України, 49 є особливо небезпечними як високотоксичні, надкумулятивні та стійкі. Пестициди можуть негативно впливати на характер взаємодії між рослинами і мікроорганізмами, особливо тими, що перебувають у симбіозі. Останнім часом з'явилась тенденція до зменшення застосування хімічних і зростання біологічних засобів захисту рослин [28, 65].

Під біологічним забрудненням розуміють підвищений вміст у воді, повітрі чи ґрунті шкідливих мікроорганізмів і продуктів їх життєдіяльності.

За тривалістю забруднення може бути короточасним, тривалим і постійним.

Основними джерелами забруднення довкілля в Україні є промислові викиди в повітря та водне середовище, звалища твердих

побутових відходів, а також екологічно незбалансоване використання добрив та пестицидів.

2.2 Забруднення атмосфери в Черкаській області

Вплив індустріального комплексу. У 60-х роках ХХ ст. у Черкасах внаслідок стрімкого розвитку промисловості місто швидко розбудувало, почали діяти великі підприємства хімічної промисловості та енергетики: ВО «Азот», ВО «Хімволокно», ТЕЦ. Це призвело до інтенсивного постійного забруднення довкілля сполуками сірки, азоту та інших елементів, токсичних для живих організмів (рис. 1, 2).

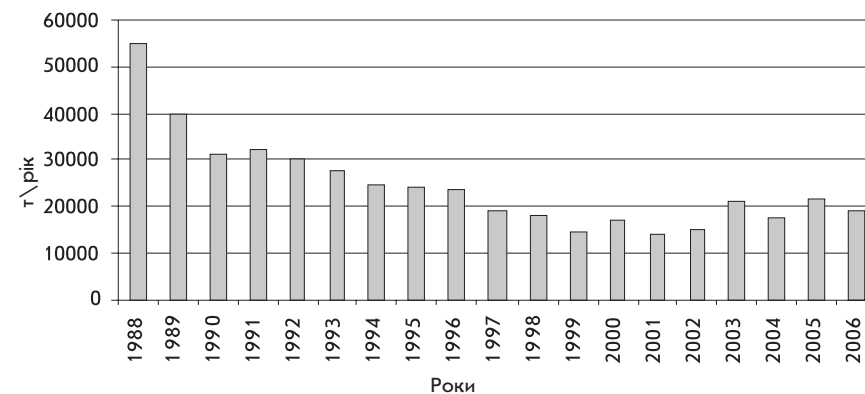

Рис. 1. Викиди шкідливих газів (т/рік) в атмосферу стаціонарними джерелами м. Черкас (дані Черкаського облуправління статистичної звітності, 2007 р.)

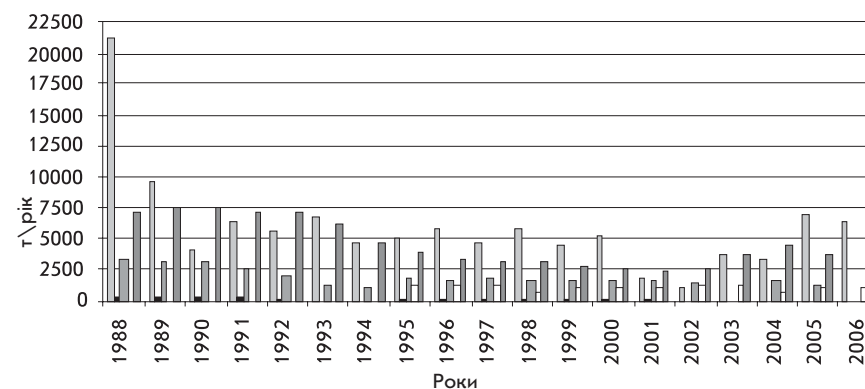

Рис. 2. Динаміка викидів поліутантів Черкаською промисловою агломерацією за 1988–2006 роки

Найтоксичнішими для лісових екосистем у регіоні є оксиди сульфуру (SO_2), оксиди нітрогену (NO_x), аміак NH_3 . Ці речовини викидають в атмосферу підприємства Черкаської промислової агломерації в неоднакових кількостях у різний час. Речовини відрізняються за фізичними та хімічними характеристиками, що зумовлює неоднакове їх поширення в атмосфері, випадання на земну поверхню та різну токсичність для природних екосистем. За нашими даними [45], в радіусі до 30–40 км від промислової зони на лісові екосистеми інтенсивніше діє техногенний аміак, а сульфати переносяться в атмосфері на значно більшу відстань і розподіляються у просторі незакономірно.

Розташованість Черкас у зниженій місцевості зумовлює виникнення в атмосфері приземних та піднятих інверсій, штилів, при яких підвищується концентрація аеротоксикантів, збільшується період експонування рослинності. Наявність частих туманів поблизу водосховища, бризових та схилових вітрів зумовлює підвищення вологості й хімічної агресивності забруднених атмосферних мас та їх перенесення у лісові масиви. У районі часто створюються потенційно адитивні та синергічні ситуації, що посилюють шкідливу дію аеротоксикантів на рослинність [46].

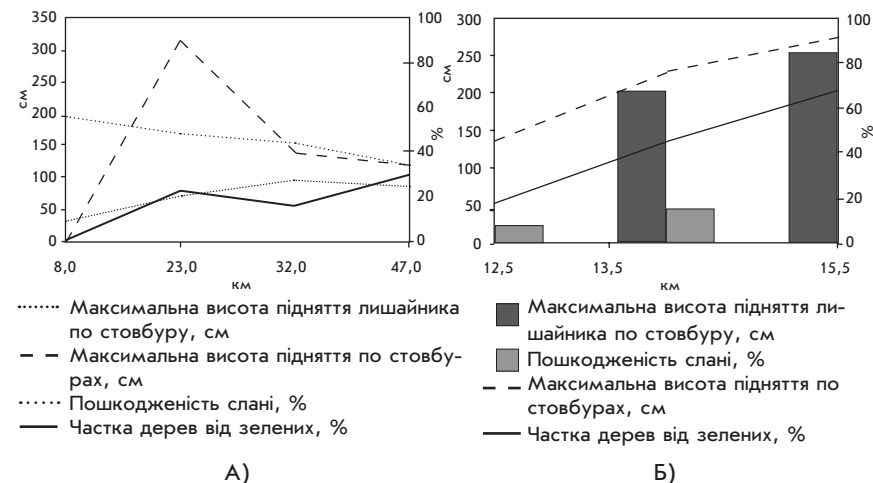
Загалом наші дослідження свідчать, що пошкодження лісів техногенними забруднювачами атмосфери залежить від їх кількісних і якісних характеристик [9, 45, 47, 48, 49, 90]. Пошкодження лісових насаджень навколо Черкас має таку просторову залежність:

- найбільше пошкоджуються ліси, які розташовані найближче до джерела викидів;
- стан лісових екосистем поліпшується у міру віддалення від підприємств;
- сильніше пошкоджуються деревостани у напрямі частих вітрів з боку промислового виробництва.

Соснові насадження, вік яких перевищує 50–60 років, мають зовнішні ознаки ослаблення, деякі – середній ступінь пошкодження. Структура деревостанів спрощується, зникають чутливі види, збіднюються флора та фауна, лісові екосистеми деградує [46].

Хорошими індикаторами забруднення лісових екосистем SO_2 на фоні $\text{NH}_3 + \text{NO}_x$ є показники поширення, щільність заселення стовбурів та пошкодженість середньочутливого лишайника *Nuragymnia physodes* (L.) Nyl. (рис. 3).

У 2000–2004 рр. викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за обсягами зменшилися, що зумовлено не стільки поліпшенням систем захисту довкілля, скільки значним зниженням інтенсивності промислового виробництва в кризових умовах. З 2004

Рис. 3. Поширення та стан *N. physodes* залежно від розміщення насадження відносно Черкаської промагломерації:

А) південно-східний екологічний профіль у Чигиринському піщаному пасмі;
Б) західний екологічний профіль у Черкаському борі

р. кількість викидів поступово зростає (рис. 2), але, оскільки забруднення має хронічний характер, а складним за організацією лісовим екосистемам властива інертність у змінах, техногенні наслідки деградації ще довго залишатимуться відчутними. Навіть за умови істотного зниження забруднення для відновлення нормального розвитку пошкоджених лісів знадобиться кілька десятиліть.

Крім забруднення атмосфери, є й інші негативні впливи міста на природні екосистеми. Так, розміщення міського сміттєзвалища в центрі Черкаського бору призвело до забруднення лісового масиву та всихання лісових насаджень на значній площі. Без урахування вимог щодо забезпечення та охорони шляхів міграції тварин здійснено будівництво дороги для перевезення сміття. Через порушення правил та технології експлуатації сміттєзвалища зросла чисельність хижих «шкідливих» видів тварин (лисиць, бродячих собак і котів, ворон та ін.), які завдають шкоди всім іншим видам тварин.

2.3 Деградація земель та забруднення ґрунтів

Серед об'єктів навколишнього середовища стан ґрунтів має особливе значення, тому що в них накопичується максимальна кількість пестицидів та агрохімікатів, оскільки ґрунти є універсальним

природним адсорбентом і нейтралізатором різних хімічних речовин. У зв'язку зі зниженням інтенсивності застосування хімічних засобів захисту рослин, зубожінням сільськогосподарських підприємств у кризовий період цей чинник антропогенного впливу можна вважати незначним. Водночас інтенсифікація землеробства подекуди призводить до непередбачуваних екологічних наслідків, які в свою чергу впливають на продуктивність земельних ресурсів.

Значний вплив на стан земель має антропогенна діяльність: викиди в атмосферу шкідливих речовин, несанкціоноване складування промислових та побутових відходів, скиди недостатньо очищених стоків, наднормативне внесення мінеральних і органічних добрив та застосування засобів хімічного захисту рослин, водна та вітрова ерозія.

Проблема накопичення, збирання, переробки, утилізації, видалення, знешкодження та захоронення відходів є однією з гострих проблем функціонування будь-якого населеного пункту. Накопичені відходи виробництва та споживання є джерелом значної екологічної небезпеки та соціальної напруги. Кількість утворюваних твердих побутових відходів постійно збільшується, а склад їх змінюється внаслідок застосування нових пакувальних матеріалів вітчизняного та іноземного виробництва (див. рис. 8, у розділі «Ілюстрації»).

За статистичними даними, протягом 2006 р. на підприємствах області утворилось 7525,683 т небезпечних промислових відходів I–III класів небезпеки, серед них:

I класу небезпеки – 93,010 т;

II класу небезпеки – 233,962 т;

III класу небезпеки – 7198,711 т.

Найбільшу кількість відходів I–III класів небезпеки зафіксовано у Черкасах – 5,518 тис. т, що становить 73,3 % загальної кількості утворених небезпечних відходів в області, та у м. Сміла – 1,535 тис. т.

До основних видів відходів I–III класів небезпеки, які утворюються в області, належать:

– відходи агропромислового комплексу (за винятком пестицидів та отрутохімікатів) – 1430,8 т;

– відпрацьовані нафтопродукти, продукти нафтопереробки – 625,3 т.;

– відходи, що містять свинець та його сполуки (у т. ч. батареї акумуляторні) – 60,7 т.;

– відходи, що містять ртуть та її сполуки (у т. ч. люмінесцентні лампи) – 12,9 т.

Актуальною проблемою в регіоні є накопичення значної кількості відходів у місцях їх утворення через відсутність технологій переробки відходів та незадовільне фінансування заходів,

спрямованих насамперед на їх знешкодження та утилізацію. Станом на 1 січня 2007 р. наявність відходів I–III класів небезпеки у спеціально відведених місцях чи об'єктах та на території підприємств становить 2,821 тис. т.

За даними Управління з контролю за використанням та охороною земель у Черкаській області, станом на 1 січня 2007 р. на території області є 511 сільських сміттєзвалищ та 21 міський полігон твердих побутових відходів (ТПВ) загальною площею 614,77 га. На сміттєзвалища та полігони ТПВ вивозять відходи від житлових будинків, громадських будівель та установ, підприємств торгівлі, громадського харчування. Однак, значною кількістю будівельного сміття забруднюють ділянки лісу та інші не призначені для цього території (див. рис. 8, 9 у розділі «Ілюстрації»).

За останні роки різко скоротилися обсяги внесення мінеральних добрив та засобів захисту рослин. Але хімізація сільського господарства минулих років дала негативні наслідки для НПС: забруднення ґрунтів, ґрунтових вод та водойм токсикантами, накопичення непридатних для використання препаратів.

У період інтенсивної хімізації землеробства застосування мінеральних добрив зумовило зростання кислотності ґрунтів. За матеріалами багаторічних досліджень Черкаського центру «Облдержродючість» площі кислих ґрунтів зросли від 87,7 тис. га в 1970 р. до 321,6 тис. га, або у 3,7 раза – у 2007 р. За двадцятирічний період у деяких районах області площі ґрунтів з кислою реакцією ґрунтового розчину (рН 5,5 і нижче) збільшились на 35–40 %, що призвело до зменшення вмісту обмінного кальцію в орному шарі ґрунту, погіршення водно-фізичних і фізико-хімічних властивостей ґрунтів області (табл. 2.2) [2].

Таблиця 2.2

Динаміка кислотності ґрунтів районів області

Назва районів	% кислих ґрунтів (рН 4,0–5,5)		
	1975 рік	1990 рік	2006 рік
1	2	3	4
Городищенський	4,3	28	36
Драбівський	0	0,7	2,5
Жашківський	1,4	15	16
Звенигородський	24	26	67
Золотоніський	0,5	2,6	15
Кам'янський	9,6	10,1	29,2
Канівський	11,0	16,3	47,4
Катеринопільський	4,7	17,2	27,1
Корсунь-Шевченківський	5,7	17,2	60,0
Лисянський	2,2	10,8	15,5

Продовження таблиці 2.2

1	2	3	4
Маньківський	11,6	28,1	54,3
Монастирищенський	9,6	25,3	50,3
Смілянський	4,6	10,6	27,2
Тальнівський	5,4	17,2	21,4
Уманський	7,5	35,8	59,2
Христинівський	12,6	22,6	59,7
Черкаський	8,1	22,6	52,5
Чигиринський	22,2	34,2	48,0
Чорнобаївський	1,9	2,5	13,8
Шполянський	8,8	17,0	33,0
По області	7,6	19,1	33,8

Висока розораність сільськогосподарських угідь, особливо на схилах, висока питома вага просапних культур у сівоzmінах, використання важкої сільськогосподарської техніки та інші фактори зумовили наростання ерозійних процесів. Нераціональне використання земельних ресурсів у сільському господарстві, промисловості, транспорті, комунальному господарстві призвело до зниження якості ґрунтів, їх родючості. Такий стан використання земельних ресурсів не відповідає вимогам раціонального природокористування.

У 2006 р. пестицидне навантаження на 1 оброблений гектар у середньому становило 0,76 кг у фізичній вазі. На орних землях майже в усіх районах області виявлено залишкові кількості пестицидів та важких металів – забруднювачів з непоодинокими випадками перевищення гранично допустимих концентрацій.

У землеробстві області використовують 477,2 тис. га (32,8 % площі сільськогосподарських угідь) схилівих земель з ухилом понад 1°. На орних землях відбуваються інтенсивні процеси водної ерозії. З 361,8 тис. га сільськогосподарських угідь, які зазнали водної ерозії, 306,3 тис. га (34,7 %) становить рілля.

Особливої уваги заслуговує зміна правобережної лінії Дніпра, де швидкість горизонтальної ерозії берега за окремі роки може досягати 6,6 м. Такі спостереження проведено лише по басейну Дніпра.

Прояви вітрової ерозії на території області виявлено на площі 3,1 тис. га сільськогосподарських угідь. Серед усіх дефляційно небезпечних ґрунтів 255,4 тис. га становить рілля. Внаслідок ерозії з орних земель області щороку змивається 274,2 млн т родючого шару ґрунту, що становить у середньому близько 15,7 т з 1 га. Фактично найменший змив зафіксовано в Драбівсько-Черкаській зоні – до 2 т з 1 га на рік і найбільший – у Канівсько-Чигиринській дуже еродованій зоні – до 64 т з 1 га на рік. Максимальні обсяги змиву ґрунту на силових землях області спостерігається у весняно-літній період.

Модуль видування ґрунту внаслідок дефляції становить 0,24 т/га.

У 2006 р. при проведенні ДП «Центрукргеологія» щорічних обстежень потенційно небезпечних об'єктів Черкаської області було відзначено спад активності зсувів. Проте їх частина в межах населених пунктів, де, крім природного, певний вплив має й антропогенний фактор, перебувала в активному або напруженому стані.

Ці зсуви розташовані в західній частині регіону на території Маньківського (сmt. Маньківка, Буки, села Русалівка, Кислин, Березівка), Жашківського (села Вороне, Нова Гребля, Охматів, Хижня), Монастирищенського (сmt Монастирище) районів. Окремі об'єкти є в Корсунь-Шевченківському районі (Корсунь-Шевченківський машинобудівний завод), Лисянському (с. Бужанка) та Чигиринському (північна частина с. Голоківка) районах.

На всіх обстежених зсувах у 2006 р. виявлено підвищену вологість порід, появу нових мочаристих і заболочених ділянок, нових джерел і струмків. Підвищена обводненість характерна також і для зсувів, у межах яких тривалий час не спостерігалось жодних змін. Порівняно з 2006 р. на зсувах відбувається підняття рівнів ґрунтових вод на 0,2–0,4 м, а для зон живлення, навпаки, відзначався спад рівнів на 0,2–0,8 м. На частині зсувів утворюються тріщини та зміщення в межах їх стінок відриву, на інших спостерігались зміщення порід малої потужності, переважно поверхневого характеру.

Активізація зсувів зумовлена підняттям рівнів ґрунтових вод, розвантаження яких відбувається на зсувні тіла та на зсувонебезпечні схили. При цьому ступінь прояву активізації зсувного процесу залежить від стадії його розвитку, обводненості зсуву та прилеглої території, умов розвантаження підземних вод на зсув, перепаду рівнів та гідродинамічного тиску. Утворення нового зсуву спричинене поєднанням природного і антропогенного факторів.

За даними спостережень Черкаського регіонального управління водних ресурсів, середня величина розмиву берегів верхової частини Кременчуцького водосховища у 2006 р. становила 1,3 м (2,3 м у 2005 р.). Найбільша величина розмиву берега – 8,3 м поблизу с. Сокирне Черкаського району. На початку грудня 2006 р. поблизу с. Сокирне закінчено будівництво комплексної берегозахисної споруди (кам'яно-накидні буни із заповненням міжбунного простору піском) за проектом ТОВ «Річтранспроект». Площа земель, втрачених внаслідок розмивання берегів верхів'я, зменшилась до 1,67 га (2,56 га у 2005 р.), з них 0,45 га – землі державного лісового фонду, 0,87 га – сіножаті, 0,35 га – чагарники.

Середня величина абразії берегів озерної частини водосховища за 2006 р. становила на правобережжі 0,3 м, найбільша – 1,5 м поблизу

с. Топилівка Чигиринського району (0,4 м у 2005 р.). На лівобережжі переформування абразійних берегів не зафіксовано. Втрати земельних угідь становлять 0,88 га земель державного лісового фонду.

Як відомо, одним з основних факторів, під впливом яких формується режим ґрунтових вод, є метеорологічні умови: кількість опадів, характер їх випадання, умови накопичення та поширення, а також температура й вологість повітря. Метеорологічні умови, які склалися на території області, сприяли накопиченню вологи та поповненню запасів підземних вод, що змінило положення рівня підземних вод.

На всіх об'єктах підтоплення спостерігалось підняття рівнів ґрунтових вод та розширення підтоплених площ. Так, у 2006 р. порівняно з 2005 р. рівні ґрунтових вод становили на ст. Потап – 1,03–2,9 м (вищі на 0,08–0,16 м), у м. Звенигородка – 0,35–2,1 м (вищі на 0,2–0,37 м), у смт. Маньківка – 1,55–1,7 м. (вищі на 0,3–0,5 м), у смт Монастирище – 1–1,85 м (вищі на 0,15–0,4 м).

Останніми роками значно посилились процеси яроутворення. У 2000–2006 рр. швидкість росту деяких ярів досягала 3–5 м/рік. Так, у межах регіонального ландшафтного парку «Трахтемирів» спостерігається прискорення росту ярів, відновлення росту раніше згаслих ярів та вимоїн. Максимальні прирости ярів у 2000–2006 рр. становили 7–12,5 м/рік.

У межах Козацької опорної ділянки в стадії росту перебувають переважно схилі яри. Середньорічні прирости ярів на ділянці в період 2000–2006 рр. становили 0,05–0,15 м/рік. На Межиріцькій опорній ділянці інтенсивний прояв процесів яроутворення спостерігається в яружних басейнах з найгустішою ерозійною мережею, високим рівнем розораності та низьким рівнем заліснення водозбірних площ – басейни ярів Стоколосів та Вила, Бабицької балки, де річні прирости ярів досягають 1 м і більше, в середньому – близько 0,4–0,5 м/рік [2, 27, 48, 69].

Це спричинено деградацією протиерозійної системи внаслідок скорочення фінансування протиерозійних заходів, закриття гідролісомеліоративних станцій і передачі їх функцій іншим організаціям, відсутності належного нагляду за діючими та припинення будівництва нових протиерозійних гідротехнічних споруд (лотоків, валів тощо).

2.4 Забруднення поверхневих і підземних вод

Незважаючи на складність річкових систем стан кожної річки зумовлюється одними й тими ж основними факторами (природними геологічними, гідрогеологічними і географічними), та їх сумарною дією, а також антропогенним впливом.

Показники якості води річок і водойм визначаються геологічною будовою, геоморфологічними умовами, типами ґрунтів і рослинності на водозбірній площі, рівнем використання і хімізацією сільськогосподарських угідь, скидами промислових підприємств, тваринницьких ферм і комплексів, якістю і кількістю атмосферних опадів та іншими факторами. Показники якості річкової води залежать також від умов течії (ухил, швидкість), змін водності, розподілу стоку протягом року, від інтенсивності перебігу процесів природного самоочищення. З екологічного погляду якість поверхневих вод характеризується сукупністю гідрохімічних, бактеріологічних, гідробіологічних характеристик та фізичних властивостей.

Ставки й водойми істотно змінюють природний режим річок, внаслідок чого уповільнюється швидкість їх течії, замулюються й заростають рослинністю русла. Через це зменшується пропускна здатність русел, збільшуються площі затоплення під час паводків і повеней, розгалужуються основні русла, розмиваються береги. Таку ситуацію погіршує й надмірна розораність території водозбору, низька лісистість, порушення регламенту діяльності в межах прибережних захисних смуг річок та водойм. Здійснювані в регіоні заходи щодо поліпшення стану річок і водойм є локальними і спрямовані в основному на подолання негативних наслідків, а не на запобігання причинам, що їх зумовили. До того ж не завжди враховується вплив здійснюваних заходів на загальний стан у басейні річки.

Скид стічних вод у поверхневі водні об'єкти області у 2006 р. порівняно з 2005 р. зменшився на 18,6 млн м³ (табл. 2.3) [27]. Об'єм скиду забруднених зворотних вод зменшився на 3,8 млн м³ (з 23,3 млн м³ у 2005 р. до 19,5 млн м³ у 2006 р.).

Таблиця 2.3

Скидання зворотних вод, млн м³/рік								
Категорія очищення	Назва річкового басейну	Скинуто зворотних вод			Скидання зворотних вод			
		у поверхневі водні об'єкти	у підземні горизонти	всього	промисловість	сільське господарство	комунальне господарство	інші галузі
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2006 рік								
О*		52,36	-	52,36	51,97	-	0,354	
НО**		8,13	-	8,13	3,211	-	3,423	

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
НДО***		11,37	-	11,37	3,683	0,048	7,572	
НЧБО****		118,92	-	118,92	4,848	113,9	0,123	
Разом по області		190,8	-	190,8	63,71	113,948	11,472	1,648
О		51,85	-	51,85	51,465	-	0,351	0,034
НО		5,85	-	5,85	2,287	-	2,512	1,051
НДО		6,48	-	6,48	1,136	0,03	5,249	0,065
НЧБО		95,7	-	95,7	3,213	92,36	0,09	0,037
Басейн Дніпра		159,9	-	159,9	58,1	92,39	8,202	1,187
О		0,51	-	0,51	0,505	-	0,003	0,002
НО		2,28	-	2,28	0,924	-	0,911	0,445
НДО		4,89	-	4,89	2,547	0,018	2,323	0,002
НЧБО		23,22	-	23,22	1,635	21,54	0,033	0,012
Басейн Південного Бугу		30,9	-	30,9	5,611	21,558	3,27	0,461

Примітка: *О – очищені; **НО – не очищені; ***НДО – недостатньо очищенні; ****НЧБО – нормативно чисті без очищення.

Скиди забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти порівняно з 2005 р. зменшилися на 22,7 тис. т. (табл. 2.4, додаток Б).

Таблиця 2.4

Скидання забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти, т/рік у 2006 р.

Водний об'єкт	Разом	Скидання забруднюючих речовин						
		БСК*	ХСК**	Завислі речовини	N (сума мінеральних форм)	P (ортофосфати)	мінералізація	нафтопродукти
Разом по області:	58903,3	1172	0,849	959	2105	170,2	40680	13,75
у т.ч. басейн Дніпра	53383,8	1050	0,349	846	1954	142,6	36740	12,87
басейн Південного Бугу	5519,5	122	0,5	113	151	27,6	3940	0,88

Примітка: *БСК – біологічне споживання кисню; ** ХСК – хімічне споживання кисню.

2.5 Антропогенний вплив на рослинний та тваринний світ

Джерелами загрози біологічному різноманіттю можуть бути як природні, так і антропогенні фактори, причому останні переважають. Найпоширенішими антропогенними причинами зниження чисельності та видового різноманіття є:

- руйнування місць поширення тварин і рослин внаслідок господарської діяльності;
- забруднення НПС;
- нераціональний промисел та браконьєрство;
- суцільне вирубування лісів;
- лісові пожежі;
- недостатньо розвинута мережа територій, що перебувають під особливою охороною;
- відсутність комплексного управління та єдиної системи охорони біорізноманіття.

Однією з головних причин зникнення того чи іншого виду рослин є порушення існуючих екосистем, знищення природних екотопів. Рослини дуже швидко реагують на будь-які зміни навколишнього середовища, адже вони є індикаторами порушення екологічно сталого довкілля. Негативний вплив на біорізноманіття рослинного світу області спричинює значна розораність територій області (близько 60 %) та знищення невеликих ділянок залишків природної рослинності полів (32 %).

До чинників, які негативно впливають на стан рослинності Черкаської області, належать:

- ерозія ґрунтів;
- осушення та зрошення, які призводять до погіршення умов зростання;
- знищення боліт, заплавних лук;
- вплив індустріального комплексу (техногенний вплив);
- суцільне вирубування лісів;
- суцільне зривання рослин на букети чи заготівля лікарсько-технічної сировини з порушенням норм;
- випасання худоби, викошування та випалювання трави, рекреаційне навантаження;
- вселення чужорідних видів рослин.

Зниження чисельності звірів зумовлене складною економічною ситуацією в країні, що призвело до посилення браконьєрства, погіршення матеріального забезпечення користувачів мисливських угідь, контролюючих служб. Природні умови існування диких тварин значно погіршуються внаслідок зростання антропогенного впливу, зокрема, через дачне та підсобне будівництво у місцях оселяння цих тварин та поблизу них.

Як було зазначено вище, географічне положення, кліматичні умови Черкащини сприяли формуванню на території області різноманітної рослинності та створенню умов для проживання численних видів тварин. Водночас, через фрагментарність на-

укових досліджень на сьогоднішній день дані стосовно різноманіття рослинного та тваринного світу області залишаються ще неповними.

За попередніми підрахунками, природна флора судинних рослин (без урахування екзотів) у Черкаській області налічує близько 2 тис. видів. Список, складений на основі аналізу різних джерел (у тому числі використано дані багаторічних спостережень фахівців державного управління охорони навколишнього природного середовища у Черкаській області), містить 334 види судинних рослин (17 % флори області), що перебувають під загрозою зникнення. Серед них 60 видів занесено до Червоної книги України, 14 – до Додатку I до Бернської конвенції, 7 – охороняються в Європі, 3 – у всесвітньому масштабі. Значна кількість видів (84) є групою високого ризику, решта (219 видів) – це рідкісні та унікальні види, які належать до групи ризику.

На території області виявлено 377 видів хребетних тварин, у тому числі занесених до Червоної книги України – 8 видів ссавців, 14 – птахів, 2 види плазунів (табл. 2.5–2.10) [9, 27, 28, 36, 63, 69, 70, 85, 91, 92, 96].

Таблиця 2.5

Кількість видів флори та фауни Черкаської області, яким загрожує небезпека

Назва виду	Види, яким загрожує небезпека					
	1990	2000	2003	2004	2005	2006
Тваринний світ						
Хребетні:	43	43	43	43	43	43
Ссавці	7	7	7	7	7	7
Птахи	31	31	31	31	31	31
Плазуни	1	1	1	1	1	1
Земноводні	1	1	1	1	1	1
Риби	2	2	2	2	2	2
Круглороті	1	1	1	1	1	1
Безхребетні	59	59	59	59	59	59
Разом:	102	102	102	102	102	102
Рослинний світ						
Судинні рослини	80	87	87	87	87	334
Голонасінні	-	-	-	-	-	-
Покритонасінні	77	84	84	84	84	84
Папоротеподібні	1	1	1	1	1	1
Плауноподібні	2	2	2	2	2	2
Мохоподібні	2	2	2	2	2	2
Лишайники	-	-	-	-	-	-
Гриби	9	9	9	9	9	9
Разом:	91	98	98	98	98	432

Таблиця 2.6

Види флори і фауни Черкаської області, що охороняються

Показники	Рік 2004	Рік 2005	Рік 2006
Загальна кількість видів флори на території регіону, од.	не досліджували	не досліджували	2000
% до загальної чисельності видів України	-	-	-
Види флори, занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі, од.	7	7	7
Види флори, занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	2	2	2
Загальна чисельність видів фауни, од.	366	366	366
% до загальної чисельності видів України	-	-	-
Види фауни, занесені до Червоної книги України, од.	67	67	67
Види фауни, занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	4	4	4
Види фауни, занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції), од.	8	8	8
Види, занесені до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннської конвенції, CMS), од.	6	6	6
Види, що охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), од.	10	10	10
Види, що охороняються відповідно до Угоди про збереження кажанів у Європі (EUROBATS), од.	-	-	-

Таблиця 2.7

Види тварин під охороною Конвенції CITES

Перелік видів	Кількість видів
Ссавці:	
Вовк звичайний	1
Видра звичайна (річкова)	1
Разом:	2
Птахи:	
Орлан-білохвіст	1
Лелека чорний	1
Разом:	2
Плазуни:	
Разом:	-
Земноводні:	-
Разом:	-

**Види тварин під охороною
Бернської конвенції**

Перелік видів	Кількість видів
Горностай	1
Норка європейська	1
Тхір степовий	1
Борсук	1
Видра річкова	1

Таблиця 2.8

**Види птахів під охороною
Боннської конвенції**

Перелік видів	Кількість видів
Птахи:	
Орлан-білохвіст	1
Журавель білий	1
Чапля біла	1
Лелека чорний	1
Лелека білий	1
Скопа	1
Разом:	6

Таблиця 2.9

**Птахи, що охороняються
відповідно до Угоди про збереження
афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів**

Перелік видів	Кількість видів
Птахи:	
Лебідь шипун	1
Гуска сіра	1
Гоголь звичайний	1
Лелека чорний	1
Лелека білий	1
Гуска білолоба	1
Широконоска	1
Журавель сирій	1
Крохаль довгоносий	1
Чернь білоголова	1
Разом:	10

Таблиця 2.10

На стан і динаміку чисельності видів рослин і тварин впливає багато негативних факторів. Розглянемо їх нижче.

Урбанізація та пов'язане з нею використання ресурсів. Це насамперед будівництво баз відпочинку та індивідуальних будинків у водоохоронній смузі лівого та правого берегів Дніпра, розвиток індивідуального будівництва в межах лісопаркової частини

зеленої зони міста Черкас за рахунок вкритих лісом земельних ділянок. Надмірне рекреаційне навантаження та браконьєрство – все це призводить до збіднення біоти.

Про вплив індустріального комплексу в цій роботі згадувалося вище у розділі 2.2.

Вплив енергетики та транспорту. З кінця 2006 р. у Черкаському бору почали проводити суцільну вирубку лісових насаджень вздовж ліній електропередачі високої напруги з метою забезпечення безаварійної роботи. Розрубують просіки 100 м (по 50 м обабіч). Уздовж головних транспортних магістралей зростає концентрація шкідливих речовин. Будівництво автомагістралі державного значення Київ–Одеса створило ряд перешкод на шляхах міграції тварин, тобто бар'єр, що призводить до фрагментації екосистеми.

Випалювання сухої природної рослинності та лісові пожежі. Протягом 2002–2006 рр. значно зросли кількість випадків випалювання сухої водно-болотної рослинності та сіножатей, а також обсяги лісових пожеж (табл. 2.11). Пожежі заподіюють значну шкоду природним екосистемам, скорочують чисельність багатьох комах, птахів, тварин, спричиняють зміну рослинного покриву (див. рис. 10 у розділі «Ілюстрації»).

Таблиця 2.11

Лісові пожежі у 1999–2006 рр.

Рік	Кількість випадків	Площа пожеж, га		
		загальна	у т. ч. верхових	на один випадок
1999	373	187	40,1	0,50
2000	141	22	-	0,16
2001	223	92,31	9,2	0,41
2002	340	129	2,99	0,38
2003	250	185	41,15	0,74
2004	132	24	0,3	0,18
2005	231	48	3,89	0,21
2006	185	33	7,4	0,18

Згідно зі статистичними даними, майже 100 % лісових пожеж виникають з вини людини, через її недбалість. Загроза виникнення лісових пожеж зростає головним чином у зв'язку з подальшим збільшенням кількості відвідувачів лісових масивів, які приходять відпочити і розпалюють вогнища. Неповністю погашені або й просто залишені багаття часто стають причиною пожеж.

Вплив ведення лісового господарства. До кінця XIX ст. ліси Черкащини, як і загалом на території України, вирубували без відновлення. У кращому випадку лісосіки заростали порослю і

породами, насіння яких легко розсіюється вітром чи розноситься тваринами. Починаючи з XVIII ст. ліси вирубували для добування деревного вугілля, поташу, смоли та інших господарських потреб. Це призвело до скорочення їх площ у багатьох ландшафтах до екологічно загрозливого стану. З другої половини XX ст. зросла інтенсивність лісокористування. Якщо раніше рубки лісів здійснювали переважно вибірково, без застосування потужної трелювальної техніки і механізмів, що давало їм можливість відновлюватися природно, то тепер механізовані рубки призводять до втрати місцевого біорізноманіття, інших цінностей природно сформованих лісів.

Сучасні технології ведення лісового господарства мають механізовані як суцільні (рубки головного користування, санітарні, лісовідновні), так і вибіркові рубки догляду. Щороку в області суцільні зруби здійснюють на площі понад 1000 га, що зумовлює тимчасову фрагментацію лісів. Застосування потужної техніки при трелюванні та вивезенні деревини спричинює пошкодження ґрунтового і рослинного покриву та подальшу зміну видів. При проведенні рубок (до 17 тис. га/рік) зріджуються деревостани, це впливає на освітлення ґрунтового покриву, відбувається зміна видового складу, знищуються ремези. Загалом змінюється стан лісового фонду (див. п. 1.1.5.1), що істотно позначається на біорізноманітті лісів і суміжних екосистем.

Відповідно до Лісового кодексу України (2006 р.) нині ліси мають переважно екологічне призначення, соціально-економічне їх використання має бути нормативно обмежене з урахуванням природоохоронних нормативів та принципів збалансованого розвитку. Новим є те, що крім деревини, продукції вторинного користування, які мають ринковий попит, до лісових ресурсів нарешті включено всі біосферні функції лісу, у т. ч. природорегулюючі, природозберігаючі, культурологічні тощо.

Створенню ефективної системи відтворення НПС, подолання еколого-економічних дисбалансів у розвитку природокористування України сприятиме досягнення оптимальної лісистості території. Це зумовлено тим, що ліси є ключовими елементами ландшафтів, завдяки їм підтримується природна рівновага, зберігається біорізноманіття, забезпечується стабільний розвиток ландшафтних екосистем. Відповідно до нового бачення ролі лісів в Україні розробляють модель лісового господарства, яке слід організувати на принципах збалансованого розвитку з паритетним урахуванням сировинного, соціального та екологічного значення лісів, у т. ч. щодо збереження біорізноманіття.

Черкаська область належить до малолісних регіонів України, хоч її лісистість близька до оптимального показника в Україні

(16,1 проти 17,3 %) і відповідає нормативному показнику «оптимальної лісистості», що становить 16 % (за даними ДКЛГУ, 2005 р.). У той же час середня лісистість Європи становить 41,3 %. Таким чином, якщо крім галузевих пріоритетів враховувати сучасні вимоги збалансованого розвитку, опираючись на погоджене врахування природно-кліматичних, соціально-економічних та природоохоронних умов, то лісистість, звичайно ж, має бути більшою.

Ще однією проблемою є те, що більшість природних лісів замінено на лісові культури, багато – на монокультури. Ця тенденція зберігалась в області до недавнього часу, особливо щодо відновлення соснових насаджень на Чигиринському піщаному пасмі. Такі насадження мають збіднений видовий склад, знижену стійкість, що призвело до їх ослаблення на значній площі. Наслідком зниження біологічної стійкості лісових екосистем стали спалахи масового розмноження шкідників лісу, що до останнього часу зумовлювало застосування хімічних препаратів, які завдавали шкоди корисній фауні.

Отже, здійснення суцільних вирубок і створення замість мішаних лісів монокультур призводить до невідомих втрат флористичного багатства лісів і до подальшого збіднення генофонду цінних місцевих популяцій дерев і чагарників, до переривання вікових адапційних і видоутворюючих процесів, випадання рідкісних, реліктових і ендемічних елементів аборигенної флори. При цьому насамперед порушується природне відновлення деревних порід, інших видів фітоценозу корінного типу лісу. Поступово з кожною подальшою вирубкою вилучають рідкісні види або види, які погано відновлюються, що спричинює до спрощення видового складу лісового біоценозу. Наприклад, травостій через елімінацію цибулинних, орхідних і товстокореневищних рослин збіднюється до рихлокущових і дернинних злаків, а також рудеральних видів.

Відомо, що монокультури мають значно менші екологічну ємність, стійкість і екологічну роль порівняно з природними аналогами. І саме це не враховують фахівці при розрахунках оптимальної лісистості. Але для збереження біологічного і ландшафтного різноманіття ці характеристики є дуже важливими. Так, порівняно із середнім показником в Україні (49,5 %), у Черкаській області штучних лісів значно більше – 68 % (табл. 2.12).

Після проведення реформування аграрного сектора в області залишилися не переданими в користування 29,3 тис. га захисних насаджень, які перебували у користуванні колишніх сільгоспдприємств. Такі насадження стають розсадниками шкідників, у цих лісах проводять незаконні вирубки.

Таблиця 2.12

Ступінь антропогенізації лісів

Назва адміністративно-територіальної одиниці	Площа адміністративно-територіальних одиниць, тис. га	Площа вкритих лісом земель, тис. га	Лісистість, %	Площа земель держліс фонду,		
				всього, тис. га	штучних лісів тис. га	%
Україна в цілому	60354,8	10457,5	17,3	6431,4	3186,2	49,5
Черкаська область	2091,6	237,4	16,1	203,8	138,6	68,0

Недостатньо враховується при визначенні оптимальної лісистості розміщення лісових насаджень різного цільового призначення у просторі водозбірних ландшафтів. Саме на цю характеристику націлена оптимізація структурно-функціональної організації ландшафтів, якої ще слід досягти як на Черкащині, так і в інших регіонах.

Вплив сільськогосподарського виробництва полягає у високій розораності території, деградації системи захисних насаджень, забрудненості агроландшафтів стічними водами. Так, лише 41 підприємство в області з 85 має самостійні скиди у водні об'єкти, очисні споруди та каналізаційні мережі, які потребують реконструкції. В області накопичилося майже 385 т заборонених, непридатних та невідомих пестицидів, які зберігаються на складах зниклих КСП та забруднюють довкілля. Внаслідок змін форми власності на землю відбулося дроблення господарств, триває знищення невеликих ділянок природної рослинності, некваліфіковане використання добрив та пестицидів. Це основні фактори негативного впливу сучасного сільськогосподарського виробництва на біорізноманіття.

Вплив мисливського господарства. Різноманітність видового складу фауни і ландшафтно-кліматичні умови сприяють розвитку мисливського господарства (див. п. 1.1.5.2). За даними обласного управління лісового господарства, площа мисливських угідь, наданих у користування на кінець 2006 р., становить 1689,2 тис. га, в тому числі 63,4 тис. га (4 %) були надані в користування державним лісгосподарським підприємствам, 853,9 тис. га (52,1 %) – мисливським господарствам системи УТМР, 718,5 тис. га (43,9 %) – іншим користувачам. Ведення мисливського господарства в останнє десятиріччя значно ускладнилось у зв'язку з частими змінами користувачів (зараз їх 54), дробленням великих господарств, незначним вкладенням матеріальних ресурсів у ведення мисливського господарства. Аналіз динаміки чисельності основних видів мисливських тварин свідчить про їх скорочення. (табл. 2.13). Нехтування закономірностями розвитку природних екосистем у мисливстві завдає шкоди також рослинним ресурсам. Так, штучне збільшення чисельності кабана на території МГ «Трахтемирівське»

призвело до майже повного знищення популяції пальчаторінників, бульби яких викопували кабани. Дикі тварини утримуються в не-вільних та напіввільних умовах як для випуску «під постріл», так і з метою збільшення чисельності їх у природі. Жодне з мисливських господарств області не має науково обґрунтованих розрахунків оптимальної чисельності такого утримання. Кількість деяких видів тварин близька до критичної, при якій зростає ймовірність спорідненого схрещування та зменшення генетичної різноманітності.

Таблиця 2.13

Динамика чисельності основних видів мисливських тварин (голів)

Види мисливських тварин	Роки			
	2003	2004	2005	2006
Косуля	5595	5571	5676	5593
Кабан	1335	1307	1332	1516
Олень плямистий	322	332	333	361
Лось	50	42	42	47

Чисельність основних видів мисливських тварин станом на 1 лютого 2007 р. становила: олень плямистий – 362 голів, козуля – 5015, кабан – 1633 голів.

Інші фактори негативного впливу. Біорізноманіття регіону знижується також внаслідок надмірного використання дикорослих рослин як лікарської та харчової сировини, випасання худоби, зривання квітів на букети, браконьєрства та хижацтва стосовно тварин, меліорації тощо.

Однією з найважливіших складових біоресурсів області є запаси риби та інших об'єктів водного промислу. Майже всі внутрішні прісноводні водойми – річки, озера, водосховища, технічні водойми – активно використовують у добувному промислі. Протягом 2000–2005 рр. на більшості водойм спостерігається тенденція до зменшення загального вилову риби, добування інших об'єктів водного промислу або погіршення видового та якісного складу виловів риби.

До постійних негативних чинників, які істотно впливають на якість рибної продукції та зменшення видового складу іхтіофауни, належать: забруднення водойм, відсутність ефективних систем захисту риб на переважній більшості водозабірних споруд, а також недостатній контроль за виловом, обліком і реалізацією риби.

Збільшення запасів риби та інших об'єктів водного промислу можливе лише за умови обов'язкового зменшення негативного впливу діяльності людини на водойми та при забезпеченні ефективного їх відтворення [13, 16, 17, 20, 21, 25, 27, 28, 32, 33, 35, 38, 40, 62, 64, 69, 83, 85, 90-95, 98].

Стан природно-заповідного фонду Черкащини та формування регіональної схеми екологічної мережі

ВАЖЛИВИМИ осередками існування біорізноманіття, інструментом його збереження має стати екомережа України, яка повинна відповідати вимогам Всеєвропейської екомережі та функціонувати як її складова (Закон України «Про екомережу», Державна програма розвитку екомережі на 2000–2015 роки) (див. рис. 11 – у розділі «Ілюстрації») [31]. Схема екомережі Середнього Придніпров'я має бути розроблена з урахуванням існуючих природно-заповідних об'єктів, які стануть її структурними елементами, та сучасного стану ландшафтів регіону. Це потребує оцінки відповідності об'єктів ПЗФ вимогам до екомережі. Аналіз свідчить, що вони є недостатньо репрезентативними і відповідно не забезпечують умов для збереження біорізноманіття. Це зумовлено обмеженою площею цих об'єктів, а також відсутністю екокоридорів. Більшість об'єктів створено без урахування закономірностей поширення біорізноманіття в ландшафті. У результаті, незважаючи на порівняно швидке розширення мережі природоохоронних територій, останнім часом вона має ряд істотних вад, що не дає можливості вважати досягнуто повноцінною системою збереження біорізноманіття.

Ці вади зумовлені багатьма причинами, серед яких слід розглянути такі. По-перше, недостатньо враховано геоморфологічні, гідрологічні та едафічні аспекти, що при виділенні ділянки під охорону порушує цілісність географічних територіальних комплексів (екосистем), а разом з тим не забезпечує на територіях особливої охорони всього спектра місцезростань конкретної місцевості. По-друге, недостатнє врахування обов'язкової наявності в природоохоронній мережі еталонних ділянок, які репрезентують той чи інший біогеографічний виділ. По-третє, істотною вадою су-

часної мережі природоохоронних територій є недостатнє охоплення місць поширення (оселення) та місцезростань видів, занесених до Червоної книги України. Усе це створює значну перешкоду для збереження біорізноманіття в усій його повноті.

Заказники, пам'ятки природи та інші природно-заповідні об'єкти нижчих категорій теоретично можуть сприяти збереженню агробіорізноманіття, але через малу площу вони здатні зберегти лише окремі популяції протягом певного часу, сприяти міграціям видів та ін. Необхідно розробити систему заходів для збереження рідкісних та зникаючих видів в агроландшафті. Йдеться про створення невеликих резерватів з врегулюванням інтересів власників землі, врахуванням специфічних технологічних режимів у таких угіддях, стан яких може потребувати заборони використання, наприклад, хімічних засобів захисту рослин. Особливо ефективні невеликі резервати чагарникової рослинності та лісових масивів, які водночас можуть бути енергетичним резервом для жителів сільської місцевості. Проте для збалансованості агроландшафту необхідно довести площу і рівномірне розміщення охоронних територій до показників, за яких вони б мали належний вплив на збагачення спонтанного біорізноманіття на більшій частині сільськогосподарських угідь. Зокрема, йдеться про лучні, степові, а також водні, лісові та інші території. Розміщувати їх слід з урахуванням створюваної екомережі, тобто так, щоб території, що підлягають особливій охороні («ядра») сполучалися між собою хоча б стрічковими мало трансформованими людиною природними угіддями, аналогічними за умовами місцезростань до «ядер». А це потребує створення належних умов для міжвідомчої співпраці у напрямі оптимізації структурно-функціональної організації ландшафтів.

Черкаська область має порівняно низький рівень заповідності (1,9 % загальної площі області) та досить нерівномірне просторове розміщення територій та об'єктів ПЗФ (табл. 3.1–3.3).

Стан ПЗФ регіону характеризується нерівномірним розміщенням природно-заповідних територій та об'єктів у лісостепу. Відсоток заповідності у Черкаській області є не виправдано низьким – 1,9 %. Таким чином, наявна в області система природно-заповідних територій є нерепрезентативною та недостатньо дієвою. Майже всі природно-заповідні об'єкти області мають незначну площу. Водночас відомо, що охоронювана природна територія буде лише тоді стійкою, коли вона цілісна і має достатню площу для підтримання самовідновлення популяцій рослин і тварин. Так, для лісів, на думку німецького вченого Б. Далхоффа (1997 р.), площа території, яку відводять для охорони, має становити не менше ніж 20 тис. га, для луків – 5 тис. га, чисельність рідкісних видів налічувати не менше ніж 500 особин.

Таблиця 3.1

Динаміка кількості природоохоронних об'єктів за 1990—2006 рр.

Категорія об'єкта ПЗФ	Кількість						Площа, тис. га					
	1990	1995	2000	2004	2005	2006	1990	1995	2000	2004	2005	2006
Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Природні заповідники	1	1	1	1	1	-	2027,0	2027,0	2027,0	2027,0	2027,0	2027,0
Національні природні парки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Заказники	3	4	5	5	5	5	5171,0	6011,0	13882,3	16882,3	16882,3	16882,3
Заповідні урочища	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Пам'ятки природи	6	6	6	6	6	6	700,5	700,5	700,5	700,5	700,5	700,5
Ботанічні сади, зоопарки, дендрологічні парки, пам'ятки садово-паркового мистецтва та ін.	8	8	8	8	8	8	851,7	851,7	851,7	851,7	851,7	851,7
Об'єкти ПЗФ місцевого значення	308	307	392	420	420	430	15514,33	15479,67	22244,97	21861,28	21861,28	22022,814

Таблиця 3.2

Кількісний склад та структура природно-заповідного фонду Черкаської області станом на 1 січня 2007 р.

Категорії територій та об'єктів ПЗФ	Кількість, шт.		Площа, га
Природні заповідники	1	1	2027,0
Регіональні ландшафтні парки	1	1	5562,5
Заказники загальнодержавного значення	5	5	13882,3
Заказники місцевого значення	182	182	11694,68
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	6	6	700,5
Пам'ятки природи місцевого значення	168	168	473,224
Дендрологічні парки загальнодержавного значення	1	1	168,6
Зоологічні парки загальнодержавного значення	1	1	8,0
Парки пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	6	6	683,7
Парки пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	32	32	643,26
Заповідні урочища	47	47	3649,15
Разом:	450	450	39492,914
Рівень заповідності, %			1,9

Таблиця 3.3

Динаміка структури природно-заповідного фонду Черкаської області станом на 1 січня 2007 р.

Категорія заповідних територій та об'єктів	Роки													
	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006	
	кількість	площа	кількість	площа	кількість	площа	кількість	площа	кількість	площа	кількість	площа	кількість	площа
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Природні заповідники	1	2027,0	1	2027,0	1	2027,0	1	2027,0	1	2027,0	1	2027,0	1	2027,0
Регіональні ландшафтні парки	1	5562,5	1	5562,5	1	5562,5	1	5562,5	1	5562,5	1	5562,5	1	5562,5
Заказники														
Загальнодержавного значення	5	13882,3	5	13882,3	5	13882,3	5	13882,3	5	13882,3	5	13882,3	5	13882,3
Місцевого значення	163	11420,03	164	11454,53	173	11514,78	173	11520,68	174	11534,68	174	11534,68	182	11694,68
Пам'ятки природи														
Загальнодержавного значення	6	700,5	6	700,5	6	700,5	6	700,5	6	700,5	6	700,5	6	700,5
Місцевого значення	157	470,06	157	470,06	166	473,2	166	472,34	166	472,34	166	472,34	168	473,224

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва														
Загальнодержавного значення	6	683,7	6	683,7	6	683,7	6	683,7	6	683,7	6	683,7	6	683,7
Місцевого значення	32	643,38	32	643,38	32	643,38	32	643,26	32	643,26	32	643,26	32	643,26
Зоологічні парки														
Загальнодержавного значення	1	8,0	1	8,0	1	8,0	1	8,0	1	8,0	1	8,0	1	8,0
Дендрологічні парки	1	160,0	1	160,0	1	160,0	1	160,0	1	160,0	1	168,60	1	168,60
Заповідні урочища	40	4149,0	40	4149,0	48	4183,15	48	4183,5	47	3649,15	47	3649,15	47	3649,15
Разом:	413	39706,47	414	39740,97	440	39838,51	440	39843,43	440	39323,43	440	39332,03	450	39492,914

Для оцінки ПЗФ Черкащини ми застосовували менш суворі вимоги і прийняли розміри для охоронюваних ділянок не менше ніж 100 га.

Індекс території області має такий вигляд:

$$I_t = 4403,137 / 39323,43 = 0,12$$

$$I_n = N1 / N = 403 / 404 = 0,92$$

$$I = (0,12 + 0,92) : 2 = 0,52.$$

Чим вищий індекс, тим більшу роль на території, яку охороняють, відіграють дрібні ділянки, що не мають екологічної стабільності. Таким чином, високий індекс розчленованості територій та нерівномірність їх розташування свідчать про стихійність створення заповідного фонду області. Чисельність та площа заповідних територій не відповідає різноманіттю районів (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Склад територій та об'єктів ПЗФ

Таксон ПЗФ	Площа, га	Частка у ПЗФ
Заповідник	2027,0	5,2
РЛП	5562,5	14,0
Дендропарки	168,6	0,4
Парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва	1326,86	3,08
Зоопарки	8,0	0,02
Заповідні урочища	3649,15	9,3
Заказники взагалі	25576,98	65,0
Пам'ятки природи	1172,84	3,0
Загалом:	39491,93	100

Найбільша питома вага у складі територій ПЗФ належить заказникам – 64,6 %. Заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва створені без вилучення земельних ділянок і перебувають під охороною різних підприємств, організацій, установ, які не забезпечують належної охорони і не завжди дотримуються встановленого режиму. Природно-заповідна справа як базова сфера охорони природи є ще не зовсім досконалою і має ряд ще не розв'язаних проблем: організаційна складність вилучення малопорушених земель, які мають стати елементом екомережі, у владних галузевих структур, землекористувачів та населення (табл. 3.5). Існуючі об'єкти мають бути частиною екомережі [27, 31–35, 55, 70, 71, 73, 89].

Якщо взяти за основу, що ключовими територіями при формуванні екомережі можуть бути природні й напівприродні території площею понад 500 га, а також провести оцінку ознак відповідності критерію вибору ключових територій, то в області можна виділити ряд об'єктів природно-заповідного фонду (табл. 3.6). Але не всі території площею понад 500 га розташовані на визначених проектних елементах національної екомережі.

Таблиця 3.5

Показники якості природно-заповідного фонду області

Район	Загальна площа заповідних об'єктів, га	Рівень заповідності території, %	Площа дрібних об'єктів, га (≤100 га)	Загальна кількість заповідних об'єктів (N), шт.	Загальна кількість дрібних об'єктів (N1), шт.	Індекс розчленованості
Городищенський	406,3	0,52	252,8	15	13	0,71
Драбівський	179,11	0,16	179,11	4	4	1,0
Жашківський	1872,2	1,95	2,2	7	3	0,22
Звенигородський	824,59	0,81	691,59	55	54	0,92
Золотоніський	5176,48	3,37	309,48	25	23	0,49
Кам'янський	35,317	0,49	35,317	11	11	1
Канівський	10006,73	7,81	481,23	77	71	0,49
Катеринопільський	123,73	0,14	123,73	7	7	1
Корсунь-Шевченківський	4191,49	4,7	157,79	49	46	0,49
Лисянський	187,35	0,26	187,35	24	24	1
Манківський	487,92	0,64	247,92	24	23	0,74
Монастирищенський	744,7	1,04	55,7	6	4	0,36
Смілянський	2182,81	2,34	94,91	14	10	0,37
Тальнівський	561,0	0,62	155,0	9	8	0,57
Уманський	184,41	1,32	15,81	6	5	0,45
Христинівський	84,6	0,14	84,6	4	4	1
Черкаський	2293,71	1,42	637,31	54	49	0,58
Чигиринський	1216,15	1,00	166,15	22	19	0,49
Чорнобаївський	8157,31	5,24	286,01	13	12	0,47
Шполянський	354,44	0,32	239,14	14	13	0,79
Разом:	39323,43	1,9	4403,137	440	403	0,52

Таблиця 3.6

Реєстр рекомендованих структурних елементів екомережі

Реєстраційний номер	Об'єкт оцінки	Загальна площа, га
1	2	3
Ключові території		
Національного рівня		
1	Липівський (ЗкЗД)	4500
2	Канівський (ПЗ)	2027
3	РЛП «Трахтемирів»	5562
4	Холодний Яр (НПП)*	5500
5	Черкаський бір (НПП)*	16250
6	Жулинський (ЗкЗД)	7871
7	Софіївка (ДП)	168
Разом:		41878

Продовження таблиці 3.6

1	2	3
Регіонального рівня		
8	Шуляцьке болото (ЗкЗД)	940
9	Роський (ЗкМ)	123
10	Виграївський (ЗкМ)	3522
11	Ірдинське болото (у складі НПП «ЧБ»)	856
12	Сунківський (ЗкМ)	834
Разом:		6275
Місцевого рівня		
13	Закревський бір (ПпМ)	105
14	Конельське болото (ЗкМ)	600
15	Південне Таганчанське (ЗУ)	1173
16	Різаний Яр (ЗУ)	238
17	Герман (ЗУ)	240
18	Теклінська дача (ЗУ)	732
19	Тальнівський парк (ППСПМ ЗД)	406
20	Атаманський парк (ЗУ)	397
Разом:		3891
Сполучні території		
Національного рівня		
21	Середньодніпровський *	50000
Разом:		50000
Регіонального рівня		
22	Гнилотікицький *	1000
23	Гірськотікицький *	2500
24	Супійський *	6000
25	Золотоніський *	500
26	Роський *	1000
27	Тясминський *	2000
28	Великовиський *	1000
29	Ятранський *	1000
30	Вільшанський *	500
Разом:		15500
Місцевого рівня		
31	Сироташлицький *	200
32	Сухоташлицький *	200
33	Ревуський *	300
34	Синицький *	200
Разом:		900
Відновлювальні території		
Регіонального рівня		
35	Притясминський *	16000
36	Призолотоніський *	800
Разом:		16800
Всього		135224

* проєктовані структурні елементи: НПП – національний природний парк; ЗкЗд – заказник загальнодержавного значення; ЗкМ – заказник місцевого значення; ПЗ – природний заповідник; РЛП – регіональний ландшафтний парк; ППМ – пам'ятка природи місцевого значення; ЗУ – заповідне урочище; ДП – дендропарк; ППСМ ЗД – парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення [70, 89].

Примітка: площі об'єктів є орієнтовними, вони будуть уточнені при опрацюванні структурних елементів.

Проект схеми території екомережі Центрального Придніпров'я в межах Черкаської області, а також карти-схеми з абрисами рекомендованих структурних елементів регіональної екомережі наведено в розділі «Ілюстрації» (рис. 12).

Структурні елементи регіональної екомережі розташовані відповідно до проекту національної екомережі [31]. Перерахуємо їх за складовими екомережі.

Середньодніпровський природний регіон

- Канівський природний заповідник,
- РЛП «Трахтемирів»,
- Липівський – заказник загальнодержавного значення,
- Роський – заказник місцевого значення,
- Черкаський бір,
- Сулинський – заказник загальнодержавного значення.

Галицько-Слобожанський природний коридор

- Шуляцьке болото – заказник загальнодержавного значення,
- Виграївський – заказник місцевого значення,
- Південно-Таганчанське – заповідне урочище.

На перетині екокоридорів

- Роський – заказник місцевого значення,
- Канівський природний заповідник,
- Сулинський – заказник загальнодержавного значення.

Об'єкти ПЗФ, які не включені до екомережі як структурні елементи, теж відіграють певну роль у збереженні біорізноманіття. Деякі заповідні об'єкти створювали без урахування всього спектра місцезростань місцевості, тому вони не забезпечують повноти екотопічної мозаїки. Такі об'єкти будуть складовими локальних (елементарних) ланок екомережі для певного району.

Формування регіональної структури екомережі та визначення складових національної екомережі міжрегіонального рівня неможливе без створення нових та розширення існуючих територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні. Визначені нами об'єкти (НПП «Черкаський бір», «Холодний Яр», «Нижньосуль-

ський») можуть розширити мережу ключових територій та увійти до складу національної екомережі.

Необхідно створити умови для гармонізації природоохоронної політики з політикою природокористування, неухильного дотримання суб'єктами господарювання вимог чинного природоохоронного законодавства, а також посилити контроль за їх діяльністю.

При розробці регіональної схеми у ролі природних коридорів необхідно використати насамперед систему середніх та малих річок за умови відведення прибережних смуг та дотримання в їхніх межах природоохоронного законодавства. Ці смуги виконують функцію сполучних територій.

Вибір ключових територій регіональної екомережі проведено за базовими критеріями відбору ключових територій за Ю. Р. Шеляг-Сосонко (1999 р). За станом і значенням в екомережі їх поділяють таким чином:

Мають різноманітні та унікальні біоти:

- BE-ds – НПП «Черкаський бір»,
- BE-s – НПП «Холодний Яр»,
- BE-n – Канівський природний заповідник, Липівський орнітологічний заказник,
- BE-n – РЛП «Трахтемирів»,
- BE-dn – Сулинський заказник загальнодержавного значення.

Є територією, на якій добре збереглися природні ландшафти, що мають регіональну цінність:

- L-n – Шуляцьке болото – заказник загальнодержавного значення,
- L-r – Сунківський – заказник місцевого значення,
- L-r – Виграївський – заказник місцевого значення,
- L-u – Ірдинське болото,
- L-n – Закревський бір,
- L-n – Конельське болото – заказник місцевого значення,
- L-n – Південне Таганчанське – заповідне урочище,
- L-r – Різаний Яр – заповідне урочище,
- L-r – Герман – заповідне урочище,
- L-r – Теклінська дача – заповідне урочище,
- L-d – Атаманський парк – заповідне урочище.

Перетворені людиною ландшафти, що мають значну історико-культурну цінність:

- L-c – Софіївка – дендропарк,
- L-c – Тальнівський парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення.

Відбір сполучних територій (екокоридорів) екомережі здійснювали відповідно до базових критеріїв за такими основними умовами:

- довжина екокоридору – не більше відстані, на яку мігрує більшість видів, що живуть на ключових територіях, які поєднує екокоридор,

- ширина екокоридору дає можливість популяціям ефективно використовувати його як канал міграції та розселення,

- едафічні умови екокоридору аналогічні або близькі до едафічних умов тих ключових територій, які він поєднує,

- всередині екокоридору немає міграційних бар'єрів або інших факторів, які можуть заважати міграції та розселенню видів.

Крім того, враховували самостійне значення екокоридорів для збереження ландшафтного та біологічного різноманіття. З огляду на ці критерії, сполучними територіями відібрано деякі заплави та водоохоронні зони середніх і деяких малих річок: Гнилий Тікич, Гірський Тікич, Супій, Рось, Тясмин, Ятрань, Велика Вись, Золотоношка, Сирий Ташлик, Сухий Ташлик, Ревуха, Синиця (додаток А.5).

Сполучною територією національного рівня визначено прибережну смугу та частково водоохоронну зону Дніпра [31, 70, 89].

Розділ 4

Шляхи зменшення загроз негативного впливу на біорізноманіття

ПЕРШОЧЕРГОВИМИ заходами щодо забезпечення охорони, збереження та відтворення біорізноманіття при впровадженні екомережі є:

- поліпшення стану збереження природного і напівприродного середовища існування біорізноманіття шляхом оголошення територій та об'єктів ПЗФ;

- виділення структурних елементів регіональної екомережі на території – нанесення меж на картографічні матеріали, обов'язкове враховування при розробленні генеральних схем розвитку населених пунктів, іншої містобудівної документації та будь-яких регіональних програм з питань охорони земель, лісів, річок та ін.;

- проведення інвентаризації біоти та надання соціологічної оцінки видів, що потребують охорони. Особливу увагу необхідно приділити ендемічним видам та визначенню переліку видів диких рослин, які не повинні завдавати шкоди іншим живим істотам у межах області;

- здійснення моніторингу рідкісних типів природних середовищ та видів флори і фауни. Організація системи екологічного моніторингу, завдання якого – збирати, опрацьовувати, накопичувати та передавати інформацію про стан екосистем та динаміку зовнішніх чинників, які впливають на них, з подальшим прогнозуванням можливих схем розвитку екосистем у часі й просторі, обґрунтуванням управлінських рішень щодо збереження і відновлення природних ресурсів. Налагодження екологічного моніторингу ландшафтів – це узгодження галузевих програм моніторингу, що ведуть спостереження за окремими компонентами ландшафту;

- визначення локальних, національних і глобальних пріоритетів охорони біорізноманіття;

- залучення об'єднань громадян до вирішення питань охорони та збереження біорізноманіття. Розроблення локальної (елементарної) моделі екомережі для кожного ландшафту, де можливе тривале або навіть тимчасове збереження виду. Розташування елементарних ланок екомережі має визначатись насамперед наявністю рідкісних та зникаючих видів, що мають державний, європейський чи світовий статус охорони. До екомережі місцевого рівня необхідно включати ліси та лісосмуги, ставки, озера, болота, закрайки поля як шляхи міграції, слід розробити рекомендації щодо оптимальної структури закрайок поля в агроландшафтах різних природних зон. Необхідно планувати відновлення агробіорізноманіття деградованих територій. Доцільно передбачити створення «степових» та «лучних» ланок екомережі, збереження існуючих та створення нових реміз серед полів (ділянки луків та степів, балки, невеликі водойми, болітця, зарості кущів та дерев, кар'єри, звалища, тощо).

- збереження існуючих та створення нових екокоридорів вздовж шосейних і ґрунтових доріг, водостоків, у т. ч. меліоративних каналів, а також буферних (неораних) смуг навколо водойм, лісів, також між полями. Для того, щоб знизити загрозу турбування біоти, слід заборонити прокладання ґрунтових доріг вздовж лісів, водойм, інших природних і напівприродних угруповань. При будівництві шосейних доріг з насипом передбачити створення під дорогою переходів для тварин.

З метою зменшення антропогенного навантаження на екосистеми при веденні **сільського господарства** необхідно здійснити наступні заходи:

- поліпшити структури угідь;
- впровадити ґрунтозахисні системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території;
- рекультивувати порушені землі із застосуванням ландшафтно-екологічних принципів;
- консервувати деградовані сільськогосподарські угіддя;
- створити систему захисних лісових насаджень;
- окремі поля перевести у мисливські угіддя;
- заборонити розорювання будь-яких ділянок, які не розорювали протягом останніх 10–15 років;
- встановити відшкодування за незібраний урожай на ділянках сільгоспкультур, щоб зберегти на них гнізда та виводки мисливських видів, та покарання за їх знищення;
- забезпечити застосування ґрунтозберігаючих технологій (безвідвальний обробіток), зменшення хімічного тиску на поля

(використання агротехнічних методів боротьби зі шкідниками й бур'янами, біометодів та органічних добрив, заборона небезпечних хімічних засобів);

- забезпечити застосування правильної сівозміни зі значною участю кормових багаторічних трав, з вирощуванням великої кількості різних культур, особливо кормових, для диких тварин: вівса, гороху, картоплі, пшениці. При збиранні врожаю рух агрегатів спрямовувати від центру поля до його периферії;

- досягти зменшення розмірів полів та розміщення їх контурів за ґрунтово-рельєфними межами.

Для обґрунтування напрямів раціонального використання **земельних ресурсів** області та впровадження господарсько-технологічних заходів для відтворення їх природно-екологічних функцій необхідно:

- одержати інформацію про землі сільськогосподарського призначення з метою уточнення розмірів площ, які зазнали інтенсивної ерозії, засолення, підтоплення, втрати родючості та інших процесів, що погіршують стан земель, для виявлення ділянок, які перебувають у кризовому стані;

- забезпечити оновленими картами якісного стану земель, зокрема сільськогосподарського та лісогосподарського використання;

- організувати моніторинг земель, еталонних стаціонарних ділянок для спостереження за негативними процесами у всіх ландшафтно-екологічних районах;

- повернути продуктивний ґрунт, що накопичився на територіях цукрових заводів області, на поля сільгосппідприємств.

Для зменшення рівня антропогенного навантаження на екосистеми, зокрема забруднення їх викидами **індустріального комплексу** та населених пунктів, необхідно виконати такі заходи:

- провести інвентаризацію джерел забруднення атмосферного повітря та оцінити обсяги викидів забруднюючих речовин від стаціонарних і пересувних джерел, а також інвентаризацію скидів господарсько-побутових стічних вод на господарських об'єктах, розташованих в області та в басейнах малих і середніх річок;

- досягти зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел викидів за рахунок впровадження заходів з охорони атмосферного повітря;

- широко впроваджувати, як моторне паливо, стиснений природний газ шляхом створення розвиненої мережігазонаповнюючих станцій;

- у найближчі роки досягти припинення скиду в річки і водойми неочищених стічних вод;

- припинити нове промислове будівництво, не пов'язане безпосередньо із задоволенням потреб населення у містах і населених

пунктах, з підвищеним рівнем забруднення навколишнього природного середовища, першочергово здійсненити реконструкцію і технічне переозброєння діючих виробництв із застосуванням новітніх технологічних процесів;

- здійсненити перехід до економічних методів управління природокористуванням, економічного стимулювання раціонального використання водних ресурсів, екологічно чистого виробництва, підприємств щодо переробки промислових та побутових відходів.

Керуючись чинним законодавством, необхідно терміново розпочати виділення земель **водного фонду** й здійснювати в їх межах відповідну водоохоронну діяльність:

- забезпечити відповідність ступеня очищення стічних вод і доведення їх до встановлених норм і стандартів;

- завершити будівництво та провести реконструкцію споруд для об'єктів, діяльність яких впливає на екологічний стан басейнів малих та середніх річок;

- влаштувати водоохоронні зони та прибережні захисні смуги вздовж річок і водойм, посилити контроль за додержанням встановленої законодавством заборони щодо використання стійких та сильнодіючих пестицидів, зберігання та застосування пестицидів і добрив; влаштування кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації, гноєсховищ, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва тощо; скидання неочищених стічних вод, використовуючи рельєф місцевості (балки, пониззя, кар'єри тощо), а також потічки; розорювання земель, а також садівництва та огородинцтва; влаштування літніх таборів для худоби; будівництва будь-яких споруд (крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів; миття і обслуговування транспортних засобів і техніки;

- посилити контроль за додержанням суб'єктами господарської діяльності вимог природоохоронного законодавства.

Умови та вимоги щодо ведення **лісового господарства**:

- підвищити екологічну роль лісів як фільтрів забруднених ландшафтів та індикаторів якості середовища;

- оцінити стан, шляхи збереження, відтворення та збалансованого використання біорізноманіття лісів та інших екосистем ландшафтів;

- для поліпшення умов життя населення слід збільшити площу лісів як за рахунок лісового фонду, так і залісненням неугідь, низькопродуктивних деградованих земель, вилучених із сільськогосподарського та іншого користування;

- слід забезпечити належну охорону та збереженість лісових екосистем, що зазнають антропогенного навантаження, шляхом

зонування лісів за ступенем їхньої деградації, розроблення системи рекомендацій з екологічного нормування антропогенних навантажень, підвищення стійкості лісів диференційовано щодо типів (комплексів) антропогенних і природно-антропогенних впливів, типів лісу та зон деградації лісових екосистем.

Екологізація лісгосподарського виробництва

Організаційні та технологічні аспекти екологізації лісгосподарського виробництва полягають у наближенні системи ведення лісового господарства до природних процесів розвитку лісових екосистем шляхом:

- виділення лісів, призначених для збереження біорізноманіття;
- збереження біорізноманіття при проведенні лісгосподарських заходів;
- впровадження екологічно ощадливих технологій ведення господарства та лісозаготівель;
- оптимізації природного і штучного лісовідновлення.

При проведенні вирубування головного користування, лісовіднового вирубування та суцільного санітарного вирубування на лісосіці слід залишати там, де це можливо:

- насінні дерева (до 30–40 дерев на 1 га);
- дерева II ярусу, підріст та підлісок;
- всі живі дуплистокі дерева;
- фаутні дерева (до 6 дерев на 1 га);
- старовікові дерева I ярусу (до 5 дерев на 1 га);
- сухостійні дерева, діаметром від 20 см (до 5 дерев на 1 га);
- повалені дерева та (або) стовбури дерев, що перегнивають, діаметром від 20 см (до 2 дерев на 1 га);
- високі (вище ніж 0,5 м) пні (до 5 шт. на 1 га), розміщені на межі лісосіки та (або) ключових біогруп у разі відсутності сухостійних дерев.

Ефективним засобом подолання екологічної кризи в Черкаській області має стати посилення **просвітницької діяльності** в галузі охорони НПС, конструктивне співробітництво спеціально уповноважених органів влади у цій сфері, органів влади та місцевого самоврядування з усіма громадськими рухами екологічного спрямування, сприяння проведенню цілісної політики з екологічної освіти, екологічне виховання та пропаганда природоохоронних знань.

Доцільним є створення нових і залучення функціонуючих громадських еколого-експертних центрів до діяльності, спрямованої на усвідомлення суспільством значення проблеми збереження ландшафтного різноманіття, середовищ існування видів рослин і тварин [8, 26, 28, 32, 33, 45, 90].

Післямова

ПОРУШЕННЯ в результаті природокористування цілісності та стану природних екосистем Центрального Придніпров'я в межах Черкаської області набуло загрозливого рівня, особливо в зоні екологічно узгодженого землеробства, лісництва, рибництва, рекреації тощо. Значним є техногенне забруднення довкілля, оскільки взаємодія природних екосистем порушена антропогенною фрагментацією і трансформацією природно-територіальних комплексів, актуальним є відновлення мінімально необхідного природного каркасу ландшафтів, ландшафтних екосистем, ландшафтного різноманіття. Здійснювати охорону біорізноманіття можливо лише у повночлених, структурно збалансованих природних комплексах. Тому необхідно створити належні умови для міжсекторально узгодженого формування оптимальної структурно-функціональної організації ландшафтів на засадах збалансованого розвитку, суть яких полягає у гармонізації всіх планів економічного, соціального і природоохоронного розвитку території.

Роль екологічної мережі для територій, що тією чи іншою мірою зазнали руйнівного антропогенного впливу, екологічна ємність яких значною мірою виснажена, є надзвичайно великою. Це нова форма охорони навколишнього природного середовища, яка дає можливість врахувати потреби як дикої природи, так і суспільства. Ця форма є важливим механізмом забезпечення збереження біорізноманіття та збалансованого розвитку регіонів і країни загалом завдяки взаємній інтеграції охорони природи й використання її ресурсів з урахуванням природоохоронних обмежень. Екологічна мережа дає можливість гармонійно поєднати розвиток людського суспільства і розвиток природи.

Створення на Черкащині і загалом в Україні, природних ядер, буферних зон та коридорів має супроводжуватися запровадженням природоохоронних норм діяльності в сектори економіки та інтеграцією природокористувачів на засадах соціально-економічно-екологічно збалансованого розвитку. Необхідно досягти міжвідомчо узгодженої взаємодії в екологізації аграрного сектора, лісового і водного господарств, промисловості, розвитку населених пунктів, транспортних комунікацій тощо – загалом у плануванні розвитку територій з урахуванням програм діяльності природоохоронних інституцій. Перспективними напрямками підвищення екологічної свідомості населення є розвиток сільськогосподарського та «зеленого» туризму, який враховує інтереси корінного населення, природні й культурні цінності місцевості.

Успіх у вирішенні цих завдань залежить від належного нормативно-правового, ресурсного та організаційного забезпечення діяльності. Іншого шляху для майбутнього нашої країни у європейській спільноті просто немає.

Рис. 22. Заказник «Виграївський»

Рис. 23. Заказник «Ірдинське болото»

Рис. 24. Заказник «Сунківський»

Рис. 25. Пам'ятка природи «Закревський бір»

Рис. 26. Заказник «Конельське болото»

Додатки

Додаток А

Перелік видів біоти Центрального Придніпров'я,
що охороняються або підлягають охороні

Додаток А.1

Перелік видів флори регіону, що охороняються (станом на 1 січня 2007 р.)

Назва виду (звичайна і наукова)	Червона книга України	Бернська конвенція	CITES	Європейський Червоний список
1	2	3	4	5
1. Альдрованда пухирчата <i>Aldrovanda vesiculosa</i> L.	Альдрованда пухирчата <i>Aldrovanda vesiculosa</i> L.	Альдрованда пухирчата <i>Aldrovanda vesiculosa</i> L.		
2. Астрагал шерстисто-квітковий <i>Astragalus dasyanthus</i> Pall.	Астрагал шерстистоквітковий <i>Astragalus dasyanthus</i> Pall.			Астрагал шерстисто-квітковий <i>Astragalus dasyanthus</i> Pall.
3. Баранець звичайний <i>Huperzia selago</i> (L.) Bernh. ex Schrank et Mart.	Баранець звичайний <i>Huperzia selago</i> (L.) Bernh. ex Schrank et Mart.			
4. Брандушка різнокольорова <i>Bulbosodium versicolor</i> (Gawl.) Spreng (B. Ruthenicum Bunge, Colchicum versicolor Ker-Gawl)	Брандушка різнокольорова <i>Bulbosodium versicolor</i> (Gawl.) Spreng (B. Ruthenicum Bunge, Colchicum versicolor Ker-Gawl)			
5. Бруслина карликова <i>Euonymus nana</i> Bieb. incl. E. taurica Kot.	Бруслина карликова <i>Euonymus nana</i> Bieb. incl. E. taurica Kot.			

1	2	3	4	5
6. Булатка довголистка <i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) <i>Fritsch</i> (C. <i>ensifolia</i> Rich.)	Булатка довголистка <i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) <i>Fritsch</i> (C. <i>ensifolia</i> Rich.)			
7. Булатка червона <i>C. rubra</i> (L.) Rich.	Булатка червона <i>C. rubra</i> (L.) Rich.			
8. В'язіль стрункий <i>Corollina elegans</i> Panč. (C. <i>latifolia</i> (Habl.) Jbv.)	В'язіль стрункий <i>Corollina elegans</i> Panč. (C. <i>latifolia</i> (Habl.) Jbv.)			
9. Верба Старке <i>Salix starkeana</i> Willd.	Верба Старке <i>Salix starkeana</i> Willd.			
10. Верба чорнична <i>S. myrtilloides</i> L.	Верба чорнична <i>S. myrtilloides</i> L.			
11. Вовчі ягоди пахучі <i>Daphne speorum</i> L.	Вовчі ягоди пахучі <i>Daphne speorum</i> L.			
12. Водяний горіх плаваючий <i>Trapa natans</i> L.s.l	Водяний горіх плаваючий <i>Trapa natans</i> L.s.l	Водяний горіх плаваючий <i>Trapa natans</i> L.s.l		
13. Глід український <i>Crataegus ucrainica</i> Rojark.				Глід український <i>Crataegus ucrainica</i> Rojark.
14. Гніздівка звичайна <i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich	Гніздівка звичайна <i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich			
15. Гронянка багатороздільна <i>Botrychium multifidum</i> (S. G. Gmel) Rupr.	Гронянка багатороздільна <i>Botrychium multifidum</i> (S. G. Gmel) Rupr.			

1	2	3	4	5
16. Гронянка ромашколистка <i>B. matricariifolium</i> A. Br. ex Koch.		Гронянка ромашколистка <i>B. matricariifolium</i> A. Br. ex Koch.		
17. Дифазіаструм сплюснутий <i>Diphasiastrum complanatum</i> (L.) Holub (Diphasiastrum complanatum (L.) Rothm.)	Дифазіаструм сплюснутий <i>Diphasiastrum complanatum</i> (L.) Holub (Diphasiastrum complanatum (L.) Rothm.)			
18. Жировик Лезеля <i>Liparis loeselii</i> (L.) Rich.	Жировик Лезеля <i>Liparis loeselii</i> (L.) Rich.	Жировик Лезеля <i>Liparis loeselii</i> (L.) Rich.		
19. Жовтозілля дніпровське <i>Senecio borysthenicus</i> (DC.) Andr. R.				Жовтозілля дніпровське <i>Senecio borysthenicus</i> (DC.) Andr. R.
20. Запізняк гібридний <i>Phlomis hybrida</i> Zelen.				Запізняк гібридний <i>Phlomis hybrida</i> Zelen.
21. Змієголовник Рюйша <i>Dracoscephalum ruyschiana</i> L.		Змієголовник Рюйша <i>Dracoscephalum ruyschiana</i> L.		
22. Зозулинець блощичний <i>Orchis coriophora</i> L.	Зозулинець блощичний <i>Orchis coriophora</i> L.			

1	2	3	4	5
23. Зозулинець болотний <i>O. palustris</i> Jacq. (<i>O. elegans</i> Heuff.)	Зозулинець болотний <i>O. palustris</i> Jacq. (<i>O. elegans</i> Heuff.)			
24. Зозулинець жипкуватий <i>O. nervulosa</i> Sakalo (<i>O. coriophora</i> L. subsp. <i>nervulosa</i> (Sakalo) Soy)	Зозулинець жипкуватий <i>O. nervulosa</i> Sakalo (<i>O. coriophora</i> L. subsp. <i>nervulosa</i> (Sakalo) Soy)			
25. Зозулинець обпалений <i>O. ustulata</i> L.	Зозулинець обпалений <i>O. ustulata</i> L.			
26. Зозулинець рідкоkwітковий <i>O. laxiflora</i> Lam. (<i>O. ensifolius</i> Vill.)	Зозулинець рідкоkwітковий <i>O. laxiflora</i> Lam. (<i>O. ensifolius</i> Vill.)			
27. Зозулинець салеповий <i>O. morio</i> L.	Зозулинець салеповий <i>O. morio</i> L.			
28. Зозулинець шоломоносний <i>O. militaris</i> L.	Зозулинець шоломоносний <i>O. militaris</i> L.			
29. Зозулині сльози яйцевидні <i>Listera ovata</i> (L.) R. Br.	Зозулині сльози яйцевидні <i>Listera ovata</i> (L.) R. Br			
30. Кальдезія білозоролиста <i>Caldesia parnassifolia</i> (L.) Parl.		Кальдезія білозоро-листка <i>Caldesia parnassifolia</i> (L.) Parl.		
31. Клокичка периста <i>Staphylea pinnata</i> L.	Клокичка периста <i>Staphylea pinnata</i> L.			
32. Ковила волосиста, тирса <i>Stipa capillata</i> L.	Ковила волосиста, тирса <i>Stipa capillata</i> L.			

1	2	3	4	5
33. Ковила дніпровська <i>S. borysthénica</i> Klok. ex. Prokud. ¹	Ковила дніпровська <i>S. borysthénica</i> Klok. ex. Prokud.*			
34. Ковила пірчаста, ковила Іоанна <i>S. pennata</i> L. (<i>S. joannis</i> Celak)	Ковила пірчаста, ковила Іоанна <i>S. pennata</i> L. (<i>S. joannis</i> Celak)			
35. Ковила пухнатолиста <i>S. dasphylla</i> (Cern ex. Lindem.) Trautv. ²	Ковила пухнатолиста <i>S. dasphylla</i> (Cern ex. Lindem.) Trautv.			
36. Козельці українські <i>Tragorogon ucrainicus</i> Artemcz.				Козельці українські <i>Tragorogon ucrainicus</i> Artemcz.
37. Коральковець тричінадрізаний <i>Corallorhiza trifida</i> Chatel.	Коральковець тричінадрізаний <i>Corallorhiza trifida</i> Chatel.			
39. Коручка болотна <i>Eupactis palustris</i> (L.) Crantz.	Коручка болотна <i>Eupactis palustris</i> (L.) Crantz.			
40. Коручка темно-червона <i>E. atrorubens</i> (Hoffm. ex Bernb.)	Коручка темно-червона <i>E. atrorubens</i> (Hoffm. ex Bernb.)			
41. Косарики тонкі, гладіолус тонкий <i>Gladiolus tenuis</i> Bieb. (<i>G. apterus</i> Klok., <i>G. imbricatus</i> auct., <i>G. communis</i> auct.)	Косарики тонкі, гладіолус тонкий <i>Gladiolus tenuis</i> Bieb. (<i>G. apterus</i> Klok., <i>G. imbricatus</i> auct., <i>G. communis</i> auct.)			

¹(*S. sabulosa* (Pacz.) Slijsar., *S. pennata* subsp. *sabulosa* (Pacz.) Tzvel., *S. joannis* Ćelak. subsp. *sabulosa* (Pacz.) Lavr.)²(*S. pennata* L. γ *dasyphylla* Lindem.)

1	2	3	4	5
42. Лікоподієла заплавна <i>Lycorodium inundatum</i> (L.) Holub. (<i>Lycorodiella inundata</i> L.)	Лікоподієла заплавна <i>Lycorodium inundatum</i> (L.) Holub. (<i>Lycorodiella inundata</i> L.)			
43. Лілія лісова <i>Lilium martagon</i> L.	Лілія лісова <i>Lilium martagon</i> L.			
44. Лунарія оживаюча <i>Lunaria rediviva</i> L.	Лунарія оживаюча <i>Lunaria rediviva</i> L.			
45. Любка дволистка <i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	Любка дволистка <i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.			
46. Любка зеленоквіткова <i>P. chlorantha</i> (Cust.) Reineb.	Любка зеленоквіткова <i>P. chlorantha</i> (Cust.) Reineb.			
47. Льонолисник безприквітковий <i>Thesium ebracteatum</i> Hayne.		Льонолисник безприквітковий <i>Thesium ebracteatum</i> Hayne.		
48. Маточник болотний <i>Ostericum palustre</i> (Besser) Besser (<i>Angelica palustris</i> (Bess.) Hoffm.)				Маточник болотний <i>Ostericum palustre</i> (Besser) Besser (<i>Angelica palustris</i> (Bess.) Hoffm.)
49. Неотіанта каптурувата <i>Neottianthe cucullata</i> (L.) Schlechter	Неотіанта каптурувата <i>Neottianthe cucullata</i> (L.) Schlechter			

1	2	3	4	5
50. Пальчатокоріник м'ясочервоний <i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Verm- eulem., <i>Orhis latifolia</i> auct., non L.	Пальчатокоріник м'ясочервоний <i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Vermeulem., <i>Orhis latifolia</i> auct., non L.			
51. Пальчатокоріник травневий <i>Dactylorhiza majalis</i> (Reichenb.) P.F. Hunt et Summarhayes (<i>Orhis majalis</i> Reichenb.)	Пальчатокоріник травневий <i>Dactylorhiza majalis</i> (Reichenb.) P.F. Hunt et Summarhayes (<i>Orhis majalis</i> Reichenb.)			
52. Півники борові <i>Iris Pineticola</i> Klok ³ .	Півники борові <i>Iris Pineticola</i> Klok ⁴ .			
53. Підсніжник звичайний <i>Galanthus nivalis</i> L.			Підсніжник звичайний <i>Galanthus nivalis</i> L.	
54. Підсніжник складчастий <i>G. plicatus</i> Bieb.	Підсніжник складчастий <i>G. plicatus</i> Bieb.		Підсніжник складчастий <i>G. plicatus</i> Bieb.	
55. Плаун річний, плаун колючий <i>Lycorodium annotinum</i> L.	Плаун річний, плаун колючий <i>Lycorodium annotinum</i> L.			
56. Рябчик малий <i>Fritillaria meleagroides</i> Patrin. et Schult. fil.	Рябчик малий <i>Fritillaria meleagroides</i> Patrin. et Schult. fil.			
57. Рябчик руський <i>F. ruthenica</i> Wikstr.	Рябчик руський <i>F. ruthenica</i> Wikstr.			

³ (*I. flavissima* Pall. subsp. *stolonifera* f. *orientalis* Ugr., *I. arenaria* Waldst. et Kit. subsp. *orientalis* (Ugr.) Lavr., *I. humilis* Geor-
gi subsp. *orientalis* (Ugr.) Soy)

⁴ (*I. flavissima* Pall. subsp. *stolonifera* f. *orientalis* Ugr., *I. arenaria* Waldst. et Kit. subsp. *orientalis* (Ugr.) Lavr., *I. humilis* Geor-
gi subsp. *orientalis* (Ugr.) Soy)

1	2	3	4	5
58. Ряска Буше <i>Ornithogalum boucheanum</i> (Kunth) Aschers (Honorius boucheanus (Kunth) Holub)	Ряска Буше <i>Ornithogalum boucheanum</i> (Kunth) Aschers (Honorius boucheanus (Kunth) Holub)			
59. Сальвінія плаваюча <i>Salvinia natans</i> (L.) All.	Сальвінія плаваюча <i>Salvinia natans</i> (L.) All.	Сальвінія плаваюча <i>Salvinia natans</i> (L.) All.		
60. Скополія карніолійська <i>Scopolia carniolica</i> Jascq. (S. Tubiflora Kreyer)	Скополія карніолійська <i>Scopolia carniolica</i> Jascq. (S. Tubiflora Kreyer)			
61. Сон великий, сон-трава велика <i>Pulsatilla grandis</i> Wend.	Сон великий, сон-трава велика <i>Pulsatilla grandis</i> Wend.	Сон великий, сон-трава велика <i>Pulsatilla grandis</i> Wend.		
62. Сон широколистий <i>P. latifolia</i> Rupr.		Сон широколистий <i>P. latifolia</i> Rupr.		
63. Сон чорніючий, сон-трава чорніюча <i>P. nigricans</i> Sturck <i>P. pratensis</i> (L.) Mill.	Сон чорніючий, сон-трава чорніюча <i>P. nigricans</i> Sturck <i>P. pratensis</i> (L.) Mill.			
64. Тюльпан дібровний <i>Tulipa quercetorum</i> Klok. et Zoz., <i>T. sylvestris</i> auct., non L., <i>T. biebersteiniana</i> auct p.p.	Тюльпан дібровний <i>Tulipa quercetorum</i> Klok. et Zoz., <i>T. sylvestris</i> auct., non L., <i>T. biebersteiniana</i> auct p.p.			
65. Фіалка Лавренка <i>Viola lavrenkoana</i> Klok.				Фіалка Лавренка <i>Viola lavrenkoana</i> Klok.

1	2	3	4	5
66. Хамарбія болотна <i>Hammarbya paludosa</i> (L.) O. Kuntze	Хамарбія болотна <i>Hammarbya paludosa</i> (L.) O. Kuntze			
67. Цибуля ведмежа, черемша <i>Allium ursinum</i> L.	Цибуля ведмежа, черемша <i>Allium ursinum</i> L.			
68. Цибуля Пачоського <i>A. raczcoskianum</i> Tuzs. (A. pulchellum G. Don fil.)		Цибуля Пачоського <i>A. raczcoskianum</i> Tuzs. (A. pulchellum G. Don fil.)		
69. Чина ряба, чина венеціанська <i>Lathyrus venetus</i> (Mill.) Wohlf. (L. variegatus Gren. et Godr., <i>Orobis venetus</i> Mill.)	Чина ряба, чина венеціанська <i>Lathyrus venetus</i> (Mill.) Wohlf. (L. variegatus Gren. et Godr., <i>Orobis venetus</i> Mill.)			
70. Шафран сітчастий, крокус сітчастий <i>Crocus reticulatus</i> Stev. ex Adam. (C. variegatus Horpe et Hornsch.)	Шафран сітчастий, крокус сітчастий <i>Crocus reticulatus</i> Stev. ex Adam. (C. variegatus Horpe et Hornsch.)			
71. Шолудивник королівський <i>Pedicularis scerptrum-carolinum</i> L.	Шолудивник королівський <i>Pedicularis scerptrum-carolinum</i> L.			
72. Щавель український <i>Rumex ucrainicus</i> Fisch. ex Spreng.				Щавель український <i>Rumex ucrainicus</i> Fisch. ex Spreng.

1	2	3	4	5
73. Юриanea волошковидна <i>Jurinea centauroides</i> Klok.		Юриanea волошковидна <i>Jurinea centauroides</i> Klok.		
ВСЬОГО:	57	13	2	8

Рідкісні регіональні рослини, що підлягають охороні на території Черкащини

№ п/п	Українська назва	Латинська назва	Відомі місця зростання, або літературні дані про поширення в Черкаській області	Наявність на природно-заповідних територіях та чисельність особин в популяціях	Категорія та статус охорони
1	2	3	4	5	6
1.	Авринія скельна	<i>Aurinia saxatilis</i> (L.) Desv. (<i>Alyssum saxatile</i> L.)	м. Корсунь, с. Юрпіль	-	3. РЕГ
2.	Аденофора лілієлиста	<i>Adenophora lilifolia</i> (L.) A.DC. (<i>Campanula lilifolia</i> L.)	(Фл. УРСР, 1961)	-	3. РЕГ
3.	Айстра бессарабська (замішуюча)	<i>Aster. Bessarabicus</i> Benth A. <i>amelloides</i> Reichenb. Bess.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	3. РЕГ
4.	Аконіт Роговича	<i>Aconitum rogoviczii</i> Wissjul.	(Фл. УРСР, 1953)	-	1. РЕГ
5.	Аконіт шерстистовустий	<i>A. lasiostomum</i> Reichenb.	(Фл. УРСР, 1953)	-	1. РЕГ
6.	Альдрованда пухирчаста	<i>Aldrovanda vesiculosa</i> L.	(Фл. УРСР, 1953)	-	0. РЕГ, ЧКУ, Берн.
7.	Анемона лісова	<i>Anemone sylvestris</i> L.	Михайлівське лісництво	Канівський заповідник	4. РЕГ

1	2	3	4	5	6
8.	Арум Бессера	<i>Arum besseranum</i> Schott	(Фл. УРСР, 1950)	-	0. РЕГ
9.	Аспленій волошовидний	<i>Asplenium trichomanes</i> L.	Канівський заповідник, !!	Канівський заповідник, !!	3. РЕГ
10.	Аспленій германський	<i>A. x alternifolium</i> Wulfen (<i>A. germanicum</i> Weis)	(Фл. УРСР, 1938)	-	3. РЕГ
11.	Аспленій північний	<i>A. septentrionale</i> (L.) Hoffm.	с. Юрпіль	-	3. РЕГ
12.	Астрагал австрійський	<i>Astragalus austriacus</i> Jacq.	(Фл. УРСР, 1954)	-	2. РЕГ
13.	Астрагал борозенчастий	<i>A. sulcatus</i> L.	(Фл. УРСР, 1954),	-	1. РЕГ
14.	Астрагал мілкий	<i>A. varius</i> S. G. Gmel. (<i>A. virgatus</i> Pall.)	с. Сушки	-	2. РЕГ
15.	Астрагал піщаний	<i>A. arenarius</i> L.	(Фл. УРСР, 1954)	-	2. РЕГ
16.	Астрагал понтичний	<i>A. ponticus</i> Pall.	(Фл. УРСР, 1954)	-	3. РЕГ
17.	Астрагал пухнастоквітковий	<i>A. pubiflorus</i> DC. (<i>A. exarapus</i> L. subsp. <i>pubiflorus</i> (DC.) Soy)	(Фл. УРСР, 1954),	-	0. РЕГ
18.	Астрагал шерстистоквітковий	<i>A. dasyanthus</i> Pall.	с. Пилива, с. Придніпровське	-	2. РЕГ, ЧКУ, МСОП, ЄЧС.
19.	Астрагал шорсткий	<i>A. asper</i> Jacq.	(Фл. УРСР, 1954)	-	3. РЕГ
20.	Багатоніжка звичайна	<i>Polypodium vulgare</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3. РЕГ
21.	Багаторядник Брауна	<i>Polystichum braunii</i> (Spreng.) Fee	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	2. РЕГ

1	2	3	4	5	6
22.	Багаторядник списовидний	<i>P. Ionchitis</i> (L.) Roth (Kw.)	Трахтемирівський РЛП	Трахтемирівський РЛП	1. РЕГ
23.	Багаторядник шипуватий	<i>P. aculeatum</i> (L.) Roth. (<i>P. lobatum</i> (Huds.) Bast.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	2. РЕГ
24.	Баранець звичайний	<i>Huperzia selago</i> (L.) Bernh. ex Schrank et C. Mart. (<i>Lycorodium selago</i> L.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник	1. РЕГ, ЧКУ
25.	Барвінок трав'янистий	<i>Vinca herbacea</i> Waldst. et Kit.	с. Стецівка	-	2. РЕГ
26.	Белевалія сарматська	<i>Bellevia sarmatica</i> (Pall. ex Georgi) Woronow	(Фл. УРСР, 1950)	-	0. РЕГ
27.	Біловус стиснутий, мичка	<i>Nardus stricta</i> L.	с. Бубнівська Слобідка	-	3. РЕГ
28.	Білозір болотний	<i>Parnassia palustris</i> L.	(Фл. УРСР, 1953)	-	2. РЕГ
29.	Бобівник трилистий	<i>Menyanthes trifoliata</i> L.	с. Сушки	-	3. РЕГ
30.	Брандушка різнокольорова	<i>Bulbosodium versicolor</i> (Ker-Gawl.) Spreng. (<i>B. ruthenicum</i> Bunge, <i>Colchicum versicolor</i> Ker-Gawl.)	(Фл. УРСР, 1950)	-	2. РЕГ, ЧКУ
31.	Бруслина карликова	<i>Euonymus papa</i> Bieb.	урочище Холодний Яр	Пам'ятка природи згальнодержавного значення Холодний Яр	1. РЕГ, ЧКУ
32.	Бруслиця	<i>Rhodococcum vitis-idea</i> (L.) Avror.	Михайлівський ліс	-	1. РЕГ
33.	Булатка довголиста	(<i>Vaccinium vitis-idaea</i> L.) <i>Fritschia longifolia</i> (L.) Fritsch (<i>C. ensifolia</i> Rich.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	2. РЕГ, ЧКУ
34.	Булатка червона	<i>C. rubra</i> (L.) Rich.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	0. РЕГ, ЧКУ

1	2	3	4	5	6
35.	В'язіль стрункий	<i>Securigera elegans</i> (Pantit) Lassen (<i>Coronilla elegans</i> Pantit) (C. latifolia (Hazzl.) Jbv.)	(Фл. УРСР, 1954) ЧКУ, 1996 Определитель высших растений Украины, 1999	-	0. РЕГ, ЧКУ
36.	Валеріана пагононосна	<i>Valeriana stolonifera</i> Czern.	(Фл. УРСР, 1961)	-	4. РЕГ
37.	Верба Старке, верба сиза	<i>Salix starkeana</i> Willd. (<i>S. livida</i> Wah lenb.)	(Фл. УРСР, 1953)	-	0. РЕГ, ЧКУ
38.	Верба лапландська	<i>S. lapponum</i> L.	(Фл. УРСР, 1952)	-	0. РЕГ
39.	Верба чорнична	<i>S. myrtilloides</i> L.	(Фл. УРСР, 1953)	-	0. РЕГ, ЧКУ
40.	Верес звичайний	<i>Calluna vulgaris</i> (L.) Hull	Михайлівське лісництво	-	3. РЕГ
41.	Вечорниця плакучі	<i>Hesperis tristis</i> L.	(Фл. УРСР, 1953)	-	4. РЕГ
42.	Вириниця ставкова	<i>Callitriche stagnalis</i> Scop.	(Фл. УРСР, 1955)	-	3. РЕГ
43.	Вишня кушова, вишня степова	<i>Cerasus fruticosa</i> (Pall.) Woron. (<i>Prunus fruticosa</i> Pall. nom. altern.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	3. РЕГ
44.	Вісюнець пухнатий	<i>Helictotrichon pubescens</i> (Huds.) Pilg.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	3. РЕГ
45.	Вовче тіло болотне	<i>Comarum palustre</i> (L.) (Potentilla palustris (L.) Scop.)	Канівський заповідник, Шуляцьке болото	Канівський заповідник, Шуляцьке болото, !	3. РЕГ
46.	Вовчі ягоди пахучі, боровик	<i>Daphne sneorum</i> L.	Михайлівське лісництво	Бот. зак-к Руська Поляна, !!	2. РЕГ, ЧКУ
47.	Вовчок голубий	<i>Orobanchae caesia</i> Reichenb. (<i>O. lanuginosa</i> Beck)	с. Сушки	-	3. РЕГ
48.	Водяна сосонка ланцетолиста	<i>Hippuris lanceolata</i> Retz. (<i>Hippuris vulgaris</i> L.)	с. Бубнівська Слобідка	-	3. РЕГ

1	2	3	4	5	6
49.	Водяний горіх плаваючий	<i>Trapa natans</i> L. s. str.	с. Бубнівська Слобідка	-	3. РЕГ, ЧКУ, Берн.
50.	Водяний жовтець водний	<i>Batrachium aquatile</i> (L.) Dumort. (<i>Ranunculus aguafilis</i> L.)	с. Гельмязів	-	3. РЕГ
51.	Водяний жовтець Ріона	<i>B. rionii</i> (Lagget) Nym. (<i>Ranunculus rionii</i> Lagget)	с. Гельмязів, с. Богдани	-	3. РЕГ
52.	Воловик несправжньо-блідожовтий	<i>Anchusa pseudo-ochroleuca</i> Shost.	урочище Холодний Яр	-	4. РЕГ
53.	Волошка заміщача	<i>Centaurea substituta</i> Czer. (C. amara auct. p.p., non L.)	(Фл. УРСР, 1965)	-	3. РЕГ
54.	Волошка несправжньофрігійська	<i>C. pseudophrygia</i> C. A. Mey	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	4. РЕГ
55.	Волошка східна	<i>C. orientalis</i> L.	(Фл. УРСР, 1965)	-	3. РЕГ
56.	Воронець колосистий	<i>Actaea spicata</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	4. РЕГ
57.	Вужачка звичайна	<i>Ophioglossum vulgatum</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3. РЕГ
58.	Гадюча цибулька занедбана	<i>Muscari neglectum</i> Guss. (<i>M. dololiforme</i> Sobko, <i>M. racemosum</i> (L.) DC.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3. РЕГ
59.	Кринітарія волохата	<i>Crinittaria villosa</i> (L.) Grossh. (<i>Linosyris villosa</i> (L.) DC.)	с. Придніпровське	-	3. РЕГ
60.	Солоничник Новопокровського або солоничник двоквітковий	<i>Galatella Novopokrovskii</i> Zefir. (<i>G. biflora</i> (L.) Nees)	(Фл. УРСР, 1962)	-	3. РЕГ

1	2	3	4	5	6
61.	Кринітарія звичайна	<i>Crinittaria linosyris</i> (L.) Less. (<i>Linosyris vulgaris</i> Cass. ex. Less. <i>Aster linosyris</i> Bernh. <i>Galatella linosyris</i> (L.) Reichenb.)	с. Придніпровське	-	3. РЕГ
62.	Гвоздика Фішера	<i>Dianthus pineticola</i> Kleop. (D. fischeri Spreng.)	(Фл. УРСР, 1952)	-	4. РЕГ
63.	Гвоздика несправжньорозчепрена	<i>D. pseudo-squarrosus</i> (Novak) Klok.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	3. РЕГ
64.	Гвоздика плоскозуба	<i>D. platyodon</i> Klok. (D. polymorphus auct., non Bieb.)	(Фл. УРСР, 1952).	-	4. РЕГ
65.	Гвоздика стиснуто-чашечна	<i>D. stenocalyx</i> Juz.	(Фл. УРСР, 1952)	-	3. РЕГ
66.	Герань темна	<i>Geranium phaeum</i> L.	с. Антоніна	-	3. РЕГ
67.	Гіацинтик білий	<i>Hyacinthella leucophaea</i> (C. Koch) Schur.	с. Пиліва, с. Придніпровське.	-	3. РЕГ
68.	Гірчак зміїний	<i>Polygonum bistorta</i> L. (<i>Bisforta officinalis</i> Delarbre)	(Фл. УРСР, 1952)	-	3. РЕГ
69.	Глід український	<i>Crataegus ucrainica</i> Pojark.	(Фл. УРСР, 1954)	-	3. РЕГ, МСОП, ЄЧС.
70.	Гніздівка звичайна	<i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.	Канівський заповідник, урочище Холодний Яр	Канівський заповідник, !!	3. РЕГ, ЧКУ
71.	Головачка уральська	<i>Sephalaria uralensis</i> (Murr.) Roem. et Schult.	с. Придніпровське	-	3. РЕГ
72.	Голокучник дубовий	<i>Gymnocarpium dryopteris</i> (L.) Newm. (<i>Phegopteris dryopteris</i> Feil, <i>Dryopteris linnesana</i> C. Chr.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник	3. РЕГ

1	2	3	4	5	6
73.	Горицвіт весняний	<i>Adonis vernalis</i> L.	с. Придніпровське	-	3, РЕГ
74.	Гострокілляник во- лосистий	<i>Oxytropis pilosa</i> (L.) DC.	(Фл. УРСР, 1954)	-	3, РЕГ
75.	Гребінник звичай- ний	<i>Cynosurus cristatus</i> L.	(Зл. Укр., 1977)	-	3, РЕГ
76.	Грозянка багатоло- зділляна	<i>Botrychium multifidum</i> (S. G. Gmel.) Rupr.	(Фл. УРСР, 1938)	-	1 РЕГ, Берн.
77.	Грозянка північно- цева, ключ-трава	<i>B. lunaria</i> (L.) Sw.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, +	1 РЕГ, ЧКУ
78.	Грозянка ромаш- колистка	<i>B. matricariifolium</i> A. Br. ex Koch	Канівський заповідник	Канівський заповідник, +	1 РЕГ, Берн.
79.	Грушанка зеленоц- віта	<i>Pyrola chlorantha</i> Sw. (P. vire- scens auct.)	(Фл. УРСР, 1957)	—	3, РЕГ
80.	Грушанка кругло- листка	<i>P. rotundifolia</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	3, РЕГ
81.	Грушанка мала	<i>P. minor</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
82.	Гусимець повислий	<i>Arabis pendula</i> L.	(Фл. УРСР, 1953),	—	4, РЕГ
83.	Гусимець прямий	<i>A. recta</i> Vill. (A. auriculata auct non Lam.)	(Фл. УРСР, 1953),	—	4, РЕГ
84.	Дельфіній клино- видний	<i>Delphinium cuneatum</i> Stev. ex DC.	урочище Холодний Яр	—	3, РЕГ
85.	Деревій дрібноквіт- ковий	<i>Achillea micrantha</i> Willd.	(Фл. УРСР, 1962)	—	3, РЕГ
86.	Діфазіаструм сплюснутий	<i>Diphysastrum complanatum</i> (L.) Holub (Lycorodium complanatum L., L. asceps Wallr., Diphysium complanatum (L.) Rothm.)	Михайлівський ліс	—	1 РЕГ, ЧКУ

1	2	3	4	5	6
87.	Егоніхон фіолетово-голубий	<i>Aegonychon purpureo-caeruleum</i> (L.) Holub (Litospermum purpureo-caeruleum L.)	урочище Холодний Яр	Канівський заповідник, !	2, РЕГ
88.	Елізанта клейка	<i>Elisanthe viscosa</i> (L.) Rupz. (Silen viscosa (L.) Pers, Meandrium viscosum (L.) Felak.)	с. Богдани	—	4, РЕГ
89.	Еремогоне Біберштейна	<i>Eremogone biebersteinii</i> (Schlecht.) Holub (Arenaria biebersteinii Schlecht.)	Михайлівський ліс	—	2, РЕГ
90.	Еремогоне лучно- степова	<i>E. micradenia</i> (P. Smirn.) Ikonn. (Arenaria ucrainica Spreng. ex Stendl.)	Михайлівський ліс	—	2, РЕГ
91.	Еремогоне скельна	<i>E. saxatilis</i> (L.) Ikonn. (A. stenophylla Ledeb., A. syreitschikowii P. Smirn.)	с. Придніпровське	—	3, РЕГ
92.	Ефедра двоко- скова	<i>Ephedra distachya</i> L. (E. vulgaris Rich.)	с. Придніпровське	—	2, РЕГ
93.	Жабриця звивиста	<i>Seseli tortuosum</i> L. (S. arenarium Bieb.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	4, РЕГ
94.	Жабриця Палласа	<i>S. pallasii</i> Bess.	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
95.	Живокіст кримсь- кий	<i>Symphytum tauricum</i> Willd.	(Фл. УРСР, 1957)	-	3, РЕГ
96.	Жировик Лезеля	<i>Liparis loeselii</i> (L.) Rich.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	3, РЕГ, ЧКУ, Берн.
97.	Жовтозілля дні- провське	<i>Senecio borysthenicus</i> (DC.) Andrz. (S. jacobaea var. borysthenica Trautv.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, РЕГ, ЄЧС
1	2	3	4	5	6

1	2	3	4	5	6
98.	Жовтець багатолісткий	<i>Ranunculus polyphyllus</i> Wald. (st. Kit. ex Willd.)	(Фл. УРСР, 1953)	-	3, РЕГ
99.	Жовтозілля арктичне	<i>Senecio arcticus</i> Rupr. (<i>S. palustris</i> (L.) Hook., <i>Cineraria palustris</i> L.)	(Фл. УРСР, 1962)	-	4, РЕГ
100.	Жовтозілля татарське	<i>S. tataricus</i> Less. (<i>S. auratus</i> DC.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, РЕГ
101.	Жовтозілля Черняева	<i>S. szrenjaevii</i> Minder. (<i>S. campestris</i> auct. non DC. s. str.)	с. Броварки	-	3, РЕГ
102.	Жовтозілля Шведова	<i>S. schvetzovii</i> Korsh. (<i>S. doria</i> auct. non Bieb. p.p., <i>S. macrorhynchus</i> auct. non Bieb. p.p.)	(Фл. УРСР, 1953)	-	4, РЕГ
103.	Жовтушник лісовий	<i>Erysimum sylvaticum</i> Bieb. (E. aureum Bieb.)	с. Придніпровське	-	2, РЕГ, ЄЧС
104.	Залізняк гібридний	<i>Phlomis hybrida</i> Zelen. (<i>P. hypanthica</i> Shost., <i>D. maeotica</i> Shost.)	с. Придніпровське	-	3, РЕГ
105.	Залізняк колючий	<i>P. pungens</i> Willd. (<i>P. Herbarventi</i> L. subsp. <i>pungens</i> (Willd.) Maire ex DeFillips)	Михайлівське лісництво	-	3, РЕГ
106.	Зимолюбка зонтична	<i>Chimaphila umbellata</i> (L.) W. Barton (<i>Pyrolaumbellata</i> L.)	Михайлівське лісництво	-	2, РЕГ
107.	Зіглігія лежача	<i>Sieglingia decumbens</i> (L.) Bernh.	Михайлівське лісництво	-	3, РЕГ, Берн.
108.	Змієголовник Ройша	<i>Dracoscephalum ruyschiana</i> L.	с. Сушки	-	3, РЕГ
109.	Зміївка болгарська	<i>Gleistogenes bulgarica</i> (Bornm.) Keng (<i>C. maeotica</i> Klok. et Zoz.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, РЕГ, ЧКУ
110.	Зозулинець блонічний	<i>Orchis coriophora</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, РЕГ, ЧКУ
111.	Зозулинець блонічний	<i>O. palustris</i> Jacq. (<i>O. elegans</i> Heuff.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, РЕГ, ЧКУ

1	2	3	4	5	6
112.	Зозулинець жилкуватий	<i>O. nervulosa</i> Sakalo (<i>O. coriophora</i> L. subsp. <i>nervulosa</i> (Sakalo) Soy)	(Фл. УРСР, 1950)	-	0, РЕГ, ЧКУ
113.	Зозулинець обпалений	<i>O. ustulata</i> L.	(Фл. УРСР, 1950)	-	0, РЕГ, ЧКУ
114.	Зозулинець рідковітковий	<i>O. laxiflora</i> Lam.	с. Хрещатик	-	3, РЕГ, ЧКУ
115.	Зозулинець сапелювий	<i>O. morio</i> L.	с. Тубільці	-	0, РЕГ, ЧКУ
116.	Зозулинець шоломонський	<i>O. militaris</i> L.	с. Михайлівка	-	2, РЕГ, ЧКУ
117.	Зозулині слюзи яйцевидні	<i>Listera ovata</i> (L.) R. Br.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, РЕГ, ЧКУ
118.	Золототисячник болотний	<i>Centaurium uliginosum</i> (Waldst. et Kit.) G. Beck ex Donn. (<i>C. vulgare</i> Rafn subsp. <i>uliginosum</i> (Waldst. et Kit.) Soy)	(Фл. УРСР, 1957)	-	3, РЕГ
119.	Золототисячник гарний	<i>C. pulchellum</i> (Sw.) Druce	(Фл. УРСР, 1957)	-	3, РЕГ
120.	Зубниця п'ятилиста	<i>Dentaria quinquefolia</i> Bieb. (<i>Cardamine quinquefolia</i> (Bieb.) Schmalh.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	2, РЕГ
121.	Іжача голівка маленька	<i>Sparganium minimum</i> Wallr.	(Фл. УРСР, 1940)	-	0, РЕГ
122.	Капамінта м'яталиста	<i>Calamintha menthifolia</i> Host (C. sylvatica Bromf.)	(Фл. УРСР, 1960)	-	4, РЕГ
123.	Капдезія білозорлиста	<i>Caldesia parnassifolia</i> (L.) Parl.	(Фл. УРСР, 1940)	-	0, РЕГ, Берн.
124.	Камфоросма однорічна	<i>Camphorosma annua</i> Pall. (C. ovata Waldst. et Kit.)	(Фл. УРСР, 1952)	-	4, РЕГ

1	2	3	4	5	6
125.	Катран татарський	Crambe tatarica Sebeok.	(Фл. УРСР, 1953)	-	2, РЕГ
126.	Каулінія мала	Caulinia minor (All.) Coss. et Germ. (Najas minor All.)	Канівський заповідник, !!	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
127.	Кермек замшевий	Limonium alutaceum (Stev.) O. Kuntze	с. Бакаївка	—	3, РЕГ
128.	Дерен справжній	Cornus mas L.	с. Деренківець	-	3, РЕГ
129.	Кизильник чорноплідний	Cotoneaster melanocarpus Fisch. ex Blytt (C. niger (Thunb.) Fries.)	с. Юрпіль	-	4, РЕГ
130.	Клокичка периста	Staphylea pinnata L.	(Фл. УРСР, 1955)	-	0, РЕГ ЧКУ.
131.	Клопогін європейський	Cimicifuga europaea Schipcz. (C. foetida auct. non L.)	(Фл. УРСР, 1953)	-	2, РЕГ
132.	Ковила волосиста, тирса	Stipa capillata L.	с. Сушки, с. Придніпровське	-	3, РЕГ, ЧКУ.
133.	Ковила дніпровська	S. borysthénica Klok. ex. Prokud. ⁵	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ, ЧКУ
134.	Ковила пірчаста, ковила Іоанна	S. pennata L. (S. joannis Celak.)	с. Придніпровське	-	2, РЕГ, ЧКУ.
135.	Ковила пухнатолиста	S. dasphylla (Cern ex. Lindem.) Trautv. ⁶	(Зл. Укр., 1977)	-	0, РЕГ, ЧКУ, МСОП.
136.	Козельці українські	Tragorogon Ucrainicus Artemcz.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ, ЄЧС.
137.	Козлятник лікарський	Galega officinalis L.	(Фл. УРСР, 1954)	-	3, РЕГ
138.	Колосняк чорноморський	Leymus sabulosus (Bieb.) Tzel. (Elymus sabulosus Bieb.)	(Зл. Укр., 1977)	-	2, РЕГ
139.	Куга лежача	Scirpus supinus L. Palla (Scirpus supinus L.)	(Фл. УРСР, 1940)	-	3, РЕГ

⁵ (S. sabulosa (Pacz.) Slijssar., S. pennata subsp. sabulosa (Pacz.) Tzel., S. joannis Celak. subsp. sabulosa (Pacz.) Lavr.)

⁶ (S. pennata L. γ dasphylla Lindem.)

1	2	3	4	5	6
140.	Куга чорноплідна	S. melanospermus (C. A. Mey.) Grossh. (S. melanospermus C.A. Mey., Isolepis melanosperma R.Br.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
141.	Комонник лучний	Succisa pratensis Moench	Болото Ірдинь	-	3, РЕГ
142.	Конюшина дніпровська	Trifolium borysthénicum Grun.	(Фл. УРСР, 1954)	-	1, РЕГ
143.	Конюшина лопинова	T. lupinaster L. (Lupenaster pentaphyllus Moench)	(Фл. УРСР, 1954)	-	1, РЕГ
144.	Конюшина темнокаштанова	T. spadiceum L. (Amarensis spadiceus (L.) C. Presl)	(Фл. УРСР, 1954)	-	1, РЕГ
145.	Конюшина червоноувата	T. rubens L.	(Фл. УРСР, 1954)	-	1, РЕГ
146.	Коральковець тричінадріаний	Coralorrhiza trifida Chbtl.	(Фл. УРСР, 1950)	-	0, РЕГ, ЧКУ.
147.	Коручка болотна	Eipactis palustris (L.) Crantz.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	3, РЕГ, ЧКУ
148.	Коручка темночервона	E. atrorubens (Hoffm. ex Bernb.) Schult.	урочище Холодний Яр	-	3, РЕГ, ЧКУ.
149.	Коручка широколиста, К. морозниковидна	E. helleborine (L.) Crantz	урочище Холодний Яр, Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	4, РЕГ, ЧКУ.
150.	Косарики тонкі, глідіолус тонкий	Gladiolus tenuis Bieb. (G. apterus Klok., G. imbricatus auct., G. communis auct.)	с. Михайлівка	-	3, РЕГ, ЧКУ.
151.	Котячі лапки дводомні	Antennaria dioica (L.) Gaertn.	Урочище Михайлівський ліс	-	3, РЕГ

1	2	3	4	5	6
152.	Кремена несправжня	<i>Petasites spurius</i> (Retz.) Reichenb. (<i>P. tomentosus</i> (Ehnh.) DC.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, РЕГ
153.	Кропива кївська	<i>Urtica kioviensis</i> Rogov. (<i>U. dioica</i> L. subsp. <i>kioviensis</i> (Rogov.) Domin)	болото Ірдинь	-	1, РЕГ
154.	Кульбаба Клокова	<i>Taraxacum klokovi</i> Litvinenko	(Фл. УРСР, 1965)	-	3, РЕГ
155.	Купальниця європейська	<i>Trollius europaeus</i> L.	(Фл. УРСР, 1953)	-	1, РЕГ
156.	Кушир плоскоостий	<i>Ceratophyllum platyacanthum</i> Cham. (<i>C. demersum</i> L.f. <i>platyacanthum</i> Schmalth.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, +	2, РЕГ
157.	Латаття біле	<i>Nymphaea alba</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	3, РЕГ
158.	Латаття сніжнобіле	<i>N. candida</i> L. et <i>C. Presl</i>	Канівський заповідник	Канівський заповідник	4, РЕГ
159.	Латук дуболистий	<i>Lactuca quercina</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	4, РЕГ
160.	Лемботропіс чорночій	<i>Lembotropis nigricans</i> (L.) Griseb. (<i>Cytisus nigricans</i> L.)	(Фл. УРСР, 1954)	-	3, РЕГ
161.	Леопольдія тонкоцвіта	<i>Leopoldia tenuiflora</i> (Tausch.) Heldr.	(Фл. УРСР, 1950)	-	4, РЕГ
162.	Лепешняк дібровний	<i>Glyceria nemoralis</i> (Uechtr.) Uechtr. et Koern.	(Зл. Укр., 1977)	-	3, РЕГ
163.	Лепешняк тростиний	<i>G. arundinacea</i> Kunth.	(Зл. Укр., 1977)	-	4, РЕГ
164.	Лікоподієла заплавна	<i>Lycorodiella inundata</i> (L.) Holub. (<i>Lycorodium inundatum</i> L.)	с. Келеберда	-	2, РЕГ, ЧКУ.
165.	Лілія лісова	<i>Lilium martagon</i> L.	с. Ризино	-	3, РЕГ, ЧКУ

1	2	3	4	5	6
166.	Ломиніс цілолистий	<i>Clematis integrifolia</i> L.	с. Придніпровське	-	2, РЕГ
167.	Лунарія оживаюча	<i>Lunaria rediviva</i> L.	(Фл. УРСР, 1953)	-	3, РЕГ, ЧКУ.
168.	Любка дволиста	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ, ЧКУ.
169.	Любка зеленюквіткова	<i>P. chlorantha</i> (Cust.) Reichenb.	(Фл. УРСР, 1950)	-	0, РЕГ, ЧКУ
170.	Льон австрійський	<i>Linum austriacum</i> L.	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
171.	Льон жовтий	<i>L. flavum</i> L.	с. Придніпровське	-	3, РЕГ
172.	Льон шорсткий	<i>L. hirsutum</i> L.	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
173.	Льончик азівський (руський)	<i>Linaria maeotica</i> Klok. (<i>L. ruthenica</i> auct. p.p. non Blonski., L. <i>tesquicola</i> Klok.)	(Фл. УРСР, 1960)	-	4, РЕГ
174.	Льончик солодкий	<i>L. dulcis</i> Klok. (<i>L. odora</i> auct., non Fisch.)	(Фл. УРСР, 1960)	-	3, РЕГ
175.	Льончик безпривітковий	<i>Thesium ebracteatum</i> Hayne	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	2, Берн.
176.	Льончик польний	<i>Th. linophyllum</i> L. (<i>Th. linifolium</i> Schrank, <i>Th. intermedium</i> Schrad.)	(Фл. УРСР, 1952)	-	0, РЕГ
177.	Маренка пахуча	<i>Asperula graveolens</i> Bieb. ex Schult. fil.	с. Келеберда	-	3, РЕГ
178.	Дихостиліс гачкуватий	<i>Dichostylis hamulosa</i> (Bieb.) Nees. <i>Scirus hamulosus</i> Stev., <i>Cyperus hamulosus</i> Bieb., <i>Mariscus hamulosus</i> (Bieb.) Egor.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
179.	Маточник болотний	<i>Ostericum palustre</i> (Besser) Besser (<i>Angelica palustris</i> (Bess.) Hoffm.)	Шуляцьке болото	Гідроп. зак-н Шуляцьке болото, !!	3, РЕГ, Берн.

1	2	3	4	5	6
180.	Медова трава шерстиста	<i>Holcus lanatus</i> L.	(Зл. Укр., 1977)	-	3, РЕГ
181.	Мигдаль степовий, бобчук	<i>Amygdalus nana</i> L. (<i>Prunus tenebrosa</i> Batsch.)	с. Придніпровське	-	4, РЕГ
182.	Мінуарція гладень-конасінна	<i>Minuartia leiosperma</i> Klok. (M. setacea auct. p.p.)	Канівський заповідник!! 3.	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
183.	Мінуарція скупчена	<i>M. glomerata</i> (Bieb.) Degen	(Фл. УРСР, 1952)	-	4, РЕГ
184.	Молодило руське	<i>Sempervivum ruthenicum</i> Schnittsp. et C. B. Lehm. (<i>S. globiferum</i> auct. non L.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
185.	Молочай гранчастий	<i>Euphorbia angulata</i> Jacq.	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
186.	Молочай Канієн-ченка	<i>E. kaleniczenkoi</i> Czern.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	4, РЕГ
187.	Молочай мигдалевидний	<i>E. amygdaloides</i> L.	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
188.	Молочай тонкий	<i>E. subtilis</i> Prokh.	(Фл. УРСР, 1955)	-	4, РЕГ
189.	Молого дрібненька	<i>Mollugo cerviana</i> (L.) Ser.	(Фл. УРСР, 1952)	-	4, РЕГ
190.	Наперстянка великоцвіта	<i>Digitalis grandiflora</i> Mill. (<i>D. ambigua</i> Murr.)	урочище Холодний Яр	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
191.	Незабудка Попова	<i>Myosotis porovii</i> Dobrocz. (M. suaveolens M. Pop., non Waldst. et Kit.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
192.	Незабудка українська	<i>M. ucrainica</i> Czern.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	4, РЕГ
193.	Неотіанта каптурувата	<i>Neottianthe cucullata</i> (L.) Schlechter	(Фл. УРСР, 1950)	-	0, РЕГ, ЧКУ.
194.	Нечуйвітер могутній	<i>Hieracium robustum</i> Fries	с. Бересняги	-	3, РЕГ
195.	Нечуйвітер отруйний	<i>H. virosum</i> Pall.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	4, РЕГ

1	2	3	4	5	6
196.	Образки болотні	<i>Calla palustris</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	3, РЕГ
197.	Одноцвітка звичайна	<i>Moneses uniflora</i> (L.) A. Grey (<i>Pyrola uniflora</i> L.)	(Фл. УРСР, 1957)	-	0, РЕГ
198.	Омела австрійська	<i>Viscum austriacum</i> (Wiesb.) (V. album L. subsp. austriacum (Wiesb.) Vollm.)	Михайлівський ліс	-	3, РЕГ
199.	Ортилія однобока	<i>Orthilia secunda</i> (L.) House (<i>Ranunculus secunda</i> (L.) Gareke, <i>Pyrola secunda</i> L.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
200.	Осока багнова	<i>Carex limosa</i> L.	(Фл. УРСР, 1940)	-	1, РЕГ
201.	Осока Буека	<i>C. buekii</i> Wimm.	Шуляцьке болото	Гідрол. заказник Шуляцьке болото, !	3, РЕГ
202.	Осока волотиста	<i>C. paniculata</i> L.	с. Гельмязів	-	3, РЕГ
203.	Осока гірська	<i>C. montana</i> L.	с. Придніпровське	-	3, РЕГ
204.	Осока дводомна	<i>C. dioica</i> L.	(Фл. УРСР, 1940)	-	0, РЕГ
205.	Осока житня	<i>C. secalina</i> Wahlenb.	(Фл. УРСР, 1940)	-	3, РЕГ
206.	Осока кореневищна	<i>C. rhizina</i> Blytt ex Lindbl. (<i>C. pediformis</i> C.A. Mey subsp. <i>rhizodes</i> (Blytt ex Meisch.) Lindb. fil., <i>C. rhizodes</i> Blytt ex Meisch.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	1, РЕГ
207.	Осока короткошия, О. парвська	<i>C. brevicollis</i> DC.	(Фл. УРСР, 1940)	-	3, РЕГ
208.	Осока низька	<i>C. humilis</i> Leys.	с. Придніпровське	-	3, РЕГ
209.	Осока остокова	<i>C. atherodes</i> Spreng. (<i>C. orthostachys</i> C.A. Mey.)	с. Броварки	-	3, РЕГ
210.	Осока приземкувата	<i>C. supina</i> Wahlenb.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	3, РЕГ
1	2	3	4	5	6

211.	Осока просовидна	<i>C. panicea</i> L.		Ландшафтний заказник Тарасові обрії	Ландшафтний заказник Тарасові обрії !!	3, РЕГ
212.	Осока пухнато-плода	<i>C. lasiocarpa</i> Ehrh. (<i>C. filiformis</i> Good.)		Ірдинське болото	-	3, РЕГ
213.	Осока тонкокорневищна	<i>C. chondrorrhiza</i> Ehrh.		(Фл. УРСР, 1940)	-	0, РЕГ
214.	Осока трясучковидна	<i>C. brizoides</i> L.		(Фл. УРСР, 1940)	-	0, РЕГ
215.	Осока ячменевидна	<i>C. hordeistichos</i> Vill.		с. Конельська Попівка	-	3, РЕГ
216.	Осот істівний	<i>Cirsium esculentum</i> (Siev.) C. A. Mey.		Шуляцьке болото	Гідрол.зак-к Шуляцьке болото, !!!	4, РЕГ
217.	Пальчатокорінник м'ясочервоний	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soy (Dactylorhiziscarnata (L.) Vermeulen, <i>Orchis latifolia</i> auct. non L.)		урочище Склярове	-	3, РЕГ, ЧКУ.
218.	Пальчатокорінник травневий	<i>D. majalis</i> (Reichenb.) P. F. Hunt et Summerhayes (<i>Orchis majalis</i> Reichenb., <i>O. latifolia</i> L., <i>O. fistulosa</i> Moench., <i>Dactylorhiza latifolia</i> (L.) Soy)		Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	3, Р ЧКУ.
219.	Перестріч гребінчастий	<i>Melampyrum cristatum</i> L.		Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	4, РЕГ
220.	Перстач білий	<i>Potentilla alba</i> L.		с. Придніпровське	-	3, РЕГ
221.	Перстач прямостоячий, калган	<i>P. erecta</i> (L.) Raeusch. (<i>P. tormentilla</i> Neck.)		урочище Склярове	-	3, РЕГ
222.	Пирій видовжений	<i>Elytrigia elongata</i> (Host) Nevski (E. ruthenica (Griseb.) Procud.)		Канівський заповідник	Канівський заповідник	3, РЕГ
223.	Півники борові	<i>Iris pineticola</i> Klok. (I. arenaria Waldst. et Kit. subsp. <i>orientalis</i> (Ugr.) Law.)		(Фл. УРСР, 1950),	-	2, РЕГ, ЧКУ

1	2	3	4	5	6
224.	Півники злаколисті	<i>I. graminea</i> L.	(Фл. УРСР, 1950)	-	2, РЕГ
225.	Півники карликові	<i>I. pumila</i> L. (I. <i>taurica</i> Lodd.)	с. Придніпровське	-	2, РЕГ
226.	Півники сибірські	<i>I. sibirica</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	3, РЕГ
227.	Півники угорські	<i>I. hungarica</i> Waldst. et Kit. (I. <i>aphylla</i> L. p.p.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
228.	Під'ялинник звичайний	<i>Hypoxis monotropa</i> Grantz (Monotropa <i>hypopitys</i> L.)	Урочище Михайлівський ліс	-	3, РЕГ
229.	Підлісник європейський	<i>Sanacula europaea</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	3, РЕГ
230.	Підсніжник білосніжний	<i>Galanthus nivalis</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ, ЧКУ
231.	Підсніжник складчастий	<i>G. plicatus</i> Bieb.	Урочище Холодний Яр	Пам'ятка прир. держ. знач. Холодний яр, !!!	1, РЕГ, ЧКУ
232.	Плавушник болотний	<i>Hottonia palustris</i> L.	Урочище Ірдинське болото	-	3, РЕГ
233.	Плаун булавовидний	<i>Lusporidium clavatum</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	3, РЕГ
234.	Плаун річний	<i>L. annotinum</i> L.	(Фл. УРСР, 1938),	-	1, РЕГ, ЧКУ
235.	Подорожник найбільший	<i>Plantago maxima</i> Juss. ex Jacq.	Урочище Холодний Яр	-	4, РЕГ
236.	Ахірофоус плямистий	<i>Achyrophoms maculatus</i> (L.) Scop.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	4, РЕГ
237.	Проліска сибірська	<i>Scilla sibirica</i> Haw. (S. <i>cernua</i> Delar.)	урочище Холодний Яр	Пам'ятка прир. державного значення Холодний яр, !!!	3, РЕГ
238.	Пухирник малий	<i>Utricularia minor</i> L.	с. Пекарі	-	1, РЕГ

1	2	3	4	5	6
239.	Пухівка багатолопоскова	<i>Eriophorum polystachyon</i> L. (E. angustifolium Honck.)	Урочище Схлярове	-	2, РЕГ
240.	Пухівка піхвова	<i>E. vaginatum</i> L.	(Фл. УРСР, 1940)	-	1, РЕГ
241.	Пухівка струнка	<i>E. gracile</i> Koch. <i>E. coreanum</i> Palla	(Фл. УРСР, 1940)	-	1, РЕГ
242.	Пухівка широколиста	<i>E. latifolium</i> Hoppe	(Фл. УРСР, 1940)	-	3, РЕГ
243.	Радіола льоновоидна	<i>Radiola linoides</i> Roth	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	4, РЕГ
244.	Ранник весняний	<i>Scrophularia vernalis</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
245.	Рдесник альпійський	<i>Potamogeton alpinus</i> Balb. (<i>P. rufescens</i> Schrand.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	2, РЕГ
246.	Ринхоспора біла	<i>Rhynchospora alba</i> (L.) Vahl	(Фл. УРСР, 1940)	-	0, РЕГ
247.	Рівноплідник рутвичесистий	<i>Isopyrum thalictroides</i> L.	(Фл. УРСР, 1953)	-	3, РЕГ
248.	Росичка круглолиста	<i>Drosera rotundifolia</i> L.	(Фл. УРСР, 1953)	-	0, РЕГ
249.	Руслиця звивистонасінна	<i>Elatine gyrosperma</i> Dueben. (<i>E. hydropiper</i> auct. non L.)	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
250.	Руслиця мокрична	<i>E. alsinastrum</i> L.	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
251.	Рутвиця орликолиста	<i>Thalictrum aquilegifolium</i> L.	(Фл. УРСР, 1953)	-	3, РЕГ
252.	Рябчик малий	<i>Fritillaria meleagroides</i> Patrin ex Schult. et Schult. fil.	м. Катеринопіль	-	3, РЕГ, ЧКУ
253.	Рябчик руський	<i>F. ruthenica</i> Wikstr.	(Фл. УРСР, 1950)	-	2, РЕГ, ЧКУ
254.	Ряска горбата	<i>Lemna gibba</i> L.	с. Броварки	-	3, РЕГ
255.	Ряст Маршала	<i>Corydalis marshalliana</i> Pers.	урочище Холодний Яр	Пам'ятка прир. державного значення Холодний яр, !!!	3, РЕГ

1	2	3	4	5	6
256.	Ряска Буше	<i>Ornithogalum boucheanum</i> (Kunth) Aschers.	(Фл. УРСР, 1950)	-	1, РЕГ, ЧКУ
257.	Сальвінія плаваюча	<i>Salvinia natans</i> (L.) All.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, РЕГ, ЧКУ, Берн.
258.	Серпій увінчаний	<i>Serratula coronata</i> L.	(Фл. УРСР, 1965)	-	3, РЕГ
259.	Синюха голуба	<i>Polemonium caeruleum</i> L.	(Фл. УРСР, 1957)	-	1, РЕГ
260.	Синяк Попова	<i>Echium popovii</i> Dobrocz. (<i>E. russicum</i> J. F. Gmel. var. <i>tauricum</i> Klotz., <i>E. rubrum</i> auct. non Jacq.)	с. Бересняги	-	1, РЕГ
261.	Аїрник паннонський	<i>Acorellus pannonicus</i> (Jacq.) Palla (<i>Cyperus pannonicus</i> Jasq., <i>Juncellus pannonicus</i> (Jacq.) Clarke)	(Фл. УРСР, 1940)	-	3, РЕГ
262.	Скабіоза українська	<i>Scabiosa ucrainica</i> L.	(Фл. УРСР, 1961)	-	3, РЕГ
263.	Скополія карніолійська	<i>Scopolia carniolica</i> Jacq. (<i>S. tubiflora</i> Kreyer)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	1, РЕГ, ЧКУ
264.	Скорзонера пурпурова	<i>Scorzonera purpurea</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, РЕГ
265.	Скорзонера роздільнолиста	<i>S. laciniata</i> L. (<i>Podospermum laciniatum</i> (L.) DC., <i>S. jacquiniana</i> auct. non Boiss.)	(Фл. УРСР, 1965)	-	3, РЕГ
266.	Скритниця колюча	<i>Crypsis aculeata</i> (L.) Ait.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
267.	Скритниця схеновидна	<i>C. schoenoides</i> (L.) Lam. (<i>Heliohloa schaeenoides</i> (L.) Host ex Roem.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
268.	Смикавець Мікелі	<i>Cyperus michelianus</i> Link	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ

1	2	3	4	5	6
269.	Смодвь Любименка	<i>Peucedanum lubimenkoanum</i> Kotov. (<i>P. alsaticum</i> auct. non L.)	с. Бересняги	-	3, РЕГ
270.	Смодвь піскова	<i>P. arenarium</i> Waldst. et Kit. (<i>P. borysthenticum</i> Klok. ex Schischk.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
271.	Смодвь широколиста	<i>P. latifolium</i> DC. (<i>P. macrophyllum</i> Schischk.)	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
272.	Солодка щетиниста	<i>Glycyrrhiza echinata</i> L.	(Фл. УРСР, 1954)	-	2, РЕГ
273.	Сон великий	<i>Pulsatilla grandis</i> Wend.	(Фл. УРСР, 1953)	-	1, РЕГ, ЧКУ, Берн.
274.	Сон чорніючий	<i>P. nigricans</i> Sturck.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, відник,	3, РЕГ, ЧКУ
275.	Сон широколистий	<i>P. latifolia</i> Rupr. (<i>P. patens</i> (L.) Mill. p.p.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ, Берн
276.	Стародуб пруський	<i>Laserpitium prutenicum</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	3, РЕГ
277.	Стародуб широколистий	<i>L. latifolium</i> L.	(Фл. УРСР, 1955)	-	2, РЕГ
278.	Страусове перо звичайне	<i>Matteuccia struthiopteris</i> (L.) Tod. (<i>Struthiopteris flicastrum</i> All.)	(Фл. УРСР, 1938)	-	0, РЕГ
279.	Суховершки великокіткові	<i>Prunella grandiflora</i> (L.) Scholl. (<i>P. vulgaris</i> L. var. <i>grandiflora</i> L.)	(Фл. УРСР, 1960)	-	2, РЕГ
280.	Таволга звіробоелиста	<i>Spiraea hypericifolia</i> L.	(Фл. УРСР, 1954)	-	2, РЕГ
281.	Таволга Литвинова	<i>S. litwinowii</i> Dobrocz.	с. Придніпровське	-	2, РЕГ
282.	Тетрагонолобус морський	<i>Tetragono-lobus maritimus</i> (L.) Roth. (<i>T. siliquosus</i> (L.) Roth., <i>Lotus maritimus</i> L.)	(Фл. УРСР 1954)	-	4, РЕГ
283.	Тирлич звичайний	<i>Gentiana pneumonanthe</i> L.	Канівський заповідник, урочище Склярове	Канівський заповідник, !	3, РЕГ

1	2	3	4	5	6
284.	Тирлич хрещатий	<i>G. cruciata</i> L.	с. Майданівка	-	2, РЕГ
285.	Тонконіг розсунутий	<i>Poa remota</i> Forsell.	(Зл. Укр., 1977)	-	3, РЕГ
286.	Тринія Китайбеля	<i>Trinia kitaibelii</i> Bieb. (<i>T. ucrainica</i> Schischk.)	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
287.	Трищетинник сибірський	<i>Trisetum sibiricum</i> Rupr.	(Зл. Укр. , 1977)	-	1, РЕГ
288.	Тростяниця кострицевидна	<i>Scolochloa festucacea</i> (Willd.) Link	(Зл. Укр. , 1977)	-	3, РЕГ
289.	Тюльпан дібровний	<i>Tulipa quercetorum</i> Klok. et Zoz. (<i>T. sylvestris</i> auct. non L., <i>T. beibersteiniana</i> auct. p.p.)	Урочище Холодний Яр	Пам'ятка природж. знач. Холодний яр, !!!	3, РЕГ, ЧКУ
290.	Ферульник лісовий	<i>Ferueago sylvatica</i> (Bess.) Reichenb. (<i>Ferula sylvatica</i> Bess.)	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
291.	Ферульник шишкоягодоносний	<i>F. galbanifera</i> (Mill.) Koch. (<i>F. campestris</i> (Bess.) Grec., <i>Ferula campestris</i> Bess.)	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
292.	Фіалка гола	<i>Viola rupestris</i> F. W. Schmidt	Канівський заповідник	Канівський заповідник, відник, !	3, РЕГ
293.	Фіалка зросла	<i>V. accrescens</i> Klok. (<i>V. pumila</i> Chaix var. <i>orientalis</i> Kupff.)	с. Бересняги	-	2, РЕГ
294.	Фіалка Лавренка	<i>V. lavrenkoana</i> Klok.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, відник	2, РЕГ, ЄЧС
295.	Фіалка пагорбкова	<i>V. collina</i> Bess.	(Фл. УРСР, 1955)	-	4, РЕГ
296.	Фіалка ставкова	<i>V. stagnina</i> Kit. (<i>V. persicifolia</i> auct.)	Канівський заповідник, ур. Холодний Яр	Канівський заповідник	3, РЕГ
297.	Хамарбія болотна	<i>Hammarbya paludosa</i> (L.) O. Kuntze (<i>Malaxis paludosa</i> (L.) Sw.)	(Гловацька, 1950)	-	0, РЕГ, ЧКУ.
298.	Хвощ великий	<i>Equisetum telmateia</i> Ehrh. (<i>E. majus</i> Grars., <i>E. maxima</i> auct.)	(Фл. УРСР, 1938)	-	0, РЕГ

1	2	3	4	5	6
299.	Хвощ галузистий	<i>E. ramosissimum</i> Desf.	м. Канів	-	3, РЕГ
300.	Хвощ зимуючий	<i>E. hyemale</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, РЕГ
301.	Хвощ рябий	<i>E. variegatum</i> Schleich. ex Web. et Mohr.	(Фл. УРСР, 1938)	-	4, РЕГ
302.	Холодок морський	<i>Asparagus . levinae</i> Klok. (A. maritimus auct. non Mill.)	(Фл. УРСР, 1950)	-	3, РЕГ
303.	Холодок тонколистий	<i>A. tenuifolius</i> Lam.	с. Придніпровське	-	3, РЕГ
304.	Ценолофій оголений	<i>Cenolophium denudatum</i> (Hornem.) Tutin (C. fitcheri (Speng.) Koch ex DC., <i>Athamanta denudate</i> Hornem.)	(Фл. УРСР, 1955)	-	3, РЕГ
305.	Цибуля ведмежа, черемша	<i>Allium ursinum</i> L.	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!!	3, ЧКУ, РЕГ
306.	Цибуля гірська	<i>A. montanum</i> F.W. Schmidt.	м. Корсунь, с. Юрпіль	-	3, РЕГ
307.	Цибуля жовтіюча	<i>A. flavescens</i> Bess.	(Фл. УРСР, 1950)	-	3, РЕГ
308.	Цибуля крапчаста	<i>A. guttatum</i> Stev.	ур. Холодний Яр	-	1, РЕГ
309.	Цибуля Пачоського	<i>A. raczokianum</i> Tuzs. (A. pulchellum G. Don fil.)	(Фл. УРСР, 1950)	-	2, РЕГ, Берн
310.	Цибуля передбачена	<i>A. praescissum</i> Reichenb.	с. Сушки	-	2, РЕГ
311.	Цирцея альпійська	<i>Circaea alpina</i> L.	(Фл. УРСР, 1955)	-	2, РЕГ
312.	Частуха злаковидна	<i>Alisma gramineum</i> Lej. (A. Io-eselii Gorski)	(Фл. УРСР, 1940)	-	3, РЕГ
313.	Частуха ланцетна	<i>A. lanceolatum</i> With.	Гідрол. зак-к Шуляцьке болото	Гідрол. зак-к Шуляцьке болото, !	3, РЕГ

1	2	3	4	5	6
314.	Чебрець двовидний	<i>Thymus dimorphus</i> Klok. et Shost. (T. maoticus Zefir., T. calearius Klok et Shost., T. marchallianus Willd.)	(Фл. УРСР, 1960)	-	3, РЕГ
315.	Чебрець Черняєва	<i>T. tschernjajevii</i> Klok. et Shost. (T. glabrescens auct. non Willd.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !	3, РЕГ
316.	Чемериця Лобеліа	<i>Veratrum lobelianum</i> Bernh. (V. album subsp. lobelianum (Bernh.) Reichenb.)	(Фл. УРСР, 1950)	-	3, РЕГ
317.	Чемериця чорна	<i>V. nigrum</i> L.	(Фл. УРСР, 1950)	-	3, РЕГ
318.	Чина біда	<i>Lathyrus pallescens</i> (Bieb.) C.Koch	(Фл. УРСР, 1954)	-	3, РЕГ.
319.	Чина паннонська	<i>L. pannonicus</i> (Jacq.) Garcke	(Фл. УРСР, 1954)	-	3, РЕГ
320.	Чина ряба, Ч. нецянська	<i>L. venetus</i> (Mill.) Wohlfl. (L. variegatus Gren et Godr.)	Канівський заповідник	Канівський заповідник, !!	2, ЧКУ.
321.	Чорниця	<i>Vaccinium myrtillus</i> L.	с. Ліпляве	-	1, РЕГ
322.	Шавлія австрійська	<i>Salvia austriaca</i> Jacq.	(Фл. УРСР, 1960)	-	3, РЕГ
323.	Шавлія ефіопська	<i>S. aethiops</i> L	(Фл. УРСР, 1960)	-	4, РЕГ
324.	Шавлія поникла	<i>S. nutans</i> L.	с. Придніпровське	-	3, РЕГ
325.	Шафран сітчастий, крокус сітчастий	<i>Crocus reticulatus</i> Stev. ex Adam. (C. variegatus Hoppe et Hornsch.)	с. Придніпровське	-	3, РЕГ, ЧКУ
326.	Шопудивник болотний	<i>Pedicularis palustris</i> L.	(Фл. УРСР, 1960)	-	1, РЕГ
327.	Шопудивник Кауфмана	<i>P. kaufmannii</i> Pinzg. (P. comosa Schrank. non L.)	с. Придніпровське	-	3, РЕГ
328.	Шопудивник королівський	<i>P. sceptrum-carolinum</i> L.	(Фл. УРСР, 1960)	-	0, РЕГ, ЧКУ
329.	Щавель водяний	<i>Rumex aquaticus</i> L.	(Фл. УРСР, 1952)	-	3, РЕГ
330.	Щавель український	<i>R. ucrainicus</i> Fisch. ex Spreng.	Канівський заповідник	Канівський заповідник	3, РЕГ, ЄЧС

1	2	3	4	5	6
331.	Юринея вапнякова	Jurinea calcarea Klok.	с. Придніпровське	-	3, РЕГ
332.	Юринея вербо- листа	J. salicifolia Grun.	с. Придніпровське	-	3, РЕГ
333.	Юринея волошко- видна	J. centauroides Klok.	Канівський заповідник	Канівський заповід- ник, !!	3, РЕГ, Берн.
334.	Ялівець звичайний	Jupiregus communis L.	Канівський заповідник	Канівський запо- відник	2, РЕГ

Примітка: ! – види спостерігалися в єдиному місці зростання; !! – відмічалися в кількох локалітетах; 0 – вид зник, або можливо зник; 1 – перебуває під реальною загрозою зникнення; 2 – вид вразливий, але загроза його зник-
нення менша, ніж у видів попередньої групи; 3 – види рідкісні, унікальні за своїм статусом; 4 – види, щодо яких
недостатньо даних для визначення соціологічного статусу, але які можуть належати до групи ризику.

Перелік видів фауни регіону, які охороняються (станом на 1 січня 2007 р.)

Назва виду	Червона книга України	Бернська конвенція	CITES	CMS	AEWA	EUROBATS	Європейський Червоний список
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Багатозв'яз гірський україн- ський	Багатозв'яз гірський укра- їнський	1. Мідянка	1. Вовк зви- чайний	1. Орлан- білохвіст	1. Лебідь шипун	1. Нічниця війчаста	1. Нічниця Наттерера
2. Красуня-діва (комахи)	Красуня-діва (комахи)	2. Гадюка степова східна	2. Видра звичайна (річкова)	2. Жура- вель білий	2. Гуска сіра	2. Нічниця водяна	2. Очеретян- ка прудка
3. Дозорець-ім- ператор	Дозорець-ім- ператор	3. Широко- вух європей- ський	3. Лелека чорний	3. Чапля біла	3. Гоголь звичайний	3. Вухань бурій	3. Розалія альпійська
4. Дибка сте- пова	Дибка степова	4. Горностай	4. Орлан-бі- лохвіст	4. Лелека чорний	4. Лелека чорний	4. Широко- вух звичайний	

5. Красотіл па- хучий	Красотіл па- хучий	5. Норка європейська		5. Лелека білий	5. Лелека білий	5. Вечірниця мала	8
6. Скарабей священний	Скарабей свя- щенний	6. Тхір сте- повий	6. Гуска бі- лобова	6. Скопа	6. Гуска бі- лобова	6. Вечірниця руда	
7. Жук-самітник	Жук-самітник	7. Борсук			7. Широко ніска	7. Вечірниця велика	
8. Рогач звичай- ний	Рогач звичай- ний	8. Видра річ- кова			8. Журавель сірий	8. Нетопир- карлик	
9. Розалія аль- пійська	Розалія альпій- ська				Крохаль довгоносий	Нетопир На- тузіса	
10. Вусач мус- кусний	Вусач мус- кусний				Чернь біло- голова	Кажан дво- колірний	
11. Ковалик сплощений	Ковалик спло- щений					Кажан пізній	
12. Бітак італій- ський	Бітак італій- ський						
13. Махаон	Махаон						
14. Поліксена	Поліксена						
15. Мнемозина	Мнемозина						
16. Стрічка тополева	Стрічка тополева						
17. Райдужниця велика	Райдужниця велика						
18. Сіянець Ме- леагр	Сіянець Ме- леагр						
19. Бражник дубовий	Бражник ду- бовий						
20. Сатурнія мала	Сатурнія мала						

1	2	3	4	5	6	7	8
21. Сатурнія середня	Сатурнія середня						
22. Сатурнія руда	Сатурнія руда						
23. Стрічкаря блакитна	Стрічкаря блакитна						
24. Стрічкаря орденська малинова	Стрічкаря орденська малинова						
25. Совка розкішна	Совка розкішна						
26. Совка сокиркова	Совка сокиркова						
27. Пістрянка весела	Пістрянка весела						
28. Ведмедиця Гера	Ведмедиця Гера						
29. Апростема Карпентера	Апростема Карпентера						
30. Апростема Пелет'є	Апростема Пелет'є						
31. Абія блисуча	Абія блисуча						
32. Неуротома Фауста	Неуротома Фауста						
33. Арге Беккера	Арге Беккера						
34. Макрофія тевтонська	Макрофія тевтонська						
35. Мегариса рогахвостова	Мегариса рогахвостова						

1	2	3	4	5	6	7	8
36. Сколія-гігант	Сколія-гігант						
37. Сколія степова	Сколія степова						
38. Ктир гігантський	Ктир гігантський						
39. Ляра анафемська	Ляра анафемська						
40. Джміль моховий	Джміль моховий						
41. Джміль вірменський	Джміль вірменський						
42. Мінога українська	Мінога українська						
43. Мідянка	Мідянка						
44. Гадюка степова східна	Гадюка степова східна						
45. Гоголь	Гоголь				Гоголь		
46. Скопа	Скопа			Скопа			
47. Шуліка рудий	Шуліка рудий						
48. Лунь польовий	Лунь польовий						
49. Канюк степовий	Канюк степовий						
50. Зміїд	Зміїд						
51. Орел-карлик	Орел-карлик						
52. Підорлик великий	Підорлик великий						
53. Мотильник	Мотильник						

54. Орлан-біло-хвіст	Орлан-біло-хвіст		Орлан-біло-хвіст			
55. Балобан	Балобан					
56. Кулик-сорока	Кулик-сорока					
57. Поручайник	Поручайник					
58. Пугач	Пугач					
59. Кутора мала	Кутора мала					
60. Нічниця Наттерера	Нічниця Наттерера					Нічниця Наттерера
61. Широкохвост європейський	Широкохвост європейський	Широкохвост європейський				
62. Горностай	Горностай	Горностай				
63. Норка європейська	Норка європейська	Норка європейська				
64. Тхір степовий	Тхір степовий	Тхір степовий				
65. Бorsук	Бorsук	Бorsук				
66. Видра річкова	Видра річкова	Видра річкова				
67. Вовк зичайний	Вовк зичайний	Вовк зичайний				
68. Лелека чорний	Лелека чорний	Лелека чорний		Лелека чорний	Лелека чорний	
69. Журавель білий	Журавель білий			Журавель білий		
70. Чапля біла	Чапля біла			Чапля біла		
71. Лебідь шипун				Лебідь шипун		

72. Гуска сіра	2	3	4	5	6	7	8
73. Лелека білий				Лелека білий	Лелека білий		
74. Гуска білолоба					Гуска білолоба		
75. Широконоска					Широконоска		
76. Журавель сірий					Журавель сірий		
77. Крохаль довгоносий					Крохаль довгоносий		
78. Чернь білолоба					Чернь білолоба		
79. Розація альпійська							Розація альпійська
80. Очеретянка прудка							Очеретянка прудка
РАЗОМ	66	7	4	6	10	-	3

Додаток Б
Перелік основних водокористувачів-забруднювачів та обсяги забруднення водних об'єктів

Рік, відомство	Підприємство-забруднювач	Водний об'єкт	Об'єм скидання, млн. м ³			Обсяг забруднюючих речовин, які скидаються, т/рік	
			разом	НО	НДО	6	7
1	2	3	4	5	6		
		2006 р.					
Мінпром України	БАТ «Черкаське хімволокно»	р. Дніпро	3,037	-	3,037	524,53	
Мінхарчпром	ТОВ «Шполянська кондитерська фабрика»	р. Шполка	0,0006	0,0006	-	0,5	
Концерн «Укрцукор»	Бужанська філія ТОВ «Приват АгроЧеркаси»	р. Фоса	0,33	0,33	-	145,4	
Мінагро-політики України	ДП «Корсунь-Шевченківський гранкар'єр „Сівач“»	р. Рось	0,007	0,007	-	1,004	
Міністерство промполітики України	БАТ «Ватутінський комбінат вогнетривів»	р. Гнилий Тікич	0,183	-	0,183	34,62	
Концерн «Укрцукор»	ТОВ «Оберіг»	р. Гірський Тікич	1,03	1,03	-	110,0	
Концерн «Укрцукор»	ТОВ «Панда»	р. Рось	0,553	0,553	-	85,77	
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Золотоніське ВАТ «Веста»	р. Золотоношка	0,9	-	0,9	499,78	
Концерн «Укрцукор»	Набутівська філія ТОВ «Приват Агро-Черкаси»	р. Рось	0,09	0,09	-	10,27	
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Тальнівське КП «Водо-канал»	р. Гірський Тікич	0,094	-	0,094	35,6	
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	КП «Уманьводо- канал»	р. Уманка	3,796	-	3,796	1192,9	

Продовження додатку В

1	2	3	4	5	6	7
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	КП «Черкасиводо- канал»	р. Дніпро	3,284	3,284	-	181,2
Мінпром України	БАТ «Черкаське хімволокно»	р. Дніпро	3,037	-	3,037	524,53
Мінхарчпром	ТОВ «Шполянська кондитерська фабрика»	р. Шполка	0,0006	0,0006	-	0,5
Концерн «Укрцукор»	Бужанська філія ТОВ «Приват АгроЧеркаси»	р. Фоса	0,33	0,33	-	145,4
Мінагрополітики України	ДП «Корсунь-Шевченківський гранкар'єр „Сівач“»	р. Рось	0,007	0,007	-	1,004
Міністерство промполітики	БАТ «Ватутінський комбінат вогнетривів»	р. Гнилий Тікич	0,183	-	0,183	34,62
Концерн «Укрцукор»	ТОВ «Оберіг»	р. Гірський Тікич	1,03	1,03	-	110,0
Концерн «Укрцукор»	ТОВ «Панда»	р. Рось	0,553	0,553	-	85,77
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Золотоніське ВАТ «Веста»	р. Золотоношка	0,9	-	0,9	499,78
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Христинівське ВУЖКГ	р. Удич	0,239	-	0,239	93,6
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Корсунь-Шевченківське КП «Водоканал»	р. Рось	0,017	0,017	-	1,31
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Чорнобаївське ВУЖКГ	р. Ірклій	0,074	-	0,074	24,89
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Ватутінське КП «Водо-канал»	р. Шполка	0,491	-	0,491	288,28

1	2	3	4	5	6	7
Концерн «Укрцукор»	ТОВ «Цибулівський цукровий завод»	р. Гірський Тікич	0,727	0,727	-	91,73
Мінсільгосп- прод	Черкаський обласний міжгосподарський санаторій «Мошногр'я»	р. Ірдинь	0,087	-	0,087	27,87
Мінсільгосп- прод	ТОВ «ЛОЦ ЧС» та ДООЦ «Світанок»	р. Дніпро	0,02	-	0,02	3,33
Укркоопспілка	Звірогосподарство «Черкаське»	р. Ірдинь	0,015	-	0,015	3,54
Черкаська міська рада	КП «Черкаське експлуатаційно-лінійне управління автомобільних шляхів»	р. Дніпро	1,451	1,451	-	226,2
Мінпраці та соціальної політики	Стеблівський психоневрологічний інтернат	р. Боровиця	0,002	-	0,002	0,61
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Звенигородське КП «Водоканал»	р. Гнилий Тікич	0,121	0,121	-	18,8
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	РКП «Кам'янський водоканал»	р. Тясмин	0,184	-	0,184	69,63
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Чигиринське КП «Лісове»	р. Тясмин	0,157	-	0,157	56,09
ЗАТ «Уманський агрошляхбуд»	ЗАТ «Уманський агрошляхбуд»	р. Уманка	0,008	-	0,008	2,43
Міністерство транспорту	ВАТ НВП «Смілянський електромеханічний завод»	р. Тясмин	0,241	-	0,241	39,96
Концерн «Агропромінвест»	ГП «Агроспец проект» Золотоніська філія	р. Золотоношка	0,196	-	0,196	83,87

1	2	3	4	5	6	7
Мінагрополітики України	ТОВ «Тальнівське кар'єруправління»	р. Гірський Тікич	0,044	0,044	-	4,32
Міністерство Промполітики	ТОВ ВО «Верстатопром», м. Корсунь-Шевченківський	р. Рось	0,002	-	0,002	0,3
Концерн «Укрцукор»	ДП «Кам'янський цукровий завод»	р. Тясмин	0,450	0,450	-	115,15
Міністерство агропромполітики	ТОВ «Руна»	р. Уманка	0,044	-	0,044	9,2
Міністерство транспорту	ДП «Уманський консервний комбінат ТОВ "ТПК"»	р. Сріблянка	0,022	-	0,022	4,64
Корпорація «Укראгропром буд»	Локомотивне депо, м. Сміла	р. Уманка	0,023	0,023	-	3,52
Міністерство агропромполітики	ПОСП «Уманський тепличний комбінат»	р. Паланка	0,033	-	0,033	9,38
ДК «Укртрансгаз»	Тальнівська газоконденсаторна станція	р. Білашка	0,002	-	0,002	0,305
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	КП «Сміла водоканал»	р. Тясмин	1,531	-	1,531	304,65
Разом:			19,5	8,13	11,37	4305,179

Додаток В
Перелік складових структурних елементів регіональної екомережі, які потребують зміни категорії земель за цільовим призначенням або введення обмежень при їх використанні чи при землекористуванні

Рестраційний номер	Назва елементів та місцезнаходження, землекористувачі	Площа, тис. га	Фактичне цільове використання	Проектоване цільове використання	Підстава для включення до екомережі
1	2	3	4	5	6
5	«Черкаський бір» – лісовий масив, що перебуває у складі ДП «Черкаське лісове господарство» (Черкаський район). Ключова територія національного рівня	16,25	Землі лісового фонду	Землі природоохоронного призначення, створення НПП «Черкаський бір» – 16,25 тис. га	Створення національного природного парку включено до Національної програми екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води, затверджені Постановою Верховної Ради України від 27.02.97 р. НПП розташований на Галицько-Слобожанському природному широтному коридорі національної екомережі. Територія відзначається різноманітністю та унікальністю біоти, вище середнього рівня для регіону
4	«Холодний Яр» – лісовий масив в межах ДП «Кам'янське лісове господарство», (Чигиринський район). Ключова територія національного рівня	5,5	Землі лісового фонду	Землі природоохоронного призначення, створення НПП «Холодний Яр» – 5,5 тис. га	Холодніарський лісовий масив входить до Чорнолісько-Холодноярського ядра Галицько-Слобожанського природного широтного коридору Національної екомережі, затверджені Постановою Верховної Ради України від 27.02.97 р. Територія відзначається високою концентрацією ендемічних, реліктових та рідкісних видів і рослинних угруповувань
21	Середньодніпровський гідроекологічний коридор – акваторія,	50	Землі водного фонду	Землі природоохоронного	Створення НПП передбачено ЗУ «Про загальнодержавну програму формування національної екомережі України на 2000–

Продовження додатку В

1	2	3	4	5	6
1	прибережна смуга та частина водоохоронної зони Дніпра, (Канівський, Золотоніський, Черкаський, Чорнобівський, Чигиринський райони)			призначення, екокоридор національного рівня – 50 тис. га	2015 роки». Цей елемент розташований у Середньодніпровському природному регіоні Національної екомережі. Сполучна територія з'єднує між собою природні ядра, ключові території РЛП «Трахтемирів», Канівський природний заповідник, Ліпівський заказник, «Черкаський бір». Едафічні умови екокоридору аналогічні до едафічних умов ключових територій, які він поєднує
22	Гнило-Тікицький гідроекологічний коридор – акваторія, прибережна та частина водоохоронної зони річки Гнилий Тікич (Лисянський, Звенигородський, Катеринопільський райони)	1,0	Землі водного фонду	Землі природоохоронного призначення, екокоридор регіонального рівня	Прибережна смуга має достатню площу природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники, болота – 36 % відносно протяжності угідь у межах прибережної смуги). Має самотійне значення для збереження різноманіття. Територія екокоридору не суцільна, має перериви, проте довжина переривів не заважає міграції видів (особливо орнітофауни)
23	Гірсько-Тікицький гідроекологічний коридор – акваторія, прибережна та частина водоохоронної зони р. Гірський Тікич (Монастирський, Жашківський, Маньківський, Тальнівський райони)	2,5	Землі водного фонду	Землі природоохоронного призначення, екокоридор регіонального рівня	Гірсько-Тікицький гідроекологічний коридор має самотійне значення для збереження біорізноманіття, площа природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники – 35,5 % відносно протяжності угідь у межах прибережної смуги) достатня для продовження міграції та збереження видів
24	Сулійський гідроекологічний коридор – акваторія, прибережна	6,0	Землі водного фонду	Землі природоохоронного	Сулійський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має високий рівень різноманіття (відносно вищий за середній по

1	2	3	4	5	6
	смуга та частина водоохоронної зони р. Су-пії (Драбівський, Золотоніський райони)			призначення, екокоридор регіонального рівня	Драбівському району). Є важливою територією для міграції та розмноження видів. Поєднується з екокоридором національного рівня Середньодніпровським
25	Золотоніський гідро-екологічний коридор – акваторія, прибережна смуга р. Золотоношка (Драбівський, Золотоніський райони)	0,5	Землі водного фонду	Землі при-родоох-ронного призначення, екокоридор регіонального рівня	Золотоніський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має природні та наближені до природних угіддя (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники, болото – 56 % загальної протяжності земельних угідь вздовж прибережної смуги), з добре збереженим рослинним покривом. Поєднується з екокоридором національного рівня Середньодніпровським
26	Роський гідроекологічний коридор – акваторія, прибережна смуга та частина водоохоронної зони р. Рось (Шевченківський, Канівський, Черкаський райони)	1,0	Землі водного фонду	Землі при-родоох-ронного призначення, екокоридор регіонального рівня	Роський гідроекологічний коридор має високий рівень біорізноманіття. Це сполучна територія, яка поєднує Виграївську ключову територію з екокоридором національного рівня Середньодніпровським. Включає ділянки, на яких зростають рідкісні, ендемічні та реліктові види рослин. Флора і рослинність долини р. Рось та її приток включає 652 види рослин, 29 – грибів, 56 – водоростей, 32 – мохів, 24 види лишайників
27	Тясминський гідроекологічний коридор – акваторія, прибережна смуга та частина водоохоронної зони р. Тясмин (Кам'янський, Смілянський, Черкаський, Чигиринський райони)	2,0	Землі водного фонду	Землі при-родоох-ронного призначення, екокоридор регіонального рівня	Тясминський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має високий рівень біорізноманіття. Площа природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники, болота) достатня для продовження міграції та збереження видів

1	2	3	4	5	6
28	Великовиський гідро-екологічний коридор – акваторія, прибережна смуга та частина водоохоронної зони р. В. Вись (Катеринопільський, Тальнівський, Шполянський райони)	1,0	Землі водного фонду	Землі при-родоох-ронного призначення, екокоридор регіонального рівня	Великовиський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має природні та наближені до природних угіддя (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники). Площа має добре збережений рослинний покрив. Достатня для продовження міграції та збереження видів
29	Ятранський гідроекологічний коридор – акваторія, прибережна смуга та частина водоохоронної зони р. Ятрань (Уманський район)	1,0	Землі водного фонду	Землі при-родоох-ронного призначення, екокоридор регіонального рівня	Ятранський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має природні та наближені до природних угіддя (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники – 89 % загальної протяжності земельних угідь вздовж прибережної смуги), з добре збереженим рослинним покривом. Площа відзначається високим рівнем різноманітності флори та фауни, наявністю рідкісних видів рослин
30	Вільшанський гідроекологічний коридор – акваторія, прибережна смуга та частина водоохоронної зони р. Вільшанка	0,5	Землі водного фонду	Землі при-родоох-ронного призначення, екокоридор регіонального рівня	Вільшанський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має природні та наближені до природних угіддя (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники – 89 % загальної протяжності земельних угідь вздовж прибережної смуги), з добре збереженим рослинним покривом. Площа відзначається високим рівнем та різноманіття флори і фауни, наявністю рідкісних видів рослин
31	Сироташлицький гідро-екологічний коридор – акваторія, прибережна смуга та	0,2	Землі водного фонду	Землі при-родоох-ронного призначення	Сироташлицький гідроекологічний коридор має самостійне значення для збереження біорізноманіття. Площа природних та наближених до природних угідь (сінокоси, па-

1	2	3	4	5	6
	частина водоохоронної зони р. Сирий Ташлик (Кам'янський район)			екосистема регіонального рівня	совища, ліс та чагарники – 52 % відносної протяжності угідь у межах прибережної смуги) достатня для продовження міграції та збереження видів. Територія відзначається наявністю рідкісних видів рослин
32	Суходатський гідроологічний коридор – акваторія, прибережна частина водоохоронної зони р. Сухий Ташлик (Кам'янський район)	0,2	Землі водного фонду	Землі прибережної акваторії, призначення, екосистема регіонального рівня	Суходатський гідроологічний коридор (прибережна смуга) з високим рівнем різноманітності. Площа природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники) достатня для продовження міграції та збереження видів
33	Ревуський гідроологічний коридор – акваторія, прибережна частина водоохоронної зони (Уманський район)	0,3	Землі водного фонду	Землі прибережної акваторії, призначення, екосистема регіонального рівня	Прибережна смуга має достатню площу природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники). Площа має самостійне значення для збереження різноманітності та достатня для продовження міграції та збереження видів
34	Синицький гідроологічний коридор – акваторія, прибережна частина водоохоронної зони р. Синиця (Христинівський, Уманський райони)	0,2	Землі водного фонду	Землі прибережної акваторії, призначення, екосистема регіонального рівня	Синицький гідроологічний коридор (прибережна смуга) має високий рівень різноманітності. Площа природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники) достатня для продовження міграції та збереження видів
35	Відновлювальні території регіонального рівня	16,0	Землі водного фонду	Відновлювальна територія	На території необхідно провести ренатауралізаційні заходи (створити лісові насадження та відновити рослинний покрив на
1	2	3	4	5	6

	р. Тясмин водоохоронна зона (Чигиринський район, 8 тис. га, Черкаський район – 5 тис. га, Смілянський район – 3 тис. га)			регіонального рівня	пасовищах, провести заповнення). Після проведення цих заходів територія може бути включена до сполучної між ключовими «Черкаський бір» та «Холодний Яр» (з історичних джерел відомо, що ці території були поєднані між собою). Площа території (заплава та водоохоронна смуга) достатня для здійснення відновлення. Відновлювальна територія водночас буде буферною для захисту ключових та Тясминського гідроологічного коридору. Є ділянки нерозораних трав'яних угідь (напівприродні ценози), для яких характерні лучні, степові, прибережно-водні види. Мають досить високий рівень різноманітності мисливської фауни, використовуються як виводкові, захисні, іноді кормові ділянки польовими тваринами
36	Відновлювальні території регіонального рівня	0,8	Землі водного фонду	Відновлювальна територія регіонального рівня	Відновлювальна територія, де необхідно провести ренатауралізаційні заходи (створити лісові насадження, провести заповнення). Територія буде буферною для Золотоніського гідроологічного екосистемного впливу. На території трапляється значна кількість природних ландшафтів з високою концентрацією різноманітності флори і фауни
Всього		104,95			

Інформаційні листки рекомендованих складових структурних елементів регіональної екомережі

Додаток Д.1

Інформаційний листок — 4

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Ключова територія національного рівня регіональної екомережі Національний природний парк «Холодний Яр» (див. рис. 18 – у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Національний природний парк «Холодний Яр» розташований між селами Мельники, Жаботин та Грушківка на південному сході Черкаської області. Землі лісового фонду належать Креселецькому і Грушківському лісництвам ДП «Кам'янське лісове господарство» (табл. 31).

4. Площа території. 5500 га.

5. Висота над рівнем моря. 221 м абс.

6. Стисла характеристика території. Холодний Яр – один з небагатьох лісових масивів південно-східної частини Правобережного Лісостепу.

7. Фізико-географічні умови. Клімат території помірно-континентальний з теплим літом та м'якою зимою. Середньорічна температура -7,2–8,1 °С. Тривалість теплового періоду 247–255 днів. Середньорічна кількість опадів 440–480 мм у південній та південно-східній частинах басейну та 500–550 мм у північно-західній частині.

В дощові роки кількість опадів зростає до 800 мм, у посушливі зменшується до 300 мм. Сніговий покрив тримається в середньому 76–88 днів (друга декада листопада – квітень), висота досягає 25 см.

Мінімальна відносна вологість повітря фіксується в літні місяці. Відносна вологість становить в середньому 48–54 % зранку, ввечері – 70–78 %. У період вегетації рослин можливі посухи, коли відносна вологість зменшується до 30 %. Кількість таких днів на рік – 20. На території переважають північні та північно-західні вітри.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. У Холодному Яру зростають

рідкісні реліктові види флори України, зокрема *Euonymus nana* Bieb., *Coronilla elegans* Panč., які мають тут островні, відірвані від основного ареалу місцезнаходження, ростуть також деякі орхідні, зокрема *Neottia nidus-avis* (L.) Rich. та *Epipactis latifolia* (L.). У трав'яному покриві масиву на великій площі домінує досить рідкісний для рівнинної території України – *Allium ursinum* L. Природні умови урочища є сприятливими для розвитку грибів різних таксономічних груп. Природоохоронну цінність з мікологічного погляду становлять такі види грибів: *Mutinus caninus* Fr. – рідкісний вид, який занесено до Червоної книги України, *Ganoderma lucidum* (Fr.) P. Karst. – рідкісний цінний лікарський гриб, об'єкт сучасної медичної мікології, який трапляється в природі дуже рідко, *Bjerkandera adusta* (Wslld.) P. Karst. – рідкісний вид.

10. Рослинність. У Холодному Яру зростають високопродуктивні дубово-ясеневі та дубово-грабові деревостани з надзвичайно високою якістю деревини. Крім багатьох аборигенних порід, росте і багато екзотів, зокрема, сосна Веймутова, дуб червоний, бархат амурський та багато інших. Там же є велика колекція грецького горіха.

11. Фауна. Гніздова орнітофауна Холодноярського лісового масиву характеризується одноманітністю та відносно невеликим набором видів, однак ця частина території є цінною, оскільки репрезентує типові орнітоасоціації стиглих дубово-ясенових лісів, які раніше були дуже поширені в Середньому Придніпров'ї, а нині практично повністю знищені. На території трапляються види, занесені до Червоної книги України: лелека чорний (*Ciconia nigra*), лунь степовий (*Circus macrourus*), лунь польовий (*Circus cyaneus*), канюк степовий (*Buteo rufinus*), сорокопуд сірий (*Lanius excubitor*).

З орнітологічного погляду цінними є сухі балки навколо лісового масиву як місце годівлі цілого ряду птахів, у тому числі занесених до Червоної книги України (канюк степовий, лунь степовий, орел-карлик) та гніздяться регіонально рідкісні види (просянка).

12. Значення території як місця для міграції тварин. Міграція птахів над лісовим масивом проходить широким фронтом і має низьку інтенсивність.

Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що ле-

жить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження та зимівлі тварин. Відомості про видовий склад фауни території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі

Таблиця Д.1.1

Природно-заповідні території та об'єкти, розташовані на території Холодного Яру

№	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно якої створено цей об'єкт
1	2	3	4	5	6
Чигиринський район					
1	Холодний Яр	Комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення	553,0	ДП «Кам'янське ЛГ»	Розпорядження РМ УРСР від 01.10.68 р. №1085-р
2	Білосніжний	Ботанічний заказник місцевого значення	1,5	ДП «Чигиринське ЛГ»	Ріш. ОВК від 25.05.90 р. №95
3	Дзюркало	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	Мельниківська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
4	Дуб Внук	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	Мельниківська сільська рада	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
5	Дуб Максима Залізняка	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,02	Мельниківська сільська рада	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
6	Залізнякава криниця	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,2	Мельниківська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
7	Монастирське джерело	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,05	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. обл. ради від 27.06.72 р. №2-8

Продовження таблиці Д.1.1

1	2	3	4	5	6
8	Сквер учасників партизанського руху	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,5	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. обл. ради від 27.06.72 р. №2-8
9	Тюльпан дібровий	Ботанічний заказник місцевого значення	4,5	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. обл. ради від 27.06.72 р. №2-8
10	Атаманський парк	Заповідне урочище	397,0	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. ОВК від 27.06.72р №367
11	Зубівський	Ботанічний заказник місцевого значення	0,2	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
12	Оля	Ботанічний заказник місцевого значення	0,1	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. ОВК від 25.05.90 р. №95

15. Типи землекористування. Використовують земельні ресурси на більшості території лісгосподарські підприємства, фермерські господарства та населення для вирощування сільськогосподарських культур. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землі на території структурного елемента екомережі. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та на її екологічну цінність. Негативно впливають на стан біорізноманіття надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, хімічні засоби боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. На об'єктах ПЗФ.

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Прийняти рішення про оголошення Національного природного парку, розробити проект організації території та визначити шляхи її збереження, режим і форми охорони. Винести межі в натуру, змінити категорію земель та віднести до земель природоохоронного призначення.

20. Екологічна цінність території. Екологічну цінність території визначено на державному рівні. До Національної програми

екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води, затвердженої Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1997 р., було включено створення Національного природного парку «Холодний Яр».

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. На території знаходиться філіал «Холодний Яр» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин», який був створений у 1989 р. Територія входить до «Золотої підкови Черкащини», затвердженої Кабінетом Міністрів України від 15 травня 2006 р. № 671.

22. Наукова цінність. Холодний Яр – один з небагатьох лісових масивів південно-східної частини Правобережного Лісостепу, які становлять наукову цінність як з флористичного, так і фітоценотичного погляду, і збереглися до наших днів.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;

- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для додержання природоохоронного законодавства;

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі та землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ, наукові організації.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та землевласники земельних угідь вимагають уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Холодноярський лісовий масив входить до Чорнолісько-Холодноярського ядра Галицько-Слобожанського природного широтного коридору Національної екологічної мережі.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається в розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 18).

29. Дата заповнення Інформаційного листка: 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10.).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.

Науковий співробітник

Науковий співробітник

Молодший науковий співробітник

Молодший науковий співробітник, к. б. н.

Молодший науковий співробітник

Гончар О. Ф.

Задорожня С. І.

Гавриш О. М.

Коноваленко Т. Ф.

Дерій С. І.

Білушенко А. А.

Інформаційний листок — 5

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Ключова територія Національного рівня регіональної екомережі Національний природний парк (далі НПП) «Черкаський бір» (див. рис. 19, розділ «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Черкаський бір розташований на правобережжі Центрального Придніпров'я у східній частині області біля великого промислового міста – обласного центру Черкаси. НПП «Черкаський бір» розташований у межах Черкаського району (табл. 32). На півночі межа з Золотоніським районом проходить по Кременчуцькому водосховищу, на півдні межує зі Смілянським районом, на південному заході – з Городищенським районом.

З півночі на південь територія його простяглася на 40 км, із заходу на схід – на 30 км.

4. Площа території. 16250 га.

5. Висота над рівнем моря. 165–245 м абс.

6. Стисла характеристика території. НПП «Черкаський бір» – один з добре відомих пристепових борів, найбільший в Україні лісовий масив соснового лісу природного походження, що зберігся на південній межі поширення сосни звичайної.

7. Фізико-географічні умови. Клімат території помірно континентальний, середньорічна температура – 6,5–7,5 °С, середньорічна кількість опадів – 480–520 мм.

Черкаський бір знаходиться на правобережжі Дніпра, північніше і західніше Черкас. У фізико-географічному плані ця територія неоднорідна і включає давню долину Дніпра з прилеглими до неї берегами.

Долина, шириною до 500 м, представляє собою болотний масив Ірдинь, який поступово на лівому березі переходить у першу лугову та другу борову надзаплавні тераси. Друга тераса, на якій розташований великий масив Черкаського бору, має ширину 5–15 км. Рельєф цієї частини рівнинний, з невеликими піщаними горбами заввишки до 10–15 м і зниженнями, зайнятими болотами. Тераса складена дрібнозернистими пісками, на яких формуються дерново-слабо- та середньоопідзолені ґрунти. Правий берег крутий, високий, піднімається над рівнем Дніпра на 165 м і моря – на 245 м, відомий під назвою Мошногірський кряж, що являє

собою південні відроги Канівських дислокацій. Кряж тягнеться з північного сходу до південного заходу, а тоді круто повертає на південний схід, знаходиться між річками Вільшанкою та Ірдинкою. Його рельєф хвилястий і характеризується розвинутою системою яружної мережі. В геологічному відношенні в ньому спостерігаються всі стратиграфічні елементи осадових порід, починаючи з юрських глин і закінчуючи дочетвертинними відкладами – буцацькими пісковиками. Четвертинні відклади представлені бурими глинами, які чергуються з лісовими породами.

Між Мошногірським кряжем і сосновим бором широкою смугою завдовжки 25 км витягнулося Ірдинське болото загальною площею 1160 га. Ірдинське торфове болото і прилегла до нього місцевість, що приблизно на 0,5–1 км вклинюється у глибину лісу, є першою древньою терасою пра-Дніпра, його заплавою. Більшу частину болота вкривають вільхові та березово-вільхові насадження і зарості очерету. Річки Іринка та Вільшанка ніби виокремлюють з Черкаського піщаного острова ланцюг Мошногірського кряжу, лісорослинні умови якого значно відрізняються своїми насадженнями від основного масиву ЧБ з його сосновими деревостанами.

Ґрунтовий покрив дуже різний – на алювіальних породах формуються ґрунти опідзоленого типу, на рухляках – дернові, лесак – сірі лісові ґрунти.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. Флора Черкаського бору налічує близько 800 видів судинних рослин. Провідними сімействами за кількістю видів є айстрові, тонконогові, губоцвіті, розові, осокові. На території Національного природного парку зростають 18 видів рослин, занесених до Червоної книги України:

вовчі ягоди пахучі (*Daphne cneorum* (L.));
 цибуля ведмежа (*Allium ursinum* (L.));
 гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.);
 любка дволиста (*Plantanthera bifolia* (L.) Rich.)
 любка зеленоквіткова (*Plantanthera chloranta* (Cust.) Relchenb.);
 зозулині сльози яйцелисті (*Listera ovata* (L.) R. Br.);
 булатка червона (*Cephalanthera rubra* (L.) Rich.);
 коручка болотна (*Epipactis palustris* (L.) Crantz.);
 хаммарбія болотна (*Hammarbya paludosa* (L.) O. Kuntze);
 жировик Лезеля (*Liparis loeselii* (L.) Rich.);
 скополія карніолійська (*Scopolia carniolensis* Jacq.);

кови́ла дніпро́вська (*Stipa borysthenica* Klok. ex Prokud.);
сальві́нія плаваю́ча (*Salvinia natans* (L.) All.);
підсні́жник білосні́жний (*Galanthus nivalis* (L.));
зозули́нець боло́тний (*Orchis palustris* Jacq.);
пальча́токори́нник м'ясо́червоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.));
сон чо́рнійю́чий (*Pulsatilla nigricans* Sturck);
кору́чка темно-черво́на (*Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex. Bernb.) Shult.).

10. Росли́нність. Різномані́тність природних умов території визначає наявність дубово-соснових, широколи́сткових лі́сів, лук та низинних боло́т. Лі́си предстаре́лені форма́ціями сосни звича́йної, дуба чере́шчатого, вільхи чо́рної, гра́ба звича́йного, ясе́ня звича́йного. Сосно́ві лі́си поши́рені на дру́гій боро́вій терасі з дерново-опідзо́леними ґрунтами і предстаре́лені дубово-сосновими, рідше грабово-дубово-сосновими і власне сосновими лі́сами.

Невеликі ділянки грабово-дубово-соснових лі́сів зростають на Мошногі́рському кряжі. Вони відрізняються від аналогі́чних лі́сів Украї́нського Полі́сся зростання́м ро́лі у травостані степових видів, зменшення́м кілько́сті коре́альних, і предстаре́лені рядом асоціа́цій, формування́ яких зумовле́не геоморфоло́гічними умовами та ґрунтами.

У Черка́ському боро́у, в умовах підви́щеного рель'є́фу і залягання ґрунто́вих вод ви́ще ніж 3 м, на підви́щеннях і схилах формую́ться сосно́ві лі́си з домінування́м злакових (куни́чника наземного, польови́ці тонко́ї).

На плоских формах рель'є́фу розвиваються дубово-сосно́вий лі́с орляко́вий, а в зни́женнях – грабово-дубо́вий з конвалі́єю травневою або грабово-дубо́вий без вира́женого трав'яного покриву. Бли́жче до боло́та переважають асоціа́ції грабово-дубо́вого лі́су ліщи́нового із зі́рочником ла́нцетовидним у зни́женнях, а на підви́щеннях – дубово-сосно́ві лі́си ліщи́нові з конвалі́єю травневою.

Терито́рія між Черка́ським боро́м та Мошногі́рським кря́жем зайнята боло́тною рослинні́стю – вільхо́ю кле́йкою, осо́кою омсь́кою, ро́гозом широколи́стким, очере́том звича́йним. Найбі́льшу пло́щу, перева́жно в південній частині боло́та, займають трав'яни́сті боло́тні угруповання осо́ки омсь́кої (50–80 %). На купинах біля осо́ки проростають телі́терис (боло́тна па́пороть), ро́гіз широколи́сткий, щаве́ль прибере́жний, очерет звича́йний, лепешня́к вели́кий, зні́т боло́тний, півники боло́тні. Домінуючими видами тут є очерет та ро́гіз (70–100 %). До Зелено́ї кни́ги Украї́ни за́несено́ клас асоціа́цій: *Fraxineto (excelsioris)* – *Querceta (roboris) cotinosa (coggygriae)*, *Fraxineto (excelsioris)* – *Querceta (roboris) cotinosa (coggygriae)* – *poosum (nemoralis)*, *F.* – *Q. Cotinosa (coggy-*

griae) – *stellariosum (holosteaе)*. Екологі́чні умо́ви: круті південні схили р. Ірди́нь з еродова́ними ґрунтами на кре́йді. Фітоце́нотичне значення́: рідкі́сний тип асо́ційовано́сті доміна́нтів дере́вного і чага́рничового яру́сів. Ботани́ко-географі́чне значення́: кра́йне півні́чно-схі́дне місце́знаходження́ цих асоціа́цій.

11. Фауна. Фауна Націона́льного приро́дного парку ціка́ва і різномані́тна, особливо вона ба́гата у ме́жах Мошногі́рського кря́жа та Ірди́нського боло́та. Всього́ у ме́жах Черка́ського боро́у налі́чується́ понад 350 видів хребетних твари́н, серед яких є рідкі́сні та зникаю́чі, ряд яких за́несено́ до Черво́ної кни́ги Украї́ни. Вия́влено деякі́ види, які є цінними́ для нау́ки і потре́бують дета́льнішого вивчення́ (змі́їд, дя́тел чо́рний, ка́жани та ін.).

Клас земноводних предстаре́лений 11 видами́, серед яких – три́тон звича́йний, три́тон гре́бінчастий, дже́реля́нка черво́ночере́ва, жа́ба части́кова, ро́пуха звича́йна, ро́пуха зеле́на, ква́кша, жа́ба озерна, жа́ба ставко́ва, жа́ба гостроморо́да та жа́ба трав'я́на.

Клас плазунів предстаре́люють 9 видів – чере́паха боло́тна, вереті́льниця, ящі́рки прудка, зеле́на та живоро́дна, ву́ж звича́йний, мідя́нка, га́дюка звича́йна та рідко́ трапля́ється́ га́дюка східна степова́ (вид, за́несений до Черво́ної кни́ги Украї́ни).

Особливо́ чисе́леним є клас пта́хів, куди́ вхо́дить́ понад 200 видів, серед яких є регіона́льно рідкі́сні та за́несені́ до Черво́ної кни́ги Украї́ни. Бі́льшість з них гні́здиться́ у ме́жах Ірди́нського боло́та, де приро́дні умо́ви найбі́льше відпо́відають їх потре́бам. На цій терито́рії трапля́ється́ 13 видів пта́хів, за́несених до Черво́ної кни́ги Украї́ни.

12. Значення́ терито́рії як місце́ця для мі́грації́ твари́н. Компле́кс Ірди́нських боло́т має вели́ке значення́ для відпочинку́ пта́хів під час весня́ної та осінньої́ мі́грації́. Вздовж боло́та проходить інтенсивний шля́х весня́ної мі́грації́ гу́сеподі́бних, який потре́бує охоро́ни.

Перелі́тні птахи́ становля́ть вели́ку гру́пу у фау́ні області́. Над її́ терито́рією пролі́тає ба́гато пта́хів, які́ гні́здяться́ в Росі́ї та інших сусідніх держа́вах. Восени́ вия́влено́ пролі́т з півні́чного сходу́, з морсь́ких узбере́ж та остро́вів півні́чного за́ходу Си́біру.

Антропо́генна трансфо́рмація́ приро́дних біото́пів і́стотно впли́ває на мі́грацію́ пта́хів. Особливо́ це показово́ для терито́рій, де антропо́генні ла́ншафти займають вели́кі терито́рії.

Напря́м і ха́рактер пролі́тних шля́хів зале́жать від розташу́вання гні́здового і зимо́вого ареа́лів, особливостей місце́вості́, що ле́жить між ними́, та екологі́ї ко́жного ко́нкретного́ виду́ пта́хів. На прольоті́ птахи́ дотримую́ться відпо́відних для їх і́снування́ умов. Че́рез це пролі́тні шля́хи водо́плавних та коло́водних пта́хів зазви́-

чай проходять по долинах річок і мають характер вузьких доріг.

13. Значення території як місця для розмноження та зимовлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження та зимовлі тварин. Тут зимують снігури, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад фауни території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ)

14. Складові території структурного елемента екомережі (табл. Д.2.1).

Таблиця Д.2.1

Природоохоронні території та об'єкти в межах НПП «Черкаський бір»

№	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно з якими створено об'єкт
1	2	3	4	5	6
Черкаський район					
1	Русько-Полянський заказник	Ботанічний заказник загальнодержавного значення	166,0	ДП «Черкаське лісове господарство»	Постанова РМ УРСР від 11.09.80 р. №524
2	Мошенська діброва	Комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення	19,0	ДП «Черкаське лісове господарство»	Постанова РМ УРСР від 14.10.75 р. №780-р
3	Дахнівський заказник	Ботанічний заказник місцевого значення	16,3	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 12.01.82 р. №12
4	Ірдинське болото	Гідрологічний заказник місцевого значення	484,6	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
5	Мошнівський	Зоологічний заказник місцевого значення	0,5	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. №14-21
6	Мошногірський	Комплексний заказник місцевого значення	663,0	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш ОВК від 21.11.84 р. №354
7	Група вікових дубів	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	2,2	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367

Продовження таблиці Д.2.1

8	Дерево вільхи з дубом	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
9	Каскад лісових озер	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	1,0	Облспоживспілка	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
10	Ландшафтне насадження дуба	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	29,9	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
11	Лісові масиви сосни з дубом	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	3,5	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
12	Лісове насадження вікових дубів	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	4,1	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
13	Лісове насадження дуба	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	4,5	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
14	Лісові насадження сосни з дубом	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	4,6	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
15	Насадження дуба	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	2,0	ДП «Канівське ЛМГ»	Ріш ОВК від 25.05.95 р. №95
16	Насадження сосни	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	42,7	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
17	Підземне джерело	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
18	Плантація бархату амурського	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	2,4	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 12.01.82 р. №12
м. Черкаси					
19	Парк ім. 50-річчя Радянської влади	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	39,2	ЗАТ «Черкаси зеленгосп»	Постанова колегії Держком-природи УРСР від 27.07.77 р. №25
20	Ландшафтне насадження вікового дуба	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	10,9	Соснівський райвідділ ЖКГ	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367

Продовження таблиці Д.2.1

1	2	3	4	5	6
21	Ландшафтне насадження вікової сосни	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	27,0	Соснівський райвідділ ЖКГ	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
22	Парк обласної лікарні	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	20,6	Обласна лікарня	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
23	Парк першої міської лікарні	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	13,1	Перша міська лікарня	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367

15. Типи землекористування. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землі на території структурного елемента екомережі. Територія НПП «Черкаський бір» знаходиться на землях:

Свидівоцька сільська рада – 2897 га;
 Геронимівська сільська рада – 1780 га;
 Русько-Полянська сільська рада – 3384 га;
 Мошнівська сільська рада – 3366 га;
 Ірдинська сільська рада – 1738 га;
 Білозірська сільська рада – 2816 га;
 Черкаська сільська рада – 269 га.

Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та на її екологічну цінність. При нинішньому рівні виробництва промислові агломерації є постійним джерелом надходження в атмосферу шкідливих речовин (див. п. 2.2, табл. Д.2.2). Єдиним виробником отруйних речовин в області є ВАТ «Азот». Товариство виробляє аміак, азотну кислоту та гідроксид аміну сульфат.

Найбільшим користувачем отруйних речовин в області є також ВАТ «Азот». У 2006 р. це підприємство використало 868,3 тис. т отруйних речовин, що становить 98 % загальної кількості усіх використаних отруйних речовин.

За даними постійних спостережень Черкаського обласного центру з гідрометеорології, у 2006 р. у Черкасах зменшилися середньорічні концентрації формальдегіду у 1,1 раза.

Протягом року спостерігалось зменшення максимальних концентрацій аміаку на всіх постах спостережень.

Таблиця Д.2.2

Динаміка рівнів забруднення атмосферного повітря по м. Черкаси по роках (середньорічні концентрації, мг/м³)

Назва речовини	Роки		
	2004	2005	2006
Пил	0,1	0,1	0,1
Діоксид сірки	0,023	0,023	0,025
Оксид вуглецю	1,0	1,0	1,0
Діоксид азоту	0,03	0,04	0,05
Оксид азоту	0,03	0,05	0,05
Сірководень	0,001	0,001	0,001
Сірковуглець	0,016	0,012	-
Аміак	0,12	0,1	0,1
Формальдегід	0,010	0,01	0,009

18. Охорона. На об'єктах ПЗФ (п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Прийняти рішення про оголошення Національного природного парку, розробити проект організації території та визначити шляхи її збереження, режим і форми охорони. Винести межі в натуру, провести зміну категорії земель і віднести до земель природоохоронного призначення.

20. Екологічна цінність території. Екологічна цінність території зумовлена такими параметрами:

- значна різноманітність та унікальне поєднання у межах Національного природного парку ландшафтів, рослинних угруповань, фауністичних комплексів;
- значна участь у флорі і фауні рідкісних видів, занесених до Червоної книги України та Європейського Червоного списку;
- наявність широкої мережі заповідних територій, що дає можливість здійснювати моніторингові дослідження;
- збереження унікальних природних комплексів;
- забезпечення охорони видів, занесених до Червоної книги України.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Лісові насадження Черкаського бору мають надзвичайно велике природоохоронне значення. Вкриваючи давні піщані тераси

колишнього лівого берега правого рукава Дніпра та круті схили його правого берега, вони запобігають руху і здуванню пісків, а також змиванню і розмиванню ґрунтів. Ліси прибережної смуги сприяють не тільки охороні води, а й регулюють поверхневий стік атмосферної вологи, захищають береги найбільшого в дніпровському каскаді Кременчуцького водосховища від абразії. Вони поліпшують мікроклімат прилеглих територій, сприяють збереженню малих річок і підвищенню врожаїв сільськогосподарських культур. Черкаський бір є джерелом деревини, лікарської сировини, базою для розвитку бджільництва, має велике ландшафтно-архітектурне та естетичне значення.

Територія парку ціниться як оздоровчий ландшафт, зона відпочинку та лікування людей. Історія розвитку оздоровчого комплексу «Соснівка» налічує понад 100 років. Тут цілорічно функціонують санаторії «Україна», «Мошногоір'я», «Нива», профілакторії ряду підприємств міста, бази відпочинку в районі «Сокирне».

22. Наукова цінність. Наявність на території цінних для науки видів рослин, тварин, комах, земноводних. Великий науковий інтерес становить унікальне поєднання видів рослин березового та степового типів. Певну наукову значущість можуть мати дендрокліматологічні дослідження, дослідження екосистем рекреаційних лісів, що дасть можливість глибше вивчити та дослідити флору й фауну, їх динаміку та зміни складу. Парк може бути науковою установою щодо моніторингу лісів, розроблення наукових рекомендацій щодо охорони навколишнього природного середовища та ефективного використання природних ресурсів. Територія придатна для проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі здійснення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечать збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;
- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог

посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для дотримання природоохоронного законодавства;

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі й землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та землевласники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Створення Національного природного парку включено до Національної програми екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води, затвердженій Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1997 р. НПП розташований у Галицько-Слобожанському природному широтному коридорі Національної екологічної мережі. Територія відзначається різноманітністю та унікальністю біоти, вище середнього рівня для регіону (Шеляг-Сосонко та ін., 2005).

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подано в розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 19).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10.).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.	Гончар О. Ф.
Науковий співробітник	Задорожня С. І.
Науковий співробітник	Гавриш О. М.
Молодший науковий співробітник	Коноваленко Т. Ф.
Молодший науковий співробітник, к. б. н.	Дерій С. І.
Молодший науковий співробітник	Білушенко А. А.

Інформаційний листок — 22

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія регіонального рівня Гнилотікицький гідроекологічний коридор (див. рис. 33 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Гнилотікицький гідроекологічний коридор розташований у межах басейну р. Гнилий Тікич. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в прибережній смузі зазначеної річки. Річка Гнилий Тікич належить до басейну р. Синюха і є її притокою 2-го порядку. Басейн річки розташований в межах лісостепової зони. Протікає річка по території Черкаської і Київської областей. Довжина її – 156 км, площа водозбору – 3125 км², лісистість – 6,4 %, заболоченість – 0,2 %, розорюваність – 70,2 %.

4. Площа території. 1000 га.

5. Висота над рівнем моря. За витік річки прийнято точку з позначкою 260 м абс., розташовану на 4 км північніше від с. Сніжки Ставищенського району Київської області.

6. Стисла характеристика території. Річка має 23 притоки задовжки понад 10 км, загальна довжина – 630 км. Загалом налічується 314 ставків і водосховищ, загальний об'єм їх – 58 812 тис. м³, загальна площа дзеркала – 3538 га.

7. Фізико-географічні умови. Клімат басейну помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим. Середньорічна температура – 7,6 °С, відносна вологість – 74 %, середня сумарна кількість опадів – 571 мм на рік. Максимальна температура становить 39 °С, мінімальна досягає – 37 °С, на рік в середньому налічується 22,4 посушливих дня. Добовий максимум опадів – 91 мм. Сніговий покрив спостерігається щороку, середня його висота – 21 см, максимальна – 65 см. Найбільша глибина промерзання ґрунту досягає 133 см. Переважають північно-західні вітри. Середня річна швидкість вітру – 3,5 м/с.

Гідрографічна мережа басейну річки розвинута помірно.

Басейн річки розташований у межах Придніпровської височини. Тип долини річки – ерозійний. Абсолютна позначка по ділянці річки становить від 120 до 265 м. Ширина – від 40 до 440 м, крутизна схилів – від 2 до 8°.

На всій протяжності ріки відбуваються слабовиражені ерозій-

ні процеси, а також заболочування (120–131 км) та підтоплення (95–110 км).

Заплава річки – ерозійно-аккумулятивного типу, розташована по обидва боки відносно русла. Ширина заплави коливається від 50 до 200 м.

Ділянка річки: 151–112 км – 20–350 м; 112–70 км – 100–200 м; 70–35 км – 150–250 м; 35–27 км – 100–200 м; 27–0 км – 150–200 м.

Лісистість заплави становить 12,8 %, залуженість – 21,8 %, заболоченість – 1,64 %, розораність – 6,6 %.

Русло річки звивисте, ширина – від 5 до 25 м, глибина на плесах – від 0,8 до 1,6 м, на перекатах – 0,3–0,9 м. Відносна протяжність угідь в межах прибережної смуги становить: рілля – 13,5 %, сінокоси – 4,5, пасовища – 17,0, присадибні ділянки – 6,0, ліса чагарники – 14,0, болота – 0,5, інші угіддя – 44,5 %.

Аналіз даних, які характеризують схили долини, заплаву та русло річки свідчить, що розвинуті процеси ерозії, заболочування, підтоплення та зсуви впливають на екосистему басейну річки, спричиняють засмічення, замулення й заростання русла. Басейн річки знаходиться у межах геологічної структури Українського щита. В геологічній будові беруть участь відклади четвертинної, неогенової, палеогенової систем і кристалічних порід докембрію.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. Вивченість флори та мікобіоти, рівень дослідженості ландшафтів і типів природних середовищ є недостатніми. Пропонується провести інвентаризацію різноманіття видів рослинних угруповань, залучивши до співпраці науково-дослідні інститути.

10. Рослинність. У системі геоботанічного районування басейн річки розташований в межах Подольсько-Середньоевропейської підпровінції, Східноєвропейської провінції, Європейсько-Сибірської області. Природна рослинність басейну – займає близько 22,0 % загальної його площі.

Лісова рослинність вкриває площу 204 га, або 6,4 % загальної площі басейну, лучна 95 га – 2,98 %, водно-болотна 6,38 га, або 0,20 %, степова 196,6 га – 6,17%. Вона представлена в основному характерними видами відповідно до умов місцезростання.

У лісі домінують такі види дерев: в'яз, дуб черешчатий, верба біла, вільха чорна, липа дрібнолистка, ясен високий (табл. Д.3.1).

Таблиця Д.3.1

Основна характеристика лісів

Тип лісу	Площа, км ²	Частка від загальної площі
Д ₄ О ₂ – сирі й мокрі чорновільхові груди	6,47	3,17
В ₂ ДС – сухі й свіжі дубово-соснові субори	21,32	10,45
Д ₂ – свіжі грабово-кленові діброви	142,63	69,92
С ₃ – свіжі сосново-грабові судіброви	24,85	12,18
Інші	8,73	4,28

Степова рослинність представлена фрагментами типової рослинності, характерної для Лісостепу (ковили пірчаста, Іоанна та волосиста, костриця східна). Болота характеризуються як низинні. Рослинність є характерною для низинних боліт (очерет, рогіз та ін.). Луки – заплавні різнотравно-злакові (тонконіг вузьколистий, костриця східна).

11. Фауна. Серед зоопланктону річки навесні домінують коловертки. У літньому зоопланктоні – гіллястовусі рачки. Серед земноводних найчисленнішими є жаби: ставкова й озерна, вуж звичайний та черепаха болотяна (в незначній кількості). В лучних екосистемах домінантами серед комах є такі систематичні групи, як твердокрилі, лускокрилі та прямокрилі. Характерними для лучних екосистем долини є бабки, життєвий цикл яких пов'язаний з водними екосистемами. У долині річки є сприятливі умови для рака широкопалого, який є типовим реліктом, виявленим у деяких притоках та озерах Гнилого Тікича.

Долина річки потребує фауністичного дослідження.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. У силу цього пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів звичайно проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів.

Деякі притоки та озера Гнилого Тікича мають важливе значення для розмноження і розвитку рака широкопалого, який занесений до Червоної книги України. Популяція потребує детального дослідження. Територія має важливе значення як місце розмноження та зимівлі тварин. Тут зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, полярні жайворонки, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад фауни території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі (табл. Д.3.2).

Таблиця Д.3.2

Природоохоронні території та об'єкти в басейні річки Гнилий Тікич

№	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно з якими створено об'єкт
1	2	3	4	5	6
Звенигородський район					
1	Козачанський	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	51,0	Козачанське СПТУ 37	Постанова РМ УРСР від 29.01.60 р. №105
2	Банихівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	19,0	Вільховецька сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
3	Барабашівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	3,0	Крижанівська ветеринарна лікарня	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
4	Бучинівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	8,4	ДП «Звенигородський лісгосп»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
5	Бучиківський	Гідрологічний заказник місцевого значення	7,4	Неморожська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
6	Гільків	Гідрологічний заказник місцевого значення	21,4	Фермер Мельник В. П.	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3

Продовження таблиці Д.3.2

1	2	3	4	5	6
7	Графський	Гідрологічний заказник місцевого значення	10,7	Релігійна громада церкви Євангельських Християн Баптистів с. Рижанівка	Ріш. обл. ради від 13.07.02 р. № 2-8
8	Губський	Гідрологічний заказник місцевого значення	6,5	ДП «Звенигородський лісгосп»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
9	Гусаківський	Ентомологічний заказник місцевого значення	0,3	Гусаківська сільська рада	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
10	Заболотівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	13,0	Неморожська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
11	Залужський	Гідрологічний заказник місцевого значення	6,2	Неморожська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
12	Забуродомський	Гідрологічний заказник місцевого значення	6,9	Водяницька сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
13	Звенигора	Гідрологічний заказник місцевого значення	22,2	Гудзівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
14	Луки	Гідрологічний заказник місцевого значення	9,0	Фермерське господарство «Мудрого»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
15	Мельників	Гідрологічний заказник місцевого значення	40,2	СФГ «Поляна» голова – Вареник А. А.	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
16	Музинівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	77,9	Мизинівська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
17	Музинівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	31,8	Неморожська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
18	Новоселівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	13,0	Неморожська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
19	Обарівщинський	Гідрологічний заказник місцевого значення	50,1	Вільховецька сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
20	Панський	Гідрологічний заказник місцевого значення	22,0	СФГ «Яблунька»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597

Продовження таблиці Д.3.2

1	2	3	4	5	6
21	Попівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	7,0	Крижанівська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
22	Приворотський	Гідрологічний заказник місцевого значення	12,0	ДП «Звенигородський лісгосп»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
23	Свяченський	Гідрологічний заказник місцевого значення	7,0	Тарасівська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
24	Сколиватський	Гідрологічний заказник місцевого значення	5,2	ДКВП «Водоканал» м. Ватутіно	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
25	Скороходівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	15,0	Тарасівська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
26	Старобудівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	20,8	Мизинівська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
27	Стебнянський	Орнітологічний заказник місцевого значення	133,0	Стебенівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
28	Спецівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	50,0	Спецівська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
29	Хлипнівський	Ботанічний заказник місцевого значення	1,0	ДП «Звенигородський лісгосп»	Ріш. ОВК від 12.01.82. №12
30	Хуторянський	Гідрологічний заказник місцевого значення	24,9	Попівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
31	Шахтинський	Гідрологічний заказник місцевого значення	2,1	Богачівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
32	Яличанський	Гідрологічний заказник місцевого значення	3,0	Хлипнівська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
33	Віковий дуб	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,05	ДП «Звенигородський лісгосп»	Ріш. ОВК від 12.01.82. р. №12
35	Вікове дерево в'яза	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,03	Звенигородська міська рада	Ріш. ОВК від 12.01.82. №12
36	Вікові дерева бука і каштана	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,1	ДП «Звенигородський лісгосп»	Ріш. ОВК від 13.05.75 р. №288

Продовження таблиці Д.3.2

1	2	3	4	5	6
37	Дуби Правди	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,15	Звенигородська міська рада	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
38	Дуби Т. Г. Шевченко	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,03	Шевченківський с/г коледж	Ріш. ОБК від 12.01.82. р. №12
39	Звенигородські конгломерати	Геологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,2	Звенигородська міська рада	Ріш. ОБК від 14.04.83 р. № 205
40	Будищанський парк	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	22,0	Шевченківський с/г коледж	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
41	Міський парк (м. Ватутино)	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	31,88	ВУ ЖКГ м. Ватутино	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
42	Парк ім. Т. Г. Шевченко (м. Звенигородка)	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	4,5	Звенигородська міська рада	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
43	Парк «Перемога» (м. Звенигородка)	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	2,0	Звенигородська міська рада	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
44	Комарів Яр	Заповідне урочище	10,4	Боровиковська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
45	Стебнівський	Ентомологічний заказник	23,6	СТОВ «Стебне»	Ріш. обл. Виконкому від 14.04.83 №205
46	«Питовник»	Гідрологічний заказник місцевого значення	0,9	Козацька сільська рада	Ріш. Черкаської обл. ради від 10.11.06 р. №5-9/у
47	Рудьково	Гідрологічний заказник місцевого значення	3,5	Козацька сільська рада	Ріш. Черкаської обл. ради від 10.11.06 р. №5-9/у
47	Шахтарський	Гідрологічний заказник місцевого значення	1,0	Козацька сільська рада	Ріш. Черкаської обл. ради від 10.11.06 р. №5-9/у

Продовження таблиці Д.3.2

1	2	3	4	5	6
48	Птахоферма	Гідрологічний заказник місцевого значення	1,5	Козацька сільська рада	Ріш. Черкаської обл. ради від 10.11.06 р. №5-9/у
Лисянський район					
49	Козицький вал	Комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення	8,0	Хиженська сільська рада	Розпорядж. РМ УРСР від 14.10.75 р. № 780
50	Боявський	Гідрологічний заказник місцевого значення	3,2	Боярська сільська рада	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. № 597
51	Босівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	22,6	Босівська сільська рада	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. № 597
52	Будищанський	Гідрологічний заказник місцевого значення	2,5	Будищенська сільська рада	Ріш. ОБК від 14.04.83 р. №205
53	Бужанський	Гідрологічний заказник місцевого значення	24,3	Бужанська сільська рада	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. № 597
54	Виноградський	Гідрологічний заказник місцевого значення	8,2	Виноградська сільська рада	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. № 597
55	Войтилівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	12,8	ПП Галушко Л. В.	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. № 597
56	Кам'янобродський	Гідрологічний заказник місцевого значення	7,0	Кам'янобродська сільська рада	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. № 597
57	«Карлзбад»	Гідрологічний заказник місцевого значення	1,5	Комунальне підприємство «Благоустрій»	Ріш. обл. ради від 08.04.00р. №15-4
58	Лисянський	Гідрологічний заказник місцевого значення	1,0	Лисянська селищна рада	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. .№ 597
59	Лисянський II	Гідрологічний заказник місцевого значення	11,0	Лисянська селищна рада	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. №14-21
60	Площівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	1,1	ДП «Лисянське ЛГ»	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. .№ 597
61	Почапинський	Гідрологічний заказник місцевого значення	1,0	Почапинська сільська рада	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. № 597

Продовження таблиці Д.3.2

1	2	3	4	5	6
62	Ріпківський	Гідрологічний заказник місцевого значення	3,9	Ріпківська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. № 597
63	Семенівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	4,7	Погибляцька сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. № 597
64	Чаплинський	Гідрологічний заказник місцевого значення	4,3	Чаплинська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. № 597
65	Хиженський	Гідрологічний заказник місцевого значення	6,9	Хиженська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. № 597
66	Шестеринський	Гідрологічний заказник місцевого значення	27,3	Шестеринська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. № 597
67	Яблунівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	3,0	СТОВ «Нива»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. № 597
68	Джерело «Громова вода»	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,05	ДП «Лисянське ЛГ»	Ріш. ОВК від 13.05.75 р. №288
69	Джерело «Калиновий куш»	Гідрологічний заказник місцевого значення	0,3	Районна шляхова ремонтна будівельна дільниця	Ріш. ОВК від 13.05.75 р. №288
70	Бурти	Заповідне урочище	1,9	Чаплинська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
Шполянський район					
71	Віковий дуб	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	ДП «Звенигородське ЛГ»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
72	Дуб пірамідальний	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	ДП «Звенигородське ЛГ»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
73	Дерево бука	Ботанічна заказник місцевого значення	0,01	ДП «Звенигородське ЛГ»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
74	Лозоватський парк	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва	15,0	Лозоватівська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. № 597
75	Даріївське	Заповідне урочище місцевого значення	73,3	ДП «Звенигородське ЛГ»	Ріш. ОВК від 13.05.76 р. №288

Продовження таблиці Д.3.2

1	2	3	4	5	6
76	Плоского-Зуєво	Заповідне урочище місцевого значення	115,3	ДП «Звенигородське ЛГ»	Ріш. ОВК від 13.05.76 р. №288
Катеринопільський район					
77	Бродецький	Гідрологічний заказник місцевого значення	39,3	Бродецька сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
78	Волова балка	Гідрологічний заказник місцевого значення	10,4	СТОВ «Україна»	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. №14-21
79	Кайтанівський	Ботанічний заказник місцевого значення	1,0	ДП «Звенигородське ЛГ»	Ріш. ОВК від 12.01.82 р. №12
80	Тикицький	Ентомологічний заказник місцевого значення	35,0	СТОВ «Катеринопільське»	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
81	Триджерела	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,03	Гуляйпільська сільська рада	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367

До складових територій структурного елемента екомережі належать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, у т. ч. лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі необхідно уточнити при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Освоєність басейну річки висока. В його межах є 8 міст і 102 села. Земельні ресурси на більшості території використовують сільськогосподарські товариства, фермерські господарства та населення для вирощування сільськогосподарських культур. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землі на території структурного елемента екомережі. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та на її екологічну цінність (табл. Д.3.3).

Таблиця Д.3.3

Основні забруднювачі р. Гнилий Тікич

Відомство	Підприємство-забруднювач	Об'єм скидання, млн м ³	Обсяг забруднюючих речовин, т/рік
2006 рік			
Мінагрополітики України	ВАТ «Ватутінський комбінат вогнетривів»	0,183	34,62
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Звенигородське КП «Водоканал»	0,121	18,8

При проведенні хіміко-аналітичного контролю якості водних ресурсів р. Гнилий Тікич у 2006 р. відділ аналітичного контролю Держуправління охорони навколишнього середовища в Черкаській області виявив у 6 випадках із 17 відібраних проб перевищення ГДК хімічних речовин. Негативно впливають на стан біорізноманіття: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масована для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та хімічні засоби боротьба, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Винести межі в натуру, змінити категорію земель і віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги заліснення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок з метою підтримання цілісності та територіального зв'язку.

Рекомендації щодо підвищення стійкості екосистеми: розчищення русла – об'єм 106,8 км, заліснення – 280 га, залуження – 330 га, протиерозійний обробіток ґрунту – 73300 га, щілювання 3670 га, створення водоохоронних зон і прибережних смуг на обох берегах річки.

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня – Гнилотікицький гідроекологічний коридор – забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських і технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;

- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено- цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, які вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкту – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня – Гнилотікицький гідроекологічний коридор – сприяє:

- створенню природних умов для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимально наближеному до природних ландшафтів;
- розвитку ресурсної бази для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
- забезпеченню збалансованого і невиснажливого природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі здійснення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів і моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації про біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;
- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність

екологічних знань, достатніх для дотримання природоохоронного законодавства;

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових і залучення діючих громадських екологічних організацій;

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі й землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Прибережна смуга має достатню площу природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники, болота – 36 % від відносної протяжності угідь у межах прибережної смуги). Має самостійне значення для збереження біорізноманіття. Територія екокоридору не суцільна, має перериви, проте довжина переривів не заважає міграції видів (особливо орнітофауни).

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подано у розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 35).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.

Науковий співробітник

Науковий співробітник

Молодший науковий співробітник

Молодший науковий співробітник, к. б. н.

Молодший науковий співробітник

Гончар О. Ф.

Задорожня С. І.

Гавриш О. М.

Коноваленко Т. Ф.

Дерій С. І.

Білушенко А. А.

Інформаційний листок – 23

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія регіональної екомережі Гірсько-тікицький гідроекологічний коридор (див. рис. 36.1, 36.2 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру

3. Географічне положення території. Гірськотікицький гідроекологічний коридор розташований у межах басейну р. Гірський Тікич. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в прибережній смузі цієї річки. Річка Гірський Тікич належить до басейну р. Синюха і є її притокою 2-го порядку. Басейн річки розташований у межах лісостепової зони. Протікає річка по території Вінницької, Черкаської і Київської областей. Довжина її – 167 км, площа водозбору – 3525 км², лісистість – 7,1%, заболоченість – 2,4 %, розорюваність – 71,9 %.

4. Площа території. 2500 га

5. Висота над рівнем моря. За витік річки прийнято точку з позначкою 270 м абс., розташовану на 1 км північніше с. Фронтівка Оратівського району Вінницької області.

6. Стисла характеристика території. Річка має 35 приток задовжки понад 10 км, загальною довжина 828,5 км. Всього налічується 746 ставків та водосховищ, їх загальний об'єм – 98 684 тис. м³, площа дзеркала – 8055 га.

7. Фізико-географічні умови. Клімат басейну помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим. Середньорічна температура – 6,7 °С, відносна вологість 78 %, середня сумарна кількість опадів – 569 мм на рік. Максимальна температура становить 38 °С, мінімальна – 37 °С, на рік в середньому припадає 22,4 посушливих днів. Добовий максимум опадів – 80 мм. Сніговий покрив спостерігається щороку, середня його висота – 21 см, максимальна – 65 см. Найбільша глибина промерзання ґрунту досягає 133 см. Переважають північно-західні вітри. Середня річна швидкість вітру – 3,7 м/с.

Гідрографічна мережа басейну річки розвинута помірно.

Басейн річки знаходяться у межах Придніпровської височини. Тип долини річки – ерозійний. Абсолютна позначка по ділянці річки – від 120 до 270 м. Ширина – від 40 до 250 м, крутизна схилів – від 2 до 8°.

На всій протяжності річки відбуваються слабовиражені ерозійні процеси, а також заболочування (120–131 км) та підтоплення (95–110 км).

Заплава річки – ерозійно-аккумулятивного типу, розташована по обидва боки русла. Ширина заплави – від 50 до 200 м.

Ділянки річки: 166–134 км – 100–150 м; 134–90 км – 50–200 м; 90–50 км – 100–200 м; 50–21 км – 100–150 м; 21–0 км – 100–150 м.

Лісистість заплави – 9,8 %, залуженість – 20,3 %, заболоченість – 27,7 %, розораність – 6 %.

Тип русла річки – звивистий. Ширина – від 10 до 40 м, глибина на плесах – від 0,8 до 2 м, на перекатах – 0,3–1,1 м. Відносна протяжність угідь у межах прибережної смуги становить: рілля – 15,5 %, сінокоси – 7,5, пасовища – 17,5, присадібні ділянки – 22,5, ліс та чагарники – 11,5, інші угіддя – 25,5 %.

Аналіз даних, які характеризують схили долини, заплаву та русло річки свідчить, що розвинуті процеси ерозії, заболочування, підтоплення, зсуви впливають на екосистему її басейну, спричиняють засмічення, замулення та заростання русла. Басейн річки знаходиться у межах геологічної структури Українського щита. В геологічній будові беруть участь відклади четвертинної, неогенової, палеогенової систем і кристалічних порід докембрію.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. Рослинність заплави Гірського Тікича містить 10 класів (*lemnetea*, *Potomagetea*, *Pharagmiti* – *Magnocaricea*, *Molinio* – *Arrheenathereate*, *Bolboshoenetea maritima*, *Alnetea glutinosa*, *Isoetes* – *Nanojuncetea*, *Chenopodietea*, *Bidentetea tripartite*, *Galio - Urticetea*), 18 порядків, 25 союзів та 57 асоціацій, що свідчать про високий ступінь їхнього різноманіття. Синтаксони розподілені вздовж Гірського Тікича залежно від характеру екоотопів заплави у верхній, середній та нижній течії. Характер екоотопів зумовлює також нерівноцінне ценотичне багатство окремих класів.

У кількісному співвідношенні переважають синтаксони класу *Molinio* – *Arrheenathereate* (22 асоціації), що свідчить про їхню евритопність та наявність заболочених екоотопів, однак не самої заплави, а переважно створених на Гірському Тікичі водойм. На їх просторах мілководдях зростають 13 асоціацій класу *Potomagetea* та 10 – *Lemnetea*. Найменш трансформованою є заплава поблизу витоків, де представлена найбільша кількість синтаксонів.

10. Рослинність. Природна рослинність басейну річки займає близько 16,8 % загальної площі басейну.

Лісова рослинність займає площу 251 га, або 7,1 % загальної площі басейну, лучна – 83,3 га (2,35 %), водно-болотна – 84,8 га (2,4 %), степова – 68,3 га (1,93 %).

Лісова рослинність представлена в основному видами, характерними для умов місцезростання (табл. Д.4.1).

У лісі домінують такі види дерев: в'яз, дуб черешчатий, верба біла, вільха чорна, липа дрібнолистка, ясен високий.

Таблиця Д.4.1

Основна характеристика лісів

Тип лісу	Площа, км ²	Частка від загальної площі
Д ₂ О ₂ – сирі й мокрі чорновільхові груди	3,7	1,48
В ₂ ДС – сухі й свіжі дубово-соснові субори	30,0	11,95
Д ₂ ГКл – свіжі грабово-кленові діброви	130,4	51,95
С ₂ СГ – свіжі сосново-грабові судіброви	46,0	18,33
Інші	40,9	16,29

Степова рослинність представлена фрагментами рослинності, типової для Лісостепу (ковила Іоанна, вівсяниця східна, ковила волосатик). Болота – низинні. Рослинність є характерною для низинних боліт (очерет, рогіз та ін.). Луки – заплавні, різнотравно-злакові (мятлик вузьколистий, вівсяниця східна, польовиця мутовчаста).

11. Фауна. Особливості морфології долини визначили неоднорідність сучасної заплави Гірського Тікича на відстані 160 км від витоків до її злиття з Гнилим Тікичем. Це створює сприятливі умови для такого реліктового виду, як широкопалий рак, який виявлено в деяких притоках та озерах Гірського Тікичу.

Серед безхребетних тварин типовими для водної екосистеми Гірського Тікича є молюски: беззубка та ставковик звичайний, серед кільчастих червів – п'явки. У літній період було виявлено значну кількість молоді таких риб, як плотва та гірчак. Серед земноводних досить поширені жаба ставкова та жаба озерна. Орнітофауна долини вивчена недостатньо. Фауна долини потребує детального вивчення.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежать між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. В силу цього пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів звичайно проходять по долинах річок і мають характер вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів, та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця розмноження та зимовлі тварин, а також масового линяння птахів. Акваторія річки має сприятливі умови для існування рака широкопалого – реліктового виду, який виявлено в деяких притоках та озерах Гірського Тікича.

Територія має важливе значення як місце розмноження та зимовлі тварин. Тут зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад фауни території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі (табл. Д. 4.2).

Таблиця Д.4.2

Природно-заповідні території та об'єкти у басейні р. Гірський Тікич

№	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно якими створено об'єкт
1	2	3	4	5	6
Монастирищенський район					
1	Цибулівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	371,0	Івахнянська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
2	Шуляцьке болото	Гідрологічний заказник місцевого значення	318,0	Зарубинецька сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597

Продовження таблиці Д.4.2

1	2	3	4	5	6
3	Алея вікових лип	Ботанічна пам'ятка природи	0,3	ВУ ЖКГ смт Монастирище	Ріш. ОВК від 27.06.72. р. №367
4	Парк (смт Монастирище)	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	40,0	Монастирищенська селищна рада	Ріш. ОВК від 27.06.72. р. №367, пост. РМ УРСР №609, наказ Міністерства від 24.08.77 р. №258
5	Сільський парк	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	10,4	Сільська рада с. Бочкурино	Ріш. ОВК від 13.05.75 р. №288
6	Садиба пана Даховського	Ландшафтний заказник місцевого значення	88,8	Леськівська сільська рада	Черкаська обл. рада ріш. від 10.11.06 р. №5-9/у
Жашківський район					
7	Шуляцьке болото	Гідрологічний заказник загальнодержавного значення	940,0	СТОВ «Шуляки»	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. №14 -21, Указ Президента України від 20.08.96 р.
8	Жашківський	Ентомологічний заказник місцевого значення	2,0	ТОВ мисливців та рибалок «Жашківське»	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
9	Ковельське болото	Гідрологічний заказник місцевого значення	2,0	ТОВ мисливців та рибалок «Жашківське»	Ріш. ОВК від 28.11.83 р. №597
10	Лебедине озеро	Гідрологічний заказник місцевого значення	200,0	Соколівська сільська рада	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
11	Охматівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	130,0	ТОВ мисливців та рибалок «Жашківське»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
12	Віковий дуб	Ботанічна пам'ятка природи	0,1	БАТ «Росток»	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205

Продовження таблиці Д.4.2

1	2	3	4	5	6
13	Сабадашівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	52,4	Сабадашівська сільська рада	Ріш. Черкаської обл. ради від 10.11.06 р. №5-9/у
Маньківський район					
14	Бабків ставок	Гідрологічний заказник місцевого значення	5,0	Дзензелівська сільська рада	Ріш. ОБК від 17.02.03 р. №14-6
15	Синашівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	10,4	Маньківська селищна рада	Ріш. ОБК від 17.02.03 р. №14-6
16	Кислинський	Гідрологічний заказник місцевого значення	45,3	Кислинська сільська рада	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. №597
17	Курбетівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	18,2	Маньківська селищна рада	Ріш. ОБК від 17.02.03 р. №14-6
18	Полковничий	Гідрологічний заказник місцевого значення	8,6	Іванівська сільська рада	Ріш. ОБК №14-6 від 17.02.03 р.
19	Русалівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	40,4	Русалівська сільська рада	Ріш. ОБК від 17.02.03 р. №14-6
20	Стрілецький	Ентомологічний заказник місцевого значення	2,0	Маньківська сільська рада	Ріш. ОБК від 14.04.83 р. №201
21	Алея дубів	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,1	Маньківська сільська рада	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
22	Буцький каньйон	Комплексна пам'ятка природи місцевого значення	0,8	Буцька сільська рада	Ріш. ОБК від 13.05.76 р. №288
23	Водоспад «Вир»	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,3	Буцька сільська рада	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
24	Джерело «Лисячі кринички»	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,1	Кищенська сільська рада	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
25	Скеля	Геологічна пам'ятка природи місцевого значення	4,5	Буцька сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-13

Продовження таблиці Д.4.2

1	2	3	4	5	6
26	Скеля Родіонова	Геологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,2	Буцька сільська рада	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
27	Ставок	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	27,0	Маньківська сільська рада	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
28	«Герман»	Заповідне урочище	240,0	ДП «Уманське ЛГ»	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. №14-21
29	«Великий ліс»	Заповідне урочище	15,6	ДП «Уманське ЛГ»	Ріш. ОБК від 25.05.90 р. №95
30	Крисякове	Ботанічний заказник місцевого значення	8,2	Дзензелівська сільська рада	Черкаська обл. рада від 10.11.06 р. №5-9/у
Тальнівський район					
31	Тальнівський парк	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	406,0	ДП «Уманське лісове господарство»	Постанова РМ УРСР від 29.01.60 р. №105
32	Одинокі дерева бука	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,2	ДП «Уманське лісове господарство»	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
33	Одинокі дерева софори	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,1	ДП «Уманське лісове господарство»	Ріш. ОБК від 27.06.72 р. №367
34	«Берези»	Заповідне урочище	28,0	ДП «Уманське лісове господарство»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
35	Діброва Дубковецького	Заповідне урочище	30,4	ДП «Уманське лісове господарство»	Ріш. ОБК від 13.05.75 р. №288
36	Стінка	Заповідне урочище	80,0	ДП «Уманське лісове господарство»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
Лисянський район					
37	Мар'янівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	26,0	Мар'янівська сільська рада	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. №597

Продовження таблиці Д.4.2

38	Парк	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	4,8	Рубаномостівська сільська рада	Ріш. ОВК від 13.05.75 р. № 288
Звенигородський район					
39	Курниковий	Гідрологічний заказник місцевого значення	1,4	Чижівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
40	Низівський	Гідрологічний заказник місцевого значення	6,9	СТОВ «Злагода»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
41	Пехівський	Ботанічний заказник місцевого значення	1,0	ДП «Звенигородський лісгосп»	Ріш. ОВК від 12.01.82 р. №12

До складових територій структурного елемента екомережі відносять:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісенні території, у т. ч. лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі необхідно уточнити при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Освоєність басейну річки висока. В його межах – 7 міст і 155 сіл. Земельні ресурси на більшості території використовують сільськогосподарські товариства, фермерські господарства та населення для вирощування сільськогосподарських культур. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землі на території структурного елемента екомережі. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та на її екологічну цінність. Джерелами забруднення схилів річкової долини є поля фільтрації та місця скидання накопичуваних стоків (табл. Д.4.3).

Таблиця Д.4.3

Основні забруднювачі р. Гірський Тікич

Відомство	Підприємство-забруднювач	Об'єм скидання, млн м ³	Обсяг забруднюючих речовин, т/рік
2006 рік			
Концерн «Укрцукор»	ТОВ «Оберіг»	1,03	110,0
Концерн «Укрцукор»	ТОВ «Цибулівський цукровий завод»	0,727	91,73
Мінагрополітики України	ТОВ «Тальнівське кар'єроуправління»	0,044	4,32

На стан біорізноманіття негативно впливають: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масована для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (див. п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Винести межі в натуру, змінити категорію земель і віднести до земель природоохоронного значення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги залісення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок з метою підтримання цілісності та територіального зв'язку.

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Гірськотікицький гідроекологічний коридор забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- дотриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, що вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкта (середовища

існування різних видів промислово цінних птахів, риб) від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Гірськокарпатський гідро-екологічний коридор сприяє:

- створенню природних умов для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимальному наближеному до природних ландшафтів;
- розвитку ресурсної бази для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
- забезпеченню збалансованого і невиснажливого природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія придатна та представляє науковий інтерес для проведення фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі здійснення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів і моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації про біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;
- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для дотримання природоохоронного законодавства;
- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;
- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі та землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Гірськокарпатський гідро-екологічний коридор має самостійне значення для збереження біорізноманіття, площа природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс і чагарники – 35,5 % відносної протяжності угідь у межах прибережної смуги) достатня для продовження міграції й збереження видів.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається в розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 36,1, 36,2).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.	Гончар О. Ф.
Науковий співробітник	Задорожня С. І.
Науковий співробітник	Гавриш О. М.
Молодший науковий співробітник	Коноваленко Т. Ф.
Молодший науковий співробітник, к. б. н.	Дерій С. І.
Молодший науковий співробітник	Білушенко А. А.

Інформаційний листок — 24

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія регіональної екомережі Супійський гідроекологічний коридор (див. рис. 37 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Супійський гідроекологічний коридор знаходиться у межах басейну р. Супій. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в її прибережній смузі. Річка Супій належить до басейну р. Дніпро і є її лівою притокою. Басейн річки розташований у межах лісостепової зони. Протікає річка по території Черкаської і Київської областей. Довжина її становить 130 км, площа водозбору – 2000 км², лісистість – 7,1 %, заболоченість – 2,4 %, розорюваність – 71,9 %.

4. Площа території. 6000 га

5. Висота над рівнем моря. 102 м абс.

6. Стисла характеристика території. Річка Супій на території області має ліву притоку Кавраєць. Річка розташована в Придніпровській низовині, яка являє собою підвищене плато, розчленоване глибокими ярами й річковими долинами.

7. Фізико-географічні умови. Клімат басейну річки помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим. Середня річна температура –7,4°C, відносна вологість – 77 %, кількість опадів – 558 мм.

Зареєстровані максимальні й мінімальні показники температури повітря відповідно становлять 39 °C та – 37 °C.

За рік налічується 19 посушливих днів (вологість повітря менше ніж 30 %).

Максимум опадів за добу досягає – 78 мм.

Сніговий покрив встановлюється з кінця грудня і утримується до кінця березня. Дуже раннє встановлення снігового покриву – середина листопада. Стійкий сніговий покрив спостерігається в 90 % випадків. Середня висота снігового покриву становить 6 см, максимальна – 46 см.

Найбільша глибина промерзання ґрунту – 128 см.

У теплий період переважають вітри північного і північно-західного напрямку, в холодний – південно-східного. Середня річна швидкість вітру – 3,2 м/с. Середня величина випаровування водної поверхні становить 607 мм.

Басейн річки розташований в межах Придніпровської низовини (Середньодніпровська терасова рівнина). Долина широка (до

2–2,5 км), з пологими схилами. Заплава часто заболочена, перехідна ширина 0,5–1 км.

Русло річки прямолінійне, ширина – 1–7 м, глибина на плесах – 0,6–0,7 м, на перекатах – 0,2–0,3 м. Аналіз даних, характерних для схилу долини, заплави та русла річки свідчить про те, що основний вплив на екосистему басейну здійснюють процеси заболочування та площинної ерозії, які спричиняють замулення русла. Басейн р. Супій знаходиться у межах геологічної структури Дніпровсько-Донецької западини.

У геологічній будові беруть участь відклади юрської, крейдової, палеогенової та четвертинної систем, утворюючи зону активного водообміну.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. У травостой переважають осоки, жовтеці їдкий і повзучий, кропива жалка і глуха, перстач гусячий та ін. У прибережно-водній рослинності домінують очерет звичайний, комиш (куга озерна), великі порості рогузу вузьколистого, спорадично росте сусак зонтичний. По берегах річки є масові порості верби козячої. Серед зануреної рослинності спорадично трапляються у водоймі глечики жовті, ряска мала та спіродела багатокоренева. Видовий склад флори й мікобіоти долини потребує детального вивчення та уточнення.

10. Рослинність. Серед деревостану долини переважає сосна звичайна та деякі листяні породи, зокрема дуб черешчатий, клен татарський, по берегах річки є порості верби ламкої та кущистої.

11. Фауна. В зоопланктоні річки виявлено коловороток, однокор, хірономід. Серед ентомофауни заплави досить поширені лускокрилі, бабки та твердокрилі. Серед земноводних – жаба озерна, плазунів – вуж звичайний. Орнітофауна території не досліджувалась.

Долина річки потребує детального фауністичного дослідження.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті

птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних і коловодних птахів зазвичай проходять по долинах у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження тварин. На території зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі. До складових територій структурного елемента екомережі відносяться:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісенні території, в т. ч. лісові смуги та інші захисні насадження, не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі необхідно уточнити при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землі на території структурного елемента екомережі. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази робіт на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та її екологічну цінність. Негативно впливають на стан біорізноманіття: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масова для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (див. п. 14)

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Винести межі в природу, змінити категорію земель і віднести до земель природоохоронного значення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги залісення, залуження та відновлення

(ренатуралізації) окремих ділянок, необхідна для підтримання цілісності та територіального зв'язку.

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Супійський гідроекологічний коридор забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, що вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкту – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Супійський гідроекологічний коридор дасть змогу:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимально наближеному до природних ландшафтів;
- розвивати ресурсну базу для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
- забезпечити збалансоване і невиснажливе природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі здійснення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба у про-

світницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;

- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для додержання природоохоронного законодавства;

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі й землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та землевласники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Супієвський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має високий рівень різноманіття (відносно вищий за середній по Драбівському району). Є важливою територією для міграції та розмноження видів. Сполучається із Середньодніпровським екокоридором національного рівня.

27. Літературні джерела. Список літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається у розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 37).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.

Науковий співробітник

Науковий співробітник

Молодший науковий співробітник

Молодший науковий співробітник, к. б. н.

Молодший науковий співробітник

Гончар О. Ф.

Задорожня С. І.

Гавриш О. М.

Конваленко Т. Ф.

Дерій С. І.

Білушенко А. А.

Інформаційний листок – 25

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія регіонального рівня Золотоніський гідроекологічний коридор (див. рис. 36 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Золотоніський гідроекологічний коридор знаходиться у межах басейну р. Золотоношка. Рекондований структурний елемент пропонується визначити в її прибережній смузі. Річка Золотоношка належить до басейну р. Дніпро, є її лівою притокою першого порядку. Басейн річки розташований у межах лісостепової зони. Протікає річка по території Черкаської області. Довжина її – 92 км, площа водозбору – 1260 км², залісненість – 7 %, заболоченість – 1 %, розораність – 73,2 %.

4. Площа території. 500 га.

5. Висота над рівнем моря. За витік річки прийнято точку з відміткою 123,5 м. абс. на північно-східній околиці с. Бирлівка.

6. Стисла характеристика території. Річка має дві притоки задовжки понад 10 км загальною протяжністю 80,9 км. Норма стоку річки становить 56 млн м³, власний стік зарегульований помірно. Загалом налічується 71 ставок та водосховище, їх загальний об'єм – 18,726 млн м³.

7. Фізико-географічні умови. Клімат басейну річки помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим. Середня річна температура – 7,4 °С, відносна вологість – 77 %, кількість опадів – 558 мм.

Зареєстровані максимальні й мінімальні показники температури повітря відповідно становлять – 39 °С та -37 °С.

За рік в середньому налічується 19 посушливих днів (вологість повітря менше ніж 30 %).

Максимум опадів за добу досягає 78 мм.

Сніговий покрив встановлюється з кінця грудня і утримується до кінця березня. Дуже раннє встановлення снігового покриву – середина листопаду. Стійкий сніговий покрив спостерігається в 90% випадків. Середня висота снігового покриву становить 6 см, максимальна – 46 см.

Найбільша глибина промерзання ґрунту – 128 см.

У теплий період переважають вітри північного і північно-західного напрямку, в холодний – південно-східного. Середня річна швидкість вітру – 3,2 м/с. Середня величина випаровування водної поверхні становить 607 мм.

Гідрографічна мережа басейну розвинена помірно (табл. Д.6.1).

Таблиця Д.6.1

Основні гідрографічні характеристики

Назва характеристик	Одиниця виміру	Основна річка	Притоки р. Золотоношка завдовжки понад 10 км	
			Кропивна	Суха Згарь
Куди впадає		Кременчуцьке водосховище	Золотоношка	Кропивна
Права чи ліва притока		Права	Ліва	Права
Довжина	км	97,3	47,6	33,3
Позначка витоку	м абс.	123,5	115,00	115,00
Позначка гирла	м абс.	78,60	79,30	82,60
Падіння	м	45,0	35,7	32,4
Ухил середній	м/км	0,462	0,750	0,973
Ухил середньозважений	м/км	0,297	0,452	0,208
Площа водозбору	км ²	1077	346	157
Середня висота водозбору	м абс.	110,33	111,56	111,83
Середній ухил водозбору	м/км	10,33	4,66	12,39
Лісистість	%	7	5	8
Заболоченість	%	1	1,5	0,2
Озерність	%	-	-	-
Урбанізованість	%	5,0	5,2	4,4
Кількість приток завдовжки понад 10 км	шт.	2	1	0
Кількість приток завдовжки до 10 км	шт.	24/157	6/14	5/0
Довжина річкової мережі з урахуванням річок завдовжки понад 10 км	км	178,20	80,90	33,3
Довжина річкової мережі з урахуванням річок завдовжки до 10 км	км	469	102	38
Коефіцієнт густоти річкової мережі з урахуванням річок завдовжки понад 10 км	км/км ²	0,17	0,23	0,21
Коефіцієнт густоти річкової мережі з урахуванням річок завдовжки до 10 км	км/км ²	0,44	0,29	0,24
Звивистість		1,50	1,16	1,26

Басейн річки розташований у межах Придніпровської низини (Середньодніпровська терасова рівнина).

Абсолютні позначки поверхні становлять 80–136,5 м, а загальний ухил спрямований на південь. Густота розчленування ста-

новить 0,8–1,0; 0,6–0,4 км, глибина ерозійного врізу у 10–20 м (табл. Д.6.2).

Таблиця Д.6.2

Морфологія і стан схилів річкової долини

Характеристика	Одиниця виміру	Відрізок річки	Основна річка	Притоки завдовжки понад 10 км	
				Кропивна	Суха Згарь
Тип долини		0–97	Ерозійний (еродований)		
Кількість терас	шт.	2			
Абсолютна позначка	м		80–136,5	85–128,7	85–126,6
Крутизна схилу	град.	2–8	2–8	2–8	2–8
Джерела забруднення		0–39	Поля фільтрації госп.-фек. стоків	-	Поля фільтрації госп.-фек. стоків
	шт.	79,84	3	-	1
		0–82	Накопичувачі стічних вод тваринницьких комплексів		
	шт.		2	1	1
		33	Скид води промислових і побутових підприємств		
	шт.		1		
Заболоченість		0–40	Середній ступінь		
Ерозія		53–60	Площинна ерозія		
		0–67	слабка	низька	середня

Заплава річки характеризується такими показниками: заліснення – 0,67 %, залуження – 59,2 %, розораність – 29,1 %, заболоченість – 11 %.

Русло річки прямолінійне, ширина 1–7 м, глибина на плесах – 0,6–0,7 м, на перекатах – 0,2–0,3 м. Аналіз даних, характерних для схилу долини, заплави та русла річки свідчить, що основний вплив на екосистему басейну мають процеси заболочування та площинної ерозії, які зумовлюють замулення русла. Басейн р. Золотоношка знаходиться у межах геологічної структури Дніпровсько-Донецької западини.

У геологічній будові беруть участь відклади юрської, крейдової, палеогенової і четвертинної систем, утворюючи зону активного водообміну.

Структура ґрунтового покриву басейну річки зумовлена різноманітним ґрунтоутворюючим порід, глибиною залягання ґрунтових вод, проявами ерозії. Найбільші площі басейну річки (71,4 %) займають чорноземи типові малогумусові повнопрофільні, легко-

суглинисті з вмістом гумусу 3,8–4,1 %, потужністю гумусового горизонту 85–100 см, алювіальні ґрунти (10,7 %), дерново-підзолисті повнопрофільні піщані ґрунти (6,6 %) з вмістом гумусу 0,8–1,0 %, потужністю гумусового горизонту 15–20 см та низькою оцінкою протиерозійної стійкості. Дерново-підзолисті, дерново-підзолисті глейові та світло-сірі лісові, глейові повнопрофільні супіщані ґрунти займають 2,4 % площі басейну.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. У деревостані долини домінантами є сосна звичайна, тополя, верба ламка, акація біла, по берегах річки переважає вільха чорна.

У складі лучної рослинності домінує осока, жовтець (повзучий, їдкий), льоник звичайний та ін.

У складі прибережно-водної рослинності: рогіз вузьколистий та широколистий, очерет звичайний, вовконіг європейський, куга озерна (комиш).

Серед зануреної водної рослинності домінантами є ряска мала, спіродела багатокоренева, спорадично – глечики жовті.

Серед рідкісних та зникаючих видів, занесених до ЧКУ трапляються:

1. Вовчі ягоди пахучі (*Daphne genkwa* L.).
2. Водяний горіх плаваючий (*Trapa natans* L. s. l.).
3. Ковила дніпровська (*Stipa pennata* L.).
4. Ковила волосиста (*Stipa capillata* L.).
5. Коручка болотна (*Epipactis palustris* (L.) Crantz.).
6. Коручка темно-червона (*Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex. Benth) Schult.).
7. Сальвінія плаваюча (*Salvinia natans* (L.) All.).

Вивченість флори та мікобіоти, рівень дослідженості ландшафтів і типів природних середовищ недостатній. Пропонується провести інвентаризацію різноманіття видів флори і фауни, рослинних угруповань, залучивши до співпраці науково-дослідні інститути.

10. Рослинність. Природна рослинність басейну річки займає близько 16,8 % загальної його площі.

Лісова рослинність займає площу 7324 га, або 6,8 % загальної площі басейну, лучна – 7539 га, або 7 %, водно-болотна – 1077 га, або 1 %, інші типи – 2205 га, або 2 %.

Вона представлена в основному видами, характерними для умов місцезростання.

Це ліси з дубово-сосновими, грабовими та сосново-грабовими

насадженнями, а в зниженнях – грабово-дубовими та клейковільховими формаціями.

Лучна рослинність є типовою для рівнинних лук (98,7 %) і заплав (1,3 %).

Болота в басейні річки можна віднести до перехідних (70 %) та низинних (30 %).

До Зеленої книги України занесено групу асоціацій дубових лісів з дуба черешчатого татарсько-кленових, групу асоціацій дубових лісів – з дуба черешчатого ліщинових, асоціації грабово-дубового лісу яглицевого, асоціації липово-дубового і кленово-липово-дубового лісів з липи сердцелистої, клена гостролистого і дуба черешчатого яглицевого, формація ковили волосистої, формація латаття білого, формація латаття жовтого (глечики жовті).

11. Фауна. Для зоопланктону річки характерні коловертки та гіллястовусі рачки, одноденки та хірономіди. Серед земноводних домінують жаби озерна й ставкова. Серед ентомофауни типовими є комахи таких рядів, як твердокрилі, лускокрилі, перетинчастокрилі, прямокрилі та ін.

Також досить численими є бабки. Серед птахів трапляється лунь польовий (рідкісний вид, занесений до Червоної книги України).

Фауна долини потребує детального дослідження в II фазі розроблення програми.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від місцезнаходження гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. З огляду на це, пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів зазвичай проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимовлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження та зимовлі тварин. Тут зиму-

ють снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі (табл. Д.6.3).

Таблиця Д.6.3

Природоохоронні території та об'єкти в басейні річки Золотоношка

№	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно з якими створено об'єкт
1	2	3	4	5	6
Драбівський район					
1	Заплавський	Гідрологічний заказник місцевого значення	91,7	Велико-хутірська сільська рада	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
2	Степанківський	Гідрологічний заказник місцевого значення	28,4	Степанківська сільська рада	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
3	Ведмежий горіх	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	Драбівський краєзнавчий музей	Ріш. ОВК від 26.06.72 р. №367
4	Драбівський парк	Пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	59,0	Драбівська селищна рада	Ріш. ОВК від 26.06.72 р. №367
Золотоніський район					
6	Ільхівський	Ботанічний заказник місцевого значення	12,0	ДП «Золотоніське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 11.03.79 р. №136
7	Вітове	Зоологічний заказник місцевого значення	4,0	Дослідне господарство «Золотоніське»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
8	Довгий	Ботанічний заказник місцевого значення	5,0	ДП «Золотоніське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 11.03.79 р. №136
9	Мар'янівщина	Ботанічний заказник місцевого значення	26,4	ДП «Золотоніське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 25.05.90 р. №95

Продовження таблиці Д.6.3

1	2	3	4	5	6
10	Стави	Орнітологічний заказник місцевого значення	33,0	Синьооківська, Крупська, Зорівська, Лукашівська, Кропивнянська сільські ради.	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
11	Тама-рівський	Ботанічний заказник місцевого значення	2,0	ДП «Золотоніське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 11.03.79 р. №136
12	Городище	Геологічна пам'ятка природи місцевого значення	5,0	Кропивнянська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
13	Дерева софори японської	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	Державна навіна станція	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
14	Липа Максимовича	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	Богуславецька сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
15	Дуб пірамідальний	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,02	Золотоніська СШ №6	Ріш. ОВК від 26.06.72 р. №367
16	Насадження верби плакучої	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	1,0	Управління меліоративних і осушувальних систем	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
17	Оцтові дерева	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,02	Золотоніська СШ №6	Ріш. ОВК від 14.05.75 р. №288
18	Хвилів дуб	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,1	Денгівська восьмирічна школа	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №288
19	Дендрологічний парк	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	8,7	Золотоніська санаторна школа-інтернат	Ріш. ОВК від 26.06.72 р. №367
20	Меморіальний парк	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	4,0	ВАТ «Веста»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
21	Сквер декоративного садівництва	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	1,92	СФГ «Ромашка»	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3

Продовження таблиці Д.6.3

1	2	3	4	5	6
22	Бакаївське	Заповідне урочище	367,0	Красногірський монастир, Бакаївська допоміжна школа	Ріш. ОВК від 19.03.76 р. №177
23	Згар-Гришківське	Заповідне урочище	94,0	ВАТ ПЗДГ «Золотоніське»	Ріш. ОВК від 26.06.72 р. №367

До складових територій структурного елемента екомережі належать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісенні території, у т. ч. лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесено до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі необхідно уточнити при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Освоєність басейну річки висока. В його межах є 2 районні центри і 51 село. Тут проживає близько 40 тис. чоловік. Земельні ресурси на більшій частині території використовують сільськогосподарські товариства, фермерські господарства та населення для вирощування сільськогосподарських культур (95,4 %).

Лісові господарства використовують 3,3 % землі, решта 1,3 % становить земельний фонд міст, інших населених пунктів і не-сільськогосподарських підприємств (табл. Д.6.4).

Таблиця Д.6.4

Експлікація земель басейну річки

Басейн річки	Загальна площа, га	Рілля	Багаторічні насадження	Сінокоси	Пасовища	Природні землі	Ліси		Інші землі
							Всього	у т. ч. лісо-смуги	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Золотоношка	107700	78929	1070	4308	3231	6539	7324	1616	6299
Кропивна	34600	26642	346	1780	1038	346	1661	520	2837
Суха Згарь	15700	12089	157	628	471	1099	1178	236	1177
Заплава									
Золотоношка	3600	1048	-	1342	790	-	240	22	180
Кропивна	760	65	-	180	415	-	48	6	52

Продовження таблиці Д.6.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Суха Згарь	500	32	-	275	116	-	36	4	41
Прибережна смуга									
Золотоношка	858	20	-	97	79	38	2	-	622
Кропивна	150	2	-	28	14	3	-	-	103
Суха Згарь	121	-	-	26	11	2	-	-	82

Рекреаційна ємність басейну згідно з розрахунками становить 5 тис. осіб на рік. Фактично відпочиває значно менша кількість. На ділянці річки протижністю 30–35 км береги придатні для купання. Басейн річки багатий на природні корисні копалини. В його межах є родовища торфу, суглинків. Сучасний стан потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землю на території структурного елемента екомережі. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та на її екологічну цінність (табл. Д.6.5).

Таблиця Д.6.5

Перелік основних водокористувачів та обсяги забруднення водних об'єктів

Відомство	Підприємство-забруднювач	Обсяг скидання забруднюючих речовин, т/рік
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Золотоніське ВАТ «Веста»	499,78
Концерн «Агропромінвест»	ПП «Агроспецпроект» Золотоніська філія	83,87

Негативний вплив на стан біорізноманіття здійснюють: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масована для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (див. п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Внести межі в натуру, змінити категорію земель і віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги залісення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок з метою підтримання цілісності та територіального зв'язку.

Рекомендації щодо раціонального використання і охорони природних ресурсів басейну та підвищення стійкості екосистеми в цілому наведено в табл. Д.6.6.

Таблиця Д.6.6

Заходи щодо охорони та раціонального використання природних ресурсів басейну р. Золотоношка

Ділянка річки	Назва заходів	Одиниця виміру	Обсяги
1	2	3	4
Річка Золотоношка 0–64 км (Золотоніський район)	Агротехнічні заходи		
	Безвідвальний обробіток ґрунту	тис. га	14,2
	Щілювання	-/-	3,1
	Обробіток поперек схилів	-/-	3,2
	Регулювання сніготанення	-/-	33,1
	Лісомеліоративні заходи		
	Створення захисних лісонасаджень, у т. ч. полезахисних та стокорегулюючих лісосмуг	га	287,5
	Прибалкові лісосмуги	-/-	22,3
	Суцільні насадження на схилах ярів	-/-	0,2
	Суцільні насадження на схилах балок	-/-	265,0
	Гідротехнічні протиерозійні споруди		
	Водозатримні вали	пог. км	5,0
	Водоскидні споруди	шт	5
	Труби-переїзди	-/-	1
	Капітальні заставки	-/-	5
	Капітальні заставки н/кап (плетені)	-/-	13
	Виположування ярів	га	2,0
Річка Золотоношка 64–97,3 км (Драбівський район)	Агротехнічні заходи		
	Безвідвальний обробіток ґрунту	тис. га	13,5
	Щілювання	-/-	2,0
	Обробіток поперек схилів	-/-	1,9
	Снігозатримання і регулювання сніготанення	-/-	32,8
	Лісомеліоративні заходи		
	Захисні насадження	га	129,2
	Полезахисні й стокорегулюючі лісосмуги	-/-	30,0
	Водоохоронні насадження вздовж річок, ставків і водойм	-/-	19,6
	Суцільні лісонасадження на схилах ярів, балок, на пісках та інших землях	-/-	79,6
	Гідротехнічні протиерозійні споруди		
	Водозатримні вали	пог. км	4,1
	Водоскидні споруди	-/-	1
	Заставки капітальні	-/-	1

Продовження таблиці Д.6.6

1	2	3	4
	Заставки плетені	-/-	2
	Виположування ярів	га	0,4
Річка Золотоношка (56,5–67), (80–97 км)	Розчищення русла	км	27,5
Річка Кропивна (12,5–20,5 км), (22,5–32,5 км), (33–34,5 км), (37–47,5 км)	Розчищення русла	-/-	30
Річка Суха Згарь (6–16 км), (20–22 км), (24–33 км)	Розчищення русла	-/-	21
Золотоношка 80–97,3 км	Створення водоохоронних зон і прибережних смуг по обох берегах річки	-/-	17,3
Кропивна 0–50 км	Створення водоохоронних зон і прибережних смуг по обох берегах річки	-/-	50
Суха Згарь 0–30 км	Створення водоохоронних зон і прибережних смуг по обох берегах річки	-/-	30

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Золотоніський гідроекологічний коридор забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських і технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, що вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкта – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території.

Сполучна територія регіонального рівня Золотоніський гідроекологічний коридор дасть змогу:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимально наближеному до природних ландшафтів;
- розвивати ресурсну базу для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
- забезпечити збалансоване і невиснажливе природокористування;

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі здійснення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба у просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;
- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливу на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для додержання природоохоронного законодавства;
- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;
- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі та землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Золотоніський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має природні та наближені до природних угіддя (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники, болото – 56 % загальної протяжності земельних угідь вздовж прибережної смуги), має добре збережений рослинний покрив. Сполучається із Середньодніпровським екокоридором національного рівня.

27. Літературні джерела. Список літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається у розділі «Ілюстрації» (рис. 12, 36).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.	Гончар О. Ф.
Науковий співробітник	Задорожня С. І.
Науковий співробітник	Гавриш О. М.
Молодший науковий співробітник	Коноваленко Т. Ф.
Молодший науковий співробітник, к. б. н.	Дерій С. І.
Молодший науковий співробітник	Білушенко А. А.

Інформаційний листок — 26

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія регіональної екомережі Роський гідроекологічний коридор (див. рис. 39 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Роський гідроекологічний коридор знаходиться у межах басейну р. Рось. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в її прибережній смузі. Рось — права притока р. Дніпра. Протікає вона по території Житомирської, Вінницької, Київської та Черкаської областей. Площа її водозбірного басейну становить 12 575 км², довжина — 346 км.

4. Площа території. 1000 га.

5. Висота над рівнем моря. 100–222 м абс.

6. Стисла характеристика території. Басейн р. Рось знаходиться на правобережній Придніпровській височині. Це слабо хвиляста рівнина, розчленована глибоко врізаними численними річковими долинами та густою мережею ярів і балок, особливо розвинених внаслідок ерозійної діяльності поверхневої стоку в нижній течії річки та її лівої притоки — Росави.

7. Фізико-географічні умови. Клімат території басейну р. Рось помірно теплий і вологий. Середня річна температура — 6,6–7,2 °C, у січні — до –6,4 °C, у липні — до 19,8 °C. Максимальна зареєстрована температура становить 39 °C, мінімальна досягає – 37 °C. Перехід середньодобових температур через 5 °C відбувається на весні в першій декаді квітня, восени — у кінці жовтня. Тривалість вегетаційного періоду — 199–210 днів, тривалість безморозного періоду 157–170 днів. Річні суми опадів досягають 525–618 мм. Місячна кількість опадів коливається у межах 26–84 мм, сніговий покрив зазвичай з'являється у другій половині листопада. Проте стійкий сніговий покрив утворюється лише через місяць. Середня з найбільших декадних висот снігового покриву — 17 см і спостерігається у лютому. Переважаючими є вітри західного та північно-західного напрямів. Середня річна швидкість вітру становить від 3,5 до 4,1 м/с, максимальні швидкості перевищують 25 м/с. Норма випаровування з поверхні суходолу — 529 мм, з поверхні води — 600–650 мм.

Основна частина території басейну розташована у межах Українського щита і лише північно-східна та східна окраїна — у районі сполучення щита з Дніпровсько-Донецькою западиною. В

геологічній будові басейну р. Рось бере участь складний комплекс докембрійських утворень, розвинутих скрізь. Він представлений метаморфічними і виверженими породами (гнейсом, гранітом, мігматитом), перекритими товщею осадових утворень кайнозою, а на північному сході та сході давнішими породами палеозою і мезозою. Глибина залягання фундаменту збільшується у напрямі Дніпровсько-Донецької западини від 0 до 150 м, у тому ж напрямі зростає потужність осадової товщі. Відклади мезозою мають обмежений розвиток на північному сході та сході басейну. Представлені вони юрською (батські глини і піски завтовшки 1–50 м, келовейські алевроїти і глини товщиною до 25 м) і крейдовою (альські піски і алевроїти до 5 м, сеноманські піски й піщаники — 5–8 м). Серед порід третинної системи розвинені осади палеогену та неогену. Відклади палеогену збереглися, як правило, у зниженнях кристалічного фундаменту, а неогену — на підвищених ділянках вододільних рівнин. На плато та його схилах розвинені червоно-бурі глини неоген-четвертинного віку потужністю від 2–7 до 19–25 м, всюди, за винятком місць виходу на поверхню корінних порід, розвинені відклади четвертинного віку, представлені осадами нижнього, середнього, верхнього та сучасного відділів. Всі ці відклади перекриті ґрунтово-рослинним шаром потужністю 0,2–0,5 м. У гідрологічному відношенні територія розташована в гідрогеологічній області Українського щита та Дніпровського артезіанського басейну (східна та північно-східна частини).

Основними водоносними горизонтами та комплексами, які використовують для потреб водопостачання, є: комплекс алювіальних і озерно-алювіальних відкладів верхнього й середнього відділів водно-льодовикових відкладів середнього відділу четвертинної системи; горизонт у відкладах полтавської світи; горизонт у відкладах бучацької світи; горизонт у крейдових відкладах; горизонт тріщинуватої зони кристалічних порід докембрію та продуктів їх руйнування. Майже всі горизонти та комплекси нерівномірно обводнені, невитримані за поширенням і потужністю, мають різні запаси води. Областями живлення є в основному західна й південно-західна (найбільш підвищені) території, областями розвантаження — долини Дніпра та його приток.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. Територія включає ділянки, на яких зростають рідкісні, ендемічні та реліктові види рослин. Флора і рослинність долини р. Рось та її приток включає 652

види рослин, 29 – грибів, 56 – водоростей, 32 – мохів, 24 – лишайників. Фітопланктон річки складається в основному з діатомових водоростей. Серед синьо-зелених у планктоні виявлено осциляторії. Навесні інтенсивність розвитку фітопланктону значно зростає. Особливо спостерігалось збільшення кількості видів зелених, пірофітових і золотистих водоростей. Що стосується вищих судинних рослин, то поблизу берегів трапляються подекуди окремі плями лепешняка великого (*Glyceria maxima* (C. Hartum) Holmb.), рогузу вузьколистого (*Typha angustifolia* L.), зрідка – лепехи звичайної (*Acorus calamus* L.).

Територія Корсунь-Шевченківського водоймища: – у його верхів'ї, де заплава затоплена на незначну глибину, найвищі її ділянки виходять на поверхню, утворюючи ряд невеликих островів. Центральні ділянки цих островів зайняті заростями вільхи й осоками (*Carex omskiana* Meinch., *C. gracilis* Curt.), на нижчих ділянках – зарості очерету, лепешняка великого, їжачої голівки та рогузу вузьколистого. По периферії такий острів зазвичай оточений нешироким кільцем занурених рослин, де домінує *Najas marina*. У середній та нижній частинах водосховища зарості водних рослин є лише біля берегів, утворюючи два чіткі виражені пояси. У прибережному поясі переважає очерет, зрідка трапляються зарості їжачої голівки багатогранної та рогузу вузьколистого. Лише на окремих ділянках знайдено невеликі зарості лепешняка великого. Ширина прибережного поясу коливається від кількох до десятків метрів і залежить від рель'єфу дна водойми. Зі збільшенням глибини угруповання напівзануреної рослинності змінюються заростями занурених рослин, які суцільним поясом просуваються до центру водойми, до глибини 2–2,5 м. У поясі занурених рослин трапляються *Najas marina*, *Ceratophyllum demersum* L., *Potamogeton perfoliatus* L., утворюючи то чисті, то мішані асоціації. Загальна площа водосховища зайнята угрупованнями водних рослин.

10. Рослинність. Розвинена лучно-болотна рослинність. Більша частина водозбору зайнята ріллею. Ліси займають близько 10 % території. Ліси листокяні, в основному дубові з домішками грабу та мішані – дуб, береза, осика. За геоботанічним районуванням України досліджувана територія розташована в трьох геоботанічних районах: Христинівсько-Звенигородському грабово-дубових, дубових лісів, лучних степів та рослинності гранітних відслонень, Канівському грабово-дубових і дубових лісів і Черкасько-Чигиринському дубово-соснових, соснових та грабово-дубових лісів і терасових варіантів лучних степів та евтрофних боліт Умансько-Канівського (Правобережного Центрального) геоботанічного округу дубових, грабово-дубових лісів та лучних

степів Подільсько-Середньопридніпровської підпровінції Східно-європейської провінції. Сьогодні корінні дубові й дубово-грабові ліси в регіоні майже не збереглися, оскільки вони практично повністю були вирубані у 60–90-х р. XIX ст. Невеликі за площею залишки цих лісів спостерігаються на лесовій терасі лівого берега Росі та в заплаві Дніпра. Те саме стосується і соснових лісів природного походження, які фрагментарно ще збереглися лише у Михайлівському лісництві (Канівський р-н), решта ділянок замінено штучними насадженнями з *Pinus sylvestris* L. Площі лучних степів також значно скоротилися. Вони трапляються невеликими ділянками на верхніх частинах схилів високих гирів і рівнинних ділянках терас серед соснових лісів. Більша частина їх також замінена *P. sylvestris*. Евтрофні болота мають незначне поширення у притерасній частині заплави, але їх площі також скорочуються внаслідок різкого коливання рівня води в заплаві.

Ландшафтні особливості пониззя, а також інтенсивність антропогенного впливу визначають специфіку рослинного покриву. Розподіл рослинності в межах долини зумовлюють особливості ґрунтово-гідрологічних умов та зміна висот мезорель'єфу.

На лесовій терасі близько 2,5 тис. га займають грабово-дубові ліси. Решта територій, де раніше росли ці ліси (3 тис. га), розорана. Ґрунтовий покрив складений сірими і світло-сірими опідзоленими лісовими суглинками. Переважають асоціації *Carpinetum (betuli)-Querceto (roboris) aegopodiosum (podagrariae)*, *C. (betuli)-Q. (roboris) asarosum (europaei)*, *C. (betuli)-Q. (roboris) convallariosum (majalis)*, *C. (betuli)-Q. (roboris) mercurialidosum (perennis)*, *C. (betuli)-Q. (roboris) poosum (nemoralis)*, *C. (betuli)-Q. (roboris) coryloso (avellanae)-stellariosum (holosieae)*. Деревостан двоярусний, перший ярус складений *Quercus robur* L. заввишки 20–22 м з участю *Fraxinus excelsior* L., другий – *Carpinus betulus* L. (15–18 м) з участю *Acer campestre* L. Зімкнутість крон деревного ярусу – 0,6–0,8. Для розрідженого чагарникового ярусу характерні *Eunonymus verrucosa* Scop., *E. europaea* L., *Swida sanguinea* (L.) Opiz, *Acer tataricum* L., *Frangula alnus* Mill., *Rubus caesius* L., *Viburnum opulus* L. Загальне проективне покриття трав'яного ярусу становить 40–60%. Переважають *Mercurialis perennis* L., *Convallaria majalis* L., *Polygonatum multiflorum* (L.) AIL, *Aegopodium podagraria* L., *Stellaria holostea* L., значною є роль синантропних видів – *Chelidonium majus* L., *Geum urbanum* L., *Impatiens parviflora* DC, *Urtica dioica* L. Асоціація *Carpinetum (betuli)-Querceto (roboris) aegopodiosum (podagrariae)* занесена до Зеленої книги України. Згадані асоціації досить репрезентативно представляють цей клас формацій, характерний для Лісостепу України.

На боровій терасі домінують дубово-соснові (70 %) і соснові (20 %) ліси. Переважними типами ґрунтів є слабопідзолистокі піщані й супіщані. Дубово-соснові ліси приурочені до рівнинних ділянок на глинистих пісках з суглинковими прошарками або легких супісках. Вони представлені угрупованнями *Querceto (roboris)-Pinetum (sylvestris) calamagrostidosum (epigeioris)*, *Q. (roboris)-P. (sylvestris) festucosum (beckerii)*, *Q. (roboris)-P. (sylvestris) dryopteridosum (filix-maris)*, *Q. (roboris) – P. (sylvestris) pteridiosum (aquilini)*, *Q. (roboris)-P. (sylvestris) melicosum (nutantisj)*. Перший деревний під'ярус сформований *P. sylvestris* віком близько 70 років, заввишки до 28 м, зімкнутістю крон 0,5–0,6 (І–ІІ бонітет). У другому під'ярусі переважає *Q. robur* (15–20 м) з участю *Pyrus communis* L., *Populus tremula* L., *Acer campestre*, *Ulmus glabra* Huds., *Malus sylvestris* Mill. У чагарниковому ярусі виявлено *Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. & Wotoszcz.) Klačkova, *Euonymus verrucosa*, *Corylus avellana* L., *Genista tinctoria* L., *Berberis vulgaris* L. Травостій досить густий (до 80 %) з *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn., *Fragaria vesca* L., *Convallaria majalis*, *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench, *Betonica officinalis* L. s. 1., *Agrostis tenuis* Sibth., *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth, зрідка трапляються *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *P. chlorantha* (Cust.) Reichenb., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., а також чагарничок *Daphne cneorum* L. – види з Червоної книги України. Трохи менше поширені соснові ліси, що приурочені до незначних підвищень рель'єфу і рідше зростають на зниженнях рель'єфу та пологих схилах. Для них характерні дерново-слабопідзолистокі та дерново-глейові піщані ґрунти. Представлені угрупованнями *Pinetum (sylvestris) calamagrostidosum (epigeioris)*, *P. (sylvestris) festucosum (beckerii)*, *P. (sylvestris) pteridiosum (aquilini)*. У деревостані панує сосна віком 70–80 років заввишки до 28 м з незначною домішкою *Betula pendula* Roth. У трав'яному покриві (загальне проективне покриття 50–70 %) значною є участь псамофітів, зокрема *Helichrysum arenarium* (L.) Moench, *Festuca beckeri* (Hack.) Trautv., *Koeleria glauca* (Spreng.) DC, *Centaurea borysthonica* Grun., *Dianthus borbasii* Vandas, *Potentilla arenaria* Borkh., *Thymus pallasianus* H. Br., досить часто трапляється *Pulsatilla nigricans* Storch. – вид, занесений до Червоної книги України. Невеликі ділянки на боровій терасі (в цілому близько 20 га) займають угруповання зеленомохово-соснових лісів (*Pirteta hylocomiosa*), занесені до Зеленої книги України. У моховому покриві тут домінують *Dicranum polysetum* Sw., *Pleurozium schreberi* (Brid.) Mitt, і *Polytrichum formosum* Hedn. В великій кількості (проективне покриття 40 %) відмічений *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub – вид, занесений до Червоної книги України.

На вирівняних підвищених ділянках борової тераси серед соснових лісів збереглися залишки степової рослинності, які в цілому займають площу близько 8 га. Це одне з найбільших і найпівнічніших місцезростань ковиляників у Лісостепу України. Вони представлені угрупованнями *Stipetum (borysthonicae) festucosum (beckerii)*, *S. (borysthonicae) calamagrostidosum (epigeioris)*, *S. (borysthonicae) purum*, *S. (capillatae) calamagrostidosum (epigeioris)*, *S. (capillatae) purum*. Загальне проективне покриття – 60–80 %, висота травостою – до 80 см. Домінантами травостою є *Stipa borysthonica* Klok. ex Procd., *Stipa capillata* L. – види, занесені до Червоної книги України. Зрідка на цих ділянках трапляється *Tragopogon ucrainicus* Artemcz. – вид, занесений до Європейського Червоного списку. Формації *Stipeta borysthonicae* та *Stipeta capillatae* занесені до Зеленої книги України.

У зниженнях притерасної частини заплави в місцях зі значним ґрунтовим підтопленням та торф'янистими, торф'яно-глейовими і мулистокими ґрунтами поширені трав'яні болота, які трапляються часто, але не створюють суцільних масивів (їх загальна площа становить близько 200 га). Найпоширенішою є асоціація *Phragmitetum (australis) purum*, угруповання якої приурочені до найбільш обводнених ділянок. У місцях з трохи меншим обводненням поширені угруповання осоково-очеретяних боліт, представлені асоціаціями *Phragmitetum (australis) caricosum (acutae)*, *Caricetum (acutiformis) phragmitosum (australis)*, *Caricetum (ripariae) phragmitosum (australis)*. На ділянках з мулуватоглейовими ґрунтами або незначним шаром торфу переважають угруповання *Typhetum (angustifoliae) caricosum (acutae)*, *T. (angustifoliae) purum*, *T. (angustifoliae) glyceriosum (maximae)*, *Scirpetum (lacustris) purum*. Менше поширені болота з домінуванням у травостої *Acorus calamus* L. та *Iris pseudacorus* L., приурочені до сильно замулених знижень притерасної частини з надмірною евтрофізацією.

Лісові болота з *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn., які в середній течії Росі займають значні площі, у пониззі відсутні, хоч до створення Кременчуцького водосховища вони були досить поширеними. Це зумовлено екологічними особливостями *A. glutinosa*, яка не витримує постійного надмірного затоплення.

У знижених місцях центральної, а також у притерасній частині заплави поширені болотисті луки — займають близько 1 тис. га, або 38 % площі заплави. Основними ґрунтами є дерново-глейові, лучні оглеєні, лучно-болотні, мулистоко-глейові. Переважаючими асоціаціями є *Poetum (palustris) caricosum (acutae)*, *Poetum (palustris) phalaroidosum (arundinaceae)*, *Phalaroidetum (arundinaceae) caricosum (acutae)*, *Caricetum (acutae) agrostidosum (sto-*

loniferae), *C. (acutae) glyceriosum (maximae)*, *C. (acutae) poosum (palustris)*, *C. (acutae) caricum (vulpinae)*, *G. (fluitantis) purum*, *Glycerietum (maximae) agrostidosum (giganteae)*, *G. (maximae) caricum (vesicariae)*, *G. (maximae) glyceriosum (fluitantis)*, *Eleocharietum (palustris) purum*. Їх проективне покриття становить 95–100 %, висота травостою досягає 100–150 см. У ценозах асоціацій *Eleocharietum (palustris) purum* та *Glycerietum (maximae) caricum (vesicariae)* зрідка трапляється *Orchis palustris* Jacq. – вид, занесений до Червоної книги України, який на цій території знаходиться на південній межі свого суцільного поширення.

У центральній частині заплави на невисоких рівнинних ділянках з дерновими, дерново-лучними, піщанистими, супіщаними та суглинистими чорноземно-лучними ґрунтами переважає справжньо-лучна рослинність, яка займає 1,54 тис. га, або 60 % площі заплави. Вона представлена угрупованнями *Alopecuretum (pratensis) elytrigosum (repentis)*, *Poetum (pratensis) achilleosum (submillefolii)*, *P. (pratensis) plantagosum (lanceolatae)*, *Elytrigietum (repentis) festucosum (pratensis)*, *E. (repentis) gratiolosum (officinalis)*, *E. (repentis) hierochloosum (odorati)*, *E. (repentis) poosum (pratensis)*, *Festucetum (pratensis) elytrigosum (repentis)*, *F. (pratensis) phleousum (pratensis)*, *F. (pratensis) poosum (pratensis)*, *F. (pratensis) trifoliosum (pratensis)*. Загальне проективне покриття травостою становить 95–100 %, а його висота – 60–70 см. На ділянках, трансформованих внаслідок постійного випасання, поширені угруповання асоціації *Trifolietum (repentis) plantagosum (lanceolatae)* із загальним проективним покриттям 60–70 %. Серед травостою справжніх лук знайдено популяцію рідкісного виду *Iris sibirica* L., який знаходиться в регіоні досліджень на південній межі свого суцільного поширення.

На значно підвищених ділянках прируслової, рідше – центральної частин заплави (до 3–5 м над рівнем води) з малогумусовими дерново-лучними і піщанистими ґрунтами поширені угруповання остепнених лук. У заплаві Росі вони займають незначні площі (близько 50 га, або 2 % площі заплави). Представлені асоціаціями *Poetum (angustifoliae) agrostidosum (vinealis)*, *P. (angustifoliae) festucosum (valesiacae)*, *P. (angustifoliae) elytrigosum (repentis)*, *Caricetum (praecocis) koeleriosum (delavignei)*, *Festucetum (beckerii) purum*, *Festucetum (valesiacae) poosum (angustifoliae)*. Загальне проективне покриття становить 60–80 %. В угрупованнях асоціації *Festucetum (beckerii) purum* знайдено численну (більше ніж 30 особин на 100 м²) популяцію *Orchis coriophora* L. – вида, занесеного до Червоної книги України. Це найбільша його популяція в регіоні.

У прирусловій частині заплави значно поширені ліси з *Salix alba* L., які простягаються майже суцільною смугою завширшки від 2 до 10 м уздовж берегів Росі на відстань до 40 км. Приурочені до прируслових грив, де внаслідок алювіальної діяльності річкового потоку утворюються свіжі супіщані наноси зі значною кількістю мулу. В гирловій частині вербові ліси поширені також на наносних піщаних островах, утворених після заповнення Кременчуцького водосховища. Ці ліси представлені угрупованнями *Salicetum (albae) calamagrostidosum (epigeioris)*, *S. (albae) elytrigosum (repentis)*, *S. (albae) glechomosum (hederaceae)*, *S. (albae) petasitosum (spurii)*, *S. (albae) caricum (acutae)*, *S. (albae) phragmitosum (australis)*, *Populeto (nigrae)* – *Salicetum (albae) rubosum (caesii) nudum*. У деревному ярусі, крім *Salix alba*, трапляються *Populus nigra* і значно рідше *Populus alba* L. Висота деревного ярусу становить 16–18 м, зімкнутість крон – 0,5–0,7 м. У чагарниковому ярусі трапляється *Rubus caesius* L., частіше він нерозвинутий. Проективне покриття трав'яного ярусу 20–50 %. Перебуваючи в умовах значного підтоплення, ці ліси відзначаються певними особливостями травостою. Зокрема, в них збільшується роль гігрофітів, таких як *Iris pseudacorus*, *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud., *Scutellaria hastifolia* L., *Symphytum officinale* L., *Caltha palustris* L. На підвищених піщаних наносах прируслової частини заплави поширена чагарникова рослинність, представлена угрупованнями формації *Saliceta acutifoliae*, зокрема *Amorphetum (fruticosae) – Salicetum (acutifoliae) calamagrostidosum (epigeioris)*, *S. (acutifoliae) caricum (praecocis)*, *A. (fruticosae) – S. (acutifoliae) koeleriosum (glaucae)*. Загальне проективне покриття становить 40–50 %, зімкнутість крон чагарникового ярусу – 0,4–0,5. На низьких берегах у місцях підвищеної вологості ґрунту незначне поширення мають ценози *Salicetum (triandrae) caricum (acutae)*, *S. (triandrae) phragmitosum (australis)*, *S. (triandrae) typhosum (angustifoliae)* (загальне проективне покриття до 100 %, зімкнутість крон чагарникового ярусу – 0,5–0,7, проективне покриття трав'яного ярусу – 40–70 %).

Водна рослинність пониззя Росі, особливо у гирловій частині, відзначається флористичним і ценотичним багатством, зумовленим наявністю великої кількості різних за розміром заплавної водойми (від 4 до 15 тис. м²), утворених внаслідок підтоплення заплави і значного меандрування русла. У затоках і озерах гирлової частини Росі на слабопроточних ділянках з мулистими донними відкладами значні площі займають угруповання *Salvinietum (nalandis) lemnosum (minoris)*, *Trapaetum (nalandis) ceratophyllosum (demersi)*, *T. (nalandis) salviniosum (nalandis)*, *Nymphaeetum*

(*albae*) *traposum* (*natantis*) з участю *Salvinia natans* L. і *Trapa natans* – видів, занесених до Червоної книги України, а також угруповання *Ceratophylletum* (*submersi*) *potamogetosum* (*friesii*), *Nymphaeetum* (*candidae*) *ceratophyllosum* (*demersi*), *N.* (*candidae*) *potamogetosum* (*compressi*), *Nymphaeetum* (*albae*) *nupharosum* (*luteae*), *N.* (*albae*) *purum*, *Nupharetum* (*luteae*) *nymphaeosum* (*albae*), *N.* (*luteae*) *nymphaeosum* (*candidae*), *N.* (*luteae*) *utriculariosum* (*vulgaris*), *Potamogetonetum* (*friesii*) *potamogetosum* (*compressi*), *P.* (*friesii*) *potamogetosum* (*pusilli*), *Potamogetonetum* (*Jrichoiditis*) *purum*, *Utricularietum* (*minoris*) *lemnorum* (*trisolcae*) з участю видів з Червоного списку водних макрофітів України — *Ceratophyllum submersum* L., *Nymphaea Candida* J. & C. Presl, *N. alba* L., *Nuphar lutea* (L.) Smith, *Potamogeton compressus* L., *P. trichoides* Schlecht & Cham., *Utricularia minor* L. Угруповання формацій *Salvinietum natantis*, *Trapetum natantis*, *Ceratophylletum submersi*, *Nymphaeetum candidae*, *Nymphaeetum albae*, *Nupharetum luteae* занесено до Зеленої книги України. Практично всі наведені угруповання набули поширення після затоплення. В роботах, виконаних на цій території до заповнення водосховища, вони не наводяться. У цей час територія гирла була зайнята справжніми і болотистими луками. Затоплення зумовило розвиток найсприятливіших умов для рідкісних видів гідрофітів та їх угруповань. Саме в пониззі Росі зосереджені найбільші їх площі в регіоні. Зокрема, на мілководнях острова Круглик Канівського природного заповідника, розташованого за 9 км від гирла Росі, всі вищезгадані види водних рослин, за винятком *Nymphaea alba* і *Nuphar lutea*, відсутні. На решті територій у руслі Росі на ділянках з піщаними, глинисто-піщаними і мулистокими донними відкладами та помірною течією переважають ценози *Ceratophylletum* (*demersi*) *purum*, *C.* (*demersi*) *myriophyllosum* (*spicati*), *Myriophylletum* (*spicati*) *potamogetosum* (*perfoliati*), *Najadetum* (*marinae*) *purum*, *Potamogetonetum* (*perfoliati*) *potamogetosum* (*pectinati*). Серед повітряно-водних угруповань найпоширеніші ценози асоціацій *Sagittarietum* (*sagittifoliae*) *alismatosum* (*plantago-aquaticae*), *S.* (*sagittifoliae*) *purum*, *Butometum* (*umbellati*) *sagittariosum* (*sagittifoliae*), *B.* (*umbellati*) *alismatosum* (*plantago-aquaticae*), *Phragmitetum* (*australis*) *glyceriosum* (*maximae*), *Ph.* (*australis*) *leersiosum* (*oryzoiditis*), *Ph.* (*australis*) *typhosum* (*angustifoliae*), *Typhetum* (*angustifoliae*) *purum*, *Typhetum* (*latifoliae*) *purum*. Лучна рослинність охороняється в заказнику «Прироські луки» (25 га), створеному в околицях с. Тубільці (Черкаський р-н) для збереження високопродуктивної лучної ділянки, на якій зростають види, занесені до Червоної книги України, — *Orchis morio* L. і *Dactylorhiza majalis* (Rchb.) P.F.

Hunt & Summerhayes. У Михайлівському лісництві охороняється цілий ряд рідкісних видів, занесених до Червоної книги України, — *Diphasiastrum complanatum*, *Stipa borysthenaica*, *Daphne cneorum*, *Platanthera bifolia*, *P. chlorantha*, *Pulsatilla nigricans*, а також регіонально рідкісні види, що перебувають на межі свого суцільного ареалу, — *Eremogone biebersteinii* (Schlecht.) Holub і *Astragalus varius* S.G. Gmel. (північна межа), *Rhodococcum vitis-idaea* (L.) Avror. (південна межа), *Sieglingia decumbens* (L.) Bernh. (східна межа). Досі поза охороною залишаються унікальні угруповання підтоплених територій у гирлі Росі (близько 3 тис. га). Це насамперед стосується рідкісних реліктових угруповань з домінуванням видів, занесених до Червоної книги України, — *Salvinia natans* і *Trapa natans*, угруповань, у складі яких є види, занесені до Червоної книги України, — *Orchis palustris*, *O. coriophora*, *Neottia nidus-avis*, ценозів з участю регіонально рідкісних видів — *Nymphaea Candida*, *Potamogeton compressus*, *P. friesii*, *P. pusillus*, *Ceratophyllum submersum*, *Utricularia vulgaris* L., *U. minor*, *Iris sibirica*, а також типових для України угруповань із реліктових видів, що скорочують свій ареал, — *Nymphaea alba* та *Nuphar lutea*. Ця територія зазнає сильного антропогенного впливу, пов'язаного з рекреацією, забрудненням води внаслідок скидання стічних вод, зокрема підприємствами Стеблева і Корсуня-Шевченківського, сінокосянням і випасанням на луках, рубками і підсочкою у лісах. Тому стає реальною загроза втрати існуючого фіторізноманіття.

11. Фауна. У зоопланктоні спостерігається поєднання різних екологічних груп — пелагічних і заростевих. Так, тут знайдено коловерток, веслоногих та гіллястовусих раків, молюсків, багато личинок хірономід, волохокрильців. У заростевій фауні виявлено остракод, кліщів, гусінь метеликів (*Nymphula nimphaeta*, *Acentropus niveus*, *Paraponix stratiotata*), жуків (*Ochthebius*, *Haliplus flavicollis*, *Hydroporus angustatus*), молодь риб: красноперки (*Scardinius erythrophthalmus*), ялиця звичайного (*Leuciscus leuciscus*), гірчака (*Rhodeus sericeus amarus*), верховодки (*Alburnus alburnus*). Що стосується земноводних, то найчисленнішими є жаби — ставкова й озерна. З плазунів є вуж звичайний та черепаха болотяна, яка трапляється у меншій кількості.

Серед ссавців помічено видру річкову (типовий представник прибережно-водних екосистем, занесена до Червоної книги України), ондатру, бобра. Характерним видом для цієї місцевості є нічниця водяна, поживою для якої є дрібні комахи та нижчі раки. Вона охороняється на міжнародному рівні, зокрема договором про охорону популяцій Європейських видів рукокрилих EUROBATS, який Україна підписала в 1999 р.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напряма і характер пролітних шляхів залежить від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежать між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних та біля водних птахів звичай проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекоекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження та зимівлі тварин. На території зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розробки перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі (табл. Д. 7.1).

Таблиця Д. 7.1

Природно-заповідні території та об'єкти у басейні р. Рось

№	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно з якими створено об'єкт
1	2	3	4	5	6
Корсунь-Шевченківський район					
1	Корсунь-Шевченківський парк	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	97,0	Історико-культурний заповідник	Постанова РМ УРСР від 29.01.60 р. №105

Продовження таблиці Д.7.1

1	2	3	4	5	6
2	Виграївський	Зоологічний заказник	3522,0	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 22.05.90 р. №95
3	Казберова криниця	Гідрологічний заказник	0,1	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
4	Кучерява гора	Ботанічний заказник	2,0	Квітчанська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
5	Насадження ялівця	Ботанічний заказник	2,0	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
6	Підсніжник	Ботанічний заказник	4,5	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
7	Пісківський	Ботанічний заказник	0,5	ДП «Лисянське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 12.01.82 р. №12
8	Стеблівський	Геологічна пам'ятка природи	273,7	Корсунь-Шевченківська райрада УТМР	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
9	Великий курган	Ботанічна пам'ятка природи	0,15	Моринська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
10	Вікове дерево верби	Ботанічна пам'ятка природи	0,01	Дацьківська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
11	Вікове дерево груші	Ботанічна пам'ятка природи	0,01	Комарівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
12	Вікове дерево липи звичайної	Ботанічна пам'ятка природи	0,01	Дацьківська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
13	Вікові яблуні графа Енгельгардта	Ботанічна пам'ятка природи	0,01	Комарівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
14	Вікове дерево ясеня	Ботанічна пам'ятка природи	0,01	Квітчанська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
15	Гайдамацький дуб	Ботанічна пам'ятка природи	0,1	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 22.05.90 р. №95

Продовження таблиці Д.7.1

1	2	3	4	5	6
16	Гора Дівича	Комплексна пам'ятка природи	10,0	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш.ОБК від 13.06.75 р. №288
17	Гора Могура	Геологічна пам'ятка природи	2,9	Комарівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
18	Гора Пастушка	Комплексна пам'ятка природи	6,0	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш.ОБК від 13.06.75 р. №288
19	Дерево дуба	Ботанічна пам'ятка природи	0,01	Квітчанська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
20	Дерево липи	Ботанічна пам'ятка природи	0,01	Сидорівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
21	Дерево липи звичайної	Ботанічна пам'ятка природи	0,01	Квітчанська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
22	Дерево ялини звичайної	Ботанічна пам'ятка природи	0,1	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш. ОБК від 28.11.79 р. №597
23	Дуб Карбишева	Ботанічна пам'ятка природи	0,1	Шендерівська середня школа	Ріш. ОБК від 22.05.90 р. №95
24	Дуб-красень	Ботанічна пам'ятка природи	0,01	Сидорівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
25	Козацькі могили	Геологічна пам'ятка природи	0,02	Виграївська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
26	Криниця сотника	Гідрологічна пам'ятка природи	0,01	Моринська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
27	Наливайкова криниця	Гідрологічна пам'ятка природи	0,01	Шендерівська середня школа	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
28	Озеро	Гідрологічна пам'ятка природи	0,5	Шендерівська середня школа	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
29	Острів «Зелений»	Геологічна пам'ятка природи	0,5	Корсунь-Шевченківський заповідник	Ріш.ОБК від 13.06.75 р. №288
30	Попова криниця	Гідрологічна пам'ятка природи	0,01	Виграївська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4

Продовження таблиці Д.7.1

1	2	3	4	5	6
31	Скеля Бурлачка	Ботанічна пам'ятка природи	0,1	Стеблівська сільська рада	Ріш. ОБК від 12.01.82 р. №12
32	Скеля Адама Міцкевича	Ботанічна пам'ятка природи	0,1	Стеблівська сільська рада	Ріш. ОБК від 12.01.82 р. №12
33	Скеля Козак-камінь	Ботанічна пам'ятка природи	0,1	Кар'єроуправління «Сівач»	Ріш. ОБК від 12.01.82 р. №12
34	Скеля Сфінкс	Ботанічна пам'ятка природи	0,1	Стеблівська прядильно-бавовняна фабрика	Ріш. ОБК від 12.01.82 р. №12
35	Скеля Нечуя Левицького	Ботанічна пам'ятка природи	0,1	Музей Нечуя-Левицького	Ріш. ОБК від 12.01.82 р. №12
36	Тарасівка	Гідрологічна пам'ятка природи	1,12	Моринська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
37	Шимонова криниця	Гідрологічна пам'ятка природи	0,5	Шендрівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
38	Шиш-вода	Гідрологічна пам'ятка природи	0,01	Квітчанська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
39	Алея княгині Лопухіної	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва	1,6	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. № 5-3
40	Сидорівський	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва	3,28	Сидорівська сільська рада	Ріш.ОБК від 27.06.72 р. №367
41	Баня	Заповідне урочище	1,7	Петрухівська сільська рада	Ріш.обл.ради від 08.04.00 р. №15-4
42	Ганзик	Заповідне урочище	3,5	Моринська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
43	Гатки	Заповідне урочище	1,6	Квітчанська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
44	Горіхова діброва	Заповідне урочище	3,8	Виграївська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
45	Іванівське	Заповідне урочище	2,3	Шендрівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4

Продовження таблиці Д.7.1

1	2	3	4	5	6
46	Наливайкові	Заповідне урочище	4,5	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
47	Олеськове урочище	Заповідне урочище	3,8	Петрушівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
48	Різаний яр	Заповідне урочище	238,0	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 19.03.76 р. №117
49	Романове	Заповідне урочище	3,0	Селищанська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
Черкаський район					
50	Імшан	Зоологічний заказник місцевого значення	232,0	ДП «Корсунь-Шевченківське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 19.03.76 р. №117
51	Прироські луки	Ботанічний заказник місцевого значення	25,0	СТОВ ім. Мічуріна	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
52	Вікове дерево дуба	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	ДП «Канівське ЛГ»	Ріш. ОВК від 13.05.75р. №288
53	Дерево «Сосни-сестри»	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	ДП «Канівське ЛГ»	Ріш. ОВК від 13.05.75 р. №288
54	Дубина	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	8,0	ДП «Канівське ЛГ»	Ріш. ОВК від 25.05.90 р. №95
55	Насадження дуба	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	2,0	ДП «Канівське ЛГ»	Ріш. ОВК від 22.05.90 р. №95

До складових територій структурного елемента екомережі належать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші заліснені території, в т. ч. лісові смуги та інші захисні насадження, не віднесені до земель лісового фонду;

- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землі на території структурного елемента екомережі. Слід додатково уточнити при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та її екологічну цінність (табл. Д.7.2).

Таблиця Д. 7.2

Перелік основних водокористувачів та обсяги забруднення водних об'єктів

Відомство	Підприємство-забруднювач	Обсяг скидання забруднюючих речовин, т/рік
Мінагрополітики України	ДП «Корсунь Шевченківський гранкар'єр Сівач»	1,004
Концерн «Укрцукор»	Набутівська філія ТОВ «ПриватАгро-Черкаси»	10,27
Концерн «Укрцукор»	ТОВ «Панда»	85,77
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Корсунь-Шевченківське КП «Водоканал»	1,31
Міністерство	ТОВ ВО «Верстатопром», м. Корсунь-Шевченківський	0,3

Негативно впливають на стан біорізноманіття: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масова для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (див. п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Винести межі в натуру, змінити категорію земель і віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги заліснення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок, необхідні для підтримання цілісності та територіального зв'язку.

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Роський гідроекологічний коридор забезпечить

збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції та популяції мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, що вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкта – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Роський гідроекологічний коридор дасть можливість:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимальному наближеному до природних ландшафтів;
- розвивати ресурсну базу для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
- забезпечити збалансоване і невиснажливе природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних та прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі здійснення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба у просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у насе-

лення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;

- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для додержання природоохоронного законодавства;

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі та землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Роський гідроекологічний коридор має високий рівень біорізноманіття. Це сполучна територія, яка поєднує Виграївську ключову територію з Середньодніпровським екокоридором національного рівня.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається у розділі «Ілюстрації» (рис. 12, 37).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.	Гончар О. Ф.
Науковий співробітник	Задорожня С. І.
Науковий співробітник	Гавриш О. М.
Молодший науковий співробітник	Коноваленко Т. Ф.
Молодший науковий співробітник, к. б. н.	Дерій С. І.
Молодший науковий співробітник	Білушенко А. А.

Інформаційний листок — 27

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія регіонального рівня Тясминський гідроекологічний коридор (див. рис. 40 – у розділі «Люстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Тясминський гідроекологічний коридор розташований у межах басейну р. Тясмин. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в її прибережній смузі. Річка Тясмин належить до басейну р. Дніпра і є його правою притокою першого порядку. Басейн її знаходиться у межах лісостепової зони і територіально належить до Кіровоградської та Черкаської областей. Довжина річки – 194 км. Площа водозабору – 4730 км². Залісеність – 14 %, заболоченість – 2,5, розораність – 60 %. Коефіцієнт густоти річкової мережі (за винятком річок менше ніж 10 км) становить 0,13 км/км². Падіння річки досягає 157 м. Середній уклон – 0,0009, середньозважений – 0,00025. Норма стоку річки – 228 млн м³/рік, стік маловодних років забезпеченістю 75 % та 95 % – відповідно 114,4 млн м³ та 63 млн м³. Власний стік річки зарегульований помірно.

4. Площа території. 2000 га.

5. Висота над рівнем моря. За витік річки взято вододіл поблизу с. Любомирка Олександрівського району Кіровоградської області з абсолютною позначкою 229 м.

6. Стисла характеристика території. Річка Тясмин має 25 постійних приток завдовжки понад 10 км загальною протяжністю 525 км. Місцевий стік регулюють 309 ставків і водойм, їх загальний об'єм становить 36,24 млн м³.

7. Фізико-географічні умови. Клімат басейну помірно-континентальний з теплим літом та м'якою зимою. Середньорічна температура – 7,2–8,1°C. Тривалість теплового періоду 247–255 днів. Середньорічна кількість опадів 440–480 мм у південній та південно-східній частині басейну та 500–550 мм – у північно-західній частині.

У дощові роки кількість опадів зростає до 800 мм, у посушливі зменшується до 300 мм. Сніговий покрив утримується в середньому 76–88 днів (друга декада листопада – квітень), висота досягає 25 см.

Мінімальну відносну вологість повітря в басейні Тясмина фіксують у літні місяці. Відносна вологість становить в середньому

48–54 % зранку, ввечері – 70–78 %. У період вегетації рослин можливі посухи, коли відносна вологість зменшується до 30 %. За рік налічується 20 таких днів. На території басейну переважають північні та північно-західні вітри.

Середнє багаторічне випаровування за рік з поверхні ґрунту досягає 410–480 мм.

Долина р. Тясмин знаходиться в північно-східній частині Українського кристалічного щита. В геологічній будові беруть участь кристалічні породи докембрію, перекриті осадовими відкладами кайнозою.

Породи докембрію представлені архейськими гнейсами й протерозойськими гранітами та мігматитами. У районі с. Стецівка кристалічні породи місцями виходять на поверхню.

На правому березі Тясмину та на вододілі Дніпро-Тясмин кристалічні породи перекриваються бучацькими відкладами, представленими дрібнозернистими, частіше глинистими пісками потужністю до 20 м. На розмитій поверхні бучацьких порід у межах плато залягають відклади київської світи. У заплаві Тясмину та на вододілі Дніпро-Тясмин вони відсутні. Породи четвертичної системи представлені двома відділами: верхнім та сучасним.

Відклади верхнього відділу розвинені в межах надзаплавних терас. Вони представлені великою товщею алювіальних пісків, які перекриваються еолово-делювіальними суглинками та супісками. Там, де піски виходили на поверхню і перевівалися вітром, утворився кучугурний рель'єф першої надзапальної тераси. Потужність еолово-делювіальних відкладів невелика і змінюється в межах від 0,5 до 3,0 м.

У заплаві поширені лише сучасні алювіальні відклади, які залягають безпосередньо на зруйнованій поверхні кристалічних порід. Вони представлені пісками різної зернистості, супісками, суглинками, глинами, оторфованими ґрунтами і торфом.

Найбільшу частину сучасної товщі складають піски. Нижню частину – крупнозернисті піски з уламками кристалічних порід та пісковика. Перекриваються вони дрібно-середньоглинистими невідсортованими пісками з прошарками супісків, суглинків і глин.

У місцях звуження заплави піски ближче підходять до поверхні, а в широких місцях вони перекриваються товщею муло-торф'янистих відкладів.

Поверхня пісків позначена слідами давних русел. Наявність прошарків мулу і важких суглинків, які відіграють роль місцевих водоупорів, створює умови для заболочування території. Загальна товща сучасних заплавних відкладів становить 20–30 м.

За своїми фільтраційними властивостями ґрунти, які складають заплаву, поділяють на водопроникні, слабопроникні та непроникні. Коефіцієнт фільтрації ґрунтів змінюється від 0,5 до 25 м/добу.

Відповідно до геологічних та геоморфологічних умов у басейні р. Тясмин виділяють водоносні горизонти, віднесені до тріщинуватої зони кристалічних порід докембрію, відкладів буцацької, харківської та полтавської світи, а також верхньочетвертинних та сучасних алювіальних і озерно-алювіальних утворень.

Водоносні горизонти в дочетвертинних породах поширені головним чином у межах правобережного плато та його схилів.

Водоносні горизонти тріщинуватої зони кристалічних порід розкриті свердловинами на правому березі р. Тясмин у населених пунктах Сміла, Сунки, Медведівка, Чигирин.

Водоносні горизонти у відкладах полтавської світи поширені в місцях, де вони підстилаються глинистими пісками харківської світи (гора у м. Чигирин)

Найбільше поширені водоносні горизонти у верхньочетвертинних та сучасних відкладах лівобережних надзаплавних терас та заплав. Водоутримуючими породами є піски різної зернистості, а в заплаві також мули, супіски, оторфовані породи і торф. Потужність водовмісних порід досягає 20–30 м.

Поверхня ґрунтового водоносного горизонту підвищується від річки вглиб території. Загальний уклон ґрунтового потоку відповідає напрямку течії річки.

Глибина залягання ґрунтових вод становить 15–30 м, у місцях, де є водонепроникні прошарки, на глибині 1–8 м трапляються верховодки.

Джерелом живлення ґрунтових вод заплави є атмосферні опади, вода повеней та приток. Під час річної зміни рівня ґрунтових вод спостерігаються різке підняття його з максимумом в середині березня – на початку квітня. Амплітуда коливань рівня ґрунтових вод становить 0,3–2,0 м з максимальним значенням біля річки.

Мінералізація ґрунтових вод змінюється від 0,1 г/л до 4,3 г/л. У своїй більшості вони прісні. Збільшення мінералізації спостерігається від бортів долини до русла, що пояснюється застійним характером ґрунтових вод у ґрунтах важкого механічного складу.

Басейн річки розташовується в межах Середньодніпровської терасової рівнини та Придніпровської височини.

Долина у верхів'ї річки до м. Сміла звивиста, нижче спрямлена, переважно трапецієподібна, завширшки 1–2,5 км, на окремих ділянках розширюється до 3,5–4 км. У верхів'ї долина місцями V-подібна, вузька – від 0,1 до 0,6 км. До м. Сміла схили мають висоту 15–25 м, місцями до 4,5 м, переважно опуклі,

помірно круті, задерновані, іноді залісені. Після м. Сміла долина асиметрична. Лівий схил утворений уступами дніпровських терас або схилами пагорбів, розташованих на терасах заввишки 5–20 м, помірно крутий та пологий, опуклий, залісений, рідше задернований. Правий схил, заввишки 18–70 м, помірно крутий та крутий, нижче – пологий, розораний, місцями дуже крутий. Правий берег представлений схилом сильно еродованого Придніпровського плато з позначкою поверхні 130 м, складений дочетвертинними та лесоподібними утвореннями. Густота яружно-балкової мережі (еродованість) – 0,75–1 км/км². Дном долини є заплава, ширина якої змінюється від 1 до 5 км, досягаючи в середньому 1,5–2 км. Поверхня заплави злегка хвиляста, розчленована низинами, балками та старицями. У районі с. Бузуки заплава має позначку 80 м, біля с. Стецівка – 72 м. Уклон заплави незначний – 0,0001–0,0002.

Ґрунтоутворюючими породами у заплаві Тясмину є торф, алювіальні та делювіальні відклади, болотний мергель і еолові піски. Відповідно, з процесами ґрунтоутворення в заплаві Тясмину утворилися такі ґрунти: болотні, лугові й дерновопідзолисті, які за механічним складом відносять до важко-середньо-легко-суглинистих, супіщаних, глинисто-піщаних та піщаних. За агро-меліоративними властивостями їх поділяють на 6 груп:

Торфовище.

Торф'яно-болотні ґрунти.

Лучно-болотні суглинисті ґрунти.

Лучні супіщані ґрунти.

Лучні сильносолончакуваті ґрунти.

Дерново-підзолисті піщані ґрунти.

Найпоширенішою групою ґрунтів є торфовища, які залягають по низинах заплави. Потужність їх змінюється від 0,3 до 5,5 м. За ботанічним складом вони переважно очеретяні, зі ступінем зволоження 20–70 % та зольністю 14–60 %. Їм властива здатність сильно переосувуватись. Переосушені торфовища різко змінюють свої водно-фізичні властивості. Необхідно постійно підтримувати для рослин оптимальну вологість шляхом регулювання рівнів ґрунтових вод.

Торфово-болотисті ґрунти поширені на незначній території (на периферії заплавних низин). Верхні їх торф'яні та оторфовані горизонти за своїми властивостями близькі до торфовищ.

Групу лучно-болотних суглинистих ґрунтів складають лучні болотні легко- та середньосуглинисті й лучні легкосуглинисті ґрунти. Вони поширені на рівнинах та слабопідвищених ділянках заплави. Містять 3–6 % гумусу та органічних речовин. Затоплю-

ються повеневими водами, внаслідок чого тривалий час перебувають в умовах надмірного зволоження.

На слабопідвищених ділянках заплави поширені лучно-супіщані ґрунти. Вони бідніші за лучні суглинисі, при низьких рівнях ґрунтових вод рідше потребують додаткового зволоження.

Лучні сильносолончакові середньосуглинисті ґрунти утворились на слабопідвищених ділянках заплави. Вони складені болотним мергелем і характеризуються близьким заляганням засоленних ґрунтових вод. Вміст гумусу в них – 3,2–4,9 %. Однак вони непридатні для сільського господарства через хлорно-сульфатне засолення верхніх горизонтів. Поліпшення такого типу ґрунтів можливе лише шляхом промивання від солі з подальшим відведенням промивної води.

На схилах лівого корінного берега поширені дерново-підзолисті супіщані, глинисто-піщані й піщані ґрунти. Вони бідні на поживні речовини і відзначаються малою вологоємністю та високою водопроникністю. Ці ґрунти малозв'язані й піддаються вітровій дефляції.

Заплава, крім регулювання рівневого режиму ґрунтових вод, потребує правильної обробки та внесення мінеральних та органічних добрив.

Від витoku до м. Кам'янка (майже 40 км) русло р. Тясмин є вільно меандруючим. Річка тече по широкій долині, на якій на поверхню не виходять важкорозмивні породи.

Від м. Кам'янка майже до с. Райгород, (близько 17 км), русло врізане. Врізане русло проходить по вузькій, практично беззаплавній долині й має високі круті береги. Приурочені вони до місць виходу гранітів та інших важкорозмивних порід Українського кристалічного щита.

Від Райгорода до Сміли (близько 20 км) річка Тясмин тече з вільним меандруванням. За м. Сміла починається меліоративна система, на якій русло річки значною мірою каналізовано. Протяжність річки в каналізованому руслі – майже 88 км, що становить майже половину довжини річки.

На Тясмині та його притоках збудовано 5 штучних водойм і 304 ставки (для зарегулювання стоку і водозабезпечення). Стан більшості ставків незадовільний. Збудовані вони силами господарств за спрощеною технічною документацією, а іноді й без неї. Греблі земляні, з незакріпленими укусами, багато з них розмиті. Гідротехнічні споруди мають незадовільний технічний стан, не відповідають сучасним вимогам.

Розвиток ерозійних процесів на водозборі, як природних, так і пов'язаних із сільськогосподарським освоєнням схилів долини і

балок, зумовлює посилене змивання ґрунту та замулення ставків. Переважає глибина 0,5–1,5 м, за якої ставки прогриваються і заростають болотною рослинністю.

Створення ставків та водосховищ вносить зміни в режим поверхневого та підземного стоку і впливає на екологічний стан по всій довжині річки. При зарегульованості стоку скорочується водообмін, зменшується швидкість течії у ставках в десятки разів, що впливає на гідрохімічний склад води і спричинює утворення застійних і антисанітарних зон.

Отже, створення штучних водойм порушує природний режим водотоків і негативно впливає на господарську діяльність, навіть може призвести до небажаних наслідків.

Взагалі русло на багатьох ділянках потребує догляду і відновлення природного стану. Прибережні смуги та водоохоронні зони слід визначити в натурі.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. Тясмин вище Кам'янки: взимку за кількістю видів у фітопланктоні переважають діатомові водорості. Навесні маса фітопланктону зростає, влітку він розвивається найкраще. Серед водоростей у літній період домінує *Aphanizomenon* (що спричинює цвітіння води), осциляторія, евдорида та ін.

Тясмин нижче Кам'янки: серед вищих судинних рослин досить часто вегетує кушир занурений (*Ceratophyllum demersum*) та ряска (*Lemna*). Серед нижчих рослин взимку домінують синьозелені водорості.

Тясмин нижче Сміли, біля Залевків: особливістю фітопланктону є випадання з його складу синьозелених і жовто-зелених водоростей.

Тясмин в районі Чигирини: серед водоростей домінують діатомові та вольвоксові водорості. Навесні збільшується кількість золотистих водоростей. У складі зоопланктону домінантами є нижчі раки.

10. Рослинність. Велика площа басейну зайнята широколистяними лісами (дуб, граб, берест, клен). Хвойні ліси займають площу близько 700 га. Болота в басейні Тясмину в основному трапляються в заплаві річки і займають площу 180 км².

Складні геоморфологічні, кліматичні й ґрунтові умови території басейну р. Тясмин позначилися на формуванні рослинного покриву, представленого лісами, лучними степами, заплавними луками та болотами, класифікації яких подано за Д. Я. Афона-

сьєвим, Г. І. Біликом та ін. (1956). На лісові насадження у долині верхньої течії припадає 8–10 %, середньої та нижньої – близько 40 % площі долини. Лучні угіддя в долині верхньої течії займають 12–15 %, середньої та нижньої – 6 %. Решту площі займають болота: 5–8 % у верхній і 10–12 % у середній та нижній ділянках долини річки.

Лісові насадження пов'язані головним чином зі схилами корінного берега долини та першою надзаплатною терасою. Найпоширенішими є соснові, дубово-соснові, дубові та грабово-дубові ліси. У заплаві невеликі площі займають вільшняки та чагарникові зарості верб тритичинкової (*Salix triandra* L.) і попелястої (*S. cinerea* L.).

Соснові ліси зростають на лівобережжі середньої та нижньої течій долини Тясмину, де вони займають майже всю першу надзаплатну терасу. Значно менші площі їх – у долині верхньої течії (невеликі за площею насадження біля с. Других Бірків і сосновий бір поблизу станції Фундукліївка).

Чисті сосняки, або бори, у переважній більшості є штучними насадженнями. Вони приурочені до слабоопідзолених піщаних і супіщаних ґрунтів різного ступеня зволоженості. Найбільше поширені 25–30-річні чисті соснові насадження. Серед них невеликими островцями трапляються природні 70–80-річні чисті й дубові сосняки.

Характерними для долини Тясмину є природні сосняки зі злаково-різнотравним трав'яним покривом. Деревостан утворює сосна звичайна (*Pinus silvestris* L.), іноді з поодиноким домішкою дуба звичайного (*Quercus robur* L.) у межах другого ярусу на знижених місцях. Чагарниковий ярус представлений кущами зіноваті руської (*Cytisus ruthenicus* Fisch. ex Woloszaz.) та дроку красивого (*Genista tinctoria* L.). У негустому трав'яному ярусі домінують келерія сиза (*Koeleria glauca* (Spreng.) DC), чебрець звичайний (*Thymus serpyllum* L.), нечуйвітер волохатенький (*Hieracium pilosella* L.). Поодинокі трапляються смовд гірська, герань кривавочервона. У моховому покриві переважає *Pleurozium schreberi*.

Дубово-соснові ліси, або субори, в долині Тясмину трапляються досить рідко, на родючіших ґрунтах, порівняно з чистими сосняками. Превалюють під ними дерново-слабопідзолисті супіщані ґрунти. Деревний ярус складається із сосни звичайної і дуба звичайного. Підлісок виявлений краще: крім видів, властивих борам, є бруслина бородавчаста (*Evonymus verrucosa* Scop.) і крушина ламка (*Rhamnus frangula* L.). Найбільше поширені сосняки дубово-орляковий і дубово-куничниковий. Перші пов'язані з

рівнинними, а другі – з підвищено-рівнинними ділянками першої надзаплатної тераси.

Широколісті ліси приурочені до розчленованого рель'єфу правобережжя долини, займаючи схили балок і схили корінного берега долини, в ґрунтовому покриві яких переважають лісові суглинки. Представлені головним чином грабово-дубовими та дубовими насадженнями (околиці сіл Головкивка, Сунки, Яблунівка).

Найтиповішою групою асоціацій є грабово-дубові ліси з пануванням у трав'яному покриві яглиці звичайної (*Aegopodium podagraria* L.). У першому ярусі звичайно росте дуб, у складі другого деревного ярусу переважає граб (*Carpinus betulus* L.), до якого в дуже незначній кількості домішуються липа і клен звичайний (*Acer platanoides* L.). Підлісок у цій групі асоціацій залежить від використання й віку деревостану. В ньому найчастіше трапляються молодий підріст кленів звичайного та польового (*Acer campestre* L.), граба, липи. З чагарників ростуть бруслина бородавчаста, ліщина (*Corylus avellana* L.), свидина кров'яна (*Thelycrania sanguinea* (L.) Tourr.) Трав'яний покрив добре виявлений, едіфікатором його є яглиця звичайна. Разом з нею зростають копитняк європейський (*Asarum europaeum* L.), маренка запашна (*Asperula odorata* L.), дзвоники кропиволистокі (*Campanula trachelium* L.), зірочник лісовий (*Stellaria holosiea* L.), тонконіг дібровний (*Poa nemoralis* L.), грястиця збірна (*Dactylis glomerata* L.), перлівка поникла (*Melica nutans* L.), просянка розлога (*Milium effusum* L.) тощо. На ділянках, де дуб вирубують, формуються чисті грабові ліси з підліском і трав'яним покривом, який був у попередньому насадженні.

Дубові ліси представлені невеликими площами в долині середньої течії р. Тясмин. Деревостан складається з дуба звичайного в першому ярусі, до якого в невеликій кількості домішуються граб, в'яз (*Ulmus laevis* Pall.), клен польовий тощо. Підлісок досить рясний. У ньому переважають ліщина, клен татарський (*Acer tatarica* L.), бруслина бородавчаста, свидина. У трав'яному покриві домінують яглиця звичайна, копитняк європейський, медунка темна (*Pulmonaria obscura* D u-mort.), зірочник лісовий, кропива дводомна (*Urtica dioica* L.) та ін.

Завдяки відносній родючості ґрунтів ліси за продуктивністю належать до I і II бонітету, рідше – до III.

Усі ліси, пов'язані з першою надзаплатною терасою, є водоохоронно-захисними лісовими насадженнями, які регулюють стік з водозбору і тим самим зменшують ерозію ґрунтів, живлять підґрунтові води і збільшують річний стік р. Тясмин.

Вільшняки займають невеликі площі притерасних знижень у долині середньої та нижньої течій річки (околиці сіл Бузуки, Ду-

манці, Чигирин). Формуються вони на мулистоких, мулистоко-глейових і торф'янистих ґрунтах. Зволоження вільшняків посилюють джерельні води.

Вільшняки, що збереглися в долині Тясмину, дуже порушені систематичними рубками та випасанням. Складені вони головним чином коренепаростковими різновіковими насадженнями. В деревостані панує вільха клейка (*Alnus glutinosa* (L.) Gaertn.). У рідкому підліску ростуть крушина ламка, смородина чорна (*Ribes nigrum* L.). Трав'яний покрив представлений кропивою жабріюлистою (*Urtica galeopsifolia* Wierzb. ex Opiz.), вербозіллям звичайним (*Lysimachia vulgaris* L.), чередою трироздільною (*Bidens tripartita* L.), осокою пухирчастою (*Carex vesicaria* L.), мітлицею повзучою (*Agrostis stolonizans* Bess.), пасльоном солодко-гірким (*Solatum dulcamara* L.).

На території заплави вільхові ліси виконують протиерозійну роль. Вони захищають ґрунти заплави від розмивання повеневими водами, а в окремих місцях лучні угіддя й русло – від занесення делювіальними наносами, які надходять з ярів та балок водозбору.

Чагарникові зарості верб тритичинкової та попелястої приурочені переважно до берегів річки. Для їх місцезростань характерні піщано-мулистокі ґрунти. Займають вони невеликі площі, але відіграють важливу роль: зменшуючи силу течії повеневих вод, захищають береги від ерозійної діяльності води. Вербка попеляста росте в притерасі на місці зведених вільшняків.

Трав'яна рослинність долини Тясмину представлена фрагментами лучних степів та заплавними луками. Фрагменти лучних степів зрідка трапляються на всій протяжності долини Тясмину. Здебільшого вони приурочені до схилів корінних берегів в околицях сіл Кам'янка, Яблунівка, Думанці, Чигирин. Рослинність лучних степів складена різнотравно-типчаковими та різнотравно-вузьколистокотонконоговими угрупованнями.

Різнотравно-типчакові угруповання трапляються на схилах балок і корінного берега південних та південно-східних експозицій. Основою травостою є типчак борознистий (*Festuca sulcata* Hack.) – 10–15 %. Серед інших злаків найчастіше зростають тонконіг вузьколистий (*Poa angustifolia* L.), келерія струнка (*Koeleria gracilis* Pers.), рідше – поодинокі дернини ковили волосистої (*Stipa capillata* L.). Різнотрав'я представлене шавліями пониклою (*Salvia nutans* L.) та освітленою (*S. illuminata* Klok.), дивиною фіолетовою (*Verbascum phoeniceum* L.), підмаренником справжнім (*Gallium verum* L.), подорожником ланцетелистим (*Plantago lanceolata* L.) та ін.

Різнотравно-вузьколистокотонконогові угруповання пов'язані зі схилами балок північної та північно-східної експозицій. Панують в них тонконіг вузьколистий (10–25 %) з домішкою пірію повзучого, полину австрійського (*Artemisia austriaca* Jacq.), шавлії пониклої, подорожника ланцетелистого, конюшини лучної (*Trifolium pratense* L.) та вероніки сивої (*Veronica incana* L.).

Рослинність лучних степів зазнає інтенсивного випасання і перебуває на різних стадіях пасовищної дигресії. З їх травостоїв майже зовсім випала ковила волосиста, яка створювала основний фон.

Заплавні луки поширені в долині верхньої течії Тясмину, де вони займають близько 80 % площі заплави. В долині середньої і нижньої течій річки їх майже немає. Заплавні луки представлені трьома класами формацій: справжні, болотисті та засолені.

До складу справжніх лук входять формації з переважанням у травості костриці лучної (*Festuca pratensis* Huds.) і пажитниці багаторічної (*Lolium perenne* L.). Займають справжні луки середні рівні заплави. Під ними переважають здебільшого лучні свіжі та вологі суглинисті ґрунти. Найпоширеніші серед справжніх лук лучнокостричники, що займають рівнинно-підвищені ділянки з ґрунтами, багатими на гумус. Травостій формації густий (85–90 %), складений злаками і бобовими з невеликою домішкою різнотрав'я (%): костриця лучна – 30–35, пажитниця багаторічна – 15–20, мітлиця біла (*Agrostis alba* L.) – 15, мітлиця повзуча – 8–10; а також лядвенець рогатий (*Lotus corniculata* L.), конюшина лучна, повзуча (*Trifolium repens* L.) і суніцевидна (*T. fragiferum* L.), люцерна хмелевидна (*Medicago lupulina* L.). Пажитничники приурочені до рівнинних ділянок заплави з лучними легкосуглинистими слабоструктурними ґрунтами. Травостій густий (95–100 %), витримує випасання та витоупування. Крім злаків і бобових – пажитниці багаторічної (30–35 %), мітлиці повзучої (10–15 %), костриці лучної, конюшини лучної і повзучої, до його складу входить велика кількість різнотрав'я: кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale* Web. ex Wigg.), любочки осінні (*Leontodon autumnialis* L.), перстач гусячі лапки (*Potentilla anserina* L.) та ін.

Болотисті луки пов'язані з різними зниженнями заплави. Місцезростання їх дуже зволожені. Ґрунти під ними лучно-болотні, подекуди мулуватоглейові. Представлені болотисті луки формаціями з переважанням у травості мітлиці повзучої, осоки стрункої (*Carex gracilis* Curt.) та лепешняку водяного (*Glyceria aquatica* (L.) Wahlb.). Луки мітлиці повзучої займають зниження заплави з лучно-болотними та мулуватоглейовими ґрунтами. Травостій повзучомітличників густий (95–100 %), складений мітлицею по-

взучою (35 %), пажитницею багаторічною (10–15 %), а також тонконогом болотним (*Poa palustris* L.), конюшиною повзучою, жовтецем повзучим (*Ranunculus repens* L.) та ін. Стрункоосочники характерні для заплавних знижень з близьким стоянням ґрунтових вод. До складу їх травостоїв входять осока струнка (20–25 %), мітлиця повзуча, лепешняк водяний, жовтець повзучий, перець водяний (*Polygonatum hydropiper* L.). Водянолепешнякові луки в рель'єфі заплави займають нижчі місця, ніж стрункоосочники. Найчастіше лепешняк водяний росте разом з осокою стрункою. В невеликій кількості до цієї асоціації входять мітлиця повзуча, хвощ болотний (*Equisetum palustre* L.) та омег водяний (*Oenanthe aquatica* (L.) Pojr.).

Засолені луки трапляються серед справжніх та болотистих лук на слабозасолених лучних ґрунтах, що утворилися внаслідок ущільнення ґрунту на випасах. Представлені вони угрупованнями костриці східної (*Festuca orientalis* Kern.), лисохвосту здутого (*Alopecurus ventricosus* Pers.), конюшини суницевидної та бульбокомишу морського (*Bulboschoenus maritimus* (L.) Palla). Східно-костричники займають рівнинні ділянки та похилі схили невисоких підвищень заплави з ґрунтами, слабозасоленими карбонатами. Ця формація характерна для пасовищ. Найчастіше костриця східна зростає в сукупності з покісницею розставленою, осокою розсунutoю (*Carex distans* L.), конюшиною суницевидною, гусячими лапками та ін. Випасання не дуже пошкоджує травостій формації. Формація лисохвоста здутого приурочена до рівнинно-знижених ділянок заплави. Ґрунти тут лучні суглинисті, слабо оглеєні, з ознаками засолення. Травостій досить густий (80–95 %), складається з лисохвоста здутого, мітлиці повзучої, конюшини гібридної (*Trifolium hybridum* L.) і суницевидної, лядвенцю рогатого тощо. Досить поширена формація з домінантною роллю конюшини суницевидної. Травостій її густий (95–100 %). Крім домінанти, сюди входять мітлиця повзуча, покісниця розставлена, молочка морська (*Glaux maritima* L.) тощо. Формація бульбокомишу морського займає зниження з мокрими лучно-болотними ґрунтами. Травостій формації зріджений (55–60 %), представлений невеликою кількістю видів: бульбокомиш морський, мітлиця повзуча, вербозілля лучне (*Lysimachia nuttalliana* L.), жовтець повзучий.

Площі під луками розподілені приблизно так (% площі заплави верхньої течії): повзучомітлицеві – 25–30, лучнокостричники – 12–15, стрункоосочники і водянолепешнячники – 10–12, східнокостричники – 10–12, здутолисохвісники 8–10, пажитничники – до 5, луки конюшини суницевидної та бульбокомишу морського

– близько 5. Використовують луки головним чином під випасання, що призводить до ущільнення ґрунту і порушення дернини. Це результат нераціонального використання лук.

Болотні та прибережно-водні фітоценози, на які в долині верхньої течії Тясмину припадає 10–15 % площі заплави, займають найнижчі місця, де вода стоїть на поверхні протягом усього року. Болота в заплаві верхнього Тясмину утворилися внаслідок замулення русла річки й заболочування заплави.

Болотна рослинність представлена в основному формаціями очерету звичайного (*Phragmites communis* Trin.) та рогозів вузьколистого (*Typha angustifolia* L.) і широколистого (*T. latifolia* L.). Формація очерету звичайного займає найбільш знижені місця заплави і узбережжя річки. Найчастіше трапляються чистозаростеві очеретяні і великорізотравно-очеретяні угруповання. Основна роль в їх травостоях належить очерету звичайному, висота якого досягає 200–270 см з проективним покриттям 8–85 %. Серед основних компонентів великорізотравно-очеретяної асоціації слід назвати плакун верболистокий (*Lythrum salicaria* L.), вербозілля звичайне, омег водяний, їжачу голівку гіллясту (*Sparganium ramosum* Huds.). Формація рогозу вузьколистого представлена трьома асоціаціями: чистозаростевою вузьколистокорогозовою, великорізотравно-вузьколистокорогозовою та очеретяно-вузьколистокорогозовою. Площі, які займають названі асоціації, набагато менші за площі під очеретовими асоціаціями. Травостій усіх асоціацій формації густий (95–100 %), високий (130–150 см). До рогозу вузьколистого найчастіше домінують плакун верболистокий, півники болотні (*Iris pseudacarus* L.), їжача голівка гілляста, гірчак земноводний (*Polygonum amphibium* L.). Широколистокорогозова формація займає невеликі площі й здебільшого представлена двома асоціаціями – чистозаростевою широколистокорогозовою і великорізотравно-широколистокорогозовою. Висота травостою близько 150 см з проективним покриттям 90–100 %. Крім домінанти – рогозу широколистого – у його складі трапляються їжача голівка гілляста, півники болотні, плакун верболистокий, підмаренник болотний (*Galium palustre* L.).

Під впливом меліоративних робіт, проведених у долині середньої й нижньої течії річки, лучні й болотні фітоценози перетворені на сільськогосподарські угіддя. Фрагменти болотної рослинності залишилися по глибоких зниженнях центральної й притерасної частин заплави. Ці угруповання продовжують жити водами, що витікають з ярів та балок корінного берега.

Природна рослинність долини р. Тясмин зазнала великих змін під впливом господарської діяльності людини. Знищення лісів на великих площах, випасання худоби на схилах призвели до актив-

ного поверхневого змивання ґрунтів, підтвердженням чого можуть бути значні площі еродованих ґрунтів. Продукти ерозії потрапляють у долину річки, замулюючи її русло; річка мілішає, порушується її водний баланс. Усе це потребує дбайливого ставлення до рослинних ресурсів долини Тясмину, які слід охороняти й збагачувати. Похилі схили балок, дернина яких добре збереглася, можна використовувати під сінокоси або пасовища, але випасання на них має бути помірним, щоб не зруйнувати дернину. Ділянки з порушеною дерниною слід залужити багаторічними травами, сильно розмиті схили відвести під ґрунтозахисні насадження лісів, збільшити площі під чагарниковими насадженнями верби тритичинкової вздовж русла річки, щоб запобігти розвитку берегової ерозії.

11. Фауна. На території трапляється ряд гідрофільних птахів та видів лучного комплексу. Влітку найчисленнішими та різноманітними групами тварин є водні, прибережно-водні та лісові. Серед водних тварин було виявлено таких молюсків, як *Unio pictorum longirostris*, *U. tumidus*, *Viviparus viviparus*, жуків-плавунців (*Haliphus ruficollis*, *H. Flavicollis*, *H. lineaticollis*). Було зафіксовано значну кількість молоді таких риб, як плотва (*Rutilus rutilus*), гірчак (*Rhodeus sericeus amarus*).

Тясмин вище Кам'янки: літній зоопланктон цього розрізу досить багатий: *Rotatoria*, *Copepoda*, *Cladocera*, *Varia*. Зообентос теж багатий, інтенсивно розвиваються олігохети. Взимку, крім олігохет, виявлено личинки хірономід. В осінньому бентосі реєстрували молюски: *Sphaerium rivicola*, *S. solidum*.

Тясмин нижче Кам'янки: серед зообентосу поодинокі трапляються хірономіди, личинки двокрилих та молюски. Навесні олігохети залишаються домінуючою групою. В якісних зборах знаходили також п'явку медичну.

Тясмин нижче Смілі біля Залегкі: щодо зоопланктону, то взимку в бентосі багато олігохет та домінують хірономіди.

Тясмин в районі Чигирини: бентос досить одноманітний, в усі пори року траплялися олігохети, личинки хірономід і молюски.

У прибережно-водних екотопах можна побачити видру річкову та ондатру; тут поширені такі види птахів: чаплі (сіра, велика біла), качки (крижень). З плазунів водяться черепаха болотяна та вуж звичайний. Серед земноводних досить поширеними є жаби – ставкова й озерна. Лісова фауна заплав має трохи збіднений характер, оскільки площа лісів невелика. Хребетні тварини представлені в основному птахами, рідше плазунами. Ссавці відвідують лісові ділянки нерегулярно.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Вздовж долини річки проходить міграційний шлях багатьох птахів. До-

лина р. Тясмин має важливе значення як місце зупінок і концентрації птахів під час міграції. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. З огляду на це, пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів зазвичай проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження та зимовлі тварин. Відомості про видовий склад фауни території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі (табл. Д. 8.1).

Таблиця Д.8.1
Природно-заповідні території та об'єкти в басейні р. Тясмин

№ п/п	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно з якими створено об'єкт
1	2	3	4	5	6
Чигиринський район					
1	Холодний Яр	Комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення	553,0	ДП «Кам'янське ЛГ»	Розпорядження РМ УРСР від 01.10.68 р. №1085
2	Берестово	Ботанічний заказник місцевого значення	2,0	ДП «Чигиринське ЛГ»	Ріш. ОВК від 25.05.90 р. №95

Продовження таблиці Д.8.1

1	2	3	4	5	6
3	Білосніжний	Ботанічний заказник місцевого значення	1,5	ДП «Чигиринське ЛГ»	Ріш. ОВК від 25.05.90 р. №95
4	Гуцівський	Ботанічний заказник місцевого значення	81,0	ДП «Чигиринське ЛГ»	Ріш. ОВК від 11.03.76 р. №136
5	Зам'ятницький	Ботанічний заказник місцевого значення	2,0	Зам'ятницька сільська рада	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. №14-21
6	Зубівський	Ботанічний заказник місцевого значення	0,2	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
7	Оля	Ботанічний заказник місцевого значення	0,1	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. ОВК від 25.05.90 р. №95
8	Яничарський	Ботанічний заказник місцевого значення	55,0	ДП «Чигиринське ЛГ»	Ріш. ОВК від 11.03.76 р. №136
9	Старотясминський	Гідрологічний заказник місцевого значення	12,0	Худоліївська сільська рада	Ріш. обл. ради від 03.07.02 р. №2-8
10	Тюльпан дібровний	Ботанічний заказник місцевого значення	4,5	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. обл. ради від 03.07.02 р. №2-8
11	Озерце біленьке	Гідрологічний заказник місцевого значення	0,05	ДП «Чигиринське ЛГ»	Ріш. обл. ради від 03.07.02 р. №2-8
12	Дзюркало	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	Мельниківська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
14	Дуб Максима Залізняка	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,02	Мельниківська сільська рада	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
13	Дуб Внук	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	Мельниківська сільська рада	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
14	Залізнякава криниця	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,2	Мельниківська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
15	Кам'яне дерево	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	Чигиринський райвуззол зв'язку	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367

Продовження таблиці Д.8.1

1	2	3	4	5	6
16	Монастирське джерело	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,05	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. обл. ради від 03.07.02 р. №2-8
17	Сквер учасників партизанського руху	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,5	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. обл. ради від 03.07.02 р. №2-8
18	Три криниці	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	3,0	НІКЗ «Чигирин»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
19	Замкова гора	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	100,0	НІКЗ «Чигирин»	Ріш. ОВК від 19.03.76 р. №177
20	Міський парк (м.Чигирин)	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	4,0	ВУ ЖКГ міськвиконкому («Озон»)	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
21	Атаманський парк	Заповідне урочище	397,0	ДП «Кам'янське ЛГ»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
Черкаський район					
22	Ірдинське болото	Гідрологічний заказник місцевого значення	484,6	ДП «Черкаське ЛГ»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
23	Старий Тясмин	Комплексний заказник місцевого значення	3,0	СЛОВ «Чорнявка»	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. №14-21
24	Степанківський	Ландшафтний заказник місцевого значення	110,8	СКП «РАЙЛІС»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
25	Високопродуктивне насадження дуба	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	4,7	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 14.04.83 р. №205
26	Група вікових дубів	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	2,2	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
27	Дядюші	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,9	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367

Продовження таблиці Д.8.1

1	2	3	4	5	6
28	Лісові масиви сосни з дубом	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	4,6	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
29	Мати лісу	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. обл. ради від 03.07.02 р. №2-8
Смілянський район					
30	Ірдинське болото	Гідрологічний заказник місцевого значення	372,9	ДП «Смілянське сільське господарство», Костянтинівська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
31	Орхідеї	Ботанічний заказник місцевого значення	1,0	ДП «Смілянське сільське господарство»	Ріш. ОВК від 08.01.86 р. №7
32	Сунківський 1	Комплексний заказник місцевого значення	834,0	ДП «Смілянське сільське господарство»	Ріш. ОВК від 21.11.84 р. №354
33	Сунківський	Гідрологічний заказник місцевого значення	28,0	Сунківська сільська рада	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
34	Теклінська дача	Комплексний заказник місцевого значення	732,0	ДП «Смілянське сільське господарство»	Ріш. ОВК від 08.01.86 р. №7
35	Алея горіха чорного	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,3	Сільська рада села Балаклія	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
36	Березняківський кар'єр	Геологічна пам'ятка природи місцевого значення	4,0	Відділ культури Смілянського міськвиконкому	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
37	Горіх чорний	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,1	Смілянська міська рада	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
38	Джерело	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	Дослідне господарств «Еліта»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
39	Насадження бука	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,1	ДП «Смілянське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367

Продовження таблиці Д.8.1

1	2	3	4	5	6
40	Самгородський кар'єр	Геологічна пам'ятка природи місцевого значення	4,0	Самгородська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
41	Міський парк	Пам'ятка садово-паркового мистецтва	33,2	Відділ культури Смілянського міськвиконкому	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №367
42	Юрова гора	Заповідне урочище	149,0	ДП «Смілянське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 27.06.72 р. №288
43	Шаєва гора	Заповідне урочище	24,2	Головатинська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4

До складових територій структурного елемента екомережі відносять:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, в т. ч. лісові смуги та інші захисні насадження, не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо;

Площі необхідно уточнити при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землі на території структурного елемента екомережі. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та її екологічну цінність. Негативно впливають на стан біорізноманіття: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масова для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів (табл. Д.8.2).

Таблиця Д.8.2

Перелік основних водокористувачів та обсяги забруднення водних об'єктів

Відомство	Підприємство-забруднювач	Обсяг скидання забруднюючих речовин, т/рік
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	РКП «Кам'янський водоканал»	69,63
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	Чигиринське КП «Лісове»	56,09
Міністерство транспорту	ВАТ НВП «Смілянський електро-механічний завод»	39,96
Концерн «Укрцукор»	ДП «Кам'янський цукро-завод ТОВ "Руна"»	115,15
Держкомітет будівництва, архітектури та житлової політики	КП «Смілаводоканал»	304,65

Забруднення річкового стоку має такі складові:

- поверхнево-схиловий стік з непорушених територій;
- господарсько-побутові стічні води;
- зливовий стік з урбанізованих територій;
- поверхневий стік з сільськогосподарських територій та ґрунтовий стік.

Відсутність водоохоронних смуг по берегах річки та її приток – одна з важливих причин забруднення річки.

Розорювання землі за 10–20 м. від берега, розміщення стихійних сміттєзвалищ призводить до потрапляння в річку завислих речовин мікроелементів, пестицидів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (див. п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Винести межі в натуру, змінити категорію земель і віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги заліснення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок, необхідні для підтримання цілісності та територіального зв'язку.

У числі необхідних заходів щодо охорони водних ресурсів басейну р. Тясмин слід розглядати водоохоронні – створення водоохоронних зон. Згідно з проектом, розробленим інститутом «Укрземпроект» (Черкаський філіал) у 1982 р. на р. Тясмин ширину водоохоронних зон встановлено в межах 50–100 м, на притоках та ставках – від 15 до 60 м. На цей час вздовж майже всієї річки ширина незайманої (не розораної) прибережної смуги становить в основному від 10 до 20 м, лише в деяких місцях 20–30 м і в одному місці – 100 м (біля с. Санжариха).

Проектом передбачено заходи щодо поліпшення екологічного стану р. Тясмин, наведені в табл. Д. 8.3 (за 0-точку прийнято місце витоку річки біля с. Любомирка Кіровоградської обл.).

Таблиця Д.8.3

Заходи щодо поліпшення екологічного стану р. Тясмин

Населений пункт	Відстань від витоку до точки (с. Любомирка)	Наявність водоохоронних смуг, їх ширина		Заходи щодо поліпшення стану
		за проектом	в натурі ПС (прибережна смуга)	
1	2	3	4	5
Південно-східна околиця с. Косари	30,1	150	-	Реконструкція меліоративних систем
Село Юрчиха	35,7	27	-	Залуження
Місто Кам'янка	37,6	27	ПС 2–2,5, 10–15	Залуження
Місто Кам'янка	41,9	37	-	Розчищення русла, дотримання природоохоронного режиму
Східна околиця с. Ревівка	45,2	27-55	ПС 10–25 м	Алеїні посадки
Село Ревівка	47,5	55	ПС до 20 м	Заліснення
Південна околиця с. Ярове	50,9	55	ПС до 20 м	Залуження
Північна околиця с. Ярове	52,3	50	ПС 10 – 20 м	Заліснення
Південно-східна околиця с. Райгород	53,6	50	Немає ПС 100 м	Залуження, заліснення
Село Райгород	55,8	50	Немає ПС – 20 м	Залуження, заліснення
Західна околиця с. Райгород	57,0	50	Немає ПС 15–20 м	Залуження, заліснення
Село Березняки	61,6	50	Немає ПС 20–30 м	Залуження, заліснення
Село Березняки	62,8	53	Немає ПС 30 м	Залуження, заліснення
Село Березняки	64,1	53	Немає ПС 10–20 м	Залуження, заліснення
Околиця с. Березняки	65,6	53	Немає ПС 30	Залуження, заліснення
Околиця с. Березняки	67,5	46	Немає ПС 5–30 м	Залуження, заліснення

Продовження таблиці Д.8.3

1	2	3	4	5
Центр с. Яблунівка	68,7	46	Немає ПС 5–30 м	Залуження, за-ліснення
Околиця с. Яблунівка	69,4	46	Немає ПС 20 м	Залуження, за-ліснення
Околиця с. Яблунівка	73,2	46	Немає ПС 20 м	Залуження, за-ліснення
Околиця м. Сміла	74,7	-	Немає	Залуження, за-ліснення
Місто Сміла	76,3	-	Немає	Залуження, за-ліснення
Місто Сміла	77,9	-	Присадибні ділянки	Залуження, за-ліснення
Місто Сміла	81,4	50-69	Немає	Заліснення, проти-воерозійні заходи
Околиця с. Степанки	95,4	69	Немає ПС 20 м	Залуження
Село Нечаївка-Гу-ляй Город	103,9	69	1 знак ВС ПС 20 м	Залуження
Село Думанці	110,8	69	Немає ПС 20 м	Залуження
Село Чорнявка-Чубівка	114,8	65	Немає ПС 15	Залуження
Село Чорнявка-Чубівка	116,3	92	Немає ПС 50 м	Залуження
Село Зам'ятниці	122,2	92	Немає ПС 30 м	Залуження
Село Медведівка	124,6	92	Немає ПС 30 м	Заліснення
Село Медведівка	125,3	92	Немає ПС 10 – 20 м	Заліснення
Околиця с. Медведівка	130,2	80	Немає ПС до 10 м	Заліснення
Село Новоселиця	134,8	80	Немає ПС до 10 м	Заліснення
Село Новоселиця	136,5	97	Немає ПС до 20 м	Заліснення
Село Суботів	143,8	97-100	Немає ПС до 20 м	Заліснення
Село Суботів	144,6	100	Немає ПС до 20 м	Заліснення
Село Суботів	148,0	72-100	Немає ПС до 20 м	Заліснення
Околиця м. Чигирин	149,9	72	Немає ПС до 20 м	Заліснення

Продовження таблиці Д.8.3

1	2	3	4	5
Околиця м. Чигирин	151,3	72	Немає, городи до 10 м	Заліснення
Місто Чигирин	151,9	72	Немає ПС 2,5 м	Заліснення
Місто Чигирин	152,4	72	Немає городи до води	Заліснення
Околиця м. Чи-гирин	153,4	72	Немає 10-25 м	Заліснення
Напроти с. Гала-ганівка	158,2	72-100	Знак ВС ВС 10 – 15 м	Заліснення
Напроти с. Гала-ганівка	159,9	100	Немає ПС 20 м	Заліснення
Тясминська насос-на станція	164,5	100	Немає ПС 50 м	Заліснення

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Тясминський гідроекологічний коридор забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, які вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкта – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Тясминський гідроекологічний коридор дасть можливість:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимальному наближеному до природних ландшафтів;

- розвивати ресурсну базу для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;

- забезпечити збалансоване і невиснажливе природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних та прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі здійснення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;

- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для додержання природоохоронного законодавства;

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі й землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Тясминський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має високий рівень різноманіття. Площа природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та ча-

гарники, болота) достатня для продовження міграції та збереження видів.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається у розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 40).

29. Дата заповнення Інформаційного листа. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.

Науковий співробітник

Науковий співробітник

Молодший науковий співробітник

Молодший науковий співробітник, к. б. н.

Молодший науковий співробітник

Гончар О. Ф.

Задорожня С. І.

Гавриш О. М.

Коноваленко Т. Ф.

Дерій С. І.

Білушенко А. А.

Інформаційний листок — 28

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія регіональної екомережі Велико-виський гідроекологічний коридор (див. рис. 39 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Велико-виський гідроекологічний коридор знаходиться у межах басейну р. Велика Вись. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в її прибережній смузі. Річка Велика Вись належить до басейну р. Синюха і є її лівою притокою. Басейн річки розташований у межах лісостепової зони. Протікає річка по території Черкаської області. Довжина річки – 165 км, площа водозабору – 2842 км², лісистість 7,1 %, заболоченість – 2,4 %, розораність 71,9 %.

4. Площа території. 1000 га.

5. Висота над рівнем моря. 200 м. абс.

6. Стела характеристика території. Велико-виський гідроекологічний коридор знаходиться на Придніпровській височині, що являє собою підвищене плато, розчленоване глибокими ярами і річковими долинами. У р. Велика Вись впадає Тікич, утворений злиттям Гірського та Гнилого Тікичів.

7. Фізико-географічні умови. Клімат басейну помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим. Середньорічна температура – 6,7 °С, відносна вологість – 78 %, середня сумарна річна кількість опадів – 569 мм. Максимальна температура – 38 °С, мінімальна досягає -37 °С. На рік в середньому припадає 22,4 посушливих днів. Добовий максимум опадів – 80 мм. Сніговий покрив спостерігається щороку, середня висота – 21 см, максимальна – 65 см. Найбільша глибина промерзання ґрунту досягає 133 см. Переважають північно-західні вітри. Середня річна швидкість вітру – 3,7 м/с.

Гідрографічна мережа басейну річки розвинута помірно.

Басейн річки знаходиться у межах Придніпровської височини. Тип долини річки – ерозійний.

На всій протяжності річки відбуваються слабовиражені ерозійні процеси, а також заболочування та підтоплення.

Заплава річки – ерозійно-аккумулятивного типу, розташована з обох боків відносно русла.

Лісистість заплави – 9,8 %, залуженість – 20,3 %, заболоченість – 27,7 %, розораність – 6 %.

Тип русла річки – звивистий. Аналіз даних, які характеризують схили долини, заплаву та русло річки, свідчить, що розвинуті процеси ерозії, заболочування та підтоплення, зсуви впливають на екосистему басейну, спричиняють засмічення, замулення та заростання русла. Басейн річки розташований у межах геологічної структури Українського щита. В геологічній будові беруть участь відклади четвертинної, неогенової, палеогенової систем і кристалічних порід докембрію.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. Вивченість флори та мікобіоти, рівень дослідженості ландшафтів і типів природних середовищ недостатні. Пропонується провести інвентаризацію різноманіття видів рослинних угруповань, залучивши до співпраці науково-дослідні інститути.

10. Рослинність. Для долини характерна лучно-степова рослинність. У травостой виявлено такі види рослин, як тонконіг лучний, костриця лучна, жовтець їдкий та повзучий, очиток їдкий і пурпуровий, полин низькорослий. Деревостан – дуб черешчатий, сосна звичайна. Серед чагарників – бузина чорна, ожина та ін. Видовий склад долини та її рослинні асоціації потребують детального дослідження і уточнення на другому етапі виконання регіональної програми формування національної екомережі в Черкаській області.

11. Фауна. Серед ентомофауни лучних екосистем численними є комахи, що належать до ряду твердокрилі та лускокрилі. Що стосується хребетних, то досить поширеним є вуж, трапляється гадюка звичайна. Серед земноводних – жаби озерна й ставкова. Беручи до уваги іхтіо-, орніто- та теріофауни, потрібно провести детальні фауністичні дослідження у другій фазі виконання розробки перспективної РСЕМ.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від розташування гніздового й зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів.

На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних і коловодних птахів звичайно проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів.

Територія має важливе значення як місце розмноження та зимівлі фауни, тут зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України. Відомості про видовий склад фауни території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі (табл. Д. 9.1).

Таблиця Д. 9.1

Природоохоронні території та об'єкти в басейні річки Велика Вись

Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно з якими створено об'єкт
Катеринопільський район				
Велика Вись	Комплексний заказник місцевого значення	30,0	Єлизаветська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.93 р. №14-21

До складових територій структурного елемента екомережі належать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, в т. ч. лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі необхідно уточнити при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землі на території структурного елемента екомережі. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та її екологічну цінність. Негативно впливає на стан біорізноманіття: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масова для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (див. п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Винести межі в натуру, змінити категорію земель і віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги залісення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок, необхідні для підтримання цілісності та територіального зв'язку.

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Великовиський гідроекологічний коридор забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських і технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, які вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкта – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Великовиський гідроекологічний коридор дає можливість:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно

збалансованому природному середовищі, максимально наближеному до природних ландшафтів;

- розвивати ресурсну базу для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;

- забезпечувати збалансоване і невиснажливе природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі виконання оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів.

- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для додержання природоохоронного законодавства.

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій.

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі й землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Великовиський гідроекологічний коридор (прибе-

режна смуга) має природні та наближені до природних угіддя (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники). Площа має добре збережений рослинний покрив. Достатня для продовження міграції та збереження видів.

27. Літературні джерела.

Список використаної літератури додається.

29. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається в розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 41).

29. Дата заповнення Інформаційного листочка. 02.11.2007.р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.

Науковий співробітник

Науковий співробітник

Молодший науковий співробітник

Молодший науковий співробітник, к. б. н.

Молодший науковий співробітник

Гончар О. Ф.

Задорожня С. І.

Гавриш О. М.

Коноваленко Т. Ф.

Дерій С. І.

Білушенко А. А.

Інформаційний листок – 29

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія регіонального рівня Ятранський гідроекологічний коридор (див. рис. 42 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Ятранський гідроекологічний коридор розташований у межах басейну р. Ятрань. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в її прибережній смузі. Річка Ятрань належить до басейну р. Синюхи і є правою притокою першого порядку. Басейн річки розташований у межах лісостепової зони. Протікає річка по території Черкаської і Кіровоградської областей. Довжина – 107 км, площа водозбору – 2170 км², залісеність – 10,2 %, заболоченість – 0,29 %, розораність – 72,6 %.

Площа території. 1000 га.

5. Висота над рівнем моря. За витік річки прийнято точку земної поверхні з позначкою 260 м. абс., розташовану на 1 км північно-західніше північної околиці с. Томашівка Уманського району (автошлях Умань–Юрківка).

6. Стисла характеристика території. Річка має 16 приток задовжки понад 10 км загальною протяжністю 407,5 км, а також 155 приток задовжки менше ніж 10 км протяжністю 383 км. Норма стоку річки становить 138 млн м³, власний її стік зарегульований слабо. Налічується 399 ставків і водосховищ, їх сумарний об'єм – 31,66 млн м³.

7. Фізико-географічні умови. Клімат басейну помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим.

Середньорічні значення основних кліматичних характеристик:

- температура повітря – 7,2 °С;
- відносна вологість повітря – 76 %;
- кількість опадів – 590 мм.

Зареєстровані максимальна і мінімальна температура повітря відповідно становлять 38 °С і -37 °С.

Кількість посушливих днів (вологість повітря менше ніж 30 %) становить у середньому 22,4 на рік.

Спостережений максимум опадів досягає 155 мм.

Басейн річки розташований у межах Придніпровської височини. Абсолютні позначки поверхні – 264,4–100 м Б.С., загальний уклон спрямований на південний схід, схід (табл. Д.10.1).

Морфологія і стан схилів річкової долини

Ділянка річки	Абсолютна позначка, м
107–58	252,2–160
58–55	245,6–40
55–36	223,5–120
36–0	203,7–00

Ширина річки – 20–120 м.

Крутизна схилів – 2–8 ° і більше.

Основний тип долини річки – ерозійний, тип заплави – ерозійно-аккумулятивний, заплава двостороння стосовно русла. Потужність аллювію – 0,5 – 10 м.

Ширина заплави: 107–57 км – 50–150 м; 57–36 км – 50–150 м; 36–0 км – 100–250 м; залісеність – 13,3 %; залуженість – 13,4, розораність – 27,2, заболоченість – 3,66, урбанізованість – 15,5, русло річки – звивисте.

Ширина русла: 107–57 км – 4–8 м; 57–36 км – 5–25 м; 36–0 км – 15–25 м.

Замулення русла спостерігається на відрізках ріки: 0–8,2 км – 0–0,2 м, 8,2–50 км – 0,1–0,3 м.

Заростання русла: 0–8,2 км – 0–10 %; 8,2–50 км – 0,5–20 %; 50–65 км – 1–25 %; 65–91 км – 2–35 %; 91–107,2 км – 5–45 %.

Відносна протяжність угідь у межах прибережної смуги становить: рілля – 2,5 %, сінокоси – 3,5, пасовища – 19, присадибні ділянки – 11, ліс та чагарники – 14,5, інші – 49,5 %.

Аналіз даних, які характеризують схили долини, заплаву та русло річки, свідчить про розвиток ерозійних процесів, які спричинюють її замулення.

Басейн річки Ятрань розташований у межах геологічної структури Українського щита. В геологічній будові беруть участь відклади четвертинної, неогенної, палеогенної систем і кристалічних порід докембрію.

Структура ґрунтового покриву зумовлена різноманітністю ґрунтоутворюючих порід, глибиною залягання ґрунтових вод, проявами ерозії.

Основний тип ґрунтів – темно-сірі лісові та опідзолені чорноземи повнопрофільні, важкосуглинисті (68,3 %), темно-сірі лісові й опідзолені чорноземи слабоеродовані, важкосуглинисті (10,5 %), сірі лісові повнопрофільні важкосуглинисті (6,8 %), з вмістом гумусу від 2,6 до 3,3 % та потужністю гумусового горизонту 25–55 см.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. У складі степової рослинності – ковила пірчаста, костриця східна та ін. Прибережно-водна рослинність характеризується такими основними видами, як рогіз вузьколистий та широколистий, сусак зонтичний, схеноплект озерний, очерет звичайний та ін. Трапляються види рослин, занесені до Червоної книги України:

підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis* L.);
ковила дніпровська (*Stipa borysthenica* Klok. ex Prokud.);
астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus* Pall.).

Видовий склад долини потребує детального дослідження і уточнення.

10. Рослинність. У системі геоботанічного районування басейн річки розташований у межах Подільсько-Середньоевропейської підпровінції, Східноєвропейської провінції, Європейсько-Сибірської області.

Природна рослинність басейну займає близько 13 % загальної його площі.

Ліси займають площу 223,4 км² (10,2 %), степ – 33 км² (1,5 %), луки – 23,8 км² (1,08 %), болота – 6,35 км² (0,29 %).

У лісі домінують такі види дерев: в'яз, дуб черешчатий, верба біла, вільха чорна, липа дрібнолиста, ясен високий (табл. Д.10.2).

Таблиця Д. 10.2

Основна характеристика лісів

Тип лісу	Площа, км ²	Частка від загальної площі
Д ₁ О ₂ – сирі й мокрі чорновільхові груди	5,8	2,59
В ₁ Д ₂ С – сухі й свіжі дубово-соснові субори	23,0	10,3
Д ₂ – свіжі грабово-кленові діброви	165,9	74,2
Інші	28,7	12,85

Степова рослинність представлена фрагментами типової рослинності, характерної для Лісостепу (ковила пірчаста, костриця східна, ковила волосиста). Болота характеризуються як низинні. Рослинність є типовою для низинних боліт (очерет, рогіз ін.). Луки заплавної різнотравно-злакові (тонконіг вузьколистий, костриця східна, мітлиця мутовчаста)

Рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України – групи асоціацій з дуба черешчатого.

11. Фауна. У зоопланктоні річки є коловертки, одноденки, хірономіди, значно менша кількість нижчих раків. Серед ентомофауни лучних екосистем досить численними є твердокрилі, прямокрилі, лускокрилі.

З водних хребетних у літній період виявлено молодь таких риб, як плотва й гірчак. Серед плазунів трапляється вуж звичайний та ящірка прудка. Серед земноводних – жаби ставкова й озерна.

Орнітофауна долини вивчена недостатньо і потребує детального дослідження та уточнення.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів, зазвичай проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження та зимівлі тварин. Тут зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі (табл. Д. 10.3).

Таблиця Д. 10.3

Природоохоронні території та об'єкти у басейні річки Ятрань

№	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно з якими створено об'єкт
1	2	3	4	5	6
Уманський район					
1	Софіївка	Національний дендрологічний парк загальнодержавного значення	168,6	Національна академія наук України	Постанова РМ УРСР від 22.07.83 р. №311

Продовження таблиці Д.10.3

1	2	3	4	5	6
2	Собківський	Ботанічний заказник місцевого значення	1,8	ДП «Уманське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 12.01.82 р. №12
3	Степківський	Ботанічний заказник місцевого значення	4,5	Степківська сільська рада	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. №14-21
4	Юрківський	Ботанічний заказник місцевого значення	3,5	ДП «Уманське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 12.01.82 р. №12
5	Віковий дуб	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	ДП «Уманське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
6	Дендрологічний парк «Дружба»	Державний парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва	9,0	ДП «Уманське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 13.05.75 р. №288

До складових територій структурного елемента екомережі належать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, в т. ч. лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі необхідно уточнити при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. В системі ландшафтного районування басейн р. Ятрань розташований в межах Уманського фізико-географічного району Південної лісостепової області Придніпровської височини (табл. Д. 10.4).

Таблиця Д.10.4

Есплікація земель басейну річки Ятрань та прибережної смуги

Назва земель	Площа земель, га	
	басейн річки	прибережна смуга
1	2	3
Загальна площа земель	219000	3860
Рілля	158890	316
Багаторічні насадження	3560	35

Продовження таблиці Д.10.4

1	2	3
Сінокоси	2380	844
Пасовища	3300	607
Присадибні землі	14540	620
Ліс всього	14540	580
Лісосмуги	2870	-
Інші	11120	858

Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землі на території структурного елемента екомережі. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та її екологічну цінність. На річці збудовано 45 гідротехнічних споруд, у т. ч. 10 автодорожніх та пішохідних мостів. Джерела забруднення річки – поля фільтрації.

Негативно впливають на стан біорізноманіття: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масова для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (див. п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Винести межі в натуру, змінити категорію земель і віднести до земель природоохоронного призначення.

Рекомендації щодо збільшення стійкості екосистеми: розчищення русла (50–60 км, 91–103,1 км) об'ємом 22,1 км, залісення – 607 га, залуження – 316 га, протиерозійний обробіток ґрунту, щільовання; створення водоохоронних зон і прибережних смуг на обох берегах річки – 67,2 км (40–107,2 км). Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги залісення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок, необхідних для підтримання цілісності та територіального зв'язку.

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Ятранський гідроекологічний коридор забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;

- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;

- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, які вилучають із сільськогосподарського використання;

- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкта – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Ятранський гідроекологічний коридор дасть можливість:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимальному наближеному до природних ландшафтів;
- розвивати ресурсну базу для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
- забезпечити збалансоване і невиснажливе природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія придатна та становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі виконання оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба у просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;
- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів

та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для дотримання природоохоронного законодавства;

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування, землекористувачі й землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Ятранський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має природні та наближені до природних угіддя (сінокоши, пасовища, ліс та чагарники – 89 % загальної протяжності земельних угідь вздовж прибережної смуги), добре збережений рослинний покрив. Площа відзначається високим рівнем і різноманітністю флори і фауни, а також наявністю рідкісних видів рослин.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається у розділі «Ілюстрації» (рис. 12, 40).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.	Гончар О. Ф.
Науковий співробітник	Задорожня С. І.
Науковий співробітник	Гавриш О. М.
Молодший науковий співробітник	Коноваленко Т. Ф.
Молодший науковий співробітник, к. б. н.	Дерій С. І.
Молодший науковий співробітник	Білушенко А. А.

Інформаційний листок – 30

Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія регіонального рівня Вільшанський гідроекологічний коридор (див. рис. 41а, 41б у розділі «Ілюстрації»).

Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Вільшанський гідроекологічний коридор розташований у межах басейну р. Вільшанка. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в прибережній її смузі. Річка Вільшанка належить до басейну р. Дніпро і є її правою притокою 1-го порядку. Басейн її розташований у межах лісостепової зони. Протікає річка по території Черкаської області. Довжина – 106 км, площа водозбору – 1220 км², лісистість – 22 %, заболоченість – 1,2 %, розораність – 71,9 %.

4. Площа території. 500 га.

5. Висота над рівнем моря. За витік річки прийнято точку з позначкою 235 м абс., розташовану в с. Моринці Звенигородського району.

6. Стисла характеристика території. Річка має 7 приток завдовжки понад 10 км загальною протяжністю 226,6 км. Налічується 746 ставків та водосховищ, їх загальний об'єм 98 684 тис. м³, площа дзеркала – 8055 га.

7. Фізико-географічні умови. Клімат басейну помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим. Середньорічна температура – 6,7 °С, відносна вологість – 78 %, середня сумарна річна кількість опадів – 569 мм. Максимальна температура – 38 °С, мінімальна становить -36 °С, кількість посушливих днів на рік в середньому – 26,1. Добовий максимум опадів – 78 мм. Сніговий покрив спостерігається щороку, середня висота – 16 см, максимальна – 46 см. Найбільша глибина промерзання ґрунту досягає 125 см. Переважають північно-західні вітри. Середня річна швидкість вітру – 3,2 м/с. Середня величина випаровування водної поверхні становить 534 мм.

Гідрографічна мережа басейну річки розвинута помірно (табл. Д.11.1).

Таблиця Д.11.1

Основні гідрографічні характеристики

Назва характеристик	Одиниця виміру	Основна річка
1	2	3
Куди впадає		Кременчуцьке водосховище

Права чи ліва притока		Права
Довжина	км	107,75
Позначка витоку	м абс.	235,00
Позначка гирла	м абс.	78,3
Падіння	м	156,70
Схил середній	м/км	1,454
Схил середньозважений	м/км	0,391
Площа водозбору	км ²	170,96
Середній схил водозбору	м/км	41,66
Лісистість	%	22
Заболоченість	%	1,2
Озерність	%	0,6
Урбанізованість	%	4,9
Кількість приток завдовжки понад 10 км	шт.	7
Кількість приток завдовжки до 10 км	шт.	133/31
Довжина річкової мережі з урахуванням річок завдовжки понад 10 км	км	226,6
Довжина річкової мережі з врахуванням річок завдовжки до 10 км	км	646
Коефіцієнт густоти річкової мережі з урахуванням річок завдовжки більше 10 км	км/км ²	0,17
Коефіцієнт густоти річкової мережі з урахуванням річок завдовжки до 10 км	км/км ²	0,48
Звивистість		1,65

Басейн річки знаходиться в межах Придніпровської височини. Абсолютні позначки поверхні – 80–234,8 м Б.С., загальний ухил спрямований на південь. Тип річкової долини – ерозійний.

Заплава річки – ерозійно-аккумулятивного типу, розташована по обидва боки відносно русла, її ширина – від 50 до 800 м.

Лісистість заплави – 12,1 %, залуженість – 47,0, заболоченість – 9,71, розораність – 31,2 %.

Тип русла річки – звивисте. Ширина – від 6 до 50 м.

Аналіз даних, які характеризують схили долини, заплаву та русло річки свідчить, що розвинуті процеси ерозії, заболочування, підтоплення, а також зсуви впливають на екосистему її басейну, спричиняють засмічення, замулення та заростання русла. Басейн річки розташований у межах геологічної структури Українського щита та Дніпровсько-Донецької западини. У геологічній будові беруть участь відклади четвертинної, неогенової, палеогенової систем і кристалічних порід докембрію.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Потребує до-

даткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. Вільшанка нижче Городища: навесні фітопланктон якісно багатий, домінують діатомові, сине-зелені, пірофітові, евгленові, зелені (протококові, вольвоксові) водорості.

Гирлова ділянка біля Мошен: – фітопланктон бідний, домінують діатомові водорості. Крім них зустрічаються зелені, золотисті, пірофітові. Серед рідкісних та зникаючих видів, занесених до Червоної книги України зустрічаються:

астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus* Pall.);

гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.);

ковила волосиста (*Stipa capillata* L.);

ковила дніпровська (*Stipa borysthena* Klok. ex Prokud.);

підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis* L.);

скополія карніолійська (*Scopolia carniolica* Jacq.);

цибуля ведмежа (*Allium ursinum* L.).

10. Рослинність. У системі геоботанічного районування басейн річки розташований у межах Подільсько-Середньодніпровської підпровінції, Східноєвропейської провінції, Європейсько-Сибірської області. Природна рослинність басейну займає близько 33 % його загальної площі.

Лісова рослинність займає площу 293 га, або 22 % загальної площі басейну, лучна – 107,56 га (8,1 %), водно-болотна – 16 га (1,2 %), інші типи – 22,12 га (1,7 %).

Лісова рослинність представлена в основному видами, характерними для умов місцезростання (табл. Д.11.2).

Таблиця Д.11.2

Основна характеристика лісів

Типологія	Площа, км ²	% від загальної
A ₁ C – сухі й свіжі бори	11,14	3,8
B ₁ , ДС, В ₂ ДС, В ₃ ДС – мокрі, сухі й свіжі дубово-соснові субори	154,14	52,6
C ₂ СГД, C ₂ ГД – свіжі сосново-грабові судіброві	75,02	25,06
Д ₂ ГД – свіжі грабові діброві	29,39	10,0
Д ₄ Ол, Д ₅ Ол – сирі й мокрі чорновільхові груди	13,19	4,5
Інші типи	10,25	3,5

Степова рослинність представлена фрагментами рослинності, типової для Лісостепу (ковили пірчаста та волосиста, костриця східна). Болота характеризуються як низинні. Рослинність характерна для низинних боліт (очерет, рогіз та ін.). Луки – заплавні, різнотравно-злакові (тонконіг вузьколистий, костриця східна,

мітлиця мутовчата). Найбільшою мірою досліджена гирлова ділянка Вільшанки біля Мошен. Вона зазнає підпору вод Кременчуцького водосховища. Піщані береги тут заростають кущовими вербами. На знижених ділянках між ними трапляються окремі плями рогозу широколистого, комишу озерного та очерету. У самому руслі водна рослинність розвинута слабо. Місцями біля берега неширокий пояс утворює рдесник пронизанолистий. Поодинокі відмічені також рогіз вузьколистий (*Typha angustifolia* L.), частуха подорожникова (*Alisma plantago-aquatica* L.), сусак зонтичний (*Butomus umbellatus* L.), рдесник гребінчастий (*Potamogeton pectinatus* L.), рдесник блискучий (*P. lucens* L.).

До Зеленої книги України занесено групу асоціацій дубових лісів з дуба черешчатого татарсько-кленових, групу асоціацій дубових лісів з дуба черешчатого ліщинових, асоціації грабово-дубового лісу (снитевого) яглицевого, асоціації липово-дубового і кленово-липово-дубового лісів з липи сердцелистої, клена гостролистого і дуба черешчатого ялицевого, формацію ковили волосистої, формацію латаття білого, формацію латаття жовтого (глечики жовті).

11. Фауна. До складу місцевої фауни входять деякі види молюсків уніонід, зокрема (*Unio tumidus ovalis* L.), (*Anodonta piscinalis* L.), які є досить численними. Так, у бентосі й прибережній фауні знайдено таких риб, як гірчак (*Rhodeus sericeus amarus* L.), верховодка (*Alburnus alburnus* L.).

Серед земноводних досить поширені жаби (озерна та ставкова). З плазунів водяться черепаха болотяна та вуж звичайний. Серед ссавців характерними є ондатра та видра річкова, яка є рідкісним нечисленим видом.

Гирлова ділянка біля Мошен: у зоопланктоні було зафіксовано коловерток, веслоногих та гіллястовусих рачків. Основну групу донної фауни становили олігохети, хірономіди та деякі види молюсків.

11. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними та екології кожного конкретного виду птахів.

На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів зазвичай проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Долина р. Вільшанка має сприятливі умови для такого рідкісного виду, як видра річкова, що пристосована до життя у воді.

Крім того, водні екосистеми відіграють важливу роль у розширенні ареалу такого виду кажанів, як нічниця водяна, основною поживою якої є дрібні водні безхребетні.

Територія має велике значення як місце розмноження та зимівлі тварин. Тут зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад фауни території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ)

14. Складові території структурного елементу екомережі (табл. Д.11.3).

Таблиця Д.11.3

Природоохоронні території та об'єкти у басейні річки Вільшанка

№	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно з якими створено об'єкт
1	2	3	4	5	6
Городищенський район					
1	Закревський бір	Ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення	105,5	ДП «Смілянський лісгосп»	Ріш. обл. ради від 22.05.90 р. № 95 28.04.93р. № 14-21 лист Держкому Природи України 27.02.90 р. №12-6-124
2	Валявський	Ботанічний заказник	2,0	КСП ім. Т. Г. Шевченка	Ріш. ОБК від 22.01.82 р. №12
3	Городищенський	Ботанічний заказник місцевого значення	1,5	ДП «Смілянський лісгосп»	Ріш. ОБК від 22.01.82 р. №12

Продовження таблиці Д.11.3

1	2	3	4	5	6
4	Закревський	Ботанічний заказник місцевого значення	0,3	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОБК від 22.01.82 р. №12
5	Модрина	Лісовий заказник місцевого значення	12,7	ДП «Смілянський лісгосп»	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. № 14-21
6	Монастирський	Ентомологічний заказник місцевого значення	1,5	КСП ім. Т. Г. Шевченка	Ріш. ОБК від 14.04.83 р. № 205
7	Чуїхський	Ботанічний заказник місцевого значення	1,5	КСП ім.Т. Г. Шевченка	Ріш. ОБК від 22.01.82 р. №12
8	Хлистунівське відслонення –1	Геологічна пам'ятка природи	0,1	Хлистунівська сільська рада	Ріш. ОБК від 14.04.83р. №205
9	Хлистунівське відслонення –2	Геологічна пам'ятка природи	1,0	Хлистунівська сільська рада	Ріш. ОБК від 14.04.83р. №205
10	Дендрологічний парк Мліївської дослідної станції	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	102,0	Мліївський НДІ садівництва лісо-степу України ім. Симиренка	Ріш. ОБК від 26.06.72 р. №367
11	Вергунове	Заповідне урочище	86,1	Хлистунівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
12	Довжик	Заповідне урочище	19,8	Ксаверівська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
13	Монастирок	Заповідне урочище	2,5	КСП ім.Т. Г. Шевченка	Ріш. ОБК від 13.05.75 р. №288
14	Хвилинка	Заповідне урочище	73,8	ДП «Смілянське лісове господарство»	Ріш. ОБК від 26.06.72 р. №367
15	Цареві Яри	Заповідне урочище	50,0	КСП ім. Т. Г. Шевченка	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
Черкаський район					
16	Мошенська діброва	Комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення	19,0	ДП «Черкаське лісове господарство»	Постанова РМ УРСР від 10.01.75 р. №780-р

Продовження таблиці Д.11.3

1	2	3	4	5	6
17	Мошнівський	Зоологічний заказник місцевого значення	0,5	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. №14-21
18	Мошнівський	Ландшафтний заказник місцевого значення	62,0	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
19	Мошногірський	Комплексний заказник місцевого значення	663,0	ДП «Черкаське ЛМГ»	Ріш. ОВК від 21.11.84 р. №354
20	Група вікових ялин	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,1	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 26.06.72 р. №367
21	Каскад лісових озер	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	1,0	Облспоживспілка	Ріш. ОВК від 26.06.72 р. №367
22	Підземне джерело	Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 28.11.79 р. №597
23	Плантація бархату амурського	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	2,4	ДП «Черкаське лісове господарство»	Ріш. ОВК від 12.01.82 р. №12

До складових територій структурного елемента екомережі напечать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, в т. ч. лісові смуги та захисні насадження не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Освоєність басейну річки висока. В його межах є 2 міста і 34 села. Земельні ресурси використовують на більшості території сільськогосподарські товариства, фермерські господарства та населення для вирощування сільськогосподарських культур (табл. Д.11.4).

Таблиця Д.11.4

Експлікація земель басейну річки

Загальна площа, га	Рілля	Багаторічні насадження	Сінокоси	Пасовища	Присадибні землі	Ліси		
						всього	у т. ч. лісові смуги	інші землі
133200	72614	1654	5900	4856	12552	29304	1542	6320
Заплава								
3150	982	-	1436	46	-	360	12	306
Прибережна смуга								
985	76	-	735	32	-	106	8	36

Сучасний стан типів землекористувань потребує уточнення при виконанні II фази.

Форми власності на землю на території структурного елемента екомережі. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та її екологічну цінність. На річці побудовано 53 гідротехнічні споруди, частина з яких перебуває в незадовільному стані (три автодорожні мости, один трубчастий автодорожній переїзд). На стан біорізноманіття негативно впливають: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масова для гідроекосистем будова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (див. п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Внести межі в натуру, змінити категорію земель та віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги залісення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок для підтримання цілісності та територіального зв'язку (табл. Д.11.5).

Таблиця Д.11.5

Рекомендації щодо раціонального використання і охорони природних ресурсів басейну та підвищенні стійкості екосистеми в цілому

Ділянка річки	Назва заходу	Одиниця виміру	Обсяги
1	2	3	4
Агротехнічні заходи			
0 – 15 км	Безвідвальний обробіток ґрунту	тис. га	4,5
Річка Вільшанка (Черкаський район)	Щілювання	тис. га	1,4
	Обробіток поперек схилів	тис. га	1,3
	Регулювання сніготанення	тис. га	11,0

Продовження таблиці Д.11.5

1	2	3	4
	Лісомеліоративні заходи		
	Створення захисних лісонасаджень, у т. ч. полезахисні та стокорегулюючі лісосмуги	га	167,0
	Прибалкові лісосмуги	га	16,7
	Суцільні насадження на схилах ярів	га	128,3
	Гідротехнічні протиерозійні споруди		
	Водозатримні вали	пог. км	4,3
	Водоскидні споруди	шт	2
	Капітальні заставки	шт	1
Річка Вільшанка 15–93,5 км (Городищенський район)	Агротехнічні заходи		
	Безвідвальний обробіток ґрунту	тис. га	28,8
	Щілювання	тис. га	25,3
	Обробіток поперек схилів	тис. га	26,5
	Снігозатримання і регулювання сніготанення	тис. га	46,2
	Лісомеліоративні заходи		
	Захисні насадження	га	695,0
	Полезахисні і стокорегулюючі лісосмуги	га	90,0
	Водоохоронні насадження вздовж річок, ставків і водойм	га	57,0
	Суцільні лісонасадження на ярах, балках, пісках та інших землях	га	548,0
	Гідротехнічні протиерозійні споруди		
	Водозатримні вали	пог. км	310,0
	Водоскидні споруди	шт	50
	Застави капітальні	шт	30
	Застави плетені	шт	40
	Виположування ярів	га	110,8
Річка Вільшанка (51–60 км), (73–77 км), (90–96 км), (97–99 км)	Розчищення русла	км	21
Річка Вільшанка 15–19,4 км	Створення водоохоронних зон і прибережних смуг по обох берегах річки	км	4,4

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Вільшанський гідроекологічний коридор забез-

печить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- дотриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, які вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Дана територія забезпечує охорону водного об'єкта від негативного антропогенного впливу на середовище існування різних видів промислово цінних птахів, риб.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Вільшанський гідроекологічний коридор дасть можливість:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимально наближеному до природних ландшафтів;
  - розвивати ресурсну базу для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
  - забезпечити збалансоване і невиснажливе природокористування.
- Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі виконання оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їхніх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття.

Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у насе-

лення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;

- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для дотримання природоохоронного законодавства;

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі й землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Вільшанський гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має природні та наближені до природних угіддя (сінокоши, пасовища, ліс та чагарники – 89 % загальної протяжності земельних угідь вздовж прибережної смуги), добре збережений рослинний покрив. Площа відзначається високим рівнем різноманіття флори і фауни та наявністю рідкісних видів рослин.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається в розділі «Ілюстрації» (рис. 12, 41а, 41б).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.

Науковий співробітник

Науковий співробітник

Молодший науковий співробітник

Молодший науковий співробітник, к. б. н.

Молодший науковий співробітник

Гончар О. Ф.

Задорожня С. І.

Гавриш О. М.

Коноваленко Т. Ф.

Дерій С. І.

Білушенко А. А.

Інформаційний листок – 31

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія місцевого рівня екомережі Сироташлицький гідроекологічний екокоридор (див. рис. 44 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Сироташлицький гідроекологічний коридор знаходиться у межах басейну р. Сирий Ташлик. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в прибережній смузі цієї річки. Річка Сирий Ташлик належить до басейну р. Тясмин і є її лівою притокою першого порядку. Протікає ріка по території Черкаської області. Довжина – 54,9 км, площа водозбору – 591 км².

4. Площа території. 200 га.

5. Висота над рівнем моря. За витік річки прийнято точку земної поверхні з позначкою 200,00 м абс., розташовану на відстані 5 км південно-східніше від с. Василівка.

6. Стисла характеристика території. Річка має 3 притоки задовжки понад 10 км загальною протяжністю 79,2 км. Падіння річки – 106,2 м, середньозважений ухил – 0,132 м/км, норма стоку – 33,57 млн м³. Власний стік зарегульований слабо. Налічується 38 ставків і водосховищ, загальна площа їх водного дзеркала – 495 га.

7. Фізико-географічні умови. Умови, що визначають формування поверхневого стоку річки, є в цілому сприятливими. Клімат басейну помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим. Середньорічні значення основних кліматичних характеристик:

- температура повітря – 7,4 °С;

- відносна вологість – 77 %;

- кількість опадів – 541 мм;

- мінімальна температура повітря становить – 36 °С;

- максимальна температура повітря досягає + 40 °С.

Добова найбільша кількість опадів – 91 мм. Сніговий покрив спостерігається щороку, стійкий сніговий покрив устатковується в 19 % зим. Середня висота снігового покриву – 20 см, максимальна – 60 см. Найбільша глибина промерзання – 120 см.

Переважають вітри північних, північно-східних напрямів. Середня річна швидкість вітру становить 3,4 м/с.

Середня величина випаровування з водної поверхні досягає 534 мм.

Басейн річки розташований у межах Середньодніпровської розчленованої лесової височини.

Абсолютні позначки становлять 233–100 м Б.С.

Загальний ухил спрямований на північ. Тип долини – ерозійний. Тип русла – мандруюче, ширина 8 м. Тип заплави – ерозійно-аккумулятивний, двостороннє розташування відносно русла.

Залісеність заплави – 15,3 %, залуженість – 52, розораність – 5,1 заболоченість – 12,5, урбанізованість – 11,7 %.

Аналіз даних, що характеризують схили долини, заплаву і русло річки, свідчить, що ступінь прояву екзогенних процесів невисокий (не перевищує 25 % території), у зв'язку з чим вплив їх на екосистему басейну незначний. На заплаві та руслі річки проходить акумуляція продуктів змивання, яка спричинює їх замулення. В руслі переважають процеси донної ерозії.

Басейн річки розташований у межах геологічної структури Українського щита. В геологічній будові беруть участь відклади четвертинної, неогенової, палеогенової, докембрійської систем.

Тут переважають чорноземи типові слабоеродовані середньо- та важкосуглинисті (34,1 %), потужністю 65–90 см та вмістом гумусу 2,8–3,3 %, чорноземи типові повнопрофільні середньо-та важкосуглинисті (30,3 %) потужністю гумусового горизонту 85–110 см, вмістом гумусу 3,8–4,3 %, сірі й темно-сірі лісові чорноземи опідзолені повнопрофільні середньо-та важкосуглинисті (8,2 %) потужністю гумусового горизонту 30–55 см та вмістом гумусу 2,2–3,8 %.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. В степовій рослинності долини є ковила волосиста та пірчаста, осока низька, тонконіг лучний. Водно-прибережна рослинність: рогіз вузьколистий та широколистий, очерет звичайний, комиш та ін. Серед зануреної водної рослинності – глечики жовті, елодея канадська, ряска мала, спіродела багатокоренева.

Серед видів, занесених до Червоної книги України, – підсніжник та ковила дніпровська. Видовий склад флори та мікобіоти потребує подальшого дослідження та уточнення.

10. Рослинність. Залісеність – 10 %, заболоченість – 0,7, розораність – 70 %.

У системі геоботанічного районування басейн річки розташований у межах Подільсько-Середньодніпровської підпровінції, Східноєвро-

пейської провінції, Європейсько-Сибірської області. Природна рослинність басейну займає близько 16 % загальної площі басейну. Ліси займають площу 59,1 км² (10 % загальної площі басейну), степ – 29,39 км² (4,97 %), луки – 4,77 км² (0,81 %), болота – 4,14 км² (0,7 %).

Основна характеристика лісів:

Сухі і свіжі грабово-липові діброви (Д₂) – 40,4 км² (68,36 %), сухі й свіжі субори (В₁) – 14,08 км² (23,82 %) – свіжі берестотатарськокленові судіброви (С₂) – 0,81 км² (1,37 %), інші типи – 3,81 км² (6,45 %).

Степова рослинність представлена фрагментно-дрібними ділянками степової рослинності Лісостепу (ковили волосиста та пірчаста, цмин, осока низька, тонконіг лучний).

Луки – заплавні, болота – низинні (рогіз, очерет).

У системі ландшафтного районування басейн р. Сирий Ташлик розташований у Шполянсько-Вільшанському і Городищенсько-Кам'янському фізико-географічних районах Центральної лісостепої області Придніпровської височини.

11. Фауна. У зоопланктоні річки домінантами є коловертки. У літній період зафіксовано одноденок та хірономід. В ентомофауні лучних екосистем досить численними є твердокрилі, лусокрилі, прямокрилі та перетинчастокрилі. Серед водних хребетних є молодь риби гірчака. Із земноводних найпоширенішими є жаби ставкова та озерна, з плазунів – вуж звичайний, ящірка прудка та зелена, з птахів, що приурочені до водних екосистем, – крижень. Видовий склад фауни потребує подальших уточнень після проведення поглиблених досліджень.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежить від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів зазвичай проходять по долинах річок і мають характер вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори відіграють важливу роль для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення, як місце розмноження та зимівлі тварин. Тут зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі. До складових територій структурного елемента екомережі належать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, в т. ч. лісові смуги та захисні насадження, не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі необхідно уточнити при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Освоєність басейну р. Сирий Ташлик висока. В його межах є 27 сіл, проживає близько 15 тис. чол. Сільськогосподарська освоєність басейну – 68,2 %, сільськогосподарські угіддя займають 76,2 % загальної площі, з них рілля – 68,16 % (табл. Д.12.1).

Таблиця Д.12.1

Експлікація земель басейну

Назва земель	Площа земель, га	
	басейн річки	прибережна смуга
Загальна площа земель	3310	661
Рілля	170	34
Багаторічні насадження	21	2
Сінокоси	470	104
Пасовища	1250	250
Присадибні землі	386	77
Ліс всього	487	81
Лісосмуги	-	-
Інші	526	113

Сучасний стан потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землю на території структурного елемента екомережі. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та на її екологічну цінність. На річці побудовано гідротехнічні споруди, частина з яких перебуває в незадовольному стані (вісім мостів автодорожніх, три трубчасті автодорожні переїзди). На стан біорізноманіття негативно впливають: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масова для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужеродних видів.

18. Охорона. Тільки на об'єктах ПЗФ (див. п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Винести межі в натуру, змінити категорію земель та віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги залісення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок для підтримання цілісності та територіального зв'язку. Для підвищення стійкості екосистеми в цілому слід здійснити залісення на ділянці річки 5–15 км та площі близько 25 га, необхідно проводити протиерозійний обробіток ґрунту (30 тис. га) та щілювання (2,7 тис. га) по басейну річок. Рекомендується також виконати певні гідротехнічні заходи, зокрема розчищення русла (1–23,3 км; 34,5–49 км; 49–54,9 км).

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Сироташлицький гідроекологічний коридор забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у наголошньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, які вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкта – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Сироташлицький гідро-екологічний коридор дасть можливість:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимально наближеному до природних ландшафтів;

- розвивати ресурсну базу для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;

- забезпечити збалансоване і невиснажливе природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі виконання оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їхніх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів і моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;

- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для дотримання природоохоронного законодавства;

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі й землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Сироташлицький гідроекологічний коридор має самостійне значення для збереження біорізноманіття. Площа природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники – 52 % відносної протяжності угідь у межах прибережної смуги) достатня для продовження міграції та збереження видів. Територія відзначається наявністю рідкісних видів рослин.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається в розділі «Ілюстрації» (рис. 12, 42).

Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.

Науковий співробітник

Науковий співробітник

Молодший науковий співробітник

Молодший науковий співробітник, к. б. н.

Молодший науковий співробітник

Гончар О. Ф.

Задорожня С. І.

Гавриш О. М.

Коноваленко Т. Ф.

Дерій С. І.

Білушенко А. А.

Інформаційний листок — 32

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія місцевого рівня регіональної екомережі Сухоташлицький гідроекологічний коридор (див. рис. 43 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Сухоташлицький гідроекологічний коридор розташований у межах басейну річки Сухий Ташлик. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в прибережній смузі річки. Річка Сухий Ташлик належить до басейну р. Тясмин і є її правою притокою першого порядку. Протікає по території Черкаської області. Довжина – 48,2 км, площа водозбору – 269 км².

4. Площа території. 200 га.

5. Висота над рівнем моря. За витік річки прийнято точку земної поверхні з позначкою 215,00 м абс., розташовану за 5 км південно-східніше від с. Василівка.

6. Стисла характеристика території. Падіння річки – 117,2 м, середньозважений ухил – 0,223 м/км, власний стік зарегульований слабо.

У басейні річки – 10 ставків, водне дзеркало яких становить 226 га.

7. Фізико-географічні умови. Умови, що визначають формування поверхневого стоку річки, є в цілому сприятливими.

Клімат басейну помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим.

Середньорічні значення основних кліматичних характеристик:

- температура повітря – 74 °С ;
- відносна вологість – 77 %;
- кількість опадів – 541 мм;
- мінімальна температура повітря становить -36 °С;
- максимальна температура повітря досягає 40 °С.

Добова найбільша кількість опадів – 91 мм. Сніговий покрив спостерігається щороку, стійкий сніговий покрив устанавлюється в 19 % зим. Середня висота снігового покриву – 20 см, максимальна – 60 см. Найбільша глибина промерзання – 120 см.

Переважають вітри північних, північно-східних напрямів. Середня річна швидкість вітру становить 3,4 м/с.

Середня величина випаровування з водної поверхні – 534 мм.

Басейн річки розташований у межах Середньодніпровської розчленованої лесової височини.

Абсолютні позначки становлять 233–120 м Б.С.

Загальний ухил спрямований на північ. Тип долини – ерозійний. Тип русла – меандруюче, ширина 5 м. Тип заплави – ерозійно-аккумулятивний, з двостороннім розміщенням відносно русла.

Залісеність заплави – 6,3 %, залуженість – 37,5, розораність – 27,2 заболоченість – 20,0, урбанізованість – 9,0 %.

Аналіз даних, що характеризують схили долини, заплаву і русло річки свідчать, що ступінь прояву екзогенних процесів невисокий (не перевищує 25 % території), у зв'язку з чим вплив їх на екосистему басейну незначний. На заплаві та руслі річки проходить акумуляція продуктів змивання, яка спричинює їх замулення. У руслі переважають процеси донної ерозії.

Басейн річки розташований у межах геологічної структури Українського щита. В геологічній будові беруть участь відклади четвертинної, неогенової, палеогенової, докембрійської систем.

У басейні переважають чорноземи типові слабоеродовані середньо- та важкосуглинисті (34,1 %), потужністю 65–90 см та вмістом гумусу 2,8–3,3 %, чорноземи типові повнопрофільні середньо- та важкосуглинисті (30,3 %) потужністю гумусового горизонту 85–110 см, вмістом гумусу 3,8–4,3 %, сірі й темно-сірі лісові чорноземи опідзолені повнопрофільні середньо- та важкосуглинисті (8,2 %) потужністю гумусового горизонту 30–55 см та вмістом гумусу 2,2–3,8 %.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. У степовій рослинності долини є ковили волосиста, та пірчаста, осока низька, тонконіг лучний. У складі водно-прибережної рослинності: рогіз вузьколистий та широколистий, очерет звичайний, комиш та ін. Серед зануреної водної рослинності – глечики жовті, елодея канадська, ряска мала, спіродела багатокоренева.

Трапляються види, занесені до Червоної книги України – підсніжник та ковила дніпровська. Видовий склад флори та мікобіоти потребує подальшого дослідження та уточнення.

10. Рослинність. У системі геоботанічного районування басейн річки розташований у межах Подільсько-Середньодніпровської підпровінції, Східноєвропейської провінції, Європейсько-Сибірської області. В деревостані долини переважають граб, липа, берест, дуб черешчатий та ін.

Степова рослинність представлена фрагментнодрібними ділянками степової рослинності Лісостепу (ковили волосиста та пірчаста, цмин, осока низька, тонконіг лучний).

Луки – заплавні, болота – низинні (рогіз, очерет).

11. Фауна. Серед зоопланктону річки домінантами є коловертки. В літній період зафіксовано одноденок та хірономід. В ентомофауні лучних екосистем досить численними є твердокрилі, лускокрилі, прямокрилі та перетинчастокрилі. Серед водних хребетних – молодь риби гірчака. Найпоширенішими земноводними є жаби ставкова та озерна. З плазунів водяться вуж звичайний, ящірки прудка та зелена, з птахів, що приурочені до водних екосистем, – крижень. Видовий склад фауни потребує подальших уточнень після проведення поглиблених досліджень.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежить від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів зазвичай проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження та зимівлі тварин. Тут зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ)

14. Складові території структурного елемента екомережі. До складових територій структурного елемента екомережі належать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, в т. ч. лісові смуги та захисні насадження, не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування (табл. Д.13.1).

Таблиця Д.13.1.

Експлікація земель басейну

Назва земель	Площа земель, га	
	басейн річки	прибережна смуга
Загальна площа земель	1550	386
Рілля	421	20
Багаторічні насадження	4	2
Сінокоси	62	57
Пасовища	520	175
Присадибні землі	140	47
Ліс всього	93	24
Лісосмуги	-	-
Інші	310	61

Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землю на території структурного елемента екомережі. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та екологічну цінність. На річці збудовано гідротехнічні споруди, частина з яких перебуває в незадовольному стані (12 автодорожніх мостів, 2 трубчасті автодорожні переїзди).

На стан біорізноманіття негативно впливають: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масова для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Відсутня.

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Внести межі в натуру, змінити категорію земель та віднести до зе-

мель природоохоронного призначення. Для підвищення стійкості екосистеми в цілому необхідно провести заліснення на ділянці річки 0–10 км площею близько 15 га, необхідно здійснювати проти-ерозійний обробіток ґрунту (30 тис. га) та цілювання (2,7 тис. га) по басейну річок. Слід створити водоохоронну зону та обережну смугу по обох берегах річки (40–54,9 км). Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги заліснення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок для підтримання цілісності та територіального зв'язку.

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Сухоташлицький гідроекологічний коридор забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, що вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкта – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Сухоташлицький гідроекологічний коридор дасть можливість:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимально наближеному до природних ландшафтів;
- розвивати ресурсну базу для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
- забезпечити збалансоване і невиснажливе природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних та при-

кладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі виконання оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їхніх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;
- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для додержання природоохоронного законодавства;
- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;
- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі та землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Сухоташлицький гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має високий рівень різноманіття. Площа природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники) достатня для продовження міграції та збереження видів.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та її місце у системі регіональної екомережі. Подається в розділі «Ілюстрації» (рис. 12, 43).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.	Гончар О. Ф.
Науковий співробітник	Задорожня С. І.
Науковий співробітник	Гавриш О. М.
Молодший науковий співробітник	Коноваленко Т. Ф.
Молодший науковий співробітник, к. б. н.	Дерій С. І.
Молодший науковий співробітник	Білушенко А. А.

Додаток Д.14

Інформаційний листок – 33

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія місцевого рівня Ревуський гідро-екологічний коридор (див. рис. 44 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру

3. Географічне положення території. Ревуський гідро-екологічний коридор знаходяться у межах басейну р. Ревуха. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в прибережній смузі річки. Річка впадає в р. Ятрань і є її лівою притокою. Її басейн розташований у межах лісостепової зони. Протікає річка по території Черкаської області. Довжина – 51,7 км, площа водозбору – 443 км².

4. Площа території. 300 га.

5. Висота над рівнем моря. За витік річки прийнято точку земної поверхні з позначкою 250 м абс.

6. Стисла характеристика території. Річка має 3 притоки завдовжки понад 10 км загальною протяжністю 462 км, а також 35 приток завдовжки менше ніж 10 км протяжністю 144 км. Норма стоку річки становить 138 млн м³, власний стік річки зарегульований слабо.

7. Фізико-географічні умови. Клімат басейну помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим.

Середньорічні значення основних кліматичних характеристик: температура повітря – 7,2 °С; відносна вологість повітря – 76 %; опади – 590 мм.

Зареєстровані максимальна і мінімальна температура повітря відповідно становлять 38° С і -37 °С.

Кількість посушливих днів (вологість повітря менше ніж 30 %) становить в середньому 22,4 на рік.

Максимум опадів, що спостерігався, досягає 155 мм.

Басейн річки розташований у межах Придніпровської височини. Абсолютні позначки поверхні – 264,4–100 м Б.С., загальний ухил спрямований на південний схід, схід.

Ширина річки – 20–120 м.

Крутизна схилів 2–8 градусів і більше.

Основний тип долини річки – ерозійний, тип заплави – ерозійно-аккумулятивний, заплава двостороння стосовно русла. Потужність алювію – 0,5–5 м. Ширина заплави – 5–180 м. Залісненість заплави – 13,8 %, залуженість – 12,4, розораність – 30,0,

заболоченість – 9,30, урбанізованість заплави – 13,3 %. Русло річки – звивисте, його ширина – 4–12 м. Замулення русла спостерігається на відрізках річки 0,1–0,6 м. Заростання русла – 0,5–15 %.

Відносна протяжність угідь у межах прибережної смуги становить: рілля – 8,5 %, сінокоси – 4,5, пасовища – 17,5, присадибні ділянки – 25,5, ліс та чагарники – 12,5, інші – 31,5 %.

Аналіз даних, які характеризують схили долини, заплаву та русло річки, свідчить про розвиток тут ерозійних процесів, які спричиняють її замулення.

Басейн річки знаходиться у межах геологічної структури Українського щита. В геологічній будові беруть участь відклади четвертинної, неогенової, палеогенової систем і кристалічних порід докембрію.

Структура ґрунтового покриву зумовлена різноманітністю ґрунтоутворюючих порід, глибиною залягання ґрунтових вод, проявами ерозії.

Основний тип ґрунтів – темно-сірі лісові та опідзолені чорноземи повнопрофільні, важкосуглинисті (68,3 %), темно-сірі лісові та опідзолені чорноземи слабоеродовані, важкосуглинисті (10,5 %), сірі лісові повнопрофільні важкосуглинисті (6,8 %), з вмістом гумусу від 2,6 до 3,3 % та потужністю гумусового горизонту 25–55 см.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. У травостой мають місце осоки, жовтець повзучий та їдкий, гадючник в'язолистий, плакун верболистий, вербозілля лучне та ін. Серед водно-болотних рослин домінують рогози вузьколистий та широколистий, очерет звичайний, комиш та ін.

Видовий склад флори та мікобіоти потребує дослідження та уточнення.

10. Рослинність. У системі геоботанічного районування басейн річки знаходиться у межах Подільсько-Середньоевропейської підпровінції, Східноєвропейської провінції, Європейсько-Сибірської області.

Природна рослинність басейну річки вкриває близько 13 % загальної площі басейну.

Ліси займають площу 12 км² (2,71 %), степ – 7,5 км² (1,69 %), луки – 5,3 км² (1,20 %), болота – 3,99 км² (0,90 %).

У лісі домінують такі види дерев: в'яз, дуб черешчатий, верба біла, вільха чорна, липа дрібнолиста, ясен високий.

Степова рослинність представлена фрагментами рослинності, типової для Лісостепу (ковили пірчаста та волосиста, костриця східна). Болота – низинні. Рослинність характерна для низинних боліт (очерет, рогіз та ін.). Луки – заплавні, різнотравно-злакові (тонконіг вузьколистий, костриця східна, мітлиця мутувчата).

11. Фауна. Серед зоопланктону річки домінантами є коловертки та гіллястовусі рачки (в меншій кількості). Серед земноводних численними є жаби озерна й ставкова. В ентомофауні лучних екосистем досить численими є такі ряди комах, як твердокрилі, лускокрилі, прямокрилі (коники), бабки, двокрилі та перетинчастокрилі в значно меншій кількості. Видовий склад фауни безхребетних та інших хребетних потребує уточнення та подальших досліджень.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів, зазвичай проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для міграції водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимовлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження тварин. Тут зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад території та чисельність будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ)

14. Складові території структурного елемента екомережі. До складових територій структурного елемента екомережі належать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, в т. ч. лісові смуги та захисні насадження, не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. В системі ландшафтного районування басейн р. Ревуха знаходиться у межах Уманьського фізико-географічного району Південної лісостепової області Придніпровської височини (табл. Д.14.1).

Таблиця Д.14.1

Експлікація земель басейну р. Ревуха

Назва земель	Площа земель, га	
	басейн річки	прибережна смуга
Загальна площа земель	44300	824
Рілля	35490	64
Багаторічні насадження	790	1
Сінокоси	530	193
Пасовища	750	121
Присадибні землі	2920	115
Ліси всього	1200	117
Лісосмуги	640	-
Інші	2620	107

16. Форми власності на землю на території структурного елемента екомережі. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та її екологічну цінність. На річці збудовано 30 гідротехнічних споруд, у т. ч. 7 автодорожніх та пішохідних мостів. Джерелами забруднення річки є поля фільтрації (32 км).

На стан біорізноманіття негативно впливають: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масова для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужеродних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (див. п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Вине-

сти межі в натуру, змінити категорію земель та віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги залісення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок з метою підтримання цілісності та територіального зв'язку. Рекомендації щодо підвищення стійкості екосистеми: розчищення русла (17,4–28,5 км, 42,2–48 км), протиерозійний обробіток ґрунту, щілювання, створення водоохоронних зон і прибережних смуг на обох берегах річки – 20 км (0–20 км).

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія місцевого рівня Ревуський гідроекологічний коридор забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;

- додержанню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;

- ренатуралізації земельних угідь, що вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкта – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія регіонального рівня Ревуський гідроекологічний коридор сприяє:

- створенню умов для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимально наближеному до природних ландшафтів;
- розвитку ресурсної бази для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
- забезпеченню збалансованого і невиснажливого природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій

і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі виконання оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їхніх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;

- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для додержання природоохоронного законодавства;

- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;

- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі та землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Прибережна смуга має достатню площу природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники). Площа має самостійне значення для збереження різноманіття і є достатньою для продовження міграції та збереження видів.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається в розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 46).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мис-

ливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.

Науковий співробітник

Науковий співробітник

Молодший науковий співробітник

Молодший науковий співробітник, к. б. н.

Молодший науковий співробітник

Гончар О. Ф.

Задорожня С. І.

Гавриш О. М.

Коноваленко Т. Ф.

Дерій С. І.

Білушенко А. А.

Інформаційний листок — 34

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Сполучна територія місцевого рівня Синицький гідроекологічний коридор (див. рис. 45 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Синицький гідроекологічний коридор знаходиться у межах басейну р. Синиця. Рекомендований структурний елемент пропонується визначити в прибережній смузі річки. Річка Синиця належить до басейну р. Південний Буг і є лівою притокою. Басейн річки розташований у межах лісостепової зони. Протікає ріка по території Черкаської й Кіровоградської областей. Довжина річки – 79 км, площа водозбору – 765 км².

4. Площа території. 200 га.

5. Висота над рівнем моря. 239 м абс.

3. Стисла характеристика території. Річка Синиця не відзначається своїми великими розмірами і повноводністю. Гідрологічний режим частково порушений впливом господарської діяльності.

7. Фізико-географічні умови. Клімат басейну помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим.

Середньорічні значення основних кліматичних характеристик:

- температура повітря – 7,2 °С;
- відносна вологість повітря – 76 %;
- кількість опадів – 590 мм.

Зареєстрована максимальна і мінімальна температура повітря відповідно становить 38 °С і -37 °С.

Кількість посушливих днів (вологість повітря менше ніж 30 %) становить усередньому 22,4 на рік.

Максимум опадів, що спостерігався, дорівнює 155 мм.

Основний тип долини річки – ерозійний, тип заплави – ерозійно-аккумулятивний, заплава двостороння стосовно русла.

Басейн річки знаходиться у межах Придніпровської височини. Абсолютні позначки поверхні становлять 264,4–100 м Б.С., загальний ухил спрямований на південний схід, схід. Аналіз даних, які характеризують схили долини, заплаву та русло річки, свідчить про розвиток ерозійних процесів, які спричиняють замулення річки.

Басейн р. Синиця розташований у межах геологічної структури Українського щита. В геологічній будові беруть участь відклади четвертинної, неогенової, палеогенової систем і кристалічних порід докембрію.

Структура ґрунтового покриву зумовлена різноманітністю ґрунтоутворюючих порід, глибиною залягання ґрунтових вод, проявами ерозії.

Основний тип ґрунтів – темно-сірі лісові та опідзолені чорноземи повнопрофільні, важкосуглинисті (68,3 %), темно-сірі лісові й опідзолені чорноземи слабоеродовані, важкосуглинисті (10,5 %), сірі лісові повнопрофільні важкосуглинисті (6,8 %), з вмістом гумусу від 2,6 до 3,3 % та потужністю гумусового горизонту 25 – 55 см.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. У складі степової рослинності – ковила пірчаста, костриця східна та ін. Прибережно-водна рослинність представлена такими основними видами, як рогіз вузьколистий та широколистий, сусак зонтичний, схеноплектус озерний, очерет звичайний та ін.

Видовий склад долини потребує докладного дослідження і уточнення.

10. Рослинність. У системі геоботанічного районування басейн річки знаходиться у межах Подільсько-Середньоевропейської підпровінції, Східноєвропейської провінції; Європейсько-Сибірської області. В лісі домінують такі види дерев: в'яз, дуб черешчатий, верба біла, вільха чорна, липа дрібнолиста, ясен високий.

Степова рослинність представлена фрагментами типової рослинності характерної для Лісостепу (ковили пірчаста і волосиста, костриця східна). Болота – низинні. Рослинність характерна для низинних боліт (очерет, рогіз та ін.). Луки – заплавні, різнотравно-злакові (тонконіг вузьколистий, костриця східна, мітлиця мутувчата).

11. Фауна. У зоопланктоні річки коловертки, однокі, хірономіди, у значно меншій кількості нижчі раки. В ентомофауні лучних екосистем досить численними є твердокрилі, прямокрилі, лускокрилі.

Серед водних хребетних у літній період відмічалася молодь таких риб, як плотва і гірчак. Серед плазунів зустрічається вуж звичайний та ящірка прудка. Серед земноводних – жаби ставкова й озерна. Орнітофауна долини вивчена недостатньо і потребує детального дослідження та уточнення.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежать від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи додержуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів, зазвичай проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори відіграють важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження та зимівлі тварин. На території зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад та чисельність фауни території будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі.

До складових територій структурного елемента екомережі належать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, в т. ч. лісові смуги та захисні насадження, не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Земельні ресурси на більшості території використовують сільськогосподарські товариства, фермерські господарства та населення для вирощування сільськогосподарських культур. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землю на території структурного елемента екомережі. Сучасна ситуація потребує додаткового уточ-

нення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та її екологічну цінність. Джерелами забруднення схилів річкової долини є: поля фільтрації та місця скиду накопичувальних стоків. Негативно впливають на стан біорізноманіття: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, масова для гідроекокоридорів забудова заплавної частини, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустриальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Відсутня.

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Внести межі в натуру, змінити категорію земель та віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги залісення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок з метою підтримання цілісності та територіального зв'язку.

20. Екологічна цінність території. Сполучна територія місцевого рівня Синицький гідроекологічний коридор забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських і технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, що вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

Ця територія забезпечує охорону водного об'єкта – середовища існування різних видів промислово цінних птахів, риб – від негативного антропогенного впливу.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Сполучна територія місцевого рівня Синицький гідроекологічний коридор сприяє:

- створенню природних умов для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимально наближеному до природних ландшафтів;

– розвитку ресурсної бази для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;

– забезпеченню збалансованого і невиснажливого природокористування;

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі виконання оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їхніх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

– забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;

– забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для додержання природоохоронного законодавства;

– забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;

– забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі та землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Синицький гідроекологічний коридор (прибережна смуга) має високий рівень різноманіття. Площа природних та наближених до природних угідь (сінокоси, пасовища, ліс та чагарники) достатня для продовження міграції та збереження видів.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається в розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 47).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.

Науковий співробітник

Науковий співробітник

Молодший науковий співробітник

Молодший науковий співробітник, к. б. н.

Молодший науковий співробітник

Гончар О. Ф.

Задорожня С. І.

Гавриш О. М.

Коноваленко Т. Ф.

Дерій С. І.

Білушенко А. А.

Інформаційний листок — 35

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Відновлювальна територія регіональної екомережі регіонального рівня Притясминська заплава – водоохоронна зона р. Тясмин (див. рис. 46 у розділі «Ілюстрації»).

1. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

2. Географічне положення території. Притясминська заплава займає територію від с. Залевки Смілянського району до с. Стецівка Чигиринського району.

3. Площа території. 16 000 га.

4. Висота над рівнем моря. 100–110 м абс.

5. Стисла характеристика території. Територія Притясминської заплави – це Ірдинсько-Тясминська низовина, розчленована меліоративними каналами, розташована вздовж річки Тясмин.

6. Фізико-географічні умови. Клімат басейну помірно-континентальний з теплим літом та м'якою зимою. Середньорічна температура – 7,2–8,1 °С. Тривалість теплового періоду – 247–255 днів. Середньорічна кількість опадів – 440–480 мм у південній та південно-східній частинах басейну та 500–550 мм – у північно-західній частині.

У дощові роки кількість опадів зростає до 800 мм, у посушливі – зменшується до 300 мм. Сніговий покрив тримається в середньому 76–88 днів (друга декада листопада – квітень), висота досягає 25 см.

Мінімальну відносну вологість повітря в басейні Тясмину фіксують у літні місяці. Відносна вологість становить в середньому 48–54 % зранку, ввечері – 70–78 %. У період вегетації рослин можливі посухи, коли відносна вологість зменшується до 30 %. Кількість таких днів на рік – 20. На території басейну переважають північні та північно-західні вітри.

Середнє багаторічне випаровування за рік з поверхні ґрунту становить 410–480 мм.

За своїми фільтраційними властивостями ґрунти, які складають заплаву, поділяють на водопроникні, слабопроникні та практично непроникні. Коефіцієнт фільтрації ґрунтів змінюється від 0,5 до 25 м/добу.

Глибина залягання ґрунтових вод – 15–30 м, у місцях, де є водонепроникні прошарки, на глибині 1–8 м трапляються верховодки.

Джерелом живлення ґрунтових вод заплави є атмосферні опади, вода повеней і приток. Під час річної зміни рівня ґрунтових вод спостерігається різке підняття його з максимумом в середині

березня – на початку квітня. Амплітуда коливань рівня ґрунтових вод становить 0,3–2,0 м з максимальним значенням біля річки.

Мінералізація ґрунтових вод змінюється від 0,1 г/л до 4,3 г/л. У більшості своїй вони прісні. Збільшення мінералізації спостерігаються від бортів долини до русла, що пояснюється застійним характером ґрунтових вод ґрунтах важкого механічного складу.

Поверхня заплави злегка хвиляста, розчленована низинами, балками та старицями. У районі с. Бузуків заплава має позначку 80 м, біля с. Стецівки – 72 м.

ґрунтоутворюючими породами в заплаві Тясмина є торф, алювіальні й делювіальні відклади, болотний мергель та еолові піски. Відповідно з процесами ґрунтоутворення в заплаві Тясмина утворилися такі ґрунти: болотні, лугові й дерновопідзолисті, які за механічним складом належать до важко-, середньо-, легкосуглинистих, супіщаних, глинисто-піщаних та піщаних.

Найпоширенішою групою ґрунтів є торфовища, які залягають по низинах заплави. Потужність їх змінюється від 0,3 до 5,5 м. За ботанічним складом вони переважно очеретяні, зі ступенем зволоження 20–70 % та зольністю 14–60 %. Вони мають здатність сильно переосушуватись. Переосушені торфовища різко змінюють свої водно-фізичні властивості. Необхідно постійно підтримувати для рослин оптимальну вологість шляхом регулювання рівнів ґрунтових вод.

На слабопідвищених ділянках заплави поширені лучно-супіщані ґрунти. Вони бідніші за лучні суглинисті, іноді за низьких рівнів ґрунтових вод потребують додаткового зволоження.

Лучні сильносолончакові середньосуглинисті ґрунти утворились на слабопідвищених ділянках заплави. Вони складені болотним мергелем і характеризуються близьким заляганням засоленних ґрунтових вод. Вміст гумусу в них – 3,2–4,9 %. Однак вони непридатні для сільського господарства через хлоридно-сульфатне озолення верхніх горизонтів.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. Трав'яна рослинність долини Тясмину представлена фрагментами лучних степів та заплавами луками. Фрагменти лучних степів зрідка трапляються по всій долині Тясмину. Здебільшого вони приурочені до схилів корінних берегів в околицях сіл Кам'янка, Яблунівка, Думанці, Чигирин. Рослинність лучних степів складена різнотравно-типчakovими та

різнотравно-вузьколистотонконоговими угрупованнями. Рослинність лучних степів зазнає інтенсивного випасання і перебуває на різних стадіях пасовищної дигресії. З їх травостоїв майже зовсім випала ковила волосиста, яка створювала тут основний фон.

Заплавні луки поширені в долині верхньої течії Тясмину, де вони займають близько 80 % площі заплави. В долині середньої і нижньої течій річки їх майже немає. Заплавні луки представлені трьома класами формацій: справжні, болотисті та засолені.

До складу справжніх лук входять формації з переважанням у травостої костриці лучної (*Festuca pratensis* Huds.) і пажитниці багаторічної (*Lolium perenne* L.). Займають справжні луки середні рівні заплави. Під ними переважають здебільшого лучні свіжі та вологі суглинисті ґрунти. Найпоширенішими зі справжніх лук є лучнокостричники, що займають рівнинно-підвищені ділянки з ґрунтами, багатими на гумус. Травостій формації густий (85–90 %), складений злаками і бобовими з невеликою домішкою різнотрав'я (%): костриця лучна 30–35 %, пажитниця багаторічна 15–20 %, мітлиця біла (*Agrostis alba* L.) 15, мітлиця повзуча 8–10, а також лядвенець рогатий (*Lotus corniculata* L.), конюшина лучна, повзуча (*Trifolium repens* L.) і суницевидна (*T. fragiferum* L.), люцерна хмелевидна (*Medicago lupulina* L.). Пажитничники приурочені до рівнинних ділянок заплави з лучними легкосуглинистими слабоструктурними ґрунтами. Травостій густий (95–100 %), добре витримує випасання та витоштування. Крім злаків і бобових – пажитниці багаторічної (30–35 %), мітлиці повзучої (10–15 %), костриці лучної, конюшини лучної і повзучої, до його складу входить велика кількість різнотрав'я: кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale* Webb. ex Wigg.), любочки осінні (*Leontodon autumnialis* L.), перстач гусяча лапка (*Potentilla anserina* L.) тощо.

Болотисті луки пов'язані з різноманітними зниженнями заплави. Місцезростання їх дуже зволожені. Ґрунти під ними лучно-болотні, місцями мулуватоглейові. Представлені болотисті луки формаціями з переважанням у травостої мітлиці повзучої, осоки стрункої (*Carex gracilis* Curt.) та лепешняку водяного (*Glyceria aquatica* (L.) Wahlenb.). Луки мітлиці повзучої займають зниження заплави з лучно-болотними та мулуватоглейовими ґрунтами. Травостій повзучоїмітличників густий (95–100 %), складений мітлицею повзучою (35 %), пажитницею багаторічною (10–15 %), а також тонконогом болотним (*Poa palustris* L.), конюшиною повзучою, жовтецем повзучим (*Ranunculus repens* L.) тощо. Стрункоосочники характерні для заплавних знижень з близьким стоянням ґрунтових вод. До складу їх травостоїв входять осока струнка (20–25 %), мітлиця повзуча, лепешняк водяний, жовтець

повзучий, перець водяний (*Polygonum hydropiper* L.). Водянолепешнякові луки в рельєфі заплави займають нижчі місця, ніж стрункоосочники. Найчастіше лепешняк водяний росте разом з осокою стрункою. В невеликій кількості до цієї асоціації входять мітлиця повзуча, хвощ болотний (*Equisetum palustre* L.) та омег водяний (*Oenanthe aquatica* (L.) Por).

10. Рослинність. Болота в басейні Тясмину розташовані в основному в заплаві річки на площі 180 км². Велика площа басейну зайнята широколистяними лісами (дуб, граб, берест, клен). Хвойні ліси займають площу близько 700 га. Чисті сосняки, або бори, у переважній більшості є штучними насадженнями. Вони приурочені до слабоопідзолених піщаних і супіщаних ґрунтів різного ступеня зволоженості. Найбільше поширені 25–30 річні чисті соснові насадження. Серед них невеликими острівцями трапляються природні 70–80-річні чисті й дубові сосняки.

Характерними для долини Тясмину є природні сосняки із злаково-різнотравним трав'яним покривом. Деревостан утворений сосною звичайною (*Pinus silvestris* L.), іноді з поодинокими домішками дуба звичайного (*Quercus robur* L.) у межах другого ярусу на знижених місцях. Чагарниковий ярус представлений кущами зіноваті руської (*Cytisus ruthenicus* Fisch.) та дроку красильного (*Genista tinctoria* L.). У негустому трав'яному ярусі домінують келерія сиза (*Koeleria glauca* DC.), чебрець звичайний (*Thymus serpyllum* L.), нечуйвітер волохатенький (*Hieracium pilosella* L.). Поодинокі трапляються смовдів гірський, герань криваво-червона. У моховому покриві переважає *Pleurozium schreberi* L. Дубово-соснові ліси, або субори, в долині Тясмину трапляються досить рідко, на родючіших ґрунтах, ніж чисті сосняки. Превалюють під ними дерново-слабопідзолисті супіщані ґрунти. Деревний ярус складається із сосни звичайної та дуба звичайного. Підлісок виявлений краще: крім видів, властивих борам, тут з'являються бруслина бородавчаста (*Euonymus verrucosa* Scop.) і крушина ламка (*Rhamnus frangula* L.). Найбільше поширені сосняки дубово-орляковий і дубово-куничниковий. Перші пов'язані з рівнинними, другі – з підвищено-рівнинними ділянками першої надзаплавної тераси.

Вільшняки, що збереглися в долині Тясмину, дуже порушені систематичними рубками та випасанням. Складені вони головним чином коренепаростковими різновіковими насадженнями. В деревостані панує вільха клейка (*Alnus glutinosa* (L.) Gaertn.). У рідкому підліску ростуть крушина ламка, смородина чорна (*Ribes nigrum* L.). Трав'яний покрив представлений кропивою жабрилою (*Urtica galeopsifolia* Wierzb. ex Opiz.), вербозіллям зви-

чайним (*Lysimachia vulgaris* L.), чередою трироздільною (*Bidens tripartita* L.), осокою пухирчастою (*Carex vesicaria* L.), мітлицею повзучою (*Agrostis stolonizans* Bess.), пасльоном солодко-гірким (*Solanum dulcamara* L.).

На території заплави вільхові ліси виконують протиерозійну роль. Вони захищають ґрунти заплави від розмивання повеневими водами, в деяких місцях лучні угіддя й русло – від занесення делювіальними наносами, які надходять з ярів та балок водозбору.

11. Фауна. На території є ряд гідрофільних птахів та видів лучного комплексу. Територія має досить високий рівень різноманіття мисливської фауни, з виводковими, захисними, іноді кормовими ділянками для польових тварин. Лісова фауна заплави має трохи збіднений характер, оскільки площа лісів невелика. Хребетні тварини представлені в основному птахами, рідше плазунами. Ссавці відвідують лісові ділянки нерегулярно.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежить від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів зазвичай проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важливе значення як місце розмноження та зимівлі тварин. Тут зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад та чисельність фауни території будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі (табл. Д.16.1).

Таблиця Д.16.1

Природоохоронні території та об'єкти на території Притясминської заплави

№	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно з якими створено об'єкт
Чигиринський район					
1	Старотясминський	Гідрологічний заказник місцевого значення	12,0	Худоліївська сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
2	Озерце Біленьке	Гідрологічний заказник місцевого значення	0,05	ДП «Чигиринське ЛГ»	Ріш. обл. ради від 03.07.02 р. №2-8
Черкаський район					
3	Старий Тясмин	Комплексний заказник місцевого значення	3,0	СТОВ «Чорнявка»	Ріш. обл. ради від 28.04.93 р. №14-21
4	Степанківський	Ландшафтний заказник місцевого значення	110,8	СКП «РАЙЛІС»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-4
5	Мати лісу	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	ДП «Чигиринське ЛГ»	Ріш. обл. ради від 03.07.02 р. №2-8

До складових територій структурного елемента екомережі належить:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, в т. ч. лісові смуги та захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землю на території структурного елемента екомережі. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та її екологічну цінність. На стан біорізноманіття негативно

впливають: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустриальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Внести межі в натуру, змінити категорію земель та віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги заліснення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок з метою підтримання цілісності та територіального зв'язку.

20. Екологічна цінність території. Відновлювальна територія регіонального рівня Притясминська заплава забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, що вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Відновлювальна територія регіонального рівня Притясминська заплава дає можливість:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимально наближеному до природних ландшафтів;
- розвитку ресурсної бази для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
- забезпеченню збалансованого і невиснажливого природокористування;

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних та прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різно-

маніття, в тому числі здійснення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їхніх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;
- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для дотримання природоохоронного законодавства;
- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;
- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі й землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. На території необхідно провести ренатуралізаційні заходи (створити лісові насадження та відновити рослинний покрив на пасовищах, провести залуження). Після проведення цих заходів дана територія може бути включена до сполучної між ключовими «Черкаський бір» та «Холодний Яр» (з історичних джерел відомо, що ці території були поєднані між собою). Площа території (заплава та водоохоронна смуга) достатня для здійснення відновлення. Відновлювальна територія водночас буде буферною для захисту ключових та Тясминського гідроекологічного коридору. Тут є ділянки нерозораних трав'яних угідь (напівприродні ценози), для яких характерні лучні, степові, прибережно-водні види. Відзначається досить високим рівнем різноманіття

мисливської фауни, має виводкові, захисні, іноді кормові ділянки для польових тварин.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається в розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 48).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.	Гончар О. Ф.
Науковий співробітник	Задорожня С. І.
Науковий співробітник	Гавриш О. М.
Молодший науковий співробітник	Коноваленко Т. Ф.
Молодший науковий співробітник, к. б. н.	Дерій С. І.
Молодший науковий співробітник	Білушенко А. А.

Додаток Д.17

Інформаційний листок – 36

1. Власна назва структурного елемента екомережі (реєстраційний номер). Відновлювальна територія регіонального рівня Призолотоніська заплава (див. рис. 44 у розділі «Ілюстрації»).

2. Географічні координати. Географічні координати будуть визначені спеціальним приладом при винесенні меж території в натуру.

3. Географічне положення території. Територія розташована у заплаві р. Золотоношка праворуч від автомагістралі Дніпропетровск–Київ, між селами Бакаївка, Антипівка, Богуславець та між с. Вільхи та м. Золотоноша, селами Деньги та Чапаєвка.

4. Площа території. 800 га.

5. Висота над рівнем моря. 81 м абс.

6. Стисла характеристика території. Призолотоніська заплава – це плоска, злегка погорбована рівнина, подекуди заболочена в долині р. Золотоношка.

7. Фізико-географічні умови. Клімат території помірно-континентальний з відносно сухим холодним періодом і вологішим – теплим. Середня річна температура – 7,4 °С, відносна вологість – 77 %, кількість опадів – 558 мм.

Зареєстровані максимальні й мінімальні показники температури повітря відповідно дорівнюють 39 °С та -37 °С.

Кількість посушливих днів (вологість повітря становить менше ніж 30 %) в середньому становить 19 на рік.

Максимум опадів за добу, що спостерігалися, – 78 мм.

Сніговий покрив встановлюється з кінця грудня і утримується до кінця березня. Дуже раннє встановлення снігового покриву – середина листопада. Стійкий сніговий покрив спостерігається в 90 % випадків. Середня висота снігового покриву становить 6 см, максимальна – 46 см.

Найбільша глибина промерзання ґрунту – 128 см.

У теплий період переважають вітри північного і північно-західного напрямку, в холодний – південно-східного.

8. Основні типи екосистем та їх співвідношення. Сучасна ситуація потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

9. Флора та мікобіота території. У складі лучної рослинності домінує рід осока, жовтець (повзучий, їдкий), льонок звичайний та ін. Серед рідкісних та зникаючих видів, занесених до Червоної книги України трапляються:

вовчі ягоди пахучі (*Daphne sneorum* L.);

ковила дніпровська (*Stipa borysthenica Klok.exprokud*);
 ковила волосиста (*Stipa capillata L.*);
 коручка болотна (*Epipactis palustris (L.) Crantz.*);
 коручка темно-червона (*Epipactis atrorubens (Hoffm. Ex. Bernb.) (Schult.)*).

У складі прибережно-водної рослинності: рогіз вузьколистий та широколистий, очерет звичайний, вовконіг європейський, куга озерна (комиш). Вивченість флори та мікобіоти, рівень дослідженості ландшафтів та типів природних середовищ недостатні. Пропонується провести інвентаризацію різноманіття видів флори і фауни, рослинних угруповань, залучивши до співпраці науково-дослідні інститути.

10. Рослинність. У деревостані заплави домінантами є сосна звичайна, рід тополя, верба ламка, акація біла, по берегах річки домінує вільха чорна. У лісовій рослинності переважають види, характерні для умов місцезростання.

Ліси представлені переважно дубово-сосновими, грабовими та сосново-грабовими насадженнями, у зниженнях – грабово-дубовими та клейковільховими формаціями.

Лучну рослинність представляють види, типові для рівнинних лук та для заплави.

Болота в басейні річки можна віднести до перехідних та низинних.

11. Фауна. Фауна заплави потребує детального дослідження на II фазі розроблення програми.

12. Значення території як місця для міграції тварин. Перелітні птахи становлять велику групу у фауні області. Над територією області пролітає багато птахів, які гніздяться в Росії та інших сусідніх державах. Восени виявлено переліт з північного сходу, з морських узбереж та островів північного заходу Сибіру.

Антропогенна трансформація природних біотопів істотно впливає на міграцію птахів. Особливо це показово для територій, де антропогенні ландшафти займають великі території.

Напрямок і характер пролітних шляхів залежить від розташування гніздового і зимового ареалів, особливостей місцевості, що лежить між ними, та екології кожного конкретного виду птахів. На прольоті птахи дотримуються відповідних для їх існування умов. Через це пролітні шляхи водоплавних та коловодних птахів зазвичай проходять по долинах річок у вигляді вузьких доріг, саме тому гідроекологічні коридори мають важливе значення для водоплавних і коловодних екологічних груп птахів та інших систематичних груп представників фауни.

13. Значення території як місця для розмноження та зимівлі тварин, а також масового линяння птахів. Територія має важли-

ве значення як місце розмноження та зимівлі тварин. Тут зимують снігурі, чечітки, юрки, омелюхи, сорокопуди великі, подорожники сніжні, жайворонки полярні, дрозди, чикотні, зимняки, вербники, граки й сірі ворони з місцевостей, розташованих на північний схід від України.

Відомості про видовий склад та чисельність фауни території будуть подані при детальному опрацюванні структурних елементів екомережі (II фаза проекту розроблення перспективної РСЕМ).

14. Складові території структурного елемента екомережі (табл. Д.17.1).

Таблиця Д.17.1.

Природоохоронні території та об'єкти у межах Призолотоніської заплави

№	Назва об'єкта	Категорія	Площа, га	Підприємства, організації, установи, землекористувачі або землевласники	Постанова, рішення, згідно якими створено об'єкт
Золотоніський район					
1	Бакаївське	Заповідне урочище	367,0	Красногирський монастир, Бакаївська допоміжна школа	Ріш. ОВК від 19.03.76 р. №177
2	Липа Максимовича	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	0,01	Богуславецька сільська рада	Ріш. обл. ради від 23.12.98 р. №5-3
3	Вітове	Зоологічний заказник місцевого значення	4,0	Дослідне господарство «Золотоніське»	Ріш. обл. ради від 08.04.00 р. №15-14

До складових територій структурного елемента екомережі належать:

- землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- інші залісені території, в т. ч. лісові смуги та захисні насадження, не віднесені до земель лісового фонду;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Площі потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

15. Типи землекористування. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

16. Форми власності на землю на території структурного елемента екомережі. Потребує додаткового уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів екомережі.

17. Чинники негативного впливу на стан біорізноманіття території та її екологічну цінність. На стан біорізноманіття негативно впливають: надмірне рекреаційне навантаження, суцільні рубки, будівництво і прокладання ЛЕП та доріг, розорювання земель, індустріальне забруднення та засоби хімічної боротьби, вселення чужорідних видів.

18. Охорона. Лише на об'єктах ПЗФ (див. п. 14).

19. Пропозиції щодо впровадження нових форм охорони. Внести межі в натуру, змінити категорію земель та віднести до земель природоохоронного призначення. Під час детального опрацювання необхідно визначити обсяги заліснення, залуження та відновлення (ренатуралізації) окремих ділянок з метою підтримання цілісності та територіального зв'язку.

20. Екологічна цінність території. Відновлювальна територія регіонального рівня Призолотоніська заплава забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- міграції популяцій мисливських видів тварин, лікарських та технічних видів рослин, збільшуючи їх господарські запаси;
- формуванню єдиної територіальної структури національної екомережі;
- підтриманню екологічної рівноваги на території області;
- запобіганню безповоротній втраті гено-, цено- та екофонду;
- забезпеченню відновлення біогеохімічних кругообігів у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості земель;
- ренатуралізації земельних угідь, які вилучають із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у розв'язанні екологічних проблем.

21. Економічна, соціальна та культурна цінність території. Відновлювальна територія регіонального рівня Призолотоніська заплава дасть можливість:

- створити умови для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, максимальному наближеному до природних ландшафтів;
- розвивати ресурсну базу для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення;
- забезпечити збалансоване і невиснажливе природокористування.

Територія має значну історико-культурну цінність.

22. Наукова цінність. Територія становить науковий інтерес і може бути використана для проведення фундаментальних та прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі здійснення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найефективніших заходів, що забезпечують збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля, створення банку даних.

23. Екологічна просвіта місцевого населення. Є потреба в просвітницькій інформації щодо біорізноманіття. Доцільно:

- забезпечити розширення обсягів екологічних знань у населення шляхом введення обов'язкового шкільного курсу «Основи екології» для учнів старших класів;
- забезпечити внесення до професійно-кваліфікаційних вимог посадових осіб (керівників, фахівців, службовців), які здійснюють діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів та впливом на навколишнє середовище, обов'язкову наявність екологічних знань, достатніх для додержання природоохоронного законодавства;
- забезпечити інформування громадськості про стан національної екомережі та участь у її формуванні шляхом створення нових та залучення діючих громадських екологічних організацій;
- забезпечити широку інформованість населення з проблем охорони довкілля.

24. Коло залучених організацій та осіб. Громадські організації екологічного спрямування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, землекористувачі та землевласники, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ.

25. Управління та юрисдикція. Землекористувачі та власники земельних угідь потребують уточнення при виконанні II фази на стадії детального опрацювання всіх складових структурних елементів.

26. Критерії, за якими територію необхідно включити до складу екомережі. Відновлювальна територія, де необхідно провести ренатуралізаційні заходи (створити лісові насадження, провести залуження). Вона буде буферною для захисту Золотоніського гідрологічного екокоридору від негативного антропогенного впливу. На території є значна кількість природних ландшафтів з високою концентрацією різноманіття флори і фауни.

27. Літературні джерела. Список використаної літератури додається.

28. Карта або план території та місце її у системі регіональної екомережі. Подається в розділі «Ілюстрації» (рис. 14, 49).

29. Дата заповнення Інформаційного листка. 02.11.2007 р.

30. Складачі. Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства Черкаського інституту агропромислового виробництва УААН (18034 м. Черкаси, вул. Онопрієнко, 10).

Список авторів:

Директор ЧДСЗМ, к. с.-г. н.	Гончар О. Ф.
Науковий співробітник	Задорожня С. І.
Науковий співробітник	Гавриш О. М.
Молодший науковий співробітник	Коноваленко Т. Ф.
Молодший науковий співробітник, к. б. н.	Дерій С. І.
Молодший науковий співробітник	Білушенко А. А.

Список літератури

1. Сытник К. М., Шеляг-Сосонко Ю. Р. и др. Редкие и исчезающие растения и животные Украины. – К.: Наукова думка, 1988. – 253 с.
2. Абельцев В. І., Попов Б. М. Фауна України. Ряд рукокрилі або кажани – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – 445 с.
3. Агрохімічна характеристика та родючість ґрунтів Черкаської області // Черкаський обласний державний проектно-технологічний центр охорони родючості ґрунтів і якості продукції. С. Холодненьське, 2007. – 34 с.
4. Акклиматизация охотничье-промысловых зверей и птиц в СССР. – Киров, 1973. – 534 с.
5. Акклиматизация охотничье-промысловых зверей и птиц в СССР. – Киров, 1974. – 458 с.
6. Афанасьев Д. Я. Прибережно-водна рослинність лісостепового та степового Дніпра і водойм його заплав // Укр. бот. журн. – 1966. – 23, №4. – С. 44–49.
7. Бахмут А. І. Річки // Малий енциклопедичний словник Корсунщини: У 2 т. – Корсунь-Шевченків, 2004. – С. 136–138.
8. Бащенко М. І., Гончар О. Ф. Екосистемний аналіз природно-заповідних територій Черкащини та вплив антропогенних факторів на динаміку чисельності мисливських видів тварин // Агроекологічний журнал. – 2007. – №2. – С. 39–45.
9. Бащенко М. І., Гончар О. Ф., Коноваленко Т. Ф. Оцінка територіальної моделі екомережі в межах Черкаського регіону за природними чинниками // Заповідна справа в Україні. – 2007. – Т. 13, вип. 1–2. – С. 89–94.
10. Бондарук М. А., Лавров В. В. Оцінка методів фітодіагностики та прогнозування антропогенних змін екологічних режимів на прикладі лісових екосистем // Біол. вестник ХГУ, 2000. – Т. 4, № 1–2. – С. 84–89.
11. Бортняк М. М. Нові місцезростання *Veronica peregrina* L. на Україні // Укр. бот. журн. – 1979. – 36, №6. – С. 598–599.
12. В охотничьих угодьях Киевского Краснознаменного. – К., 1976. – 266 с.
13. Гаврилюк М. Н. Загальні риси фауни та населення птахів м. Черкас // Проблеми вивчення та охорони птахів. – Львів–Чернівці, 1995. – С. 29–30.

14. Гаврилюк М. Н. Облік зимуючих птахів у районі очисних споруд м. Черкаси в 2001–2004 рр. // Вісник Черкас. ун-ту. – Черкаси, 2005. – Вип. 71. – С. 26–30.
15. Гаврилюк М. Н. Орлан-білохвіст в Україні: сучасний стан, біологія та охорона: Автореф. дис. ... канд. біол. наук: 03.00.08 / НАН України; Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена. – К., 2002. – 20 с.
16. Гаврилюк М. Н. Орнітофауна міста Черкаси. – Черкаси, 1996. – 36 с.
17. Гаврилюк М. Н. Сучасний стан популяцій хижих птахів Черкащини // Тринадцята наук. сесія Наук. товариства ім. Шевченка в Черкасах. – Черкаси, 2002. – С. 63–64.
18. Гаврилюк М. Н., Грищенко В. М. Аналіз гнізд орланів-білохвостів в Україні (Зокрема на Черкащині) // Вісник Черкас. Ун-ту. – Черкаси, 2002. – Вип. 39. – С. 15–16.
19. Гаврилюк М. Н., Грищенко В. М. Екологія орлана-білохвоста в Черкаській області та деякі її зміни // Вісник Черкас. Ун-ту. – Черкаси, 1998. – Вип. 5. – С. 119–123.
20. Географічна енциклопедія України: У 3 т. – К.: УРЕ. – Відп. ред. О. М. Маринич. 1989. – Т. 1. – С. 56–97.
21. Гідробіологія і гідрохімія річок Правобережного Придніпров'я. – К.: Наук. думка, 1978. – 270 с.
22. Годлевская Е. В. Современное состояние рукокрылых фауны Украины в условиях антропогенной трансформации окружающей среды: Дис... канд. биол. наук: 03.00.08. – К., 2006. – 186 с.
23. Годлевська О. В. Характеристика видів рукокрилих // Кажани України та суміжних країн. – К.: Укр. теріологічне товариство НАНУ, 2002. – С. 85–94.
24. Голуб В. М. Зимовка европейской широкоушки в заповеднике «Холодный Яр» // Вестник зоологии. – 1996. – №1 – 2. – 72 с.
25. Гончар О. Ф., Коноваленко Т. Ф., Гавриш О. М. Збереження та відтворення агробіорізноманіття в умовах сучасного сільськогосподарського виробництва // Історія освіти, науки і техніки в Україні: Матеріали IV конференції молодих учених та спеціалістів. 29 січня 2008 р. / УААН ДНСГБ. Центр історії аграрної науки, Інститут рослинництва ім. Юр'єва УААН. – К.–Харків, 2008. – С. 95–97.
26. Григора І. М., Елин Е. А. Геоботаническая характеристика пойменных лугов низов'я р. Рось и пути повышения их продуктивности // Приемы повышения с/х культур. – К.: Урожай, 1967. – С. 272–278.
27. Грищенко В. М., Гаврилюк М. Н., Лопарьов С. О., Яблоновська Є. Д. Матеріали по рідкісних та залітних видах птахів Східної Черкащини // Беркут. – 1994. – В. 3 (1). – С. 49–50.
28. Державна програма «Ліси України» на період 2002–2015 рр. по Черкаській області. – Черкаси, 2001. – 111с.
29. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Черкаській області за 2006 рік / Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Черкаській області. – Черкаси, 2006. – 158 с.
30. Дудкин О. В., Єна А. В., Коржнев М. М. та ін. Оцінка і напрями зменшення загроз біорізноманіттю України. – К.: Хімджест, 2003. – 400 с.
31. Евтушевский Н. Н. Фауна Черкащины // Методические рекомендации по охране, изучению, хозяйственному использованию. – Черкассы, 1987. – 84 с.
32. Евтушевский М. Н. Олень плямистий в умовах Центрального Придніпров'я. – Черкаси, 1978. – 284 с.
33. Закон України «Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» / Прийнято ВР України, №1-989-Ш від 21.09.2000 р. – К., 2000. – 15 с.
34. Збереження біорізноманіття й заповідна справа в Україні // Інформ. бюлетень; Київ. еколого-культурний центр. – К.: Логос, 2005. – 15 с.
35. Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи. Ю. Р. Шеляг-Сосонко та ін. – К; Хімджест, 2003. – 248 с.
36. Зеленая книга Украинской ССР: редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества / Под общ. ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко. – К.: Наук. думка, 1987. – 216 с.
37. Зеров Д. К. До флори Черкаської округи // Вісник Київ. бот. саду. – К., 1924. – Вип. 1. – С. 5–26.
38. Зеров Д. К. Вища водна рослинність заплавлених водойм верхнього та середнього Дніпра // Тр. Ін-ту гідробіології АН УРСР. – К., 1941. – С. 23–59.
39. Каталог річок України / К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – С. 84–103.
40. Клеопов Ю. Д. Про геоморфогенетичні мотиви розвитку рослинного вкриття УРСР // Журн. ін-ту ботаніки УАН. – 1935. – №5 (31). – С. 13–73.
41. Ключко Т. В. Зимівля гідрофілних птахів у Черкаському Подніпров'ї взимку 2004–2005 рр. // Акт. проблеми природи та гуманіст. наук у дослідженнях студентської молоді. – Черкаси, 2005. – 132 с.
42. Критерії та індикатори сталого розвитку лісової галузі України. Методичні рекомендації з питань ведення та управління лісовим господарством / За ред. О. І. Фурдичка – К.: Нора-прін., 2003. – 138 с.
43. Кузьменко А. А. Охорона флори і рослинності долини р. Рось // Укр. бот. журн. – 2002. – №5. – С. 569–577.
44. Кузьменко А. А. Рослинний покрив долини нижньої течії р. Рось та шляхи його збереження // Укр. бот. журн. – 2000. – №5 – С. 523–533.
45. Кузьменко А. А. Рослинність долини річки Рось: Синтаксономія, антропогенна динаміка, охорона: Автореф. дис. ... канд. біол. наук.: 03.00.05. – К., 2003. – 270 с.
46. Куцоконь Ю. К., Подобайло А. Б. До питання збереження видового різноманіття риб верхньої течії р. Рось // Заповідна справа в Україні. – 2005. – Т. 11, вип. 2. – С. 30–33.
47. Лавров В. В. Загрязнение атмосферного воздуха, лесов и почв Правобережья Днепра фитотоксикантами на примере Черкасской промышленной агломерации // Бюллетень ВНИАгролесомелиорации, 1991. – Вып. 3 (64). – С. 3–6.
48. Лавров В. В., Бондарук М. А., Пахомов І. В. Флористичні та морфологічні зміни в трав'яному покриві Черкаського бору // Биол. вестник ХГУ. – Харків, 1998. – Т. 2, № 1. – С. 83–86.
49. Лавров В. В., Ворон В. П. Зміни в лісових ґрунтах в результаті забруднення атмосфери викидами Черкаської промислової агломерації // Лісівництво і агролісомеліорація. – К.: Урожай, 1994. – Вип. 88. – С. 58–63.

50. Лавров В. В., Пахомов І. В. Зміна трав'яного покриву сосняків Черкаського бору в зоні впливу промислової агломерації // Укр. бот. журн. – 1996. – 53, № 6. – С. 747–749.
51. Лавров В.В. Підвищення стійкості лісових екосистем в умовах Черкаської промислової агломерації: Автореф. дис. ... канд.біол.наук. – Дніпропетровськ, 1994. – 20 с.
52. Лихотоп Р. И., Сологор К. А. Новые находки рукокрылых, занесенных в Красную книгу УССР // Вестник зоологии. – 1991. – Вып. 25. – №1. – 87 с.
53. Личков Б. Л., Чирвинский В. Н. О террасах Горного и Гнилого Тикичей в Украинском кристаллическом массиве // Тр. Геоморф. Ин-та. – 1933. – Вып. 9. – С. 5–49.
54. Лісове законодавство України // Збірник нормативно-правових актів у 2-х томах: Т. 1. К., 2003. – 600 с.; Т. 2. – К., 2003. – 576 с.
55. Малі річки України / За ред. А. В. Яценка. – К.: Урожай, 1991. – 296 с.
56. Межжерина А. Я. Дикая природа городов Украины. – К.: Логос, 2002. – 336 с.
57. Методичні рекомендації щодо проведення естетичної оцінки території з метою заповідання. / Упорядник Л. В. Пархісенко. – К., 2003. – 28 с.
58. Митяй И. С. Сирийский дятел в Приднепровской лесостепи // Изучение птиц СССР, их охрана и рациональное использование: Тез. докл. I съезда ВОО и IX Всесоюзной орнитологической конф. – Ч. 2. – Л., 1986. – С. 70–71.
59. Моляка О. Н. Рослинність заплавних лісів р. Рось і її приток // Щорічник Укр. бот. товариства. – 1962. – №3. – С. 79–81.
60. Моляка О. Н. Фізико-географічні умови середньої течії р. Рось та її водно-прибережні макроліти // Наукові записки ЧДПІ. – 1958. – Т. XIII, Вип. 4. – С. 79–87.
61. Моляка О. Н. Флора і рослинність долини р. Рось і її приток: Дис.... канд. біол. наук. – К., 1961. – 20 с.
62. Моляка О. Н. Флора і рослинність заплавних лук нижньої течії р. Рось // Наукові записки ЧДПІ. – 1961. – Т. XVI, Вип. 5. – С. 75–87.
63. Моляка О. Н. Флора і рослинність заплавних лук середньої течії р. Рось // Вісник Київ. ун-ту. – 1961. – Вип. 2. – № 4 – С. 9–15.
64. Орлов П. П. Орнітофауна Черкаського району // Наук. записки ЧДПІ. – 1948. – №2 (2). – 117 с.
65. Паномаренко М. Супій (Ліва притока Дніпра) // Прапор Леніна. – 1970. – 19 лют.
66. Паспорти рік: Золотоношка, Тясмин, Ятрань, Сирий Ташлик, Вільшанка, Гнилий Тикич, Гірський Тикич. – К.: Укргіпродхоз, 1990–1991 рр. – С. 32–56.
67. Перспектива використання, збереження та відтворення агробіорізноманіття в Україні / В. П. Патика. та ін. – К.: Хімджест, 2003. – 256 с.
68. Писанець Є. Земноводні України: Посібник для визначення амфібій України та суміжних країн. – К.: Вид-во Раєвського, 2007. – 192 с.
69. Плахотнюк Л. М. Борошнисто рясні гриби Черкаського району // Акт. проблеми природничих та гуманіт. наук у дослідженнях студентської молоді. – Черкаси, 2004. – С. 320.
70. Природа Черкащини / За ред. С. Л. Самарського, В. С. Головатюк, О. М. Дудник та ін. – К.: Урожай, 1971. – 124 с.

71. Природа Черкащини: стан, проблеми раціонального природокористування та охорони в контексті виживання / За ред. П. І. Мороза. – Миколаїв: АТ «СІМАО», Одеса: ОКФА, 1996. – 400 с.
72. Природно-заповідний фонд Черкаської області / Укладачі Т.Ф. Коноваленко та ін. – Черкаси: Вертикаль, видавець ПП С. Г. Кандич. 2006. – 196 с.
73. Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні «Заповідники» (м. Канів, 11–14 жовтня 1999 р.) / Ред. кол.: М. П. Стеценко та ін. – Канів, 1999. – 224 с.
74. Рак А. С., Приклонский О. М., Бутенко О. М. Методы учета охотничьих животных в лесной зоне. – Рязань, 1973. – 282 с.
75. Реєстр територій та об'єктів природно-заповідного фонду Черкаської області. – Черкаси, 1997. – 42 с.
76. Руденко М. М., Джаган В. В. Видовий склад грибів урочища «Холодний Яр» // Заповідна справа в Україні. – 2005. – Т. 11. Вип. 1. – С. 21–28.
77. Ружіленко Н., Грищенко В., Межжерін В., Цвілих О. Фауна кажанів Канівського природного заповідника // Європейська ніч кажанів 1998 р. в Україні. – К., 1998. – С. 76–79.
78. Самарський С. Л. Зоологія хребетних – К.: Вища школа, 1976. – 449 с.
79. Самарський С. Л., Сологор К. А. Рукокрилі Черкащини // Природа Черкащини. – К.: Урожай, 1971. – С. 87 – 90.
80. Ситенко Б. Б. Рослинність долини р. Тясмину // Укр. бот. журн. – 1974. – №1. – С. 89–95.
81. Собко В. Г. Стежками Червоної книги: Черкаська обл. – К.: Урожай, 2007. – С. 51 – 192.
82. Сокур І. Т. Ссавці фауни України їх господарське значення. – К.: Радянська школа, 1960. – 210 с.
83. Сологор Е. А. Эколого-физиологические особенности рукокрылых Средне-го Приднепровья: Автореф. дис. ... канд. біол. наук: 03.00.08. – К., 1973. – 26 с.
84. Сологор К. А., Самарський С. Л. Нічниця війчаста в умовах Центрального Придніпров'я УРСР // Охорона природи та раціональне використання природних ресурсів. – К.: Наук. думка, 1970. – С. 218–219.
85. Соломаха В. А., Розенберг Г. С., Федоров М. І., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Аналіз рослинності заплави р. Дніпра // Укр. бот. журн. – 1981. – 38, № 5. – С. 18–23.
86. Спіжовий В. І. Ірдинські болота: проблеми та шляхи їх вирішення // Вісник ЧПІ. – 1992. – №2. – С. 106–109.
87. Справочник по водным ресурсам / Под ред. Б. И. Стрельца. – К.: Урожай, 1987. – 304 с.
88. Тищенко В. М., Годлевська О. В. та ін. Кажани України та суміжних країн: керівництво для польових досліджень. – К.: Укр. теріологічне товариство НАНУ, 2002. – С. 39–62.
89. Удра І. Х., Батова Н. І. Біогеографічна оцінка репрезентативності природно-заповідних територій України в контексті розбудови екомережі // Заповідна справа в Україні. – 2004. – Т. 10. Вип. 1–2. – С. 5–13.
90. Формування регіональних схем екомережі: Методичні рекомендації / За ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко. – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – 71 с.

91. Фурдичко О. І., Гладун Г. Б., Лавров В. В. Ліс у Степу: основи сталого розвитку – К.: Основа, 2006. – 496 с.
92. Червона книга України. Рослинний світ. – К., 1996. – 605 с.
93. Червона книга України. Тваринний світ. – К., 1994. – 464 с.
94. Чопик В. И. Редкие и исчезающие виды растений Украины: Справочник. – К.: Наук. думка, 1978. – 216 с.
95. Чопик В. І. Актуальні питання охорони рослин // Укр. бот. журн. – 1976. – Вип. 33. – №5. – С. 449–456.
96. Чопик В. І. Рідкісні рослини України. – К.: Наук. Думка, 1970. – 188 с.
97. Чопик В. І. Рідкісні рослини флори України та їх охорона. – К.: Наук. думка, 1963. – 45 с.
98. Чорна Г. А. Рослинний покрив заплави р. Гірський Тікич // Укр. бот. журн. – 2004. – №2. – С. 84–93.
99. Шевченко Л. С., Золотухина С. И. Млекопитающие. Вип. 2. Насеомоядные (Insectivora), Рукокрылые (Chiroptera), Зайцеобразные (Lagomorpha), Грызуны (Rodentia). (Каталог коллекций зоологического музея ННПМ НАН Украины). – К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 2005. – 238 с.
100. Шевчик Л. В., Куземко А. А., Чорна Г. А. Список рідкісних видів судинних рослин, що підлягають охороні в межах Черкаської області // Заповідна справа в Україні. – 2006. – Т. 12. Вип. 1. – С. 11–16.
101. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Афанасьев Д. Я., Соломаха В. А. та ін. Характеристика фітоценозів заплавок пук р. Дніпро // Укр. бот. журн. – 1980. – Вип. 38. – №2. – С. 16–31.
102. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Афанасьев Д. Я., Соломаха В. А., Міркін Б. М. Класифікація заплавок пук р. Дніпро на основі еколого-флористичних критеріїв // Укр. бот. журн. – 1980. – 37, №6. – С. 8–14.
103. Юденич О. М. По річкам України. – К.: Радянська школа, 1968. – 301 с.
104. Яновский Л. Типологический очерк Черкасского бора // Лесной ж-л. – 1915. – Вип. 6–7. – С. 979–1007.

Наукове видання

Бащенко Михайло Іванович
Гончар Олексій Федорович
Лавров Віталій Васильович
Дерій Сергій Іванович

Екологічна мережа Центрального Придніпров'я

Редактор